

ZBORNIK II

1944

LETO 56

Gregorčičevav Smreka

DOM IN SVET

Vabilo na naročbo 57. letnika

DOM IN SVET bo izšel v l. 1945 enkrat v celoti (300 strani) in sicer, kolikor moremo presoditi sedaj, koncem junija. Zdi se nam odveč, še posebej napovedovati smer in vsebino lista, ki je vsakomur poznan in ki danes edini predstavlja slovensko leposlovno revijo. Skušali bomo zajeti čim širši krog sodobnih ustvarjalcev v lepi besedi kakor tudi znanosti, v kolikor ustvarjajo iz katoliškega in idealističnega svetovnega nazora. Vsaka druga obljuba se nam zdi tvegana. Zato bomo tudi izid novega letnika kakor tudi pogoje za naročnino javili v dnevnem tisku.

UREDNIŠTVO UPRAVA

D O M I N S V E T

**Z B O R N I K
II**

**LETNIK LVI.
1944**

Verantwortlicher Schriftleiter — Odgovorni urednik:

Dr. Tine Debeljak

Herausgeber: Konsorzium des »Dom in svet« - Izdaja konzorcij »Doma in sveta«
Vertreter des Konsorzioms - Predstavnik: dr. A. Odar — Administration - Uprava:
Ljudska knjigarna — Gedruckt - Tiskala: Ljudska tiskarna v Ljubljani
(Jože Kramarič)

Gregorčičev podpis v knjigi, ki jo hrani pesnik A. Gradnik

SIMONU GREGORČIČU

PESNIKU-BUDITELJU slovenskega naroda v celoti in še posebej sončne Goriške, kjer ga je rodila slovenska kmečka hiša pod skalnatim Krnom in mu srebrna Soča pela kot »hod deklet s planine«, dokler ni zajokala po ravninski zemlji v poplavi, iz katere je klical na pomoč vse slovenske brodarje: Naš čolnič pogube otmimo!; temu pesniku se ob novi goriški pomladi, ko že ugašajoča naša zvezda zopet prihaja izza gorá, kamor je njen zahod spremljal z otožno pesmijo, poklanjamo v zahvalo, da je s svojo navdušeno besedo narod budil in ga ohranjal vsa ta dolga leta, da ga je ob stoletnici zopet zdravega in budnega našel zbranega ob svojem imenu.

PESNIKU-DUHOVNIKU, vogelnemu kamnu in izhodišču naše zavestno katoliške, sicer rado didaktične in vznešene pesniške tradicije, ki je od njega šla v Medveda in Meška kakor tudi Sardenka, Preglja in Pogačnika z motivi: Bog, slovenska zemlja, ideali čednostnega življenja, kajti — danes čutimo, da je Mahnič obsodil bolj Stritarjevo filozofsko ostalino v njem, kakor pa njegovo srčno krščansko sočutje.

PESNIKU-NARODNEMU PEVCU, »Goriškemu slavčku«, ki je kot nihče pred njim in ne za njim zapel preprostemu ljudstvu iz srca in v srce; mu izražal vero in ljubezen in narodni vzor v tako preprosti, a srčno topli besedi, da mu je ostala v srcu kot v ušesu še za dolgo, dolgo vrsto rodov.

Temu BUDITELJU, DUHOVNIKU IN PEVCU se klanja

Dom in svet

OB STOLETNICI NJEGOVEGA ROJSTVA
1844—1944.

Simon Gregorčič

Spokorni psalmi

Iz še neobjavljene zapuščine po prepisih V. Beleta

I. Psalm 6.

Gospod srdit me ne strahuj,
me v jezi svoji ne kaznuj!
Daj milost, ko sem ves bolan,
ozdravi bóli me in ran.
Potrte vse so mi kosti,
duh zbeگان je, srce drhti,
trpim, trepečem poln nadlog, —
dokaj še vse bo to, moj Bog?!
Spet milo v me poglej, Gospod,
otmi mi dušo vseh nezdod;
po svoji milosti, ko kdaj,
spet zdravje mi, življenje daj!
Saj kdo Te mrtev bo častil,
kdo Te v predpeklju bo slavil?
Izmučen ves bridkó ječim,
vso noč na vzglavje se solzim;

drhtim in se solzim na moč
v ležišču svojem slednjo noč:
skalil oči mi Tvoj je srd,
postaral me sovrag je trd!...

Od mene proč sovragi zdaj,
trinogi proč neblagi zdaj,
ker Bog je moje zrl solzé
in solzne uslišal mi prošnje.
Da, uslišal mi je prošnje glas,
poslal mi na molitev — spas!
Sovragi vsi od mene proč,
krivd svojih se zavedajoč,
proč hitro, kakor zmóčeni,
bežite osramočeni!

(25. 4. 03.)

II. Psalm 31.

Oj srečni, kterim odpustil,
Bog grehe si in jih zakril,
ki nisi krivd zapisal jim,
zapisane pa zbrisal jim.
In srečen, kdor jih ne taji,
ki v srci mu zvijače ni!
Ker jaz tajil pa svoj sem greh,
slabim, trohnim na vseh kosteh;
oslabljen ves in ves bolan
zdihujem k Tebi noč in dan,
ko tare dan in noč
me težke Tvoje roke moč.
Bolesti poln zdaj drug sem ves,
ker zbada trn srca me — kes.
Zato pa greh svoj izpovem,
več krivde skrivati ne smem;
kriv bil sem, vem, a Ti vesel

skesanca krivde si otel.
Tako, ko jaz za časa vsak
se svojih izpovej napak,
potem povodnji vseh nesreč
ga ne obdajo mu grozeč.
Ti bil si meni v sili bran,
radost mi in rešnik močan;
zato še druge bom učil,
naj pot bi pravo vsak volil,
da kdo ko mezeg, konj ne bo
brezumen, kročen le z brzdo,
da prostovoljno vsakatér
za Tabo hodi venomer; —
saj krivce čaka le gorje,
a srečen, kdor zaupa v Te:
ta bo se v Tebi veselil,
ves blažen bode Te slavil.

(26. 4. 03.)

Venceslav Belè

Simon Gregorčič in Mirza Schaffy

Slovstvena drobtinica

Simon Gregorčič in »Mirza Schaffy« je vzporedje, ki človeka na prvi pogled preseneti kakor neverjetno. In vendar je med Gregorčičevimi poezijami in Bodenstedtovo zbirko »Die Lieder des Mirza Schaffy« precej sorodnih elementov. Naslednje izvajanje naj dokaže to trditev in kot droben prispevek pripomore nekoliko k boljšemu in vsestranskemu poznavanju našega pesnika.

Na sorodnost med Gregorčičem in zbirko »Mirza Schaffy« me je prvi opozoril bivši deželni poslanec, zemljemerec g. Ivan Lapajna¹, ki je bil dober znanec Gregorčičev in se je v času svoje poslanske dobe večkrat sestajal s pesnikom. Nekoč sta sedela v Gorici pri Treh kronah pri vrčku piva in se razgovarjala o nemški poeziji. Gregorčič je nekatere nemške pesnike, na primer Goetheja, Heineja in druge zelo cenil in njih pesmi večkrat citiral. Ob tej priliki je začel g. Lapajna citirati iz Bodenstedtove zbirke »Die Lieder des Mirza Schaffy« verze:

Es hat einmal ein Tor gesagt,
daß der Mensch zum Leiden geboren worden;
seitdem ist dies, — Gott sei's geklagt! —
der Spruch aller gläubigen Toren worden...

(Lieder der Klage, 9)

Gregorčič se je zavzel in pomagal citirati verze, potem je živahno vzkliknil: »Tudi Vi poznate Mirza Schaffyja? To je vendar moj pesnik!«

Precej skeptično sem sprejel to vest. Nekoliko neverjetno se mi je zdelo spočetka, da bi se bil Gregorčič — in pa še v svojih poznih letih! — tako zanimal za tega lahkoživega pesnika, ki je bil izbral za grb svoje pozemeljske sreče in blaženosti triperesno deteljico: Wein, Gesang und Liebe. Potem pa, ko sem vprašanje dodobra proučil, sem se prepričal, da je Gregorčič res dobro poznal in ljubil te pesmi in da se kažejo očitni sledovi tega vpliva v njegovih poezijah.

Bodenstedtova zbirka »Die Lieder des Mirza Schaffy« je bila v Gregorčičevem času ne samo pri drugih narodih, ampak tudi pri nas zelo čitana in čislana. Že samo to bi nas moralo prepričati, da je nedvomno tudi Gregorčič prebiral te pesmi. Imamo pa za to trditev precej nepobitnih dokazov. Naj zadostujejo naslednji:

Stritar je bil Gregorčičev pesniški učitelj. Gregorčič sam ga imenuje »učitelj blagi, dragi moj, — učenik ljubljene« (IV. zvez., str. 62, 63). Gregorčič se je pridno učil v Stritarjevi šoli, pesniške oblike še prav posebno skrbno. Stritarjevi nauki so bili v tistem času pesniško-umetniške dogme. Če je Stritar samo omenil »Mirza Schaffyja«, smemo trditi, da ga je Gregorčič bral; če ga je pa Stritar postavil za vzor, ga je Gregorčič nedvomno preučeval.

V sestavku o lepi rimi je zapisal Stritar v »Zvonu« 1870, str. 207: »Kdor hoče vedeti, kaj so lepe rime, temu svetujemo razen italijanskih poetov posebno Bodenstedtov »Mirza Schaffy«, kjer je sploh poetična oblika dovršena do najvišje stopinje. — Tu smo podali našim mladim pesnikom, ki se hočejo učiti, nekoliko »dobrih svetov«; store naj z njimi, kar se jim zdi.« Kaj je po tem Stritarjevem nasvetu storil Gregorčič, si pač lahko mislimo.

¹ Ivan Lapajna je bil izvoljen v goriški deželni zbor v januarju 1902 v tolminskem okraju, in sicer pri dopolnilnih volitvah. Častitljivi starček, ki ima že preko 80 let, živi še sedaj na Ponikvah, kjer je rajniki Bele župnikoval, preden je postal dekan v Kanalu.

Saj je bil on tak pesnik, ki ga ni bilo sram priznati, da je Stritarjev učenec, in ki je visoko cenil lepe rime in dovršenost pesniške oblike.

Stritar je tudi drugje še omenjal »Mirza Schaffyja«. Dva zgleda.

V sestavku o Fr. Levstiku (Zvon, 1870, str. 77) poudarja Stritar v Levstikovi pesmi »tisto čudno lastnost, ki jo Goethe sam imenuje ‚urkräftiges Behagen‘, ko je pesnik nekako samega sebe vesel, in ve tudi, da so ga drugi veseli, zato se jim pa tudi daje prav na široko:

Ko se očaki sivi
Za mizo vsedejo,
Začnejo modrovati,
Kak je nekdanj bilò...
Pa v celi tovaršiji
Moj glas je spoštovan,
Če rečem: Vino pijmo!
Pijemo ga ves dan...

To se ve, da vsak se ne sme tako širokega delati, ne v družbi ne v pesmi; kako je n. pr. Mirza Schaffy samega sebe vesel, kako se nam vedno stavi za vzgled: ‚Mirza pa je ves drug mož!‘ In vendar nikoli se ga bralec ne naveliča: prav pravi, misli si, saj je res korenjak!«

Stritar je bil velik evangelist svetoboljša, bil pa je v svoji naravi še tako zdrav, da je ljubil vesele ljudi, kakor sta Levstik in Mirza. Kolikor je bila njegova pesem prežalostna in izumetničena, toliko je bolj čutil in ljubil pri drugih naravno in neprisiljeno veselo prešernost. Tudi Gregorčič je bolehal na svetoboljšu, a vemo iz življenja, da je ljubil veselje in šalo in smeh; saj nam tudi iz njegovih pesmi zazveni večkrat vesel akord, poln svežega humorja. In ker je bil pri vsem svetoboljšu za veselje in smeh dovzeten, je pač rad prebiral Mirzove pesmi.

V Zvonu 1880, str. 112, omenja Stritar v sestavku »Nova knjiga« zopet Mirza Schaffyja; tam pravi: »— Tista aliteracija v ‚Rosen und Reben‘ in ‚Licht und Luft und Leben‘, to se kaj dobro sluhu prilega. Ali misel, misel! Je-li to res Prešernova poezija, o kateri govori gospod Samhaber? Človek bi menil, da je marveč Mirza Schaffyjeva.« —

Ne samo Stritar, ampak tudi drugi so omenjali Mirza Schaffyja.

V Zvonu 1880 omenja na strani 326. to ime L. P. v sestavku »Četverostopnica in gazela«. — »V nekaterih gazelah so namreč pesniki celo preumeteljno rimali, toliko pečkali, kovali, umetovali, da so napravili kitice, v katerih se prikazuje prava rima vseskozi sredi med dvema identičnima rimama. Opravičeno je pač, ako imenujemo to preumeteljno, ker je ponajveč še premalo naravno, prisiljeno, prenapeto; — prav posrečila se je ta ravno omenjena oblika edino mojstru ‚Mirza Schaffyja‘, a tudi to ne v pravih gazelah, nego v krajših četverovrstnicah.«

V Zori 1875 (IV. tečaj) je neki —u— objavil prevod naslovljen »Spomladni čas«. (Po Mirza Schaffyju.)

V knjižici »Gregorčičevim kritikom odgovor in pouk« (Ljubljana, 1882) piše A. K. v sestavku »Ocena Pajkove kritike« na str. 24—25: »Ravno tako Pajk zložene rime imenuje potvare ter Gregorčiču našteva 38 takih potvar. — Take rime, kakoršne veliki znalec pesniške tehnike prof. Janko Pajk tukaj potvare imenuje, odobravajo vse francoske in nemške poetike. Da, Francozi, katerim gotovo nihče ne more očitati, da bi bili v obliki svojih pesniških proizvodov premalo vestni, bogato rimo mej vsemi rimami najvišje cenijo ter jo stavijo nad vse druge rime. Nemci, ki sploh nimajo blagglasnega in gibčnega jezika, to rimo pač manj obrajtajo, kakor sploh vse malo cenijo, v čemer ne morejo drugih narodov dosežati, n. pr. sonete, gazele, otave rime i. dr.; vendar so njih največji pesniki kakor Goethe, Platen, a osobito Rückert in Bodenstedt vsi polni takih rim. Navel bi tukaj lahko na stotine vzgledov, pa se mi prostora škoda zdi; zato prosim blagovoljnega čitatelja, naj vzame v roke Göthejev ‚Westöstlicher Divan‘, Platenove gazele,

Rückertovo ‚Weisheit des Brahmanen‘ in Bodenstedtovega ‚Mirza Schaffyja‘, da bode videl in bral, kar Pajk v svojej nevednosti ne more videti in ne zna brati, ali pa v svojej zlobi videti in brati — neče!«

V veliki veljavi je moral biti takrat Mirza Schaffy, da je z njegovim ugledom prijatelj branil napadenega Gregorčiča.

Že te literarno-zgodovinske drobtinice nas morajo prepričati o resničnosti trditve, da je moral z drugimi skupaj tudi Gregorčič dobro poznati in čislati pesmi »Mirza Schaffyja«.

Še bolj pa nas prepričajo o tej trditvi sledovi, ki jih srečamo v Gregorčičevih poezijah.

Preden preidemo k temu, nekoliko besed o Bodenstedtu.

Friedrich von Bodenstedt (1819—1892) je bil pesnik in pisatelj. Rodil se je 22. IV. 1819 v Peine na Hannoveranskem in umrl 18. IV. 1892 v Wiesbadenu. Leta 1841. je bil vzgojitelj pri grofu Galicinu v Moskvi; 1843—1845 je bil gimnazijski učitelj v Tiflisu; od 1847 dalje je deloval v raznih mestih Nemčije. Posebno se je udejstvoval kot časnikar. Leta 1854. je bil profesor slavistike in 1858. profesor staroangleščine v Monakovem; 1867—1869 je bil intendant dvornega gledališča v Meiningenu; od 1878 dalje je bival trajno v Wiesbadenu. Že 1867 je bil odlikovan z dednim plemstvom.

Friedrich von Bodenstedt je temeljito poznal in z izvirnimi besedami poveličeval orient. Posebno domač je bil v Kavkazu. Njegove z jutrovskim duhom prepojene pesmi so zbudile spočetka prav malo pozornosti. Iz njegovih zanimivih potnih slik »Tausend und ein Tag im Orient« (3 zvezki l. 1851.) jih je njegova soproga izbrala nekaj, ki jih je izdala pod naslovom »Die Lieder des Mirza Schaffy«. Ta zbirka je bila sprejeta z velikim veseljem ter je v letih od 1861.—1901. doživela 159 izdaj.

Mirza Schaffy, modrijan iz Tiflisa, nam v teh pesmih s sladko prikupljivimi, včasih skoraj omamno opojnimi zvoki oznanja lahek evangelij vesele modrosti in sladkega uživanja. Vsebinsko so te pesmi brez globokega duha in zdravega jedra in včasih naravnost brezbožne in razuzdane. Zvok, v katerem so zapete, je pa nadvse svež in živahen; oblika je prijetna in sladka. Te pesmi so bile v svojem času zelo priljubljene. Duh, ki veje iz teh pesmi, — duh veselja, uživanja, lahkomiselnosti — je deloma naravnost nasproten duhu, ki veje iz Gregorčičevih poezij — duhu njegove tuge, svetobolja, odpovedi, resnosti.

Šala in smeh, petje in pitje, lepota in ljubezen — to je življenje Mirza Schaffyja. Zelo nas spominja starih anakreontikov.

Aber Wein, Gesang und Liebe
hat mich wieder jung gemacht.

(Lieder zum Lobe des Weines und irdischer Glückseligkeit, 5.)

Die Erde hat Wein, Gesang und Liebe.

(Glaube und Leben, 7.)

..... helle Lieder
von Liebe, Lust und Erdenschönen.

(Prolog.)

Versunken ganz in Trunkenheit
und trunken in Versunkenheit,
in Wein, Gesang und Liebe.

(Lieder zum Lobe des Weines..., 3.)

Lahko rečemo, da je bil Gregorčiču, ki je bil zaradi svoje osebne usode v bridkosti in bolesi in pod tem vplivom ter pod vplivom Stritarjevega evangelija v svetobolje potopljen, ta veseli, skoraj razposajeni, življenja lačni Mirza Schaffy v najbridkejših urah v razvedrilo in okrepčilo, v tolažbo in pomoč. Tako lahko z gotovostjo sklepamo, da je mikala pesnika ne samo lepota oblike

— ampak tudi kipeče življenje duha v teh pesmih — ljubil je ne samo obliko Mirza Schaffyja, ampak tudi njegove srce.

Mirza Schaffy pravi sam:

Und fragt ihr mich: Wie magst du nur
derweil uns Not und Stürme dräuen,
lustwandeln auf der Lenzesflur
und dich an Sang und Blumen freuen?

O, diese Blumen, dieser Sang
sind nicht in leeren Müßiggang
gesucht und mir zu Teil geworden. —
Doch unter Ungemach und Not,
wenn schlimme Stürme mich bedroht,
sind sie mir stets zum Heil geworden!

Sie waren mir ein Talisman,
der von mir nahm, was mich betrübte,
und auch wohl andern üben kann
die Wunderkraft, die mir geübte.

(Prolog.)

Denn was das Unglück bieten mag,
war früh mein bittres Los geworden,
und unter Sturm und Ungemach
sind diese Blumen groß geworden.

— — — — —
Und all mein Schmerz ward zu Gesang...

V teh verzih vidimo precejšno sorodnost med Gregorčičem in Mirza Schaffyjem. Primerjaj tudi:

Früh ausgestoßen in die Weit...

A vrgla usoda nemila me je
od doma vže v zorni mladosti,
in s kupo modrosti pojila me je,
še bolj me je s kupo bridkosti.

(Pastir.)

Ako je Gregorčič čital in ljubil Mirza Schaffyja, ga je ljubil kakor nekako razvedrilo, tolažbo, zdravilo — »die Wunderkraft«.

Gregorčič je bil človek nad vse mehkega srca, polnega bridkosti in trpljenja; ni bil mož, ki bi si bil znal izvriskati iz srca v svojih pesmih svoje gorje; Gregorčič je svoje gorje v pesmih — izjokal; ni bil torej mož kot Mirza Schaffy, ki poje:

Unmännlich ist die lauste Klage
von dem, was uns allein bewegt,
was schwer im eignen Herzen schlägt;
und nimmer tritt das Lied zu Tage,
dem ich mein Wehe eingehaucht.

In morda je bila ravno ta Gregorčiču tuja lastnost, ki ga je vlekla z nekakim občudovanjem k Mirza Schaffyju.

Vzemimo prav nazoren zgled:

Mislimo si Mirza Schaffyja med fanti in dekleti v krčmi, pri vinu, smehu in pesmi. Mislimo si ta prizor v Mirzovi pesmi; tako nekako bi se ta glasila kakor verzi, kjer pravi:

Knie' ich zu meines Mädchen Füßen nieder
und schreibe meine wonnevollen Lieder
aus ihren Augen ab. Es perlt der Wein

zuneben mir im funkelnden Pokale;
ich schlürfe ihn in vollen Zugen ein
und denk': Es ist in diesem Erdentale
bei Lieb' und Wein ein paradiesisch Sein! (Zuléikha, 15.)

Primerjajmo s tem Gregorčičevo pesem »V krčmi«, ki jo je priobčil v »Zvonu« leta 1870., v 26. letu svoje starosti, a je pozneje ni sprejel v svoje »Poezije«. Ta pesem se glasi:

Mladenci v radostni šali	In žvenk! Zabrenkečejo vrči:
iz polnih kozarcev pijó	»Naj ljube žive nam zveste!«
in deklico vsak si pohvali,	Prijatelj s prijateljem trči,
ki smeje se nje mu okó.	oči od veselja žare.

Nem samec poslušam jih v koti,
ko glasna zdravica doni —
Zakaj se me tuga poloti?
Zakaj so mokre mi oči?

Ta primera nam pokaže veliko razliko med Gregorčičem in Mirza Schaffyjem. In vendar nam zadnja pesem dá nekak migljaj in nas utrdi v spoznanju, da in kako in zakaj je Gregorčič čital in ljubil pesmi Mirza Schaffyja.

Die Sorgen zu bannen
(das Unkraut des Geistes),
den Kummer zu scheuchen,
die Schmerzen zu lindern,
ist Sache des Sängers. (Epilog.)

Gregorčiču je bila pesem izraz bridkosti, a čital je morda Mirza Schaffyja z namenom »den Kummer zu scheuchen — die Schmerzen zu lindern!«

Mirza Schaffy je bil poseben ljubitelj in poveličevalec vina in kdo bi se pri tistih njegovih pesmih, posvečenih vinu, ne spomnil Gregorčičeve pesmi »Vinski duhovi« (Zvon, januar 1877 — I. zvezek Poezij):

Točaj, le znova kupo mi napolni,
hladila daj, zdravila duši bolni.

Kadar oko otožno v kupo vprem,
skrivnostna čuda v kaplji zlati vzrem:

odpre se svet čaroben mi in nov,
oko zagleda sto in sto duhov.

Duhov ne zlobnih, nego čistih, blagih
trpinom dobrih, tožnim srcem dragih.

Tu v kupi, glej, prekrasno zrem kraljico,
nebeško hčer, neskajeno resnico.

Tik nje radost, — pozna se na očeh,
in deca njena: šala, vtíp in smeh!

Navdušenost, čuj, poje rajsko pesem,
na zemlji še enake slišal nesem.

In nade duh naprot šepeče mi,
podi obup, skrbi moreče mi.

Pogled duha, vabljenje krasnih boginj
mi vnema v duši čudodelen oginj,

up vrača se v srce, na usta smeh
in znova vžiga radost se v očeh.

Duhovi vinski, hvala vam tedaj!
Napolni zopet kupo mi, točaj!

Verhalt'ner Schmerz und stete Spannung
führt zur Erschlaffung, zur Entmannung.
Das Schlimme stellt von selbst sich ein;
und wer sich freun will, muß es bannen,
ein frohes Lied, ein Becher Wein,
und alle Sorge zieht von dannen! (Prolog.)

Aus dem Feuerquell des Weines,
aus dem Zaubergrund des Bechers
sprüdeln Gift und — süße Labung,
sprüdeln Schönes und — Gemeines:
nach dem eignen Wert des Zechers,
nach des Trinkenden Begabung.
(Lieder zum Lobe des Weines..., 1.)

Je mehr wir uns vertieft in Wein,
je höher steigt des Geist uns —
der Bart der Weisheit trieft von Wein.

Die Weisen beim Pokale stehn
hoch über der Gemeinheit.
(Lieder zum Lobe des Weines..., 3.)

- ogenj Nur im Rausch sind deine Lieder
so voll Glut und Schwung gemacht. (ibid. 5.)
- šala, vtip
in smeh Wo der Becher von Wein überfließt und die Lippe von Witz.
(ibid. 7.)
- radost Im Winter trink' ich und singe Lieder
aus Freude, daß der Frühling nah ist. —
Und kommt der Frühling, trink ich wieder
aus Freude, daß er endlich da ist. (ibid. 9.)
- resnica Trinkt Wein! Das ist mein alter Spruch
und wird auch stets mein neuer sein,
kauft euch der Flasche Weisheitsbuch
und sollt' es noch so teuer sein. (ibid. 13.)
- ogenj Des Weines heilige Flammen
ergossen sich über mich;
die reine Glut der Jugend
mir wieder zugeben schien er —
Nie fühlt' ich so die Tugend
des roten Kachetiner.
Ich konnt' im süßen Drang
nur immer schlürfen und nippen,
es wurden zu Gesang
die Worte meiner Lippen.
- radost Wie Adam vor dem Falle,
so schwamm ich in Entzücken. (ibid. 14.)
Durch den Wein zum Blumenbeet
wird die Phantasie verwandelt,
drin der Odem Gottes weht,
drin der Geist der Schönheit wandelt. (ibid. 15.)

Trink nie gedankenlos
und nie gefühllos trinke... (ibid. 16.)

Wenn Mirza Schaffy den Becher erhebt,
einen Witz im Munde:
Wie sich freudig das Herz der Zecher erhebt
in der jauchzenden Runde! (ibid. 17.)

Fürcht' nicht, daß ich in das Gemeine
und Rohe mich vertiefe,
solange ich von gutem Weine
und guten Witzen triefe.
(Vermischte Gedichte und Sprüche, 19.)

V Gregorčičevih vinskih duhovih vidimo veliko sorodnost in podobnost z Mirza Schaffyjevo vinsko ideologijo in frazeologijo.

Med najkrepkejšimi in glasnimi zvoki, ki odmevajo iz Mirza Schaffyja, so erotične strune. Erotično čustvovanje je pri Mirzu zelo bogato in negovano z vso čustveno nasladnostjo.

Odmev tega erotizma srečamo še v pozni Gregorčičevi pesmi o »Gruzinki« (Poezije IV. z datumom 7. VIII. 1901), ki mora presenetiti vsakogar, kdor поблиže pozna Gregorčiča. Kako je nastala ta eksotična pesem, ki je tako malo v soglasju z duhom Gregorčičeve poezije. Pesnik ni nikdar videl Tiflisa in Bospora; pesem se ni mogla roditi iz čustvovanja, ustvarjenega po osebnem doživljanju; ta pesem je samo plod umetno ustvarjenega razpoloženja pod vplivom Mirza Schaffyjevih pesmi; je torej zgolj reflektivnega značaja. Ko vemo, da je Gregorčič bral in citiral Mirza Schaffyja, nam je postanek te pesmi lahko umljiv.

Oj Tiflis, oj Tiflis,
prekrasno gruzinsko ti mesto!
Saj daleč slovijo Gruzinke,
krasotice prve, edinke.

Ta pesem zelo živo spominja Mirza Schaffyjeve pesmi v ciklu »Abschied von Tiflis«:

Schön bist du, fruchtreiche Kyrosstadt!
Schön sind deine Töchter...

Ha, kupil jo sultan...

— — — — —
Ti v haremu zdaj si krasota edinka,
tvoj sultan te z biseri krasi. —

— — — — —
Solch ein Antlitz sah
nie zu Stambul das Harem des Padischah. (Tiflis, 5.)

A ta Gregorčičeva pesem, ki nima nikake zveze z njegovim subjektivnim čustvovanjem, ne izzveni v opojni radosti in veselju Mirza Schaffyjeve pesmi — ampak v bridki misli iz refleksije:

»Ko cvet ti ovene,
te Bospor odene...«

Ta pesem nam priča, kako močan je bil vpliv Mirza Schaffyja na Gregorčiča; ta vpliv se ni izgubil tja noter do poznih let. (Lahko ga pa tolmačimo tudi iz vplivov ruske poezije Puškina, Lemontova, ki jo je tedaj prevajal za Vesela. Op. ur.)

Tu bi bila prilika, da bi se dotaknili Gregorčičeve subjektivne erotične pesmi, da ne omenjamo tistih objektivnih krasnih dekliških pesmi.

Veliko je takih, ki imajo nekako nespametno pretiran respekt pred duhovsko suknjo Gregorčičevo, tako da gledajo v tej suknji duhovnika, pozabljajo pa pod njo tudi človeka. Če je Gregorčič sam odpel včasih svojo duhovsko suknjo in nam pod njo razodel toplo in nežno čuteče pesniško človeško srce, zakaj ne bi smeli potem pogledati odkrito in brez obotavljanja to srce in tega človeka! Gregorčič je našemu narodu predvsem pesnik in ne toliko duhovnik. Poglejmo ga, kako se nam sam predstavlja v svojih »Posmrtnicah« do prihoda v nebesa — samo kot pesnik! in pokoro dela le kot pesnik, ne za to, kar je pisal, ampak ker je premalo napisal.

Ako se mimogrede dotaknemo tudi erotične strune njegovih pesmi, nikakor ne moremo oskruniti njegovega imena in spomina. Glejmo njegovo podobo objektivno, tako kot je; s tem ga nikakor ne ponižamo. Stara njegova želja je ta, ki jo je 4. marca 1882 napisal prijatelju Gruntarju: »da ne naredi iz mene kaj družega nego sem v resnici.«

Ena njegovih najvažnejših in najlepših erotičnih pesmi je naslednja iz l. 1880. (Zvon, 1880; Poezije IV.)

Stoji v planini vas,	A meni v daljnem sveti
tam rajska roža rase;	življenje zdaj veni;
za druge ne in zase	ohrani Bog te v cveti,
za me cvete nje kras.	planinska roža ti!

Prav zame pač nebo
je rožo to vzgojilo,
ker z neizmerno silo
kopnim po njej samo.

V drugih kriticah ima v stalnem refrenu namesto verza »življenje zdaj veni« sledeče inačice: oko po njej rosi; solzé kropé oči; srce po njej medli; živim prebridke dni.

Lepa je tudi pesem »Le enkrat!« (Slovan, 1886.)

Enkrat te v življenju sem videl samo
nedolžno ko angel, ko zvezda lepo —
a vtisnil se v dušo je ves mi tvoj čar —
ne vdolbel tako bi ga z dletom kipar.

Zvesto te v njem nosim že kdovekaj let,
že vtrudil je romarja hod skozi svet.

To vem pa, da ti mi v srci živiš,
kjer jasno se v svitu nesmrtnem žariš; —
iznikne krasota naj stvarnice vsa,
ti v duši ostaneš mi večno krasna.

Teh dveh pesmi Gregorčič ni sprejel v svoje zbirke, ker je iz strahu pred pretirano kritiko svoje pesmi tako izbiral.

V teh dveh pesmih vidimo dva različna vpliva. Tista »planinska roža« je vzcvetela v »planinski vasi« pod Krnom nekje. — Tisti »angel« je šel tako mimogrede nekoč preko poti njegovega življenja — a pozabil ga pesnik ni več, tega angela in njegove čudovite lepote. Bil je pesnik pač čudovito mehke in dovzetne duše, zelo občutljiv in sprejemljiv za lepoto rajске, planinske rože in angelske nedolžnosti.

Precej spominja gorenja pesem (»nedolžno ko angel«) »Pogleda v nedolžno oko«.

Nikar, nikar se me ne boj,
nedolžni nežni angel moj,
le semkaj k meni sedi,
oko v oko mi gleda.

Vendar hoče morda pretežna večina čitateljev te pesmi videti v tem verzu le detinsko in ne deviško, dekliško nedolžnost. Morda nam prihodnost pove kaj o postanku te pesmi. Vem, da je nekoč — morda tudi večkrat — ta pesem Gregorčiča do solz ganila, ko se je v njegovih poznih letih pela pred njim v prijateljski družbi.

»Le rasti v lepem cveti — cvetu bom jaz vesel,
četudi tvoje sreče delil ne bom s teboj!« Siroti. (1870.)

spominja na besede: Ohrani Bog te v cveti.

Morda je iz tega nežnega romantičnega razpoloženja in pod vplivom teh mehkih in lepih dojmov porojeno čustvovanje, ki je izraženo n. pr. »V celici«.

Zapustil svet sem mladolet,
se v celico zaprl,
umrl je zame celi svet,
jaz nisem zanj umrl.

Zabiti ga — ni moči mi,
vživati ga ne smem;
plamen, ki v srci mi gori,
morim in mrjem nem.

in v »Ujetega ptiča tožbi«:

Z družico tam drug prosto leta...

A meni svet je vse ocvetel,
zaprt in slep sem samotar.

Mrje mi v ječi srce ubogo,
brezcvetna gine mi mladost! —

Refren te pesmi nam odmeva še iz mnogo poznejših let.

»Tu v kletki tesni sem zaprt, (V kletki, 1901.)
(Oj ozka kletka me zaklepa. Ujetega ptiča tožba, Poezije I.)

Ako se oziramo tudi na besede

Toda, ptiček, kaj zato,
če umiram jaz... (Ti veselo poj!)

moramo priti do prepričanja, da je ta motiv, ki se tako pogosto ponavlja pri našem pesniku in ki ga pesnik tako ljubi, zajet ne iz zunanjega sveta, ampak globoko iz pesnikovega srca.

Pomembno je pač tudi to, da rabi pesnik v domoljubni pesmi tako krepko primero iz romantičnega čustva zajeto:

Eno devo le bom ljubil,
eni vedno zvest ostal.

O pesmi »Ne zveni mi!« ki bi jo utegnil kdo prištevati med subjektivno romantične, piše pesnik sam Gruntarju: »Ne zveni mi!« ni namenjena, kakor ti sodiš Ad..., nego vsa ki pošteni, lepi deklici!« — Vidimo pa tu zopet apostrofirano dekliško lepoto. Kak hipen dojem lepote mu je dal morda idejo te pesmi. Morda je bila Adela Pagliaruzzijeva vendarle zunanji povod te pesmi ali kaka druga »poštena, lepa deklica« —, a pesem je posvečena vsem.

»En ljub pogled — srce se vžge!«

Morda je pesnik poskusil kdaj tudi tak hipni plamen v svojem srcu.

Najodkritejši konfiteor svoje ljubezni nam poda pesnik v XVI. in XVII. Predsmrtnici:

XVI.

Deklè, deklè ti zalo,
življenje mojega pomlád!
Ti nisi me poznalo,
a v té sem zrl jaz tolikrat,
življenja mojega pomlád!
Ko črešnjev cvet ti lice belo
tedaj divótno je cvetelo;
a ustne kakor črešnjev sad
so se živó rudele,
čarobno so žarele!
Oj cvetla je tedaj pomlád...
Oči te jasne, golobinje
prav ko nebo po dežji sinje
ti smrtni angel je zaprl!

XVII.

Kropiti te ne smem...
Srčno sem ljubil te,
te ljubim rajnko še;
a razodel se nisem
ni tebi, oj deklè.

Ljubezni vso sladkost
sem čuval ko skrivnóst, —
naj tiho nosim tudi
zdaj bolečin bridkost.
Ne bom te jaz kropil...

Pojem za deklinško lepoto se nam razodeva iz XXXIII. in XXXIV. Predsmrtnice:

Oj čuvaj Bože
nam vrtno in pa poljske rože. (XXXIII.)

Tu rasejo cvetke z doline,
tam gori pa cvetke planinske. (XXXIV.)

(Planinska roža ti!)

Mestna in vaška, dolinska in planinska lepota.

Iz vseh teh pesmi nam diha najnežnejši in najčistejši erotizem, čist in vzvišen, vse to je samo čudovito plaha, boječa, sramežljiva, prikrišana platonična ljubezen, jasen, topel plamen, ki ga je pesnik gasil in dušil v svojem srcu, a ga popolnoma prikriti in zadušiti ni mogel, ki pa se vendar ni nikdar razplamtel v požar strasti. Tudi ta nežni in plahi platonični erotizem daje, če že ne markantno in krepko, pa vsaj mehko, značilno potezo pesniškemu značaju Gregorčičevemu; ta erotizem podaja enega izmed sozvokov v otožnih akordih Gregorčičeve pesmi.

Bil je pač Gregorčič tak, kot je bil in kot je sam sebe označil (LIII. Predsmrtnica):

Napol možá in pol žené:
Adamova je možka glava,
od Eve mehko pa srcé!

Spričo te izjave pesnikove se nam zdijo skoraj nekoliko prestroge besede Izidorja Cankarja, ki pravi (Dom in svet, 1916, str. 148. Gregorčičeva pisma):

»Skoraj vsakemu duhovniku — leposlovcu se primeri, da piše včasih bolj človeško, nego duhovniško, in tedaj čutijo vsi, ne samo tisti, ki verujejo v njegov apostolski poklic, da je neko tiho nesoglasje v njegovem delu, neka skrita življenjska nedoslednost, če ni že skoraj neznačajnost, da ljubezenske pesmi poje, ko bi moral oznanjevati evangelij... Le čas more vse to izravnati. Danes smo že vsi odpustili Gregorčiču in Medvedu, da sta bila tudi človeka.«

Gregorčič sam je čutil to nesoglasje in neskladnost, ki daje vsaj deloma — tako tragično noto njegovemu življenju in njegovi pesmi: Adamova glava in Evino srce. Nesoglasje in neskladnost in ostro nasprotje je to — a neznačajnost — vsaj zakrivljena neznačajnost to ni. In odpuščati mu, da je bil tudi človek, pač nimamo pravice, ker ni zaradi tega in s tem ničesar zagrešil. Recimo morda točneje: danes mu ne štejemo več v greh, da je bil tudi človek, kakor so mu to šteli v greh v tistih ozkosrčnih in pretirano skrupuloznih časih, ki so, hvala Bogu, že davno za nami.

Vrnimo se k Mirza Schaffyju; ugotoviti moramo dejstvo, da je pač velika razlika med Gregorčičevim in Bodenstedtovim erotizmom, a ugotovili smo vendar tudi v Gregorčiču jasno — dasi mehko in nežno romantično noto. In četudi ni Gregorčič bral Mirza Schaffyja zaradi njegove erotike — in četudi mu je bilo marsikaj prestrastveno in prečustveno v tej pesmi, je vendar čital tudi romantično pesem Mirza Schaffyja in morda mu je tudi v tej — kakor v vsaki pesmi — marsikaj ugajalo.

Malenkosten je sicer navidezno naslednji primer, a vendar važen.

V »Zuleiki« ima Mirza Schaffy verze:

Und sagt: erklingt nicht mein Gesang
von wunderbaren Tönen?
Und ist nicht meines Liedes Gang
leicht wie der Gang der Schönen?

(Zuléikha, 2.)

Lepa je ta primera in izdaja nam finočutnega in zelo dovtetnega umetnika, ki mu ne ostane neopažena lepa ritmika hoje lepih deklet.

In ta ne vsakemu očesu vidna in razodeta lepota tudi Gregorčiču ni ostala prikrita; ravno isto prisposodbo rabi tudi on, ne za svojo pesem, ampak za tek valov reke Soče:

»Tvoj tek je živ in je legak
ko hod deklet s planine.

Mirza Schaffy je hotel prisposodobiti z ritmom dekliške hoje — ritem svoje pesmi; Gregorčič pa je hotel prisposodobiti z ritmom dekliške hoje ritem rečnih valčkov. In oba sta to hotela tudi ušesu slišno in nazorno izraziti z enim in istim metričnim ritmom:

Tvoj tek je živ in je legak	U	—	U	—	U	—	U	—
ko hod deklet s planine.	U	—	U	—	U	—	U	—
Und ist nicht meines Liedes Gang	U	—	U	—	U	—	U	—
leicht wie der Gang der Schönen.	U	—	U	—	U	—	U	—

Tu imamo najstrožjo vzporednost ritma, ki nam hoče v obeh primerih izraziti eno in isto: ritem hoje. Niso vse dekliške hoje enake. Mirza Schaffy je spoznal, kakšen je »der Gang der Schönen« — Gregorčič pa hod deklet s planine. Kakor je hotel Mirza Schaffy poudariti lepoto in prednost hoje lepih deklet, je hotel Gregorčič krepko poudariti lepoto hoje planinskih deklet. Tako se zopet približamo romantičnemu motivu »planinske rože«. Ti dve vzporednici sta nam dokaz finega umetniškega opazovanja. Ne moremo si misliti, da bi bil Gregorčič v tem primeru Mirza Schaffyja naravnost kopiral; smemo pa misliti, da mu je nekako nezavedno živelo v spominu to, kar je bral v Mirza Schaffyju, in mu je v trenutku pesniškega stvarjanja hipoma oživelo kakor na novo. Vsekakor nam je to lep dokaz, da se je Gregorčič pridno bavil z Mirza Schaffyjem.

Kot drugi zgled za vzporednost bi lahko navedli k pesmi:

Nikar, nikar se me ne boj,
nedolžni, nežni angel moj,
le semkaj k meni sedi,
oko v oko mi gleda.

Mirza Schaffyjeva verza:

Kind, was tust du so erschrocken,
was hebt schüchtern sich dein Fuß!

(Zuléikha, 9.)

K zadnjima dvema verzoma imamo pa še to lepo vzporednico:

Ein Blick des Aug's hat mich erfreut,
der Zauber dieses Augenblicks
wirkt immer fort in mir erneut
ein leuchtend Wunder des Geschicks.

Spominja pa nas to tudi pesmi: Le enkrat...

V nadaljnjem pa je velika razlika med obema pesmima — a to je ravno tista značilna razlika med Mirza Schaffyjevimi in Gregorčičevimi erotizmom.

Vzporednost, a zopet s podobno markantno razliko imamo v naslednjih verzih:

Cvetica nerazvita,
cvetica ljubezniva,
pa jaz ti bom vrtnar!
Skrbno te bom zalival,
lepo te bom gojil,
četudi drug bo vžival,
ko cvet se bo razvil.

Neig, schöne Knospe, dich zu mir!
und was ich bitte, das tu' mir!
Ich will dich pflegen und halten;
du sollst bei mir erwarmen
und sollst in meinen Armen
zur Blume dich entfalten.

(Hafisa, 4.)

Pa pustimo erotični moment, obrnimo se še k drugim podobnostim in vzporednostim:

V svojem prologu, kjer govori o bojih, ima Mirza Schaffy sledeče verze:

Wohl sah ich, wie Lawinen sprangen
vom Hochgebirg mit Donnerschall
und in dem ungetümen Fall,
was unten blüht und wohnt, verschlangen.

Gregorčič pa ima v svoji »Jeftejevi prisegi«, kjer govori o boju:

Kedar se v gori vtrga plaz,
kedo-li mu zastavi gaz,
ko tanke bilke trdi hrasti
se morajo vклонiti, pasti.

To je ena in ista prispodoba, ki se zdi skoraj prestavljena; vzporednost je taka kakor v prispodobi o dekliški hoji. Z malenkostno variacijo je tudi metrum popolnoma isti

M. Sch.				Greg.								
u	—	u	—	u	a	u	—	u	—	u	—	b
u	—	u	—	u	b	u	—	u	—	u	—	b
u	—	u	—	u	b	u	—	u	—	u	—	u
u	—	u	—	u	a	u	—	u	—	u	—	u

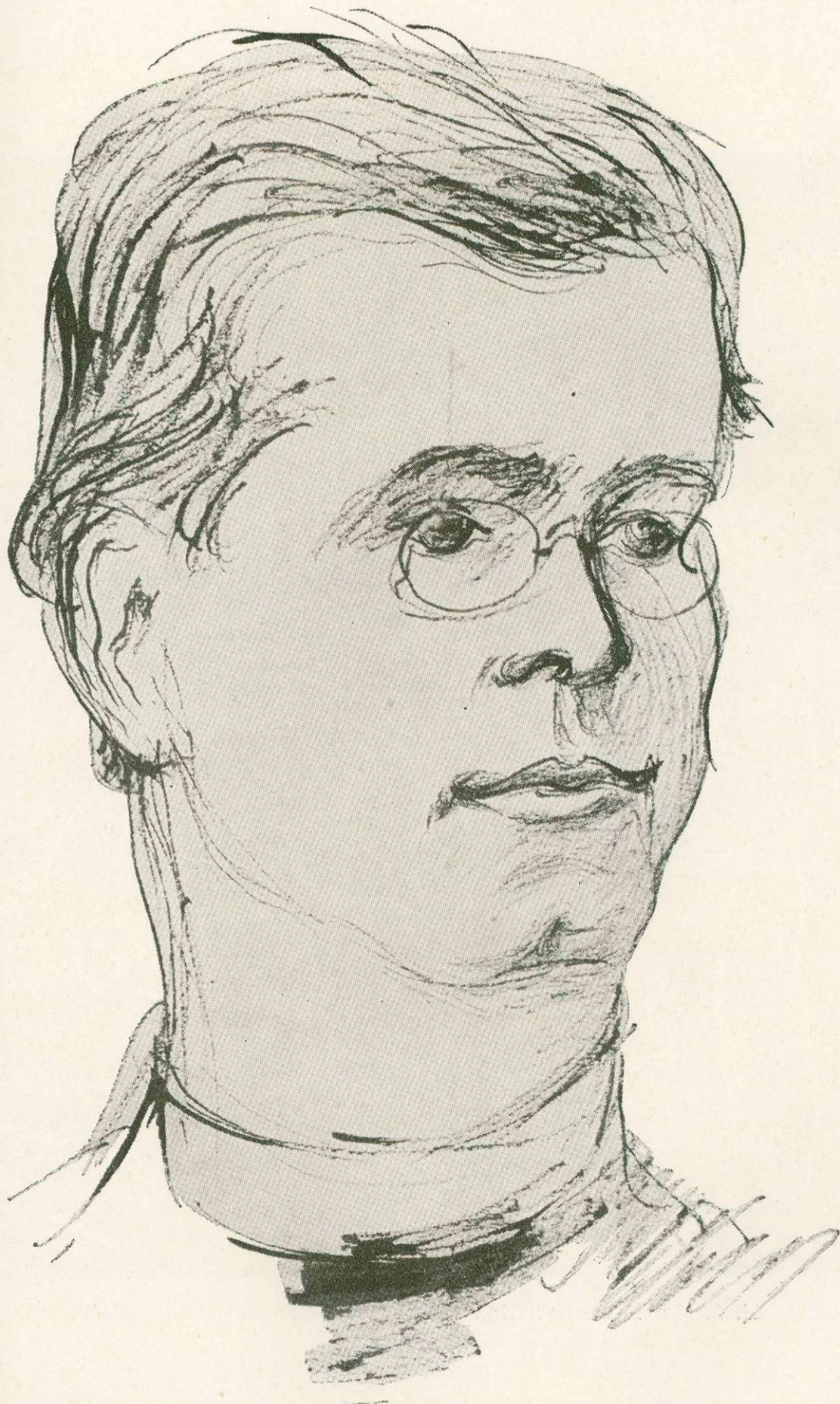
Potem ko Mirza Schaffy hudo obsoja agresiven boj, govori:

Ein anders ist 's, zieht ihr das Schwert
für Vaterland und eigen Herd;
wenn fremde Dränger euch bemeistern
mit gieriger, mit roher Hand,
und Hochgefühle euch begeistern
für Freiheit und für Vaterland.

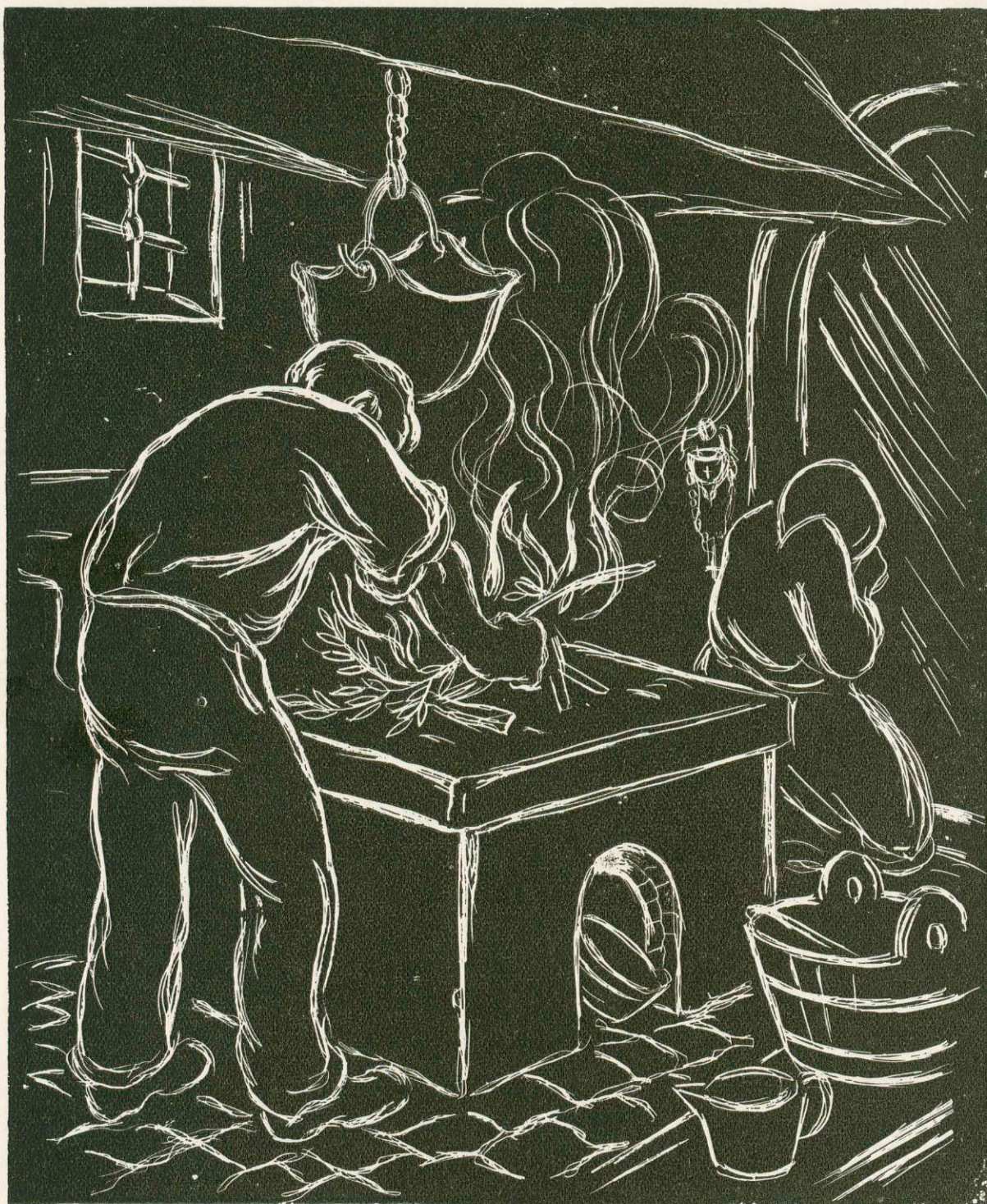
Spomnimo se pri tem poglavitnih dveh junaških Gregorčičevih pesmi, kjer opeva tudi boj.

Otmi, otmi svoj sveti rod!
Glej, on je Izrael otel!

(Jeftejeva prisega.)

Sl. 1. Bara Remec: Simon Gregorčič (1944)

Sl. 2. Lojze Perko: Cinkorez k Gregorčičevi »Oljki« (1944)

Prost mora biti, prost moj rod,
na svoji zemlji svoj gospod!

Bolgarsko v last vam izročim,
nje svobodi vas posvetim!

Za vero, za prostost doma
živite, mrite brez strahu.

Da prost moj rod bo, prost moj dom.
(Hajdukova oporoka.)

Morda je Gregorčič bral Bodenstedtove pesmi že v gimnaziji. Vsekakor imamo že v pesmi »Z vencem tem ovenčam Slavo« (1864) zanimiv podoben izraz:

Dajte v venec se poviti,
kot ga svet še videl ni.

Mirza Schaffy pa pravi:

Wohl weiß ich einen Kranz zu winden
aus Blumen die ich selbst gepflückt. (Zulékha, 11.)

Znano je Gregorčičevo pravilo, ki poudarja v njem zahteve za dobro pesem:

Čim naravneje,
tem verjetneje,
tem prijetneje,
tem veljavneje.

Mirza Schaffy ima v ciklu: »Lieder und Sprüche der Weisheit«:

Frisch und ureigen
mußt du dich zeigen
wie im Gefühle so in der Dichtung. (18.)

Worin besteht, Mirza Schaffy,
der Zauber deiner Poesie?
Daß du in allem wahr bist.
und die Natur zu wahren weißt;

(čim naravneje)

daß du in allem klar bist
und Wort und Sinn zu paaren weißt.

Daß du nur nach dem Rechten greifst,
und alles recht betrachtest —
daß du nur Diamanten schleifst
und Kiesel nicht beachtest. (ibid. 26.)

Gregorčič ni bil posnemovalec Mirza Schaffyja. Ljubil ga je in držal se je tudi vestno tega njegovega pravila posebno v svoji mladosti; poznejše stvari, ko mu je nekoliko opešala pesniška moč in sila, pač niso bile vse čisti in globoko brušeni diamanti.

Gregorčič pa je bil učenec Mirza Schaffyja predvsem v formalnem oziru.

Stritar, učitelj Gregorčičev, je v svojih pogovorih govoril o formalni strani pesmi in je v 12. pogovoru prišel na rime — in priporočil, kakor zgoraj navedeno, Mirza Schaffyja kot vzor za lepe rime in najvišjo dovršenost oblike sploh.

Gute Verse wollen gemacht sein. Weisheit, 23.)

Mirza Schaffy je s posebno skrbnostjo ustvarjal umetniško obliko svojim pesmim in isto moramo reči o Gregorčiču.

Kar se pa rime tiče, pravi ta veliki mojster rime:

Ich hase das süßliche Reimgebimmel,
das ewige Flennen von Hölle und Himmel,
von Herzen und Schmerzen,
von Liebe und Triebe,
von Sonne un Wonne,
von Lust un Brust
und von alledem,
was allzu verbraucht und gemein ist
und weil es bequem,
allen Toren genehm,
doch vernünftigen Menschen zur Pein ist.

(Lieder und Sprüche der Weisheit, 14.)

Sam o sebi govori Mirza Schaffy:

Ein Leuchtstern ist sein Herz, ein Garten seine Brust,
wo Alles glüht und duftet von frischer Blütenlust.
Und bei 'des eig'nen Schaffens urwüchsiger Gewöhrung
vergißt er auch den Klang, die Formvollendung nicht;
doch übersieht er ob der Reime süsser Tönung
des Dichters eigentliche, erhab'ne Sendung nicht.
Den Mangel an Gehalt ersetzt ihm die Verschönung
des Lieds durch Blumenschmuck und feine Wendung nicht.
Für Schlechtes und Gemeines bekehrt ihn zur Versöhnung
des Wortes Flitterstaat, die Form und Endung nicht. (Mirza Jussuf, 6.)

Vse te besede prav lahko obrnemo tudi na Gregorčiča. In če je že sam iz sebe bil tak umetnik, se je v tej šoli glede oblike in nje razmerja do vsebine le še bolj izuril in izpopolnil.

Videli smo n. pr. zgoraj, kako rabi Gregorčič v prispodobi o plazu ravno isti metrum, kakor ga rabi Mirza Schaffy v svojem prologu.

Ta metrum — štiristopični jambski stih, — ki so v veliki meri hiperkatalektični (nadštevilni) — ki je kaj pogost v liriki in epiki, je našemu pesniku prav posebno priljubljen. Po tej shemi (štiristopični jambski mestoma hiperkatalektični, zaporedoma tekoči stih brez kitice) kakor »Jeftejeva prisega«, imamo spesnjenih veliko njegovih najlepših pesmi, n. pr.: »Človeka nikar«, »O nevihti«, »Soči«, »Domovini«, »Oljki«. — Podoben metrum ljubi pa tudi v pesmih, ki so razvrščene po kiticah, n. pr. v Hajdukovi oporoki.

V »Soči« se menjajo po potrebi štiristopični stih s tristopičnimi, ki jih moramo smatrati za brahikatalektične štiristopične. Značilno je v tej pesmi, da je v že citiranih verzih

Tvoj tek je živ in je legak
ko hod deklet s planine

drugi stih brahikatalektičen in se tako popolnoma ujema z metrom citiranih Mirza Schaffyjevih verzov. Mirza Schaffyjeva pesem je razvrščena v kitice s sledečo shemo:

u	—	u	—	u	—	u	—	a
u	—	u	—	u	—	u	—	b
u	—	u	—	u	—	u	—	b
u	—	u	—	u	—	u	—	a

Kar se tiče metričnih shem, je bil sicer Gregorčič prav malo navezan na Mirza Schaffyja; ljubil je vse bolj preproste sheme in ni posnemal umetnih Mirza Schaffyjevih.

Simon Gregorčič | Spokorni psalm

III. Psalm 37.

Gospod, srdit me ne strahuj,
me v jezi dalje ne kaznuj!
Puščice v mé si zasadil
in s težko roko me pobil:
ker Tvoj obraz se mi srđi,
nič zdravega na meni ni;
nemir in bol mi po kosteh
divja zavoljo krivd, pregreh.
Te vzrasle so nad teme mi
in težko oh, so breme mi.
In rane za pregrehe té
se ne celé mi, ne gnojé.
Potrt in reven radi ran
okoli hodim noč in dan,
pobit, ponižan lazim krog,
sovragu zlobnemu v porog.
Nič zdravega na meni ni,
moj duh od bolečin ječi;
poniževan sem in teptan,
iz prs mi rjove krik grozán.
A Tebi stok je moj očit,
ni želje moje glas Ti skrit.
Pobit moj duh je, strta moč,
na luč oči mi lega noč.
Prijatljji, znanci ko nekđaj
se bližajo naprot mi zdaj,
nedaleč tudi zdaj stojé,
a na pomoč mi ne hité.
Kdor pa po žitji streže mi,

nastavlja smrtne mreže mi,
ti, ki pogin mi snujejo,
naklepe zlobne kujejo,
z zvijačami in pa z lažmi
njih roj me vničiti želi.
A jaz prot njim, kot bil bi gluhi,
zasmehu njih zapiram sluh,
kot bi ne čul, kot bil bi nem,
molčim, v odgovor nič ne dem.
Saj jaz zanašam se na Té,
moj Bog, Ti vslišiš mi prošnje:
»Ne daj nikdar, da kruti vrag
nad mano se raduje zmag!«
Saj če le zdrsne noga mi,
sovražnik že se roga mi...
Grozi mi vedno biča vdar,
bol pred očmi mi je vsekdár,
pač bol za greh — to dobro znam!
in radi kazni trepetam,
ker silen je sovragov roj
in vedno teh množi se broj,
ki brez vzroka me črté,
po krivem hudo mi želé,
ki vračajo mi dobro z zlim,
ker po pravici hrepenim.
Oh, ne zapusti Bog me moj,
ne hodi proč, pri meni stoj!
Ti bodi zvest mi pomočnik,
Gospod Ti moj in moj rešnik!

(Na nekem pismu od 30. 4. 03.)

IV. Psalm 129.

Iz zemlje kličem globočin,
do Tebe kličem, Bog višin;
a vsliši moje prošnje glas,
ta šibki bolečin izraz!
Ti nagni svoje mi uho,
ko vpijem k Tebi, Bog, glasno:
saj Ti le vsmiljenje imaš,
rešitev Ti le, milost daš.
Ko vsak naš greh bi kaznoval,
kedo brez kazni bi ostal?

A Ti si nam prizanesljiv,
v Te upal bom, dokler bom živ.
Na Tvoj zanašam se izrek
in bom zanašal se na vek;
od zore do noči, Gospod,
na Te jaz upam in moj rod:
saj le pri Tebi vsmilnost je
in brambe nam obilnost je.
Ti rešil boš nas, dobri Bog,
nesreč in šib in vseh nadlog!

(24. 4. 03.)

Dr. A. Kacin | Paberki o Gregorčiču

Iz škofijskega arhiva

V goriškem knezonadškofijskem arhivu sem našel nekaj listin, ki se večinoma tičejo službenega razmerja pesnika Simona Gregorčiča do nadškofije. Žal, da arhiv ni čisto urejen. Zato ni mogoče podati izčrpno sliko. Nekaj drobcev pa je vendarle. Ko bo arhiv urejen, se bo verjetno dobilo še marsikaj. Čudno pa je, da ni nobenega sledu ali pa odmeva tako zvanega Gregorčičevega vprašanja (Mahničeva kritika, Tumove trditve itd.). Težko je verjeti, da tako važna zadeva ni nič odmevala pri cerkveni oblasti.¹ Morda bodo drugi raziskovalci srečnejši.

1. Prva sled o Gregorčiču je iz l. 1859. Gregorčič je bil takrat v četrtem gimnazijskem razredu; bil je gojenec malega semenišča, ki se je bilo na novo odprlo leto poprej. Gregorčič je tedaj prosil za VIII. Werdenbergovo ustanovo v znesku 186 $\frac{3}{4}$ fl. Nadškofijski ordinariat mu jo je res podelil. Tržaško ces. namestništvo je ta sklep ordinariata potrdilo z dopisom z dne 18. nov. 1859, ki je ohranjen. Naročilo je goriški »k. k. Sammlungskasse«, naj ustanovo izplača v dveh anticipatnih obrokih.

2. Iz bogoslovnih in kobariških let ni nič zabeleženega. Prvi akti se pojavijo v decembru l. 1881., ko je Gregorčič zaprosil za začasni pokoj. Prošnjo je vložil preko rihenberškega župnika Andreja Brezavščka, ki jo je 21. decembra 1881 poslal ordinariatu v Gorico. Prošnje same v arhivu ni, ker jo je ordinariat odstopil 24. decembra namestništvu v Trst s pripombo, da je Gregorčič svoje mesto 23. decembra že zapustil. (Dekan v Komnu I. Doljak javlja pozneje uradno ordinariatu, da je Gregorčič zapustil službo že 22. decembra). Kot vzrok za prošnjo za pokoj navaja ordinariat — pač po Gregorčiču — slabo zdravstveno stanje in potrebo večmesečnega počitka (»Nachdem Gregorčič wirklich krank ist und nach der Ansicht des Arztes einer mehrmonatlichen Ruhe und Erholung bedarf...«). Gregorčič je v začetku nameraval bivati kot upokojenec v Rihenberku (dopis komenskega dekana Doljaka ordinariatu z dne 24. decembra); a koj po novem letu (5. januarja) je odpotoval v Logatec. Za naslednika v Rihenberku je bil imenovan Franc Kafol, ki je službo brž nastopil. Namestništvo je 2. januarja prošnjo za dopust vrnilo ordinariatu z željo, naj Gregorčič priloži izpričevalo kakega okrajnega zdravnika ali pa goriškega občinskega zdravnika. Ker je Gregorčič medtem odšel v Logatec »Luftveränderung halber« (dopis rihenberškega župnika Brezavščka ordinariatu dne 20. januarja) ter ga obvestilo ordinariata glede zdravniškega izpričevala ni doseglo doma, se je vsa zadeva malo zavlekla in šele 20. januarja je župnik Brezavšček lahko poslal ordinariatu zaželeno spričevalo, katero je ordinariat 23. januarja odposlal v Trst na namestništvo. Namestništvo je prošnjo hitro rešilo ter je že 30. januarja dovolilo Gregorčiču 210 gld. pokojnine za pol leta. Gregorčič pa do denarja kljub temu še ni prišel, ker je moral prej povedati, pri katerem davčnem uradu želi prejemanj denar. Na to vprašanje je 8. februarja odgovoril župnik Brezavšček, ki je po Gregorčičevi želji označil davčni urad v Gorici. 25. februarja je namestništvo izdalo nalog glavnemu davčnemu uradu v Gorici, naj Gregorčiču izplačuje pokojnino, in 28. februarja je ordinariat to sporočil Gregorčiču, ki je torej po več kot dveh mesecih vendar prišel do začasne pokojnine.

3. Iz leta 1883. je ohranjen dopis namestništva v Trstu, s katerim 3. marca sporoča ordinariatu, da je ministrstvo za uk in bogočastje z odlokom z dne 24. februarja 1883, št. 2496 dovolilo »dem Dichter, Vikar in Gradiscutta Simon Gregorčič ein Kunststipendium« v znesku 300 fl.

¹ Najlepše se zahvaljujem čč. gg. msgr. Fr. Setničarju, nadškofijskemu kanclerju, in prelatu msgr. dr. M. Torošu, bogoslovnemu profesorju v Gorici, da sta mi rade volje pomagala z nasvetom in pri iskanju.

4. Dne 8. avgusta 1885 je Gregorčič prosil ordinariat, naj mu dovoli potovati v »severne kraje« ter naj mu dpošlje celebret. Prosilec zagotavlja ordinariat, da je poskrbljeno, »da božja služba in duhovno pastirstvo na Gradišči za odsotnosti podpisanca ne bosta nikake škode trpela.« Celebret bi rad imel do 13. avgusta. Ordinariat mu je brž ustregel, kot je razvidno iz pripombe kanclerja Kravanja na Gregorčičevi vlogi: Das Celebret ausgefertigt 10. 8. 85. Gregorčič je takrat potoval na Velehrad k proslavi 1000 letnice smrti sv. Metoda.

5. Dne 7. januarja 1887 je poslal Gregorčič ordinariatu v Gorico »od gradiškega uboštva v namen sv. leta nabrano milostinjo v znesku 3 for.« V istem dopisu prosi Gregorčič ordinariat, naj mu pošlje »dekret za Gradiško službo (ako mogoče datovan od 1. julija 1882, s katerim dnevom je to službo nastopil), ker ga potrebuje kot prilogo k rekurzu proti odméri vikarijske plače.« Na zadnji strani vloge je kancler Kravanja zapisal: Entsprochen 12. 1. 87., kar pomeni, da je Gregorčič prejel zaželeni dekret o nastavitvi.

O usodi prošnje za pokojnino, katero je Gregorčič na prigovarjanje državnega poslanca viteza dr. Tonklija poslal 8. februarja 1887 naravnost za naučnega ministra barona Gautscha, v aktih nadškofijskega arhiva ni sledu, in sicer bržkone zato, ker ni šla skozi nadškofijsko kurijo. Ta prošnja je pisana deloma v verzih ter je bila objavljena v »Slov. narodu« 6. maja 1916, št. 104 in po njem v goriški »Mladiki« od 30. novembra 1921, št. 21 in 22.

8. aprila 1887 pa se je Gregorčič službi na Gradišču odpovedal. To je storil s sledečim pismom:

Št. 26.

Prečastni knezonadškofijski ordinariat!

S četrtem dnem aprila t. l. izteklo je peto leto, kar spoštljivo podpisani službuje na Gradišči. S tem dnem pa poklada svojo službo v roke prečastitega knezonadškofijskega ordinarijata s ponižno prošnjo, naj isti za to duhovnijo blagovoljno ukrene, kar se mu zdi primérno.

Gradišče 8. aprila 1887.

S. Gregorčič
duhovnik

To pot Gregorčič ni prosil za pokojnino, temveč je službo kar pustil. Ordinariat je nato 21. aprila naročil župniku v Prvačini, naj zasliši Gregorčiča »aus welchem Grunde er den Dienst in Gradiskuta aufgegeben hat und ob er mit Rücksicht auf den gegenwärtigen Priestermangel sich nicht bestimmen liesse, noch einige Zeit Gradiskuta zu versehen«. Župnik naj vpraša Gregorčiča tudi, ali bi lahko imel drugo nedeljsko mašo v Prvačini, če bi bil prvaški kaplan Andrej Žnidaršič imenovan za vikarja na Gradišče.

Prvaški župnik Jos. Poljšak je 28. aprila 1887 odgovoril s slovenskim dopisom, v katerem pravi med drugim: »Dne 24. aprila t. l. podal se je spoštljivo podpisani z deputacijo Gradiških starešin k č. g. Simenu Gregorčiču proseč ga, naj bi po volji prevzvišenega knezonadškofa radi pomanjkanja duhovnov nadalje še tamkaj pastiroval; ali rečeni gos. vikarij odgovoril je, da bi še pol leta služboval, ako bi mu kedo zastali dolg izplačal in ga potem za-se izterjal, da pa on rubežnega kruha ne bode jedel. Ker pa tega nij hotel prevzeti nikdo, ostal je gospod pri svoji odpovedi. Poprašan po vzrokih odpovedi, rekel je, da te sporoči privatnim potom edino le Prevzvišenemu.« Kakega Gregorčičevega zasebnega pisma nadškofu, v katerem bi bili navedeni vzroki odpovedi, nisem našel. — Iz odgovora prvaškega župnika je razvidno, da je moral Gregorčič imeti z župljani veliko težav zaradi svoje plače in da se je naveličal prerekati se z njimi zaradi denarja. Zato je rajši vse skupaj pustil. A tudi na vprašanje, ali bi lahko opravljal nedeljske in prazniške maše v Prvačini, je odgovoril odklonilno, »ker ne bode stalno na Gradiški bival«.

6. V oktobru 1888 je kranjski deželni odbor razpisal službo duhovnega pastirja v deželni prisilni delavnici v Ljubljani. Izmed goriških duhovnikov

se je za to mesto oglasil samo Simon Gregorčič, ki je poslal ordinariatu prošnjo s sledečim dopisom:²

Prečastni knezonadškofijski ordinariat!

Spoštljivo podpisani odločil se je prositi za službo dušnega pastirja v prisilnici ljubljanski ter s tem določil dotično molbenico preč. knezonadškofijskemu ordinariatu s ponižno prošnjo, da bi jo blagovolil uradno izročiti slavnemu deželnemu odboru v Ljubljani. Ob enem se drzne spoštljivo podpisani izreči kratko željo, da bi preč. knezonadškofijski ordinariat blagovolil pridejati kratko pričevalo o njegovem dušnopastirskem delovanju v tukajšnji nadškofiji.

Na Gradišči 25. novembra 1888.

S. Gregorčič
duhovnik

Ordinariat je prošnjo odposlal na kranjski deželni odbor dne 1. decembra s pripombo, »da si je vedel prosilec kot dušni pastir z natančnim spolnovanjem dolžnosti svojega stanu in svojim нравnim vedenjem ljubezen in naklonjenost svojih prednikov in podložnikov nakloniti. Zato pa in ker je tudi g. prosilec zahtevanih treh jezikov (namreč: slovenščine, nemščine in italijanščine) popolnoma vešč, zdi se podpisanemu za duhovnega pastirja v imenovani prisilni delavnici popolnoma pripraven in sposoben«. V nemškem konceptu dopisa ordinariata na deželni odbor v Ljubljani, ki je pisan na istem listu, stoji na koncu stavek »so kann man nicht umhin ihn für die Vernehmung obbenannten Postens als sehr fähig zu erklären und hiezu bestens zu empfehlen«. V slovenskem dopisu sicer tudi stoji stavek »ter ga velesl. dež. odb. za to službo toplo priporoča«, a nekdo je te besede prečrtal; verjetno je, da je pismo šlo brez priporočila naprej.

Zakaj Gregorčič mesta ni dobil in kdo je bil imenovan namesto njega, bo razvidno iz aktov deželnega odbora kranjskega. Iz goriških aktov to ne izhaja.

7. Kljub vsem težavam, ki jih je imel na Gradišču, pa se Gregorčič vendar ni mogel ločiti od tega kraja. Zgradil si je celo lastno hišo, v katero se je preselil l. 1887. Dušno pastirstvo na Gradišču so v času Gregorčičevega zasebnikovanja vodili sledeči duhovniki: Žnidarčič Andrej (od maja 1887 do 1893); l. 1893. ni bilo nobenega; nato je prišel mizerikordit Vuk Hilarij, doma iz Št. Petra pri Gorici, rojen 1848 (l. 1894.—95.); sledil mu je Pipan Valentin, sedanji dekan v Renčah (l. 1896.) in nazadnje Guselj (Guzelj) Jožef (1897).

Da bi pridobil pravico do pokojnine, je 23. dec. 1896 Gregorčič zopet začel oskrbovati vikariat Gradišče, »in sicer naprošen od tamkajšnih občinarjev«. Tako sporoča l. januarja 1897 prvaški župnik Jos. Poljšak ordinariatu v Gorico.³

Nekaj časa je Gregorčič pastiroval brez dekreta, kajti imenovanje za vikarja na Gradišču mu je ordinariat izstavil šele 28. januarja 1897, št. 311, kar razberemo iz dopisa dekanijskega urada v Št. Petru pri Gorici nadškof. ordinariatu z dne 26. februarja 1897. V istem dopisu stoji, da je Gregorčič začel službovati s 1. februarjem. 26. februarja pošlje ordinariat namestništvu Gregorčičevo fasijo. Namestništvo je Gregorčičevo fasijo 16. maja poslalo okrajnemu glavarstvu v Gorici ter priznalo Gregorčiču 130 fl. 72 kr. letnega dodatka h kongruu.

8. L. 1897. (5. avgusta) je Gregorčič prosil ordinariat, naj bi mu »blagovolil izposlovati domač oltar, na katerem bi smel maševati vselej, razen

² Grafenauer pravi (SBL I. del, str. 252), da Gregorčič ni hotel prositi za to mesto. Iz navedenega pa izhaja, da je prosil, a ga ni dobil, ali pa se mu je pozneje pred nastopom odpovedal.

³ Prim. o tem članek »Spomini na Simona Gregorčiča. (K dvajsetletnici pesnikove smrti.) Spisal Ignacij Leban — Batuški. (Koledar Gor. Moh. družbe za l. 1927, str. 36). Gregorčič se je branil službe: »Ne morem; kako bi mogel sprejeti službo od onih, ki so me krivo sodili!« je dejal prijateljem, ki so ga nagovarjali, naj se za nekaj mesecev povrne v dušno pastirstvo, da bo potem lahko imel pokojnino. Naposled se je vdal. Nadškof Zorn bi bil Gregorčiču kar sam izstavil dekret, a se je bal, da mu imenovanje vrne.

o dnevih po tukajšnjem direktoriju prepovedanih. Stanovanje prosilca od cerkve je precej oddaljeno. Tudi je isti vedno bolehen, muči ga naduha, torej težko leze v hrib; dalje je prosilec do skrajnosti nervozen ter začne pri vsakem najmanjšem ropotu trepetati po vsem životu, potrebuje torej miru in samote. To so vzroki, s katerimi podpira skromno prošnjo svojo. Za slučaj odpovedi moral bi spoštljivo podpisani ustaviti maševanje, v slučaju dovolitve pa je pripravljen vse urediti po cerkvenih predpisih.« Ordinariat⁴ je 9. avgusta v tej zadevi pisal v Rim na papeža Leona XIII. Prošnjo je utemeljil z istimi razlogi kot Gregorčič (»... jam longiori abhinc tempore asthmate et nimia nervositate laborat ita ut ad localem ecclesiam in vertice collis sitam et a domo oratoris valde distantem ad sacrificium missae celebrandum non nisi cum magna difficultate ascendere possit.«). Gregorčiču na odgovor ni bilo treba dolgo čakati, kajti 13. avgusta je kongregacija obredov s posebnim reskriptom dovolila uporabo domačega oltarja. Ordinariat je pa posebej opozoril Gregorčiča, da prostor, v katerem bo oltar, ne sme služiti za nobeno drugo rabo, zlasti pa ne za stanovanje ali za shrambo hišnega orodja. 21. avgusta pa je zastopstvo za cerkvene zadeve avstro-ogrske monarhije v Rimu poslalo gor. ordinariatu prošnjo, naj plača običajno takso. Gregorčič je plačal 16 lir.

Domač oltar je Gregorčič kupil od dedičev pokojnega kamenjskega župnika Sovdata.

9. Stalna upokožitev. Pesnikovo zdravje je pešalo in odločil se je, da zaprosi, da bi ga stalno upokojili. Lastnoročna vloga jasno razodeva Gregorčičevo zdravstveno stanje. Pisava je sicer še zmeraj jasna, čitljiva, a ne več tako enakomerna in trdna kot pri prejšnjih dopisih. Tudi vrste niso vse vodoravne. Vloga se glasi:

Št 51.

Prečastni knezonadškofijski ordinarijat!

Prespoštljivo podpisani s tem vlaga prošnjo za stalno upokožitev, nadejajoč se, da jo prečastni knezonadškofijski ordinarijat blagohotno priporoči na pristojnem mestu. Vzroki so navedeni v prošnji, prosilec samo dostavlja, da za službo **ni** (dvakrat podčrtano), ker ljudstvo krvavo potrebuje pouka, katerega mu podpisanec radi šibkosti dajati ne more: Že leto in dan ni imel v cerkvi nobenega govora; sama tiha maša in glasno branje evangelija ga do konca utruje. Človek, ki tega ne zmore ni za aktivno rabo. — Nekateri akti so priloženi; o nepriloženih naprošen je preč. knezonaškof. (d je izpuščen) ordinarijat, da blagovoli izstaviti duplikate, ter prosilcu doposlati račun.

Ob enem prosi podpisanec najtopleje, da mu hitro ob rešitvi vloge blagohotno poskrbi **p o t r e b n e g a** naslednika.

Vikarstvo Gradišče 20. oktobra 1898.

L. S.

Simon Gregorčič
vikar

Ordinariat je prošnjo priporočil in jo 22. oktobra poslal namestništvu, ki jo je rešilo šele čez 2 meseca. Dovolilo je Gregorčiču za službovanje 15 let in 10 mesecev v dušnem pastirstvu 225 gld. letne pokojnine, in sicer po II. shemi zakona od 19. septembra 1898 R. G. Bl. št. 176. Namestništvo pa je še želelo vedeti dan izstopa iz službe in kje želi upokojenec prejemati pokojnino.

Pokojnina je bila majhna. Poleg tega se je Gregorčiču upravičeno zdelo, da je prenizko odmerjena, ker mu je namestništvo priznalo samo 15 let in 10 mesecev službe. Zato je preko dekanijskega urada v Št. Petru prosil ordinarijat, naj pri namestništvu izposluje »ausnahmsweise« zvišanje pokojnine v razmerju z njegovimi službenimi leti. »In der That kann der Vikar Gregorčič eine mehr als zwanzigjährige Dienstzeit in der activen Seelsorge

⁴ Takrat je bila nadškofijska stolica prazna. Kapitularni vikar je bil od 10. julija 1897. do 22. maja 1898., ko je prišel Jakob Missia, stolni prošt msgr. Andrej Jordan, ki je tudi pisal v Rim po dovoljenje za domač oltar S. Gregorčiča.

nachweisen«, pravi ordinariat v svoji vlogi od 7. januarja 1899 na namestništvo. Služboval je namreč od septembra 1868 do 4. aprila 1887; in sicer kot kaplan v Kobaridu in Rihemberku nepretrgano do januarja 1882. V januarju 1882 je bil zaradi bolezni za pol leta upokojen. 1. julija 1882 pa je nastopil mesto kot vikar na Gradišču, kjer je ostal do 1. maja 1887. Tega dne pa je Gregorčič zaradi vedno bolj razrvanih živcev popustil službo ter je živel kot upokojenec do 28. januarja 1897. Takrat je zopet postal vikar na Gradišču. V celoti je torej služil več kot 20 let »in der activen Seelsorge, und zwar mit grossem Eifer und gutem Erfolge«. Spričo tega naj namestništvo izposluje pri ministrstvu za uk in bogočastje za Gregorčiča »ausnahmweise« maksimalno pokojnino v znesku 400 fl.

Ministrstvo za uk in bogočastje je z odlokom od 10. februarja 1899, št. 2740 izjemoma zvišalo pokojnino na 340 gld. iz verskega zaklada. To je ordinariatu sporočilo tržaško namestništvo z dopisom od 10. marca. Pokojnino je Gregorčič prejemal pri glavnem davčnem uradu v Gorici.

Simon Gregorčič in dr. Franc Sedej

Med pesnikom Gregorčičem in poznejšim nadškofom dr. Fr. Sedejem je vladalo iskreno prijateljsko razmerje. Gregorčič je Sedeja cenil kot izvrstnega in požrtvovalnega duhovnika, pravičnega in učenega moža, Sedej pa je videl v Gregorčiču velikega pesnika, ki zasluži priznanje in vso podporo. Bolj intimno sta začela občevati, ko je pesnik »jel prevajati ps. 118 po hebrejščini, in pozneje, ko se je na moje prigovarjanje lotil Joba po izvirniku, torej zadnja leta njegovega življenja. Tedaj sva govorila navadno le o Jobu in Jeremiji in tudi o narodnih zadevah...«¹

Dr. Sedej mu je dostikrat pomagal. Ko je Gregorčič prevedel svetopi-semsko knjigo »Job«, mu je Sedej napisal lep strokovni uvod. Svetoval mu je tudi, naj prevede Jeremijeve žalostinke, katere je pesnik končal tik pred smrtjo ter so še danes neobjavljene. Ustno izročilo pravi, da ga je povabil, naj pride stanovat v nadškofijski dvorec, kar pa je Gregorčič odklonil. Ko je v marcu 1906 dr. Sedej postal goriški knezonadškof, mu je Gregorčič posvetil lepo in globokih misli polno pesem. In ko je Gregorčič ležal na mrtvaškem odru, ga je prišel kropit tudi nadškof dr. Sedej, ki je dolgo časa molil ob mrtvem pesniku.

Iz korespondence med obema velikima Goričanoma so ohranjene samo sledeče razglednice in pisma, ki so ostala v Sedejevi zapuščini.

1. Gregorčičev odgovor na Sedejevo vprašanje glede podatkov o slikarju Jožefu Tomincu. Tominc je bil zelo znan goriški slikar. Že mladega so ga bili poslali v Rim. L. 1824. se je naselil v Gorici, l. 1831. pa je šel v Trst. Na Gradišču je imel posestvo, na katerem je bival vsako poletje. Zadnja leta svojega življenja je živel stalno na Gradišču. Letnica njegovega rojstva in smrti je v krajevni italijanski umetnostni literaturi še danes neznan. Prim. Antonio Ulorassi: L'arte nel Goriziano, v Guida del Friuli V. Gorizia con le Vallate dell'Isonzo e del Vipacco. Izdala Societá Alpina Friulana 1930, str. 201. Morassi, ki ima za druge umetnike podrobne podatke in letnice, pravi o Tomincu, da se je rodil v Gorici »negli ultimi anni del 1700« in da je umrl na Gradišču l. 1870. Iz Gregorčičevih podatkov pa izhaja, da je umrl 22. aprila 1866 v starosti 75 let, 9 mesecev in 16 dni. Rodil se torej l. 1790. Tominc je bil v svojem času znamenit portretist in cerkveni slikar.

Prečastni monsignore!

Ne vem na kaj bi Vam prej odgovôril? Pač najprej v zahvalo, da ste tako **eléktrično hitro!**, čeprav Vas je rodil **oče Sedéj**, o katerem bi se **moglo**

¹ Iz pisma nadškofa dr. Sedeja uredništvu Koledarja Gor. Moh. družbe. Pismo je v odlomku objavljeno v Koledarju Gor. Moh. družbe za l. 1927., str. 38.

domnévati, da je imel priimek od — sedeti. Menda ni od tod! Gotovo ne!! Zahvaljujem se Vam tórej za tako **prijaznohitro**, takó **naglo** Vašo naklonjeno zagotovljeno podporo, katera je Gradiščikovcem **nujno** potrebna!...

To bi bilo skoro poluradno, kaj ne? Zdaj pa na privatno vprašanje.

Zarad slikarja Jožefa Tominca pogledal sem na željo Vašo tukajšnjo »mrtvaško matico« ter Vam s tem dosloven izpisek dopošiljam:

Dies mortis	Nr. d.	Mrtvec		anni	mens.	dies	Sacramenta	bolezen	Pokopal
22 apriillis Anni 1866	1	Josephus Tominz pictor de Goritia	cath.	75.	9.	16.	administrata	phtisis tuber- culos.	Franc Costa

Toliko Vam morem iz tukajšnjih »matic« sporočiti. Izvedel sem pa te dni, da hranijo tu pri Tominčevih še dve sliki pokojnega Jožefa Tominca; — videl ju nisem in o tem sodba meni ne pristoja. Torej!...

Z najodličnejšim spoštovanjem

stari

24. 11. 98.

S. Gregorčič.

2. Razglednica s sliko Renč.

Velečastni monsignor!

K novemu letu prisrčno voščilo,
Naj bi nebó vse željé Vam spolnilo!

25. 12. 1900.

S. Gregorčič.

3. Pismo.

Prečastni monsignóre!

Vi list pač **naše** góre!

Pošiljam Vam nekaj — a sam
To dobro spoznam
Da ta je poslatev brez — cene
I vrednosti nima — nobene!
Zato me v dno duše je sram!
A vendar: Vi **mésce*** teh črešenj uživte!
Koščice pa v zêmljo vrzite
Rastó naj naprej
Rastó naj vselój
Mordà iz koščic
Še črešnja porase kedàj
Rudečih pa lic
Žarel se jim sad bo tedàj!
Naj vžival bi jih **naš** Sedej!

8. 6. 901.

S. Gregorčič.

* meso. (Pesnikova opomba. — tedàj izgovarjajo v goriških narečjih tedèj.)

4. Pismo.

Velečislranemu prijatelju dr. Sedeju v spomin.

Iz Vašega pol-trona
Pozdrav Vam srčen od Šimóna.
Ah, stari ta Šimón
Star grešnik je in star poltrón;

Če v pekel ne, pa v vice
bo moral, če je kaj pravice:
Bil je — lenuh
In jedel nezaslužen kruh;
No,! kruh pa včasih bil je suh

In trd:

Drobil mi često ga je srd
Mislečemu na brate,
Ki polni so »ljubezni zlate«.
Na njé se zdaj več ne srdim
Vse v srci, vse jim odpustim,
Čeprav groznó, strašnó trpim...
Vi meni niste pa sovrag,
Pač pa prijatelj veledrag:
Zato jaz Job poln bolečin
Pošiljam to v spomin...

3. 7. 02.

S. Gregorčič.

Op.: »Poltron« v četrti vrsti pomeni: lenuh.

5. Razglednica s sliko Renč.

Velečastni monsignore!

C. Č. pride prav gotovo. Najiskrenejše častitke k XXV letnici. Žal! opazil sem pri številki dva X sv. Andreja križa — no! saj jih nosite še več. Bog daj moč!

S poklonom pozdrav!

23. 8. 02.

S. Gregorčič.

6. Zadnje predsmrtno pismo.

Dne 12. novembra 1906 je bil Simon Gregorčič zadnjikrat pri knezonadškofu dr. Sedeju. Pesnik je vladiki povedal, da misli, če mu Bog da zdravje, posloveniti v verzih svetopisemske pregovore. Nadškof mu je svetoval, naj se loti raje slične svetopisemske knjige, lepše, bogatejše in bolj podučljive, namreč Ekleziastika. Nato je premilostljivi dobil v dveh dneh — 14. novembra — naslednje pismo pesnikovo:

Vsojam se izročiti Vam Jeremijeve solzé. Izvolite pregledati v koliko so skaljene.

Ekleziastika menda ne preložim: pretežak se mi zdi; pa tudi, ko bi se ga lotil, — bi me gotovo prehitela smrt.

Sè spoštljivim poklonom

Vaši Presvetlosti

prevdani

Job-Jeremija.

To zadnje pismo s pričujočim komentarjem je priobčil »Notus« ob pesnikovi smrti »Slovenec« 1906, 13. dec., ter ga tu vnovič priobčujemo, ker ni v evidenci Gregorčičevih raziskovalcev in tudi sicer spada v okvir tega članciča.

Simon Gregorčič | Spokorni psalmi

V. Psalm 101.

Gospod, molitev mojo čuj
moj klic se Tebi približuj!
Obraza mi ne skrij nikar,
ko k Tebi kličem Tvoja stvar.
Trpim, oh, noč in dan hudó,
zato prinagni mi uhó.
Beži moj čas ko v vetru dim,
v kosteh se ko seno sušim,
da, kakor trava pokošen,
do dna srca sem izsušen.
Od bolečin potrti duh
celo vsakdanji zablja kruh;
in jok in stok me oh suši,
da ustne se drže kosti.
Ko pelikan, ptič — samotar
sam zapuščen sem vsekedar,
ko v duplu nočni tič skovir
žedim osamljen venomer —
žedim, bedim ko samski ptič,
ki družbe mu nikjer ni nič.
Sovragi pa mi dan na dan
v obraz mečò porog grozan.
Ti, ki so kdaj slavili me,
obsodili bi krivo me.
Zato moj kruh je zdaj pepel,
solze si v čašo sem ožel,
ker Ti mogočnik silovit
na me nevoljen zreš srdit.
Povzdignil bil si me nekdáj,
ob tla pa treščil si me zdaj.
Čas moj že tone na zapad,
ko senca v nočni lezem hlad;
pokošeno sem zdaj seno —
bo kdaj živo še?! V vek suho!!
Jaz večno suh, a Ti ko kdaj,
si živ in bodeš vekomaj.
Na vek ostane Tvoj spomin,
slavil Te v vek prahù bo sin;
da rod pa Tvoj Te rad slavi,
nanj milostno se spet ozri,
dobrotno nanj upri obraz,

saj pač že vsmiljenja je čas.
Saj veš: nam kamen drag je vsak,
ki kril je kdaj sijonski tlak —
po zemlji tej zdihujemo,
posip ta objokujemo;
Ti Sijon spet boš pa vzgradil,
sveta Te kralj bo vsak slavil.
Oči je v prosce skromne vpri
in želj ponižnih ni prezrl.
Zapiše naj se to, Gospod,
v spomin za vsak prihodnji rod;
rod, ki se bo šele rodil,
bo hvalil Te, Te bo častil,
ker s svetih Ti ozrl višav
do zemeljskih si se nižav,
da slišal bi jetnikov stok,
tlačilcem rešil jih iz rok,
da na Sijonu Ti ime,
v Jeruzalemu Te časte,
kjer kralj in ljud se združita,
da skupno Tebi služita.
A Ti z močjo korakajoč
si vpognil me, me kaznujoč;
zdaj spet se pa na me oglej
in broju let še let prištej;
na sred poti nikar, Gospod,
ne odpokličí me od tod!
Glej, Tvojih let brezkončni tek
množil se bo iz veka v vek.
S početka si zgradil zemljó,
nebó razpel z močno rokó —
vse to izgine, mine kdaj,
a Ti ostaneš vekomaj;
vse kakor halja stara se,
za ktero več ne mara se,
Ti kakor plašč obrneš jih,
drugačno vse ogrneš jih,
a Ti boš ist, dokler bo svet,
in Tvojih let bo broj neštét.
Še Tvojih slug naj rod živi
in vedno krepko naj stoji.

(30. 7. 03.)

VI. Psalm 50.

Smiluj se me, moj Bog, smiluj,
poln milosti me ne kaznuj,
pregrehe moje vse izmij,
očisti vseh me hudobij!
Oh, krivde svoje vse poznam
in zmer jih pred očmi imam.
Pred Tabo samim sem grešil
in greh Ti pred očmi vršil;
zato pravični Ti sodnik
za greh si strog mi bil plačnik:
pravičen Tvoj je sodnji rek,
a ne obsodi me na vek!
Saj grešni že spočet sem bil,
od majke v grehu se rodil.
Rad grehe vse pa bi priznal,
srca vse kote preiskal, —
in ker resničnost ljubiš Ti,
sam grehe skrite mi odkrij,
neznano vsako naj slabost
naznani Tvoja mi modrost.
Poškropi, Bog, s hizopom me,
omij kropeč s tem šopom me;
izmij, izperi vsak mi greh,
da bolj bom bel ko mladi sneg.
Radost mi spet na ūho bij,
potrte mi vzraduj kosti;

na grehe moje več ne glej,
izbriši vse mi za vselej;
srcé čistó podari mi,
duh nov, duh pravi vstvari mi!
Spred lica ne odpodi me,
Tvoj sveti duh naj vodi me!
Rešitve spet mi daj radost
in dušno vtrdi mi krepost!
In jaz, — prej kriv, — dokler bom živ,
vodnik bom krivcem nezmotljiv,
vodnik bom zvest jim, da iz zmot
se vrnejo na pravo pot.
Gospod, ker sem hudó grešil,
celó nedolžno kri pretil,
Ti grehov mojih reši me,
očisti me, odgreši me!
Potem zahvalni jezik moj
na vek bo zvest slavilec Tvoj;
Ti ustnam srčni daj izraz,
da prav slavil Te bo moj glas.
Saj ko želel bi žgalni dar,
rad dal bi ga na Tvoj oltar;
na dar pa tak se ne ozreš,
od nas duhovni dar le hčeš:
srce skesano dano v dar,
tak dar ne bo prezrt nikdar!

(18. 6. 03.)

VII. Psalm 142.

Gospod, molitev mojo čuj,
moj mili klic naj ni Ti tuj,
po svoji čuj me vernosti
in milosti čezmernosti.
Ne hodi v sodbo pa nikar
se zvestim hlapcem, Gospodar:
saj pred Teboj, dokler je živ
zemljan ne eden ni nekriv.
Zanesi Ti, dovolj sovrag
življenje revno tre mi v prah.
Rad pahnil bi me v dno globin
med prednike sred grobnih tmin;
zato mi duh ostrašen je,
srca vsak čut preplašen je.

O tem spominjam pa se dni,
ko dober še si bil mi Ti,
da, sili vedno mi v spomin
dobrote Tvoje slednji čin;
in to pomneč, na to misleč,
roke povzdigam Te proseč.
Pred Tabo moja duša je
ko cvetje, ko žgè suša je:
dežjà si, rose to želi,
po Tebi duša hrepeni.
Prinagni naglo svoj mi sluh,
ker gine že, medli mi duh.
Oči mi svojih ne zakrij,
le svojih ne odvrni mi,

sicer koj onim bom enak,
ki spejo v večni grobni mrak.
Zarana spas naj čutim Tvoj,
oprta na Te ves up je moj.
Pokaži mi rešilno pot,
da hodil brez zablod in zmot;
saj k Tebi duh le dviga se,
o Tebi nada vžiga se,
zato sovragom me otmi,
Gospod moj in rešitelj Ti!

Priučí Svoji volji me,
po ravnem polji vodi me;
Tvoj duh zarad Tvoje časti
naj spet me dvigne, oživi.
Zaradi vernosti obljub
otmi me stisk sovragu vkljub.
Po milosti obilnosti
trinogov stri nevsmilnosti,
ponižaj jih, rešitelj moj,
ker zvest sem vedno sluga Tvoji!

(22. 7. 03.)

Karel Bačer | Gregorčičeve še neobjavljene prigodnice

Ni ga zlepa slovenskega pesnika, ki bi napisal toliko prigodnic, kot jih je napisal Simon Gregorčič, čeprav je vedno zatrjeval, da ne piše rad po naročilu, da se noče siliti itd. Vzrok temu velikemu številu ni samo v Gregorčičevi izrazito prigodniški pesniški naturi in verzifikatorski spretnosti, marveč predvsem v splošno kulturnih razmerah tedanjega slovenskega življenja, posebej goriškega, ko je bil pesnik človeku nekaj nadnaravnega, izvoljenec božji, heroj... Le v teh in takih razmerah je kult pesnika mogel doseči taka razmerja in se sleherna njegova verzificirana improvizacija pripovedovati in celo objavljati s takim spoštovanjem, ko da gre za umetnino najtrajnejše veljave. Prišlo je celo tako daleč, da je ostareli Gregorčič sam začel spoštovati svoje improvizacije in oboževati svoj dar za rime, videč v tem svojo nadmoč nad drugimi pesniki, zlasti pred nastopajočo moderno...

Takih Gregorčičevih verzov, brez izrazite umetniške veljave, je kljub številnim objavam gotovo še več v zasebni lasti. Nekaj jih objavljam tu s kratkim komentarjem za lažje razumevanje.

Ko je bil Gregorčič januarja 1882 v Ljubljani, da se s tiskarjem pogodi za natisk Poezij I., se mu je Levec, urednik Ljubljanskega Zvona in pobratim iz goriških let, ponudil za korektorja. V nerazpoloženosti do Levca, ki je izvirala iz marca 1881, ko je Levec na pesnikovo željo sporočil — na nesrečo — neugodno Levstikovo sodbo o njegovih pesmih, je Gregorčič ponudbo nepremišljeno odklonil. Toda že čez dva meseca je uvidel, da bo šlo delo prepočasi od rok, če bo sam opravljal korekture, in je obvestil Levca, da sprejema nekdanjo ponudbo. Poslej je požrtvovalni urednik LZ skrbno korigiral tiskajoče se pesmi, dajal neizkušenemu poetu nasvete za jezikovne poprave in celo prodajo knjige, skrbel za reklamo in pomagal knjigi do velikega gmotnega in moralnega uspeha.

V zahvalo za trud se je 12. aprila 1882, to je štiri dni pred izidom Poezij, Gregorčič pismeno zahvalil Levcu ter ga prosil, naj si v priznanje za opravljeno delo pridrži enega izmed petih luksuzno vezanih izvodov. (Z enakim je obdaroval še deželnega predsednika in goriškega rojaka Winklerja ter ljubljanskega škofa Pogačarja, oba na Levčev predlog!) Toda kaže, da si je Levec zaželel še pesnikovega lastnoročnega posvetila (pismo ni ohranjeno!), kajti čez nekaj dni ga Gregorčič v nedatiranem dopisu prosi, naj sprejme priloženi izvod Poezij s prisrčno zahvalo. (Pismo v Mestnem arhivu Ljubljan-

skem). Gdč. Anica Levec, hči Frana Levca, pa hrani v očetovi ostalini še danes ta izvod, ki nosi naslednje posvetilo:

Blagorodnemu gospodu
Franu Levcu

v spomín: Prijatelju prijatelj
Poklanja pisatelj

Na Gradišči 18./4. 1882. S. Gregorčič.

Dopis je verjetno pisan istega dne kakor gornje posvetilo.

Gregorčič je ohranil stike z družino Frana Erjavca tudi še po prijateljevi smrti. Njegovi hčeri Ljudmili je l. 1897., ko je opravila maturo na učiteljišču, poklonil zlato uro in ji hkrati posvetil pesem, napisano s črnilom na prvo stran pisemske pole:

Ljudmili Erjavce
(Zvršivšej maturo
Poklanjajoč uro.)

Posnetček ta solnca na nebi,
Ki méri nam ure in dní,
Izročam z voščili zdaj Tebi,
Ko dôba Ti nova žarí:

Ko méri oddelke Ti časne,
Let mnogo Ti, mnogo naštéj;
A ure Ti kaži le jasne
In dneve le srečne vseláj!

27./7. 97.

S. Gregorčič.

Od leta 1891. dalje je družila Gregorčiča tesna vez s trnovskim župnikom Ivanom Vrhovnikom. Podpiral je namreč pesnika z intencijami in živo zasledoval njegovo pesniško delo. On je obenem s Hribarjem dal l. 1901. pesniku misel za izdajo tretjega zvezka, prepisoval pesmi za tiskarno, dajal nasvete in opravljal korekture. V zahvalo mu je Gregorčič podaril rokopis prvega zvezka z dragocenimi Erjavčevimi opombami in ob izidu tudi iztis Poezij III. s temle posvetilom:

Prijatelju Ivanu Vrhovniku.

Sprejmi, oj brate, to kitico malo
Poznih jesenskih cvetóv;
Še je to cvetje na vrtu ostalo,
Drugo vse plen je mrazóv;

Tebi pa tudi dajalo bo hvalo:
Bil si čuvár Ti njegov.
Ko ogledával ta šopek boš skrómni.
Včasi vrtnarja prijazno se spómni!

20./4. 1902.

S. Gregorčič.

Gregorčič se je seznanil s pesnikom Trinkom - Zamejskim nekako l. 1885. do 1886., ko mu je ta poslal v presojo nekaj svojih del. Pismena zveza se je potem obdržala še dalje, postala pa je važnejša posebno v času Gregorčičevega uredovanja »Slovana« (1887), ko je mlademu sodelavcu dajal navodila v smislu lastnega in Stritarjevega umetniško-formalistnega nazora. Osebnost sta se spoznala šele julija 1896. Tedaj je Trinko obiskal v spremstvu Andreja Gabrščka, njegove žene in Marice Nadliškove Gregorčiča na Gradišču. Mislim, da se ne motim, če sodim, da je obisk bil v zvezi z Gabrščkovo izdajo Trinkovih Poezij, ki je izšla leto za tem in se je tedaj šele pripravljala. Pri tej priliki so pač pridobili Gregorčiča za pregled in popravo teksta, medtem ko se jim je Marica pridružila morda kot bodoča urednica prvega slovenskega lista »Slovenke«, ki se je ravno v tem času pričel snovati na pobudo nekdanje kobariške Gregorčičeve učenke Marije Skrinjarjeve (gl. Slovenski jezik, l. 1940., str. 168.).

Gregorčič se je skrbno zavzel za Trinkovo zbirko, jo jezikovno in oblikovno pilil ter svetoval tudi kompozicijsko preureditev. (Gl. DS 1928, 250 sl.) Trinkovi pesmi pa se na splošno pozna vpliv Gregorčičeve muze. Še zanimi-

vejše pa je, da tudi Trinko ni ostal brez odziva v Gregorčičevi pesniški tvornosti. Prvi ciklus (Razpršeno listje) je s svojim verzom, povzetim po Jenkovih Obrazih, dal obliko Gregorčičevim pesmim iz l. 1901. in 1902: Predsmrtnici I. in ciklu Confessiones (Poezije IV.), nekoliko tudi Predsmrtnici III. in pesmi Strela z jasnega (Izdaja Akad. založbe, 1939, str. 30), le da je v teh dveh pridružena še četrta kitica. Gregorčič se je sicer že v svojih zgodnjih delih zgledoval pri Jenku, za omenjene primere pa sem prepričan, da je prevzel Jenkovo obliko posredno po Zamejskem, na katerega kažejo tudi vsebinske in formalne reminiscence. (Trinkova pesem Oj ti srce moje, se začenja z enakim stihom kakor Gregorčičeva Strela z jasnega!)

Ko je Gregorčič izdal leta 1902. tretji zvezek svojih pesmi, je poklonil 18. aprila (= Na Duhovo) Trinku en izvod z naslednjim posvetilom:

Največemu sinku
Beneške Slovenije,
Ki nihče ko jaz bolj ne ceni je
Ivanu Trinku
Želeč da ga ima v prijaznem spominku
U znak spoštovanja
In bratske ljubezni poklanja

Na Duhovo 1902.

S. Gregorčič.

Za dan mlajše je posvetilo na Poezijah III., napisano Erjavčevemu svaku, ravnatelju goriške elektrarne in plinarne Francu Ferfilu, požrtvovalnemu narodnemu delavcu in oboževalcu dr. Karla Lavriča. S Ferfilom se je Gregorčič poznal pač že iz časov, ko je bil živ Fran Erjavec, drugoval pa je Gregorčiču večkrat v gostilni Pri zlati zvezdi v zadnjih goriških letih. Posvetilo navajam doslovno, kot sem ga dobil:

Prijatelj Ferfila
To knjižico sprejmi v spomin,
Oj duša Ti mila
Poklonjeno Ti iz srca globočin!

19./5. 1902.

S. Gregorčič.

Zahvaljujem se ge. učit. Anici Levec, ge. učit. Ljudmili Erjavec, mons. g. prof. Ivanu Trinku in g. Dušanu Ferfili, priv. urad. v Ljubljani, da so mi prepustili v objavo gornje Gregorčičeve verze.

Opomba k Paberkom o Gregorčiču.

Iz dr. Kacinove objave števil 5. in 9. je razvidno, da je Gregorčič nastopil službo na Gradišču 1. julija 1882, iz dokumenta števil 8 pa, da je pesnik bil tam že 4. aprila. Kaj je torej prav? Nesoglasje si razlagam z dejstvom, da je G. odšel na novo službeno mesto brez dekreta (gradiški vikarijat se je tedaj pravno šele ustanavljal, SBL I. 252); formalno mu je potem tekla služba šele od 1. julija, ko je dejansko bil tam že skoro tri mesece — to je od začetka aprila. Da je prišel na Gradišče res že ta čas, kažejo: pismo Gruntarju števil 31 (DS 1916), Holzova pripoved v Slovanu 1906—7, števil 86, Bugar, števil 40, posvetilo Levcu na Poezijah I., datirano na Gradišču dne 18. 4. 1882.

Glede prisilne delavnice tole: Gregorčič je 9. XII. 1882 v pismu na kranjski deželni zbor sporočil, da umika svojo prošnjo. Vrhovniku je potem izjavil, da je zameril, ker se je za službo precej vneto potegoval tudi poznejši kranjski dekan Koblar, češ če je Gregorčič pesnik, sem pa jaz Kranjec. Najbrž je bil to le povod, kajti Gregorčič se je — kakor večkrat v usodnih odločitvah — skesal in ostal rajši na svoje Hribu.

K. Bačar.

Mitja Šarabon

Skoz vihro v vrh

V domovju so se razdivjali gromi.
Nevihte črne — zvite v plašč viharja —
kričijo druga drugi: grizi, lomi,
vsesaj se v noge Pêči, v vrh Oltarja,
in z bliskom trgaj Ponci bele grive,
da bodo skale kakor sneg na njive
usipale se po pobočjih gore!
Zlat blisk preskočil je drhteče bore,
noseč plamene v svojem vitkem želu.
Trenutek le — že se v širokem čelu
najlepše gore ogenj zasvetlika:
spet ranjena je siva glava Špika.

Skale drvijo v melišča,
drevesa so živa ognjišča,
potoki so slepi od blišča.
Planik vrtove in družine svišča
zajemajo viharja zajemalke,
in kakor kri zlijo se čez oskalke
sesuti cveti ranjenega sleča.
Utrgano skalovje kakor peča
prekrije bore — vihrine piščalke.

In vsepovsod ognji in kriki in jeza,
vihar se preliva, ubija, prekriva,
pod močnim se slabši v razbitje ugreza.
Vsa tiha priroda postala je živa.

V gmoti skalovja,
v strugah vodovja
zmršena sila
razsaja.
Kot vétrova žila
stvarstvo prepaja
z nemirom.

Med divjim prepirom
slapov in potokov
in žalostnih jokov
cvetlic in grmovja —
se vzpenja sopenje mrjoče živadi
ob gorah, kjer sekajo bliski ko gadi.

Ognjeni šopi kakor živi trni
raztrgajo telo bežeči srni.
Rogovje starega jelena
razbije oživeli kamen:
orjak omahne, smrtna pena
iz ust se mu prelije v plamen.

Vihra razgrinja vse svoje koprene,
v plazu utrinja se s sleherne stene.
In sika in klika
v grômov rogove,
skalovja premika
in biča slapove.

V Špikovi steni

— od mrzlih polivov ledeni —

pod previsom skrit,
s steno v eno zlit —
z naravo človek bori se.

V gori blisk zaškri se,
skale bobne čez previse
— toča kamnitih rož.

Vsa gora se lušči in kepe drvijo,
robove razlamljajo, v pesek drobijo.

K skali privit je mož.
Grom mu spreminja obraz,
stresa viharjev ga plaz,
stiska skalovij ga trušč.
Lomi nad njim se napušč,
v noge udarja ga grušč.

— v vesele dni, v dni bolečine
in bojev in zmag in tišine. —

Prihaja čez prage, police,
da — zmagancu — dahne mu v lice,
da z usten izpije življenje,
mladost spremeni mu v trohnenje.

Smrt zaželi si krvi.

K njemu prešerna drvi,
reže mu močne vrvi,
iz ráz mu izbija kline
in misli zgosti mu v spomine,

Človek čuti njene spona.
Za hip zgrozi se.
Že Smrt smeji se:
V naročju mojem naj utone!

A človek bori se.

Kot krila ptice

širi zenice.

Zbere moči,

v grom zakriči:

»O Bog, uniči Smrt, prižgi spet sonce!«

Zastanejo Smrti koraki,
posveti še enkrat preblisk,
in grom se utrگا čez Ponce.
Razpara nebo se z oblaki,
zaspi hudournikov vrisk.
Rjovenje viharja utihne,
tišina spet zemljo predihne
in mir porodi se iz stisk.

Goré kakor trdni stražarji
postale so — vse preorane —
spet mirni in dobri oltarji.
Nevihata je v hipu umrla.
Kraljevska je roka odstrla
meglé, po vrhovih natkane...

...in sonce kot kri je iz rane
oblilo razbite meline.
Med vejami je skozi line
svetloba polégla po trati,
kot spali metulji bi zlati.

Skale so v radosti plale
kot žilnate roke žanjic.
Od lic so jim sence bežale
kot jata razmršenih ptic.

Vse rože v prgišča
so luči zajele,
nebo — morje svišča —
so v dušo sprejele.
Murke kot zvezdni utrinki
so po pečéh zagorele,
óčnice — snežni spominki —
spet so se z žarki objele.

V čašicah cvetja
— darilo poletja —
metulj pri metulju kar tone.
Gozdi
— kot grozdi
pijani od petja —
razpeli so krone.
Grmiči so vstali.
Slapovi, studenci

— bogati lestenci —
srebro po bregéh so vsejali.
Iz skritega dupla
kuna osupla
je sončevo luč zaslutila.
Roj ptičev
od gričev
svetloba v dlani je vlovila.

V človeku je zaplala gorska sila;
občutil je, da poje vsaka žila,
da mu telo kot mlado vino vre.
Odšla je burja,
ni več neurja,
vihar je bil kot cvet, ki se ospè.

Človek zapleza.
Vitek kot breza
rôke izteza,
trga kamnitne okove,
pnè se čez ostre robove,
kriví se,
zmaguje previse.
Zvenčijo klini,
v globino gubé se kamini.
Skalne čeri
— prej divje zveri —
postanejo trdna stojišča.
In nova prodišča
čepé pod prepadi
kot davni skladi.

Gora človeka uboga,
nič več se ne roga.
Čista je, sprana,
kot žena predana
plezalcu — stene zmagalcu.

Človek se dviga.
(Skalovij veriga
približa se vrhu.)
V radostnem srhu
se vzpnê.
Objame skalnati kip,
čuti gôre utrip,
sonce v očeh se mu vžge.
»Gora je moja!«
Glas njegov jekne,
srečen poklekne,
privije se k skali.
»Konec je boja!«

Od vsepovsod so žarki priveslali,
vrhovi gôr so se zalesketali.
Zacvele so višave
v cvetlični vrt svetlobe;
čez Ponce, Špik, Rokave
in čez nastale grôbe —
zaplule so vonjave.

Iz jezera pa — kakor skozi špranje
nevidna dlan razsula je lokvánje.
V to belo in neslišno valovanje
zagledali so se macesni v bregu.
Tam med lokvánji — v razcvetelem snegu —
gorela je lepota kakor sanje.

Lepota Prirode
— skrivnost Usode —
Lepota:
mir tolmuna,

slapa struna,
pesem gozdov,
belina vrhov.

Drevesa
— živa telesa —
so zapela pozdrave.
Skale — sijanje narave —
priklonile so glave.

Radostni spev
objel je višave,
potoke in griče.
Čez gozde, vršiče
veselja odmev
je zaplul po gorovju.

Blagoslov po domovju
trosilo je sonce
čez špike in Ponce.

Franc Prelog | Lukarija

Vsa v soncu se kopa in bogato lesketa. Zelene njive so všite vanjo kot veliki kosi blaga. Ozke meje jih dele.

Na južni strani zamolklo šumi in se lomi ob kamenje Drava. Široka in polna vode se vali in zajeda v močan život Haloz. Na severu se mirno in lenobno dvigajo Slovenske gorice. Mogočno je morala zamahniti Stvarnikova dlan, ko jih je vsejala in položila v velikem loku. Spomladi so vse rdeče, vijoličasto in rožnato se prelivajo od breskovih cvetov. Poletje jih na debelo poškropi zeleno, jesen jih odene v težke barve zrelosti.

Kot velik otrok leži med Halozami in Slovenskimi goricami Lukarija. Vasi so razmetane po njej brez reda, po naključju so priletele od nekod in mrtvo zdrknile doli.

Jesen je in jutro. Sukljaje se mota iz hiš dim ter se topi v megli. Odpiranje vrat je čuti, lajanje psov in še od spanja omamljeno ja-skanje kokoši.

Nemo se dviga sonce.

Vozovi s kripami stoje po dvoriščih.

»Ali si naprosil Jurovko?« vpraša zajetna Mica hlapčiča Lovreka.

»Sem.«

»Saj si dejal za luk, ne?«

»Da.«

Visoko se kade koruzni žganci. Krepko in hitro zajemajo delavci. Dobro se je treba založiti. Ves dan bodo morali pripognjeni grebsti po zemlji.

Stopajo. Z zavihanimi rokavi in hlačnicami. Bose noge jim otepajo in stresajo roso.

Globoko se zarijejo v njene prsi in pipajo debele rdeče sadeže, sočno in zrelo lukarsko letino. Cima je krhka in se trga. Zakaj zemlja je suha in krepko objema plodove. — Roke imajo že vse zamazane. Ženske pulijo, moški v krpačah nosijo luk na voz.

»Lep je, debel; že dolgo ni bil tak. Kako ga bomo le prodali. Če bo tako poceni, kot je bil lani in že nekaj let sem, ga, pri moji veri, ne bom dala. Rajši pustim, da mi zgnije na podstrešju. Delaj vse leto, muči se, plej ga, odkopavaj dvakrat, potem ga pa daj zastonj! Ne! Tri leta je treba, da doraste. Tri leta ga moraš imeti na skrbi, pa na koncu za prazen nič. Ne bom ga dala, pa je! Če ga hočejo, naj si ga sami pripravijo.«

Tako se jezi Mica. Jezik jo srbi, mora iztresti, zakaj ve, da bo dala tudi pod ceno, če ne bo drugače. Samo da proda. Kaj pa hoče z njim? Svinje in druga živina ga ne je, za hišo ga pa tudi ni toliko treba.

Tri ogone so že končali, ko so prinesli južino. Kruh in sol. Luk pa imajo na njivi.

Kot pijavke se zasesajo v rjavo, suho prst. Drobi se jim med prsti kot suh kruh. Rahli oblaki se dvigajo in se lepijo na potne obraze. Za nohte jim sili zemlja, roke so jim vse z njo pobarvane, rjave, kot bi mesili potico, pri kateri je testo iz mastne ilovice.

Ne govore. Le močno in zasoplo dihanje plava okrog težakov. Kakor tatovi so, ki hitro in z vnemo love plen. Vsa njihova skrb je v delu, vse misli so zbrane ob njem kot v cerkvi pri veliki maši.

Sonce pripeka, čeprav se je že precej daleč pomaknilo proti jugu, tja za Haloze in še delj. Veselo mežika cerkvica svete Ane in se smehlja ženskam, ki nestrpno utripajo, sklonjene k tlom. Marko stoji mogočno, saj je središče vse Lukarije. Marjeta ob strani, vsa bela in vedno svečana, ovita v vitke jagnjede in košate lipe, okrašena kot za proščenje, mlada in sveža kot nevesta v pričakovanju poročnega dne.

Po njivah živahno mrgoli. Čutijo, da že mrak lega na zemljo, ki je ves dan rodila in sipala sadove, luk, v široko in veliko naročje ljudi; hrepeneče in z ožarjenimi lici, z blestečimi očmi so ga hlastno in željno sprejemali in kot dete pritiskali nase. Močno so zadovoljni, saj delo ni bilo zastonj.

Sonce je prilezlo do Pohorja tam daleč, se naslonilo nanj, kot bi se hotelo odpočiti od trudne poti. Toliko potú je izvabilo in izpilo iz razgretih obrazov lukarjev, da je sedaj samo zmučeno in potrebno počitka.

S pesmijo se vračajo in z veseljem v očeh.

»Bog daj še prihodnje leto tako.«

Pri Marjeti zazvoni, mehko in srebrno, avemarijo. Drobni in lahni zvoki hite čez polja in trepetajo nad njim kot metulj nad cvetlico. Možje snamejo klobuke in se sklonijo v veliki zahvalni molitvi.

Večer je zajel in ogrnil z nočjo Lukarijo. Nase je pripel ljudstvo, tako tesno naslonjeno na svoja polja, da živi z njimi le eno lepo in veliko življenje, da eno srce bije v obeh telesih, da ista kri vre po obojih žilah. Njive dremajo v toplo temo. — Haloze mračno stražijo na jugu. Slovenske gorice mrko stoje na severu. Drava šumi in pokojno klokota.

Še okrog polnoči, ko je že dolgo vse tiho, podrhtava zemlja od nevidne in pritajene bolečine. Mogočno se stresa njeno telo, zviija se v krčih, dokler ne zaspi. —

Stanko Vuk
Sveti križev pot

Odlomki

Uvodna

Pajdaši,
da bi nam na tem Križevem poti
prišel sam Jezus Kristus nasproti.

Hiša modrosti prazna
stoji. Na trdem kolu pred njo
z žebli prebódeno, ranjeno
je Kristusovo telo.

V samotni krčmi v predmestju
se, Judež, do smrti opij
rdečega vina, o rdečega,
kot je njegova sladka kri!

O kristjan, ne pljuni nikar!
Nocoj je žalostna vsaka stvar.

Petelin na Kajfovem dvoru
zapoj: kmalu bo konec noči.

Četrta postaja

Srečal je lastno mater:
ves v ranah, ves bled, ves krvav —
da bi tudi nas na robu močvirja
z laterno nekoč poiskal!

Nekdo za bori tih večer brede,
Jezus Kristus med bratovščino sede.

Šesta postaja

Zbudi se, romar, vsaj zdaj
ob uri dvanajsti,
da vловиš na robec svoj
tri kaplje svete krvi!

Da v vinogradu ne zaspimo,
ko pojde s svojimi jogri mimo.

Deseta postaja

Za stražo so nesli v barilcu
premrzlega, starega vina.
Božjemu Sinu so žejo tešili —
joj, s sokom iz rože — pelína!

Na božji barki se jambor tenek
kriví v večer, vetroven in grenek.

Trinajsta postaja

Ena skrinja, ena skrinja
se v večeru črni.
Ta skrinja je lepà,
keri je črešnjeva.

V tej skrinji, v tej skrinji
ena goba leži,
so žebli in jermen
in se kis greni.

V večeru jo nosi
jogrov dvanajst.
Marija jih poprosi.
Onà je trinajst.

Štirinajsta postaja

⓪ grešniki, romarji: čujte
bridko novico to: v soboto
v meglencu, ob uri trinajsti
so ga položili v temò.

Izpijmo do dna njegov bokal —
čez tri večere nas bo iskal!

Sklep

Stopi, uporni Gost,
v stan naš tako preprost!

Žebljev, jermenov in kisa
ni več nocoj: Dver ti odpremo,
okna zastremo.
Prišel bo žegen tvoj.

Žegen nam zdravja da,
milost — ljubav srca.

Ksaver Meško | Eno noč in en dan

Odlomek iz »Mojih spominov«

I.

Tretjo adventno nedeljo, 14. decembra 1941, smo nekoliko po sedmih zvečer prišli trije, Slovenec g. Milko Ozvatič, bivši učitelj, zdaj pri srbskih dobrovoljcih, sedemnajstleten srbski dijak in začetnik Dušan in jaz, do bosenske postaje Mešiči-Rogatica, a je Rogatica precej oddaljena od postaje. Utrujeni, precej mokri, v enem neštevilnih predorov smo se, bilo je že v mraku, plazili po kolenih in po trebuhu, skoraj pol metra ledu je bilo v njem, voda je morala iz Drine nekako prodirati vanj; in lačni, jedli nismo ves dan razen malo kruha, ki smo ga zjutraj dobili v glavnem stanu v Sjetlini za na pot; oprtnik sem nosil jaz, sem pravilno računil: »Saj bo kmalu lažji.« Toda težji je bil tisti vojni kruh v želodcu kot v oprtniku. In strupeno žejo je delal. Nisem pijanec, upam, dasi se kozarca vina ne branim — čemu? dar božji je! A tedaj sem si bolno želel: »Da bi mi dal zdaj kdo četrtinko vina, neskončno hvaležen bi mu bil; za pol litra še bolj.« V Mešičih sem izpil poldrug liter vode in prigrizoval ta kruh. G. Ozvatič, ki je pil samo, če je izviral voda kje ob tiru iz gore, me je drugi dan, ko se v Medjedji spet nisem mogel napiti, poučeval: »Brez potrebe ste tako hvalili pri tej hiši vodo, saj je iz potoka. In prav zraven so ležala čreva« — kolinali so v hiši — »in razna druga nesnaga.« — Postajalo mi je slabo. — »Tako dobim še legar.« — »Tega se spet ni treba bati,« me je hitro potolažil. »Dobi ga samo, kdor misli, da ga že ima.« — »Tedaj ga jaz že ne maram. Je drugih težav dovolj.«

V Mešičih je bilo vse prenapolnjeno, razni oddelki so se iz Bosne vračali domov v Srbijo, zlasti velika četa iz Čačka. Tako smo trkali od hiše do hiše brez uspeha. Naposled so se nas usmilili in nas sprejeli v glavni prostovoljski pisarni, prej je bila menda pisarna električne centrale — strahotno je bilo pogledati razne velikanske stroje in kotle, vse podрто, razmetano, mogočna železja, zvita od bomb kakor vrbina gož, vse uničeno! Spet sem se s težkim srcem povpraševal: »Ali je táko uničevanje res modro ali celo potrebno?«

V pisarni ni bilo preveč napačno. Nekateri so precej dolgo v noč kvartali, nekaj kratki so se začeli malo prepirati, in se je eden vedno hudoval: »Ne uganjajte tu politike!« Neki gospod je ves večer tipkal, kadar je nehal, se je začel drug učiti, in je šlo zelo počasi: tip-tip, tip-tip-tip. Zdaj in zdaj je zazvonil telefonski zvonček. Srbi so prihajali in odhajali. V sosednji sobi je bila mlada gospa z dvema otrokoma.

Mi smo prisedli k železni pečici, da bi se malo ogreli, nekoliko si posušili premočene čevlje. G. Ozvatič in Dušan sta razgrnila koce po tleh, legla, položila glave na oprtnike, že spala. »Srečna mladina!« sem si mislil, ko sem ju gledal. Jaz sem sedel na stolu, včasih malo zadremal. Opolnoči je gospod Milko, vedno zame skrbeč, vstal, me povabil, naj bi legel zdaj jaz na njegovo mesto. Branil sem se, mislil: »Mladina rajši spi, naj si odpočije!« Pa pravi starec ob peči, ki je zdaj pa zdaj priložil kako polence: »Lezite! Sicer jutri ne vzdržite do Višegrada. Je daleč.«

Legel sem.

II.

Rekli so nam, da bo drugo jutro ob kakih sedmih morda peljal vlak — dobrovoljski vlaki so bili to, ki so prevažali dobrovoljce in njih vojni plen med nekaterimi postajami, ki leže na istem bregu Drine in torej ni bilo treba čez mostove, ker so ti skoraj vsi poškodovani. Razveselil sem se. G. Ozvatič pa je modro in previdno to veselje takoj nekoliko ohladil: »Dokler vlaka ne bomo na postaji videli, se ni treba veseliti. Tukaj je vse zelo nezanesljivo.« Zjutraj sem videl, kako modro je govoril: vlaka res ni bilo!

Bili smo že pred sedmimi na postaji. In še neka četa, kakih petnajst mož. Čakali smo nekaj časa, toda vlaka od nikoder, tudi nikake napovedi, da namerava priti. Tako smo obupali. Srbi so posadili mladega, v nogo ranjenega narednika na lepega belega bošnjaka, se napravili na pot po železniškem tiru, mi za njimi. A ker so z ranjencem počasi hodili, smo jih pustili, šli naprej.

Zdaj smo hodili vso pot ob Drini. Kolikor dalje smo prišli, toliko više nad njo je speljana železnica. Obzidana in zavarovana proti reki z mogočnimi podzidki, ki zdaj poševno zdaj strmo navpično padajo v globino k reki. Občudovanja vredno delo! Drina čudovito lepa kakor Sava na Gorenjskem; čista, da je videti kamnito dno, na globljih mestih, v ožinah, modra kakor Adrija. Ob robu tira, vsaj na nekaterih krajih, ozka steza. Mlada gospoda sta brezskrbno stopala po nji — skoraj pogledati ju nisem smel, vsakokrat me je streslo: »Zdaj in zdaj bo zdrknil kateri v globočino.« Jaz na nevarnih mestih nisem upal iti niti med tirnicami: čisto na drugo stran sem se umaknil, stopal tam po snegu in ostrem kamenju. — »Hodite rajši med tračnicami, tam se preveč upehate!« sta mi prigovarjala. Pregovorila me nista; tudi jima nisem maral razlagati, menda tega umela ne bi, smešno bi se jima dozdevalo, s kako strašno mamečo privlačnostjo me vabi to šumenje tam spodaj in pogled na to krasno vodo: kar omahnil bi dol v strugo.

Drina čudovito lepa, a vse drugo tukaj — divje! Narava in življenje.

Na prvi postaji po Mešiči, v Dubu, smo si šli ogledat notranjost postaje; vse seveda odprto, vse, vrata, okna, in vse drugo razdejano. Medtem je že prišla tudi četa, ki smo jo pustili za seboj. Ko so si zvilili in prižgali cigarete — saj to je prvo, če dva kje skupaj prideta — smo šli skupno dalje.

Takoj za postajo tir okrvavljen, med tirnicami in ob njih leže kosi obleke in mesa, star turški fes; čez kakih osemdeset korakov sredi tira razmesarjeno truplo. — »Ah, neki Turčin!« pravi Dušan čisto hladnokrvno. Gremo še nekoliko. Kake tri korake od proge leži mož velikan v lepi bosenski obleki, s široko razprostrtimi rokami, z zdrobljeno glavo.

Kake žaloigre so se pač pred kratkim, morda v pretekli noči, odigravale v ti gluhi, s svojo zapuščenostjo tako grozeči samoti? Ali je šel Turčin prostovoljno v smrt? A zakaj bi iskal priložnosti za to tako daleč od sveta? Ga je dohitel vlak na poti? Ali so ga iz vlaka vrgli? In tisti velikan? S kom je imel take račune, da leži zdaj tu, tako močan in vendar brez moči? Kje je njegova dom, kje družine? Ali in kdaj bodo izvedeli, da ležita tu v tihi sosesi med grozečimi gorami? ... Molčita mrtveca, molče gore naokrog, molči gluho-nema samota.

Žalosten je bil pogled na mrliča, žalostnejši na žive. Odtrgal se je iz skupine pred nami mladenič, petnajstleten, šestnajstleten morda, pohitel k mrliču, smehlja se ga ogledoval, kar poskakoval je okrog njega. Ko je pohitel za tovariši, jim je srečno se smejoč nekaj pripovedoval — tako lepo in veselo se mu je dozdevalo vse to. — »Ubiti zdaj človeka, je, kakor bi si jaz cigareto prižgal,« nama je z g. Milkom razlagal brivec v Užicah, ko sva prišla tja in, šla v brivnico, da bi naju malo v Evropejca spremenili.

Bral sem v mladih letih nekoliko Karla Maya, dasi nisem bil preveč navdušen zanj, nič posebno verjetne se mi niso zdele tiste divje dogodivščine, ki jih je prevejani Nemeč v »Po deželi Skipetarov« in v drugih knjigah tako živo opisoval, sedeč doma v prijazni sobi, ob udobni pisalni mizi z atlantom pred seboj. Zdel se mi je mož tudi, odkrito povem, preveč pobožnjaški; pobožnost je lepa krepost, pobožnjaštvo, ki se tako razkazuje, kakor kaže berač svoje rane, odbija. Zdaj pa sem se vendar spominjal tistih potopisov, ker sem sam hodil enaka pota, doživljal take krvave dogodke, kakršne si je mož v Nemčiji samo izmišljal.

Divja tudi narava. Ozke soteske in tesni, da se Drina vije skozi nje le s težavo in kakor srdeča se; na obeh straneh kipeče gorovje, železnični tir na več krajih iz skalovja izsekan. Večkrat smo se ustavili, strme opazovali grozeče rdeče pečine; v njih votline, naravne ali kje visoko gori umetno izdobljene,

z ozko lino ali dvema, skozi katere so najbrž begunci, hajduki, maščevalci stiskane in preganjane raje, streljali.

Zdaj tu vse mrtvo...

Služba železniških uradnikov mora biti v teh odsvetnih krajih strašna. Postajno poslopje, okrog hiše nekaj korakov sveta za majhen hlev in skromno drvarnico, pod njimi šumeča Drina, na drugi strani tik ob tiru donebesne gore; osem do deset kilometrov do sosedne postaje, prav tako samotne in puščavniške, sicer nikjer hiše, nikjer žive duše — strahotno! Zdaj vse postaje razdejane, vsaj zelo poškodovane, zapuščene, mrtve. Kakor bi bili vstopili v mrtvašnico, nam je bilo, če smo šli v kako postajo, ogledovali tam aparate, s katerimi je uradnik spremljal vlak, zdaj poškodovane ali skoraj čisto razbite; ogledovali zaostalo pohištvo, ki je čepelo tam, kakor bi se bilo potuhnilo, da ga ne bi vsega razbili in ga je zdaj strah te grozne samote in tega nesmielnega razdejanja.

III.

Ta dan nas je spremljala nesreča: dvakrat smo za nekaj minut zamudili vlak, ki bi nam vsaj nekoliko prikrajšal in olajšal pot.

V Ustipračci, menda drugi ali tretji postaji za Mešiči-Rogatico, so Srbi, ki smo hodili z njimi, ostali lepo na postaji in čakali, če bo prišel od kod kak vlak. Mi trije smo šli v vas, če bi dobili kje kaj toplega, bili smo seveda na tešče. V šoli bi bilo kaj, nam je povedala majhna deklica, tam kuhajo za dobrovoljce. Smo šli tja. Kuhar se je od začetka silno rotil, da pri živem Bogu nikjer ničesar nima. G. Milko, ki je taka svečana zagotovila pač že dobro poznal, ga je mirno poslušal, naposled pa mu je prijateljsko prigovarjal: »Poglej, poglej, brate, morda pa vendar kje kaj je!« To je tudi kuharja omečilo; prinesel nam je iz neke precej umazane luknje, nekak kurnik je moral biti, skledico ričeta. Posedli smo v kotu dvorišča na polomljene in nevarno se gugajoče stole, zajeli — dobro sicer ni bilo, neprijetno osladno; oni trije so se pogovarjali, jaz poslušal, kar je zmeraj prijetneje in tudi varneje kot govoriti.

Zahvalili smo kuharja, ki je postal med pogovorom prav prijazen in domač, napotili se proti postaji, a toliko, da smo naredili nekaj korakov po cesti, čuj, oster žvižg lokomotive! »Pa nam vendar ni vrag ušel?« se je na glas ustrašil g. Milko, midva z Dušanom prav tako hudo, če ne bolj na tihem. Pospešili smo korake; pa nam je prišel naproti mlad železniški uradnik in nam obžalovaje naznanil: »Vlak je pravkar odpeljal.« Prišel je bil medtem po stranskem tiru, iz Foče menda, Srbe naložil, se z njimi odpeljal; mi smo pa žalostno stali na cesti in molče premišljevali, kako drago smo plačali tisti ričet.

Ni bilo druge pomoči: peš dalje!

Uradnik na postaji nas je še prijateljsko poučil: »Pazite na poti — vlak se bo v kratkem vračal!« Res smo hodili previdno zlasti ob ovinkih in v predorih, ki je bil menda vsakih sto korakov eden.

Na postaji Lučevo smo videli pred seboj predor, ki se je, kakor je vse kazalo, vil skozi prevrtano pobočje gore daleč dol ob reki. Tedaj sem zaprosil g. Ozvatiča: »Kaj, ko bi tu počakali? Vlak bi nas mogel dobiti prav v ti luknji, silno dolga se mi zdi.« — »Tudi mene je že skrbelo, počakajmo!« je rade volje pritrdil g. Milko. Sedli smo, molče si ogledovali samoto naokrog, poslušali, kako se je odkrušil kje kak kamenček, trkljal se po hribu navzdol, ob progji se ustavil, poslušali skrivnostno, skoraj grozečo pesem Drine pod nami, po kateri je plavalo, kakor so nam med potjo pravili, zadnje čase toliko trupel mož, žen in otrok...

Nismo sedeli še dolgo, kar vlak res zaslišimo; čez nekaj časa prisopiha iz gore za njim se je še dolgo valil gost dim iz žrela rova — še zadušili bi se bili lahko, če bi se z vlakom v njem srečali. Predor res dolg, vendar ne pretemen, ob straneh sta izsekani dve obsežni odprtini, skozi kateri je bil čudovito lep pogled na Drino globoko pod nami.

Ko smo stopili spet na prosto, smo zagledali slikovit prizor: globoko spodaj, na desnem bregu — na drugi strani je med strugo in goro ozek pas ravnega sveta — je stal ob obrežju precej velik čoln. Otroci v pisani turški obleki so izkladali iz njega zavoje — morali so biti begunci — nekateri so se z njimi obloženi povzpenjali med redkimi gabri in bukvami že gor po strmi gori, njih mladostno čebljanje je kakor prijetni zvončki zvenelo po molčeči gorski tišini. Ob čolnu sta na podrtem drevesu sedela dva Turčina z mogočnima rdečima turbanoma na glavi. Kakor začarani smo vsi trije postali, molče gledali slikovite skupine. Kar sem videl, da eden Turčinov počasi sega po puško, naslonjeno ob deblo tik njega. »Pozna Srbe gotovo po obleki,« sem pomislil, »in Bog ve, če nima kakih še neporavnanih računov z njimi? Mogoče je tu v navadi še krvna osveta? Ali se nas samo boji? Če nameri na nas, bo najbolje, da kar naglo omahnem na drugo stran tira.« Opazila sta, kaj dela Turčin, gotovo tudi spremljevalca, molče smo šli naglo dalje.

Podoben prizor, le ne tako slikovit, pač pa žalostnejši, malo pred prihodnjo postajo, pred Medjedjo. Pod prav obsežno, a strahotno razdejano vasjo — edino mošeja se je zdela nepoškodovana, vsaj od zunaj — je stala ob Drini skupina muslimanov, med njimi Srb s puško, v reki velik čoln; na drugem bregu med njivami gor po hribu dolga vrsta žensk in otrok, s culami v rokah, na ramah in hrbtih težke vreče, velike zavoje: vse se je selilo, vse bežalo, vse iskalo novih domov. Toda od česa bi ti ljudje v gorah živeli?

Malo pred to nesrečno vasjo smo prišli do samotne hišice med železnico in Drino. Zelo preprost dom, a nepoškodovan, ob njem dve njivici, na eni je še stalo suho koruzinje. »Malo pogledam v hišo,« si je domislil g. Milko. Precej dolgo ga ni bilo nazaj. Ko je prišel, pravi: »Katoličani so bivali tu.« — »Kako to veste?« — »Po križu in podobah na steni sem spoznal.« — Pokazal nama je tudi fotografijo, ki jo je našel v hiši in vzel s seboj, v Klevelandu v Ameriki posneto, kakor smo spoznali iz vtisnjenega fotografovega naslova. Dva fanta, dve dekleti, vsi sicer v gosposki obleki, a izrazito naši, slovenski obrazi. Če niso bivali tu kaki naši izseljenci, ki so iskali kruh v Bosni, pa so otroci iz te samote in tega siromaštva zbežali v Ameriko, od koder so domačim to sliko poslali? A kje so zdaj stanovalci te hiše? So se srečno rešili pred burjo, ki je vihrala zadnje čase po teh nesrečnih krajih? Ali so odplavali mrtvi po Drini kakor toliko drugih? Morda so pokopani kje tu v bližini hiše? Molk naokrog kakor na grobovih o polnoči...

Tu smo doživeli novo nesrečo. Nekoliko iz vasi smo prišli, odprl se nam je lep razgled na dolg železni most čez Drino, in čudo, nepoškodovan! Na desnem bregu je pravkar stal vlak, tik pod goro je postaja, da je stal pred postajo samo stroj, skoraj vsi vozovi na mostu. Gost dim se je dvigal iz lokomotive, vsak čas bo zabrlizgala, se premaknila, vlak odpeljala. Pohiteli smo. Trije vaški dečki, gredoči za nami, so nam klicali, naj ne hodimo skozi predor pred nami, ampak po bližnjici spodaj nad strugo. Res smo se spustili vsi v naglici navzdol, sreča, da ni kateri v reko zdrknil, skoraj gotovo bi bil ta »kateri« jaz! Že smo bili tik pod mostom, kar je zarezal v zrak oster žvižg — kar pretreslo nas je, ko smo videli, kako se je vlak zganil, počasi lezel v predor ob postaji. Pač kizmet, pisana naša usoda!

Stražnika ob mostu sta obžalovala, da nas nista prej opazila in bi bila vlak zadržala; pa se mi je zelo zdelo, da nas sta, a pač ničesar storila nista. Lepe besede so bile zdaj brez cene: vlaka ni več bilo!

Poparjeni, res slabe volje smo šli čez most. Na drugi strani smo name-ravali seveda za vlakom v tunel, pa sta nam stražnika mahala in klicala, da naj ne, ampak naj gremo na hrib. Precej dolgo smo lezli res po kozjih stezicah, oprijemaje se za grmovje in drevje, navzgor, spet navzdol, kar se je svet pred nami končal kakor odrezan: globočina kakih pet metrov je zazijala pod nami, bili smo spet pri progi in reki. »Tu dol vi ne pridete,« je modro, a obžalovaje omenil g. Ozvatič. »Menda tudi vidva ne s celimi udi,« sem na tihem razmišljal in obupno strmел na železnico in reko.

Ni bilo druge pomoči — nazaj! Bog ve, ali smo pravo pot izgrešili, ali sta nas stražnika malo potegnili. S težavo, loveč se za vsak grmiček, da se ne bi spodrsnili in se zvalili v globočino, smo lezli spet navzgor. Po nepotrebnem smo zapravili pol ure za nas dragocenega časa!

Korakali smo molče, nič veseli. Noč je bila blizu, a Višegrad, obmejno mesto, kamor bi naj nocoj še prišli, še silno daleč. Slišali smo, da po sedmih zvečer ne puste nikogar v mesto, straža strelja, ne da bi prej klicala in opozorila. Hudo nas je skrbelo, dasi nas je g. Milko tolažil: »Bomo nekako že naredili.«

Proti večeru smo na neki postaji malo počivali, si žalostno razdejanje ogledovali. Kar smo zagledali prihajati po tiru kakih šest ali sedem mož; veliki, koščeni, silno resnih, da ne rečem divjih obrazov, seveda vsi oboroženi, brez puške, revolverja in še kakega bodala tam doli tako ni bilo nikogar več videti. Nekako hladno mi je postalo pri srcu: kakšni ljudje so, pravični ali razbojniki? Gore so okrog nas, pod nami voda, samota okrog in okrog, da na svetu ne hujše. Če nam poreko: »Neprijatelji ste nam, mi smo zdaj vaši sodniki« — in nas pomečejo v to strašno Drino? Kdo bo videl, kdo vedel? Še sonce skoraj ne posije v te tesni, da bi kaj izdalo. Edino nebo je nad nami, mirno, molčeče, visoko, obupno visoko. Če bi to kdaj izpregovorilo, na ta ali drug način, na tisočero načinov mu je mogoče. Sicer bo govoril samo molk: nikjer nas več ne bo!

Vendar ni bilo tako hudo. Bila je menda samo nekaka izvidniška četa, domačini, Bošnjaki, resni res zelo, a sicer dobri. Ko so se z g. Ozvatičem pogovarjali, sem slišal, da je eden rekel: »Če bi ,čika' ne bilo, bi bili mi že vsi mrtvi.« Že prej mi je g. Ozvatič pravil, da neki ,čika' Srbe nekako na novo organizira. Ni pa sam prav vedel, kdo je ta ,čika'.

IV.

Noč je bila, ko smo prišli do majhne postaje. Ob tiru voziček, kakršnega rabijo progovni delavci. »Na tir ga spravimo in se popeljemo,« sta takoj sklenila tovariša. Ugovarjal sem: »Z vozom vred lahko zdrknemo v Drino.« A sta bila dva proti enemu, kaj sem hotel, lepo vdati sem se moral.

Toda toliko, da smo ga s težavo porinili na tirnice, je zažvižgal nekje pred nami vlak. Kar vroče nam je postalo: »Hitro dol z njim!« Z vsemi močmi smo se uprli vanj, ga res naglo spravili na prejšnje mesto. Toda vlaka od nikoder! Le neba luč je slabo brlela v temi pred nami.

Pustili smo mrtvo postajo v njenem nemem miru, pustili zapuščeni voziček, šli dalje v temo. Spet predor. Ko smo stopili iz njega, smo zagledali pred seboj veliko črno pošast: vlak, ki smo ga bili prej zamudili. Pred njim razdrt most, pa je moral seveda obstati.

Na drugi strani mosta velik ogenj. Pa nam je od ognja nekdo klical, naj ne hodimo čez most, je prenevarno, ampak po stopnicah dol proti reki, spodaj da je drug, začasen most. Po tem, za silo je bil zbit iz brun, smo prišli čez šumeč gorski potok. Potem spet gor.

Zagledali smo ob ognju kakih pet italijanskih vojakov in enega železničarja. Preden smo stopili k ognju, sem poskušal pri g. Ozvatiču: »Kaj, če bi ostali čez noč tu pri vojaki? Do Višegrada je še tako daleč!« (Bilo je še vsaj osem kilometrov.) — »Ali hočete zmrzniti?« — »Če vojaki ne, še mi ne bomo.« — »Oni so vajeni, vi ne!« — Gotovo si je gospod Milko mislil, da sem tako utrujen in zato želim ostati. Pa ni bila utrujenost, strah pred Drino je bil. Naokrog noč, ob eni strani proge mrzlo odbijajoče navpično gorovje, pod nogami polzka pot, spodaj tista pošastno šumeča, demonično vabeča in mameča reka — omahneš, trudni popotnik, v njo, da ne veš kdaj in kako...

Z vojaki smo se prijazno pozdravili, prisedli k ognju, da bi se ogreli. Železničar, pač Srb, nam je povedal, da pride iz Višegrada še vlak po nje in njih plen, naj lepo tu počakamo nanj. Globoko smo si oddahnili, vsaj jaz.

Čakali smo silno dolgo. Prihajali so drug za drugim tudi Srbi, ki jim je čakanje pri njihovi robi postajalo tudi že predolgo in neprijetno. Molče in zlepa so nas izrinili od ognja, da bi se še oni pogreli.

Čez dolgo je zarezal v noč oster žvižg. Takoj smo bili vsi pokonci, razen vojakov seveda.

A je trajalo spet silno dolgo, da smo ves plen naložili, pomagali smo tudi mi trije, smo se vsaj nekoliko pregibali in ogreli. Bog, kaj vse si človek vzame, če je brezplačno! Bili so štirje konji, en osliček, velik kmetski voz — na tem so plen vozili — moški in ženski čevlji, razne cule, ki nisem videl in vedel, kaj je v njih, prazne petrolejske kanglice, ki so bile samo v napotje.

Naposled je bilo vse pospravljeno in smo se tudi ljudje spravili v vlak. A obupno mrzlo je bilo v njem. G. Ozvatič je imel še buren pogovor s poveljnikom Srbov, mladim, zelo lepo oblečenim gospodom. Prišel je nekaj povpraševati v naš predel, pa mu je naš vodja, pač že utrujen in vsega naveličan, odgovoril precej osorno. Oni prav tako ali še bolj rezko: »Ali ne veste, da sem poveljnik čete?« — »Moje ne!« — »Vi, sumljivo se vedete.« — Videl sem, kako so mu zaplamenele črne oči, in sem že mislil: »Ali bodo govorili še revolverji ali noži?« — A je nekaj časa stal pri vratih, nas predirljivo in nezaupljivo ogledoval, pa molče oddelek zaprl, odšel.

G. Ozvatič in Dušan sta se poslonila vsak v svoj kot in zadremala. Mene je zeblo, da sem mislil: »Če nocoj ne zmrznem, bom morda še nekaj časa živel.« Sezul sem čevlje, drgnil si noge, da bi se vsaj malo segrel. Mnogo pomagalo ni.

Čez dalj časa se je vlak vendar domislil in se leno zganil. Ko smo v Višegradu pozno ponoči izstopili, nas je obstopila italijanska straža in nas odvedla v mesto. —

Pogostoma se s toplo hvaležnostjo spominjam g. Milka Ozvatiča, zvestega in požrtvovalnega spremljevalca in vodnika iz Sjetlina nad Sarajevom do srbskih Užic. Brez njega menda ne bi več gledal domovine ali samo iz nebeških višav, če bi bil namreč srečno tja gor prišel...

Severin Šali

Marjetica

Ljubi? Ne ljubi? — Sem belo marjetko vprašala.

Ljubi? Ne ljubi? — So lističi padali iz rok.

Ljubi? Ne ljubi? — Kot bi se s srcem igrala.

Ljubi? Ne ljubi? — Cvet je začarani krog.

Ljubi? Ne ljubi? — Trgam, kaj bi se bala.

Ljubi? Ne ljubi? — Roža postaja vprašaj.

Ljubi? Ne ljubi? — Roka je v gibu zastala.

Ljubi? Ne ljubi? — Listič je srcu klicaj.

Ljubi me, ljubi! — Roži poljubov sem dala.

Ljubi me, ljubi! — Listič je splaval na tla.

Ljubi? Ne ljubi? — Še bom marjetic iskala.

Ljubi? Ne ljubi? — Ljubim! Zdaj sem odgovor našla.

Senca ljubezni

Po vrtu grem zamišljen oni dan,
kar stopi neka senca mi ob stran.
— Spomin pošilja me, — mi dé tožnó,
— mladost sem tvoja prišla po slovo! —

Pogled mi vzplava v rožne grme gred;
stezà še vedno skriva tisti sled,
kjer prvič sem poljubil te, deklè...
Pogledam — senca se v objem mi vzpnè.

Stane Bračko

Maščevanje

Pod baržunastim lokom neba,
v sončni luči mladega poletja,
za zástorom právljičnega svetá,
táko sem videl te sredi cvetja.

Odhitela si v pojoči drevored,
sáme so ptičke ostale z mano.
V veselem petju krvaví tvoja sled,
v moje srce žge vročo, grenko rano.

Glej, nocoj, ko bo noč rastla v zenit,
bom planil do mesca, ki v vsemirju poje,
in mu raztrgal obraz, v zlato prelit,
da ne bo več gledal ljubezni moje...

Ostani . . .

Tako otožne so vse moje pesmi,
kakor da se vračaš Ti z grobov,
nesoč naročja žalostnih cipres mi
s stisnjenih pokopališč domov.

Nocoj, nocoj ne stopaj v hišo, draga!
Moje pesmi je prišla poslušat smrt. —
Ostani, da ne odpodiš je s praga
in da lepa nama se ne skrije v vrt.

Janez Jalen | Nejasno pismo

Poglavje iz drugega dela romana Ograd

Zvonovi so drug za drugim Bricem oznanjali poldan. Prehitel se kar nobeden ni, nekaj se jih je pa precej zakasnelo. Kdo bi zameril! Zvonikarje in zvonikarice je zamotilo delo.

Kakor bi se bili naveličali petja že od ranega jutra naprej, so ptiči utihnili, da pod noč spet poprimejo. Še vrane, ki so krmile že mladiče, so se poskrile v goščave in se niso več spreletavale nad gaji in polji in vinjem.

Iznad streh so se dvigali dimi in se kaj kmalu porazgubljali, kakor bi se bali dvigniti se više, da ne skale jasnine briškega neba. Iz hiš je dišalo po jedeh in slanini. Utrujeni od dela so ljudje sedali za mize, da se okrepe z vsakdanjo »kuhinjo« za nadaljnje napore.

Pri Gradišniku so posli v veži že poobedovali, glasno odmolili in zopet odšli, za domače je pa Pavla pravkar pripravljala mizo v hiši.

»Dober dan Bog daj!«

Vstopil je pismonoša. Pozdravil je še z roko in dvignil desnico do senca, z levico pa je že odpiral torbo. Položil je najprej časopis na mizo, nato pa nekako obotavljaše še povedal, da je za gospo doktorjevo priporočeno pismo. Pismonoša Martin je dobro vedel, kdo piše. Poznal je pisavo. Pred leti, preden se je poročila, mu je Gradišnikova gospodična prav vselej natočila kupico vina, kadar ji je prinesel pismo od doktorja Andrejčiča. Danes se tega ni nadejal.

Tudi Pavla je koj spoznala pisavo.

S tresočo se roko je potrdila sprejem pisma. Vino, ki naj bi ga natočila Martinu, ji niti na misel ni prišlo. Pismonoša jo je moral celo opomniti, naj plača določeni prispevek.

»Mama, plačajte vi, jaz nimam pri sebi denarja.«

»Bom, bom. Kar pojdi,« je Gradišnica prav razumela vznemirjeno Pavlo. Tudi mati je že uganila, kdo piše hčeri.

Pavla je odhitela v vežo in po stopnicah navzgor v svojo sobo. Martinu spodaj je pa mama nalila pričakovano kupico vina. Zvrnil jo je v dušku, si obrisal z roko sive brke, se zahvalil in nič ni pokramljal, kakor je imel navado, kadar je prinesel dobro pošto k hiši. Da se mu mudi in da se časi čudno izpreminjajo, je rekel in naglo odšel. Gradišnica pa je prisluhnila pod strop.

Nemirno se je prestopala zgoraj Pavla po sobi sem in tja. Iskala je škarje, da bi odrezala rob ovitka, pa jih nikjer ni mogla najti. Tako je imela navado včasih skrbno in z nežno roko odpirati Filipova pisma.

»Oh, kako mi vse nagaja!«

Pavla si je nejevoljno segla v nadtilnik, potegnila iz svitka močnih kit lasnico, z njo nečakljivo preparala ovitek, naglo izvlekla pismo in ga razpognila. Kakor bi sama sebi ne mogla verjeti, da ji res piše Filip, je najprej pogledala podpis. Seveda! Kdo drug naj bi bil. Potem je brala:

Pavla!

Trst, 3. maja 1890.

Odšel sem za vedno iz Gorice. Kam, ne poizveduj. Bi zastonj skušala dognati. Imej me za mrtvega.

Premoženjske razmere bo uredil advokat dr. Gregorec.

Tebi pa — Kaj bi razkladal. Ne zameri. Ne morem drugače ravnati.

Filip.

Pavla je prebledela. Kakor ohromela je stala poleg postelje in se ni mogla prestopiti. Pred očmi so ji plesale Filipove črke, ki so se pa vedno znova in znova razvrstile v stavek:

»Imej me za mrtvega.«

Kakor zavrti jesenski vihar odpadlo suho listje in ga vretenčasto dvigne visoko od tal, tako so se zmedene Pavline misli zavrtinčile v eno samo grozo:

»Imej me za mrtvega.«

Pavlo je zbolela glava. S Filipovim pismom v roki je omahnila na posteljo. Pretrgan ovitek je padel na tla poleg nje.

Spočetka je Pavla samo tiščala obraz v pregrinjalo postelje. Njeno telo pa je podrhtevalo, kakor bi jo stresal mraz. Šele sčasoma je spet mogla misliti. Pričela si je očitati. Živo se je spomnila razgovora z gospodom kuratom ob slovesu iz kaznilnice v Begunjah. Delala se je lepo in bila voljna vse storiti, da reši dušo svojega moža. Kurat Bizjan je odkrito priznal, da se čuti majhnega pred njo. Ona pa ni storila prav nič. Še več kakor nič. Vsak olikan človek je dolžan odzdraviti, če ga kdo pozdravi. Kdor koli. Ona pa je namenoma prezrla pozdrav svojega moža. Res je sedela Olga poleg Filipa. Mar ni nje spremljal doktor Vipavec! Upravičeno je Filip sklepal, da obnovi proces. Zavaljo sramote si je že enkrat hotel vzeti življenje. Kaj šele sedaj. Zastonj je prebila štiri leta kaznilnice, samo zato, ko se za kratek hip ni znala premagati. Kurat Bizjan je to slutil. Zato ji je pisal. Ni ga ubogala. Po vsej pravici jo bo odslej primerjal tistim izkvarjenim, hinavskim kaznjenkam, ki imajo molitev in kvanto in hvalo Jezusu in hudiču vse hkrati na ustnicah. Le zakaj ni ostala v kaznilnici. Saj ne zna več živeti v svobodi. Namesto da bi jo rešila, je pa prav ona pogubila Filipovo dušo. Sicer pa — kurat Bizjan lahko govori. Kaj naj si mar pusti v obraz pljuvati in nazadnje še na križ pribiti zavaljo grehov svojega moža. Ne, ne. Vipavčev Andrej bo vedel drugače povedati.

Tok, tok, tok.

Mama je potrkala ob strop. Tako je imela navado, odkar je težko hodila, klicati Pavlo iz zgornje sobe spod v kuhinjo. Pavla se ni zmenila. Sedaj bi ne mogla pogledati očetu v obraz, kaj šele, da bi z njim pri isti mizi sedela in obedovala. Kako prav je imel oče, da se je upiral poroki s Filipom. Morebiti je želel, naj bi počakala na Vipavčevega Andreja. Kljub razliki v premoženju sta si z Andrejevim očetom prijatelja. Najraje je oče celo na tihem pomagal, da je mogel Andrej doštudirati.

Sl. 3. Razglednica iz Gorice, ki jo je Gregorčič pisal župniku Ig. Lebanu

Sl. 4. Razglednica iz Gradišča, ki jo je Gregorčič pisal Ig. Lebanu

Leta 31/7 04

Besed le malo, mnogo pa občutkov,
 Občutkov srčnih v meni se zbudé,
 Ko vstaja dragih mi spomin trenutkov
 Ko samotarja hodil si v razdávati Ti!
 Prijatli mi najdražji že so umrli,
 In mnogo nezvest me bil je zatajil;
 Ti zlatka duša pa, Ti drug moj vrli,
 Jstežkih dneva si vedno zvest mi bil!
 Občutkom mnogim Ti besedie malo
 V oddušek pač boš dovolil?
 Nebo naj Ti ljubekem verno biplečalo,
 Ki zame v srce Ti si jo gopil!
 Prijatelji, ki si danes godovnjak
 Naj srečnem slednji bo zločernja Ti korak!

Pardoni! Ji.

30/7/04, ob 10 zvečer J.G.

Sl. 5. Gregorčičeva prigodnica Ig. Lebanu

Velocastiti!
 Bogu noven vam letu
 Naj srečo obilno na svetu...
 Pripomnim: zdaj imam denar
 Tje lahko vam plačam domači altár,
 Račun mi torej dopošljite
 Je bolje: Vi vami ga sèm prinesite!
 V Bog i narod!

31/12 97

J. Gregorčič

Sl. 6. Gregorčičeva prigodnica Ig. Lebanu

Pavla je vedela, da če ona ne gre spod v kuhinjo, bo prišla mama k njej v sobo. Ni marala, da bi jo dobila vso skrušeno. Vstala je in se na pol vlegla na zofo. Obraz si je pokrila z robcem, misli pa so ji zastale. Pismo je pustila na postelji.

»Pavelca!«

Mati je počasi odprla vrata in obstala na pragu.

»Kaj ne boš šla jest?«

»Ne.«

»Kaj pa je?«

»Berite!«

Skoraj po prstih je Gradišnica stopila k postelji in vzela pismo v roke. Ni ga lahko prebrala, ko ni imela naočnikov pri sebi. Potem je pomolčala in pomislila, preden je spregovorila:

»Tak, za vedno da je odšel iz Gorice.«

»In življenje si vzame,« je zaihtela Pavla.

»Iz njegovih besed jaz tega ne razberem.«

Pavla je odmaknila robc z obraza in dvignila glavo: »Mislite?«

»Pravi samo, da ga imej za mrtvega.«

Pavla je naglo sedla in stegnila roko: »Pokažite!« In je spet in spet prebirala Filipovo pismo, črko za črko, in nazadnje na pol pri-trdila mami: »Utegnete imeti prav.«

»Če meni ne verjameš, povprašava še očeta. Pismo mu morava takó pokazati, ko gre za ureditev premoženja. Boš videla, da prav sodim. Jaz moram nazaj k ognjišču, da napravim kosilo, ti pa tudi kmalu pridi.«

»Bom.«

Gradišnica je Filipovo pismo vzela kar s sabo. Saj utegne biti mož prej v kuhinji kakor ona sama. Slišala ga je, kako je pravkar spodaj na borjaču dal hlapcu zadnje navodilo za popoldansko delo.

Pavla je vstala in se pogledala v ogledalo. Njen obraz je bil razgret, kakor bi bila jokala. Otrla si je oči in lica z mokro brisačo, si uredila lase in obleko in odšla za materjo. Oče je bil že od nekdanj nejevoljen, če je moral koga čakovati z jedjo.

Gradišnik je sedel za mizo. Pridvignil je naočnike, položil dlan na Filipovo pismo, ki je bilo razpognjeno pred njim, in pogledal Pavlo: »Mnja! Po nepotrebnem se razburjaš, otrok. Andrejčič ni mrtev in si sam nikoli ne vzame življenja. Se ima preveč rad. Pa bi bilo morda bolj prav, če bi več ne živel.«

»Tata?«

»Saj ti menda ni preveč hudo po njem?« Gradišnik je odrinil Filipovo pismo proti hčeri.

»Hudo, hudo —?« Pavla je skomizgnila z rameni. Obenem je že povsila pogled v naročje in komaj slišno pristavila: »Moj mož je.«

»Saj to je tisto, kar me najbolj boli.« Gradišnik je namrščil obraz in pogledal v stran. Govoril je bolj sebi kakor hčeri in ženi: »Najprej napravi neumnost, da bi večje ne zmožel najbolj lahkomišeln fante, in ubije otroka, ki še rojen ni. Nato kvasi o samomoru in pretenta ženo, da gre namesto njega na leta v zapor. Medtem se spajdaši z drugo.

Žena se prej vrne, preden se nadeja. Namesto da bi ga vsaj zdaj srečala pamet, se pa potepe v svet. Jaz sem pa ravno premišljeval, kako bi vaju spravil.«

»Tata!«

Pavla je naglo vstala in se zastrmela v očeta. Gradišnik pa ni dvignil glave. Mrko je gledal predse in se kakor opravičeval: »Vem, da se ti upira, težko preizkušeni otrok moj. Tudi meni se. Pa sedaj druge poti več ni. Naj mar naš stoletja stari dom preide popolnoma v tuje roke! Če že ugasne ime, vsaj kri naj bi povsem ne usahnila. Menda razumeš, kaj hočem reči, Pavla?«

»Razumem; še preveč,« je Pavla bolj zašepetala, kakor odgovorila, in se zastrmela v očetov obraz, poln grenkobe. Gradišnik ni umaknil oči. Kakor bi se pritoževal nad krivico, ki se mu godi, je spet spregovoril: »Da, da. Druge otroke je vzel Bog, samo tebe je še pustil nama z mamó. Nisem se pritoževal. Da bom pa moral leči v grob, preden vidim vnuka ali vnukinjo, in še s praznim upanjem navrh, nak!«

»Saj — tata —!« Pavla je hotela tolažiti potrtega očeta, pa ji je beseda zastala. Res ni vedela kaj reči.

Pogovor je obmolknil. V tišino, ki je nastala, je zakašljala mama pri ognjišču. Hkrati je pogledala moža, češ ne muči mi otroka.

Gradišnik opomina ni preslišal in prezrl. In se je vdal in se ni. Zbral je srednjo pot in postavil še zadnjo besedo: »Zato pa pravim,« je kakor pribil, »da naj bi si Andrejčič kar pognal kroglo v glavo. Ga nič škoda ni. Že zavoljo naše krvi. Pavla bi bila sedaj mlada vdova. Izbirala bi si lahko ženine. In kakšne! Tako pa — ni ne dekle in ne žena. Mrtva je pri živem možu. Sicer pa ne vem, če bi se še mogla premagati in živeti pri njem. Komaj.«

Čeprav ni oče naravnost vprašal, je Pavla vseeno odgovorila: »Če bi sedaj stopil Filip predme, sem mu koj pripravljena ponuditi roko v spravo. Že zavoljo vas, tata, in zavoljo naše krvi. In da rešim njegovo — dušo. Najprej pa je treba za trdno poizvedeti, ali je živ, ali je mrtev.«

»Pametna beseda,« je postal boljše volje Gradišnik: »Najbolj prav bo, Pavla, da stopiva jutri v Gorico do doktorja Gregorca. On utegne kaj več vedeti.«

»Saj res, tata,« je prikimala Pavla in postavila jed na mizo.

V Brdih pri Gradišniku ta dan med kosilom Filipa, Pavlinega moža, nihče ni niti z besedico več omenil. So kaj malo govorili, jedli pa še manj.

V Gorici pa skoraj ni bilo družine, vsaj slovenske ne, kjer bi pri mizi ne premlevali pobeglega zdravnika, doktorja Andrejčiča, njegovo ženo Pavlo in Staničevo Olgo.

Gradišnik in Pavla sta obstala pred pisarno advokata doktorja Gregorca. Spogledala sta se, kakor bi hotela drug drugemu reči: »Pojdi ti naprej.« Pavla se je obrnila k očetu. Da bi je ne slišali znotraj, je pridušeno rekla: »Tata! Kar brez mene naredita.«

Gradišnik se je začudil: »Kako, brez tebe? Že ko si se možila, smo ti dokupili leta. Sedaj si pa brez dokupljenih že precej časa polnoletna. Če je kdo odveč, sem jaz. Bi se tudi najrajši obrnil.«

Pavla se je zbala, da bi oče res ne odšel. Naglo ga je prijela za laket: »Sama ne grem nikamor.«

»Ne pravim, da pojdi sama. Le poleg moraš biti. Brez tebe ne opravim nič. Kaj bi se obotavljala. Kar bo, pa bo.« Gradišnik se je odkril in odprl vrata. Izza mize je pogledal pisar. Naglo, kakor bi ga bil zbodel, je vstal, prihitel naproti in pozdravil v eni sami sapi: »Dober dan, gospod Gradišnik, moj poklon, milostljiva gospa doktor!«

Ta hip je prišel doktor Gregorec sam, kakor bi bil že čakal. Vljudno je pozdravil, poljubil Pavli roko in odvedel oba Gradišnikova v svojo sobo. Ponudil je mehke sedeže ob okusno pogrjnjeni mizi in prisedel tudi sam. Pavline zadrege ni prezrl. Posrečilo se mu pa je pogovor koj prav napeljati.

»Se milostljiva dobro počuti doma v Brdih?«

»Hvala, gospod doktor.«

»Tako lepi ste, da vas lahko vsaka pravkar razcvela gospodična zavidala. Se kar vidi, kako skrbna je vaša gospa mati.«

Pavla se je zbala, da bo advokat zdaj zdaj omenil Begunje in ni vedela ničesar odgovoriti. Namesto nje se je oglasil oče:

»No ja. Manjka ji ničesar ne. Naši Pavli. Ji tudi treba ni. Ko bi le drugače ne bilo tako narobe.«

»Tudi to lepo uredimo, čeprav utegne biti zadeva precej zamotana,« je poprijel doktor Gregorec.

»Morebiti še dokaj bolj, kakor se vam zdi,« je pritrdil Gradišnik.

»Vaš gospod soprog, milostljiva,« advokat se je narahlo nagnil proti Pavli, »me je pooblastil, naj uredim njegove premoženjske razmere. Naroča mi, naj najprej poravnam,« Gregorcu se je beseda zataknila, »mm, no — tisto škodo, ki so jo nekateri utrpeli takrat, ko —«

»Kar recite,« se je razburil Gradišnik, »tisto škodo, ki jo je napravil Andrejčič s ponarejenimi podpisi na menicah, zavoljo česar je morala moja edina hči štiri leta po nedolžnem presedeti.«

»O nedolžnosti milostljive gospe doktorjeve danes v Gorici in v Brdih nihče več ne dvomi. Vse jo občuduje. Rekel bi, naravnost obožuje. Z mano vred. Prav zato se mi zdi, noče nihče izmed oškodovancev sprejeti nobene odškodnine. Vsak pravi, da je že vse poravnano.«

»Saj tudi je,« je posegel z besedo Gradišnik: »Poravnal sem jaz, pa sem prepovedal o tem govoriti. Oni tam ni bil tega vreden. Storil sem zavoljo Pavle. Sestra prednica me je opozorila na to. Če zmorem. Nisem lahko, pa sem le. Kaj mislite, da bi se bila Pavla sicer tako zgodaj vrnila iz Begunj. In če bi šla domačija. Naj bi bil mar dopustil, da mi edini otrok zavoljo nepoštenosti nekoga drugega shira v zaporih!«

»Tata!« Pavla je stegnila obe roki prek mize proti očetu. Advokat Gregorec si je pa popravljal ščipalnik na nosu.

»Bi ne bil povedal. Pa če je treba, sem pa.« Mogočnjaški Bric Gradišnik je stisnil roke v pesti. Obe sta se mu tresli, čeprav jih je trdo tiščal na mizo.

»Gospod Gradišnik, potem je pa prav za prav vse rešeno. Kar sama se zmenita z gospo hčerjo. Kakor vidim, se bosta lahko. Doktor Andrejčič naroča, da vse, kar ostane, pripada njegovi ženi Pavli, rojeni Gradišnik.«

»Še čuda, da ni skušal zapustiti tisti prekleti Staničevi candri. Bi si preklicano prepovedal.«

»Tata! Olgo je vendar vzal s sabo.«

»Motite se, milostljiva. Gosposdična Staničeva je ostala v Gorici. Govoril sem z njo. Niti ne ve, kam je doktor Andrejčič zginil.«

»Rees —?« Pavla ni mogla skriti začudenja.

»Če je tako naredil, naj bi se bil tepec oglasil še pri meni, pa bi mu nikamor ne bilo treba hoditi.« Gradišnik si je podprl glavo.

»Morebiti pa več ne živi,« je znova zaskrbelo Pavlo. Pogledala je vprašujoče advokata. Ta je pa samo na široko odprl oči, narahlo nagnil glavo po strani in skomizgnil z rameni.

»Verjemi no, verjemi.« Gradišnik je malomarno zamahnil z roko proti hčeri.

»Nemogoče ni. Pa vendar —« Doktor Gregorec je vstal: »Pojdimo na njegovo stanovanje, da tam uredimo vso zadevo, kar se tiče premoženja, do konca. In — morebiti se nam na licu mesta, kakor pravimo pravdarji,« advokat se je nasmejal, »kaj več pojasni.«

»Pojdimo!«

In so odšli. Mladi pisar pa se je Pavli skoraj do tal priklanjal.

Na cesti, Pavla je hodila v sredi, so komaj sproti odzdravljali in ljudje so se ozirali za njimi. Doktor Gregorec je visoko dvigal glavo in si nevede kdaj pa kdaj zavihal brke, češ le pogledjte, jaz najmlajši odvetnik sem tisti, ki naj oskrbim lepo mlado gospo Pavlo, zadnje dneve najbolj zanimivo in najbolj občudovano osebnost v vsej Gorici. Gradišniku je bilo nerodno. Pavla pa kar ni vedela, kam naj se ozre. Hvala Bogu, da so prišli že na Travnik do Filipovega stanovanja.

Po stopnicah navzgor je Pavli zastajala noga. Pa jih je bila pred leti tako vajena, da s Filipom, kadar sta se vračala pozno domov, nista prižigala prej luči kakor šele v predsobi. Sedaj pa — pri belem dnevu bi se bila skoraj spotaknila. Zaskrbelo jo je, če se morebiti v nekdanjem njenem stanovanju pravkar ne mudi Staničeva Olga.

Doktor Gregorec je pozvonil. Znotraj so se zganili tihi koraki in zaškrtal je ključ. Vrata so se sprva previdno odprla, komaj za dobro špranjo na široko, takoj nato pa na stežaj.

»O, gospa! Naša dobra gospa! Naša nedolžna gospa!« Barbka je od presenečenja sklepal roke kakor k molitvi.

»Barbka!«

Pavla je ponudila roko zvestemu dekletu. Postrežnica se je sklonila in hotela roko poljubiti. Pavla pa tega ni dopustila. Z Barbko sta si bili po letih vrstnici in blizu skupaj doma.

»Si sama?«

Po na pol trepetajočem glasu je Barbka koj uganila, kaj želi gospa od nje poizvedeti. Hitela je odgovarjati:

»Seveda sem sama. So gospod naročili, ko so odhajali, da ne smem pustiti nikogar drugega v stanovanje kakor samo gospoda doktorja Gregorca in pa vas, če se boste kaj oglasili, so rekli.«

»Takooo —« se je začudila Pavla in hotela še več vedeti: »Kaj pa ona —?« Pavla je obmolnila. Se je še pravočasno spomnila, da se ne spodobi njej izpraševati o Olgi. Kaj bi se poniževala. Bilo pa je že prepozno. Barbka je prav dobro vedela, kaj boli gospo Pavlo. Ogorčeno je povedala:

»Staničevo mislite? Tisto, tisto — ne smem reči, da me ne gre tožit. Gospod so naročili, da naj jo kar odslovim, če pride. Sem mislila, da je ne bo, pa se je kar nekako pritihotapila. Trdo sva se sporekli in nekaj se je hotela naraščati, sem jo pa pahnila po stopnicah. Da sem se spomnila, bi jo bila še brcnila. Si lahko mislite kam. Tako sem ji pa samo njen sončnik, ki ga je bila pozabila, vrgla v hrbet.«

»Dobro si naredila, Barbka. Na goldinar za to.« Gradišnik je segel v žep in stisnil Barbki srebrnik v roko.

»Oh, ni treba, gospod,« se je zavoljo lepšega branila Barbka: »Če pa že daste, se pa stokrat lepo zahvalim. Denar vedno prav pride.«

»Barbka! Če vas gospodična Staničeva toži, vas bom že jaz zagovarjal,« se je pošalil doktor Gregorec.

»Me ne more, ko ni bilo prič,« je zrasla Barbka: »Zato sem pa za sončnikom še candro in črnega vruga vrgla za njo. Pa če me toži, se bom že sama zagovarjala. Nisem tako neumna, da bi razmetavala težko prislužen denar presitim advokatom.«

In so se vsi nasmejali. Kar boljše volje so postali; s Pavlo vred. Gregorec je pa še podražil zvesto krščenco: »Huda žena boste, Barbka.«

»Čeprav. Moj briški fant me ima vseeno rad,« se je odrezala Barbka.

Stanovanje doktorja Andrejčiča je bilo preurejeno kakor za samca. Opravljeno je bilo razkošno in vse se je kar svetilo. Povsod se je poznala pridna Barbkina roka. Pavlo je tolika udobnost prav pri srcu zbolela. Spomnila se je groze, prebite v samotni mrzli temnici na drugo veliko noč v kaznilnici v Begunjah. Morala si je gristi ustnice, da je zadržala solze. Spregovoriti ni mogla nobene besedice več in ni dosti manjkalo, da bi začela loviti sapo. Doktor Gregorec, ki je postajal čimdalje bolj pozoren na Pavlo, je kaj hitro opazil njeno stisko. Znal je tako zaobrtniti, da so že stali v obednici. Kakor bi bil on domačin, je ponudil Pavli prvi sedež pri mizi: »Milostljiva gospa! V izredno čast si štejem, da sem vas smel prav jaz pripeljati nazaj v vaše staro domovanje, v katerem ste nekdanj naravnost blesteli med goriško boljšo družbo. Kar pričnite spet gospodinjiti.«

Gradišnik je zakašljaj, kakor bi hotel reči, da je njegova hči preklicano drago plačala razsipnost svojega moža. Pavla pa je podvomila: »Ne vem, če morem s čim postreči.« In je vstala in pogledala v kredenco. Kar obstrmela je. Lepo v vrsti so stale steklenice z dragimi likerji,

bolj ali manj polne, in se kar ponujale. Tudi slaščic ni manjkalo. Pavla se je zdrznila: »Tak tako je stregel Olgi.« Postavila je na mizo pladenj s kozarčki in natočila. Roka se ji je tresla. Da skrije svoje razburjenje, se je naglo obrnila in prinesla še sladko pecivo: »Izvolite, gospod doktor!«

Gregorec je dvignil kozarček: »Na vaše zdravje, milostljiva!«

»Na zdravje!«

Pavla je morala hudo paziti, da ni likerja polila. Prav zato je brž odsrknila nekaj kapljic. Gradišnik pa je v dušku zvrnil do dna, pocomokal z usti in pohvalil: »Gosposka pijača je, pa ni napak.« In je spet nastavil kozarček: »Nu, daj! Natoči mi še.«

Pavla je očeta proseče pogledala, češ prizanesi mi, saj vidiš, da komaj zmorem. Gradišnik pa hčerinega obotavljanja spočetka ni koj prav razumel. Kakor ponorčeval se je: »Kaj pomišljaš? Saj je vendar vse to zdaj tvoje, s tisto zdravniško brkljarijo vred. Plačano je bilo pa pošteno z mojim, trdo pridobljenim denarjem. In pa še ti si —«

»Oh, ne, tata —!«

Sedaj se je oče spreumel. Njegov glas je postal krotak: »Imaš prav. Daj sem, bom sam točil.«

»Meni nikar! Ne bom pila.«

»Verjamem, da se ti ne ljubi.«

»Milostljiva se morebiti ne počuti dobro?« je brž poskrbel doktor Gregorec.

»Ne, nič mi ni.«

»Sem mislil. Drugače bi vas ne upal prositi, če smeva kaditi.«

»Prosim, kar!«

»Če vam res ni neprijetno?«

»Še vse drugačnih smradov sem vajena.«

Gradišnik je pogledal hčer in jo že hotel opomniti, naj si ne odpira starih ran, pa mu je ta hip advokat ponudil smotko in mu jo hitel prižigati. Prižgal je še sebi in začel Pavlo tolažiti: »Milostljiva! Nič ne marajte! Pozabite, kar je bilo, uredite si po svoje stanovanje in zaživite novo življenje.«

»Da bi se spet naselila v mestu?« se je začudila Pavla.

»Kaj bi se skrivali v samotnih Brdih. Gorica vas spoštuje in vas bo naravnost občudovala. Samo pokažite ljudem, da lahko vsakomur brez sramu pogledate v oči. Če vam bo pa po domačih dolg čas, ste pa lahko, rekel bi, tudi kar vsak dan doma, ko ni daleč.«

»Kaj bi sama v tako velikem stanovanju,« je ugovarjala Pavla.

»Stanovanje lahko premenite. Vem celo za mladega zdravnika, ki bi prav rad odkupil vso zdravniško brkljarijo, kakor je rekel vaš gospod oče.«

»Nič ne bo iz tega,« je s smotko v roki zanikal Gradišnik.

»Premislite!«

»Pavla naj le ostane v Gorici, ne rečem. Stanovanja pa ne bo premenjavala. Vsaj za enkrat ne. Ne kaže.«

Gradišnik je odpihal pepel, ki se mu je bil otresel od smotke na prt, raz mizo. Padel je na preprogo. Oče je zamahnil z roko: »Na, sem pa iz ene nerodnosti naredil dve. Se v življenju to kaj rado pripeti. Prav sedaj se nam ponuja taka prilika. Zato pa. Nič ne boste razprodajali tistega dragega zdravniškega orodja.«

Doktor Gregorec se je začudil: »Počemu vam vendar bo?«

»Počemu, počemu?« Gradišnik je po svoji navadi spet na široko položil dlan na mizo: »Pokažite mi najprej črno na belem, da je doktor Andrejčič mrtev.«

»Saj vendar sam piše, da ga imejmo za mrtvega.«

»Piše, seveda da piše. Pa vi to verjamete?«

»Mogoče je. Celo verjetno.«

»Za vas morebiti. Zame je pa samo pobegnil.«

»No, in četudi. Odpovedal se je vsemu svojemu premoženju in vrnil se ne bo nikoli več.«

»Sam od sebe ne. Zato ga bomo pa iskali.«

»Kdo ga bo iskal?«

»Prav vi.« Gradišnik je stegnil roko in kazalec, kakor bi hotel advokata prebosti z njim. »Andrejčič se je najbolj zanesel na vas, se bom pa še jaz. Dobro sta se morala poznati. On vam je zaupal svoje premoženje, jaz vam pa zaupam njega samega. Če še živi, se mora vrniti in bo svoje orodje še sam rabil, čeprav ne v Gorici. Kje drugje. Naše Pavle mož je. Preveč smo pretrpeli, da bi sedaj moja edina hči brez otrok na slami visela. Če je pa mrtev, bo pa najbolj prav, da se Pavla drugič omoži. Morebiti spet vzame zdravnika. Orodja, pa pravijo, da ni nikoli preveč pri hiši. Hm.« Gradišnik si je znova nalil likerja in ga zvrnil.

Doktor Gregorec je pazno pogledal Pavlo. Na njenem obrazu je bral, da se strinja z očetom. Vneto je pristal, da čimprej dožene, kaj je z njegovim prijateljem Filipom, ki mu je ta trenutek želel smrt, da bi se mogel tudi on potegovati za roko njegove lepe in mlade in bogate vdove.

Ura je šla na poldne. Vstali so in se namenili iti kosit k Zlati ribi. Odhajali so skozi ordinacijsko sobo. Na pisalni mizi je še vedno ležala razpognjena Filipova izjava. Odvetnik je opozoril nanjo Pavlo. Naglo je preletela pisano potrdilo o svoji nedolžnosti. Razveselila se je, hkrati se pa že zbala za svojega moža. Naglo se je obrnila:

»Za božjo voljo, pa vendar niste nikomur pravili o tem pismu?«

»Milostljiva! Veže me službena tajnost. Pa tudi sicer. Kdo bi še maral, da ga zastopa odvetnik, ki ne zna molčati.«

»Kaj pa imata?« se je vmešal Gradišnik.

»Berite!« Pavla je dala Filipovo pismo očetu in poklicala služkinjo.

»Prosim, gospa?«

»Barbka. Si brala list, ki je ležal na mizi?«

»Sem. Kaj bi tajila. Sem mislila, da je kako naročilo zame...«

»Pa si komu povedala, kaj piše?«

»Nikomur, kakor sem težko molčala. Vem, da posel ne sme ničesar iznašati iz hiše. Izjavo je sicer brala tudi Staničeva. Pa ta ne bo okrog blebetala. Ji smrdi.«

»Si že pridna, dekle,« je potrepil Gradšnik Barbko po rami: »Ostaneš še za naprej pri nas v službi.«

»Res,« se je razveselila Barbka.

»Kar pojdi in pospravi v obednici,« je naročila Pavla.

Odvetnik Gregorec si ni znal razložiti Pavline resnične zaskrbljenosti. Vprašal je: »Pa kaj se tako bojite, milostljiva, da bi se razvedela izjava, ki vas povsem opravičuje?«

»Če zve zanjo sodnija, se Filip ne more več vrniti v domače kraje.«

»Imate prav. Pa pred sodnijo bi izjavo že utajili, dokler je v naših rokah. Zavaljo ljudi mislim.«

»Saj pravite, da je vsa Gorica več kakor prepričana o moji nedolžnosti.«

»Je.«

»No torej —?«

»Hm!« Doktor Gregorec je pomislil, ali naj tvega ali ne. Pa se je opogumil: »Mar res želite, milostljiva, da se Filip vrne?«

»Moj mož je.«

»Pa če je Filip mrtev — hudo mi bo po njem,« — se je zlagal sam sebi advokat, »bi se potem poslužili nasproti javnosti njegove izjave? Zablesteli bi v vsej svoji veličini. Zavaljo zopetne možitve mislim.«

»Grehov, ki jih je že sodil Bog, naj svet več ne premleva.«

Advokat Franjo Gregorec je od začudenja obstrmel: »Milostljiva! Dovolite, da se vam poklonim z že obrabljenimi besedami. Prikladnih izvirnih se ne morem domisliti.«

»Ne opravičujte se, gospod doktor. Beseda je beseda. Kar recite!«

»Milostljiva gospa! Žena in pol ste.«

Pavla se je spomnila kurata Bizjana: »Sama o sebi sodim drugače. Kvečjemu samo pol žene sem.«

Gregorec je naglo ujel Pavlino roko in jo poljubil. Ni mu je mogla več odmakniti.

»Se je le spreumel, Andrejčič.« Gradšnik je vrnil hčeri Filipovo izjavo. Grede, ko si je snemal naočnike, je pa še pristavil: »Bo le res bolj lahkomišeln kakor pa hudoben. Vrne naj se. Doktor, pridno ga iščite!«

»Bom,« je kratko obljubil mladi advokat.

»Sedaj sem pa že res lačen.« Gradšnik ni nič čakoval. Zastavil je naravnost proti vratom. Molče sta stopila Pavla in Gregorec za njim. Filipovo izjavo je Pavla nosila v svoji torbici. Je ni upala pustiti v stanovanju, čeprav je vedela, da advokat sam ne bo več prestopil praga. Saj Filipove premoženjske zadeve so bile urejene.

Gradšnikova dva in odvetnik Gregorec so že pokosili in sedeli samo še pri kupici vina, ko je prihitel k Zlati ribi tudi zdravnik Vipavec. Nekam zamišljen je bil in spočetka Pavle ni opazil. Obesil je slamniki in že sedel na svoj stalni prostor.

»Andrej!«

»O, Pavla!« Naglo je pristopil, podal roko, prosil za dovoljenje in prisedel. Gregorca je pogledal, kakor bi ga hotel vprašati, kaj ima opraviti v družini Pavle in njenega očeta. Advokat Gregorec se je pa ta hip spomnil Gradišnikovih besed o orodju, ki ga ni nikoli preveč pri hiši in da Pavla, če se bo spet možila, lahko vzame zdravnika. Nič več ni dvomil, da je »stari« mislil prav na doktorja Vipavca. Na koga drugega naj bi. Saj Pavla in Vipavec se že tičeta in pogledujeta se tudi tako, kakor bi bila že domenjena. Ne moreta skriti, da sta drug drugemu všeč.

Advokat Gregorec je postal redkobeseden. Kljub vinu, ki ga je bil še poklical Gradišnik, se mu jezik kar nič več ni razvezal. Razmišljal je, kako naj išče izgubljenega Andrejčiča, da bi njemu hodilo prav glede Pavle, če Filip res več ne živi. Da bi se znebil Vipavca, je povabil v kavarno, pa je Pavla odklonila in naročila črno kavo kar pri Zlati ribi.

Andrej je vedel, da ga doma že kar gotovo čakajo bolniki, pa ni maral oditi, dokler ga niso prišli klicat, kakor je imel naročeno. Prav zavoljo Gregorca ne. In pa tako dobro mu je bilo v bližini Gradišnikove Pavle. Nazadnje so vstali vsi štirje hkrati. Bili so zadnji opoldanski gostje pri Zlati ribi.

Gradišnik je pogledal na uro in se spomnil, da se je prav preveč zamudil. Naglo se je povzpел v koleselj, sedel poleg Pavle in pognal. Konja sta stekla in v diru privozila prav pod klance za Pevmo. Samo čez soški most sta šla v korak.

Na njivah ob cesti so valovila v klasje poganjajoča žita, ženske so okopavale sirk in razcvitale so se trave. Ljudje so kar vsi pozdravljali, pa danes bolj Pavlo kakor Gradišnika.

Kakor pred težkim delovnim vozom sta konja povesila glavi in vlekla koleselj po klancu navzgor. Drdranje koles, ki je doslej dušilo pogovor, je potihnilo. Gradišnik je popustil vajeti in se obrnil proti hčeri:

»Pavla!«

»Kaj je, oče?«

»Kateri izmed obeh ti je bolj všeč: Andrej ali Gregorec?«

Pavla je narahlo zardela. Odgovoru se je pa ognila: »O nikomer ne vem reči nič slabega.«

»Ho! Naj se advokat kar skrije pred Andrejem. Če bi jaz izbiral —«

Da skrije zadrego, se je Pavla prisiljeno nasmehnila: »Tata! Zdi se mi, da ste malo krepkeje pogledali v kozarec. Razglabljate o stvareh, ki nimajo pomena.«

»Ali pa so zelo važne. Še ne vemo, kako se zaobrne.«

Pavla ni odgovorila. Tudi oče je obmolnil. Konja je pa priganjal, da sta kmalu postala mokra in se začela peniti. Popoldne je bilo vroče. V Brdih se je pomlad prevesala že v poletje.

Konja sta zavozila v domači borjač. Pavla je poskočila še pred očetom z voza. Odhitela je naravnost v svojo sobo. Še preden je odložila slamnik,

je že spet prebirala Filipovo pismo, čeprav ga je znala že na pamet. Pa čim dlje je gledala v mrtve črke, tem manj je vedela, ali njen mož še živi ali ne.

»Če je res mrtev —?«

Spodaj v kuhinji je izpregovoril oče ime Andrej. Ta hip je stopil pred Gradišnikovo Pavlo doktor Andrej Vipavec. V resnici ga tisto uro ni bilo v Brdih. Ves preznojen je onkraj Soče v Solkanu pravkar rešil mlado ženo, da ni z novorojenim otrokom vred postala plen smrti.

Vinko Beličič

Oktober

Gozd je popil koruznih stebel rjavino
in ajdovih strnišč rdeče lise,
odel se s toplim zlatom buč.

Na griču cerkvica ujela vso je luč:
ko plamen čistosti belí se,
oživlja sómračno tišino.

Nebo použiva gozd in grič,
pastirski modri dim, živino,
podlesek s prezelenih lok.

Ko tone dan, vse barve zažarijo
z vodá, oblakov in jasnic.
V prsih mi zdramijo se jate ptic,
peruti razprostro v zdravamarijo.

Spet jih povesijo za mrtvo noč —
razdrta so jim gnezda od nekoč.

Stanko Kociper

Tomašeka Muhiča najlepša bratev

I.

Tomašek Muhič je imel kovačnico na kraju vasi, kjer je bilo križpotje dveh velikih cest. Bosi konji, ki so prihajali po obeh cestah, so se pred Tomašekovo kovačnico radi ustavljali. Posebno jeseni, ko so morali po blatnih klancih voziti mošt.

Tomašek Muhič je bil dober kovač. Vozniki so ga daleč naokoli poznali.

Ko je v zvoniku zvon zapel dan, je Tomašek vstal. Ker bi se pri ognju tako ali tako umazal, se zjutraj ni umival. Le če je slišal, da je iz line zajokal klenkač in oznanil, da gre sv. Popotnica umirajočemu goričancu hladit dušo, si je zmočil oči kar z vodo iz čebra, kjer je hladil razbeljeno železo. To je potrebno. Sicer bi lahko — Bogca uročil, če bi slučajno šel mimo kovačnice. Kadar se je to pripetilo, se je Tomašek zrušil pred kovačnico na trda kolena in tako ponižno gledal za mimo-idočim Jezuščkom, da je ministrantu, ki se je kovača sicer bal kot peklenščka, uhajalo na smeh.

Drugače je Tomašek opravil brez jutranjega umivanja. Samo pretegnil se je, zazehal in stopil v cokle.

Tudi zajtrkoval ni. Žene že nekaj let ni imel; sam se je zadovoljil z debelim požirkom žganice, ki ga je zataknil z zalogajem kruha. Še črne brke si je oslinil in navihal, pa je bil nared.

Zato so se takoj za danico jutro za jutrom med hišami smejali udarci Tomašekovega kladiva in priganjali zaspane deklina in čehake z ležišč. Ljudje so se teh udarcev navadili kot tiktakanje ure. Tudi Tomašek bi menda kar po praznem nakovalu udrihal, če ne bi imel dela, tako mu je to jutranje cingljanje prešlo v navado. Posebno lepo je bilo, kadar mu je v leskovju za hramom odgovarjal skriti kovaček, ki je pel, kot da mu rosne kaplje mladega jutra padajo z listja naravnost na zvonki kljun.

Če bi nekega jutra ti udarci utihnili, bi se zatrdno pripetilo nekaj pomembnega. Vsi bi čutili praznoto jutra. Dekline in čehaki bi najbržé kar naprej spali. Ženske bi se ustavljale z žehtarji kipečega mleka na pragovih in si vpile s podstenja na podstenje:

»Kovač Tomašek ne tolče.«

Ko bi prisluhnile in ugotovile, da res tolče samo kovaček za Tomašekovo kovačnico, bi se že katera našla in šla h kovaču pogledat, kaj se je zgodilo. Nesla bi popravljat železne gnojne zobače, ki so že vse leto stale za vrati, staro plužno železo bi nesla klepat, verigo bi šla prosit. Tako bi ugotovila, kaj pomeni molk, ki še mali les za sosesko dela grozeč, ker nič ne odmeva po ozki dolini. Kovač Tomašek bi bil najmanj bolan, če ne — Bog se ga usmili in mu grehe odpusti — celo mrtev. To bi

bila velika nesreča za vso vas, ker bi tako naglo Tomašek zacelo umrl brez spovedi.

Tem huje bi bilo, ker je sedaj tako sam. Odkar se je žena preselila v rajske vinograde, je Tomašek gospodaril sam s sinom Lujzekom. Sedaj je Lujzek pri vojaki in Tomašek sam tolče po nakovalu. Sam si kar na ognjišču v kovačnici kuha za obed in večerjo nekakšne čorbe. Sam redi prašička, sam služi denar. Sina Lujzeka bi sicer prav lahko rešil pred vojaško suktnjo, ker je bil edinec in tako rekoč nekakšen rednik. Toda Tomašek je bil drugačnega mnenja.

»Teh devet mesecev bom že kako prekoval. Njive mi bo obdelovala Košnjakova Malčika, orje mi tako ali tako pek, drugače pa ni sile. — Čeh pa bo le prišel možak nazaj, da bo mogoče z njim kaj početi,« je modroval in bil zadovoljen v svoji črni kovačnici.

Velik in močan je tudi bil kot hrast. Tako si zastran smrti ali boleznim ni delal prevelikih skrbi. Toda z dedci vam je vedno taka. Danes je kot bivol, jutri ga ni. Divja kri ga zaduši, napije se ga kot čep, ali kaj podobnega, pa je po njem.

Tomašek se kaj takega ni primerilo. Lepo in ubrano je vsako jutro po zvonjenju zaigral na svoje nakovalo in budil zaspance, čeprav bi marsikateri čehak, ki se je predolgo v noč potepal, najrajši videl, da bi nekega jutra to razbijanje ponehalo.

Saj bi Tomašek najrajši razbijal že pred danico. Če bi ne bila ravno božja stvar, bogme bi tudi med angelskim pozdravljenjem tako tolkel, da bi zvon preglušil. Prav med danico bi tako vihtel kladivo, da se ne bi nikamor slišala, — samo zavoljo tega, ker je za vrv vlekel mežnar Jurek.

Z mežnarjem Jurekom Stojkom je imel kovač Tomašek Muhič svoje račune. Naj je bilo, kakor že pač. Tomašek ne bo nikdar priznal, da ima mežnar po človeški in božji pravici njegov vinograd. Kakor se je zgodilo, tako se je zgodilo. Gotovo je, da ima mežnar Jurek gorice, ki so bile včasih Tomašekovo kraljestvo. Če vzamemo k temu še to, da je Tomašek žena prê umrla od same žalosti zaradi vinograda, kakor so ljudje šušljali, on ne bo nikdar priznal, da je kaj krivde na njem. Zato je tudi v cerkvi gledal vstran, kadar je Jurek prižigal sveče ali pobiral darove. Sicer je vedel, da je božja volja takšna. Spravi se najprej s svojim bratom, potem prinesi dar! Toda Tomašek je rajši dal svetlo petdesetico štacunarjevemu pastirju, s katerim sta bila prijatelja, da jo je spustil v kapo, kot da bi sam dal počeno paro v puščico, ki jo je držal Jurek.

Najhuje je bilo pod jesen. Ker se je krčme od takrat, ko je moral gorice odstopiti mežnarju, izogibal kot mačka vode, ni ob nedeljah popoldne vedel kaj početi. Če je šel malo na sprehod med vrhovi, je zvečer prišel tako besen domov, da je v panj z nakovalom brcal. Kamor je obrnil nos, povsod je dišalo po dozorevajočem grozdju, — on pa brez goric. Nekoč je prišel s takšnega sprehoda tako razjarjen, da je sredi dozorevanja izkopal brajdo pri kovačnici, jo razsekal in požgal. Pozneje mu je bilo žal zavoljo te neumnosti. Zato rajši ni več hodil na sprehode.

Po dolini med njivami se mu ni dalo hoditi. Če je stopil v breg, da bi videl malo po svetu, ni mogel narediti koraka, da ne bi zadel ob trto. To je bila prevelika muka za Tomašekovo goričansko dušo. Rajši je ostajal doma in se grel na soncu, ki je lepotičilo svetla predokna Tomašekove hiše. Tudi na predoknih je moral gledati v tla. Če bi le glavo dvignil, bi oči zadele naravnost v njegov vinograd, kar bi mu prizadelo nove muke.

Vse to je Tomašeka priganjalo k nestrpni delavnosti. Včasih se je naravnost jezil, da je teden tako hitro mimo. Kadil je le še ob nedeljah. Pil je samo žganico, ki jo je skuhal iz tropa. Pa še te samo požirek za zajtrk. Za žejo je bila dobra jabolčnica; in ko je te zmanjkalo, voda. Zaklel se je, da vina ne bo prej pil, dokler zopet ne bo imel svojih goric.

Takšen trmoglavec je bil kovač Tomašek Muhič, ki je jutro za jutrom takoj po angelskem pozdravljenju vihtel kladivo.

II.

Neke zimske noči — moralo je biti nekako okoli božiča — je okrog oglov tulil krivec. Izpod neba je stresal snežinke in jih nosil v okna, da je narahlo udarjalo v šipe, kot da so angelci prihajali na obisk h goričancem. V lesovih so zavijali lisjaki in plašili prezeble zajce, ki so prihajali v bližino hiš, da so jih zavohali psi in napenjali verige. Na goricah je ležala odeja, ki je prav v hiše prinašala mehko sanjajočih bregov. Tišina je dihnila v vinske brege s takšno težo, da so tudi ljudje tiše govorili; kot da jim nekdo z žametastimi dlanmi boža glave. Bil je čas, ko človek sede k toplo zakurjeni peči in hrsta koruzo, kar napolnjuje njegovo notranjost z mehkim zadovoljstvom.

Tako nekako je moralo biti pri duši tudi Tomašeku Muhiču, ko je čepel v kotu pri peči in — prešteval prihranjeni denar. Na tla je položil svetilko, izpod postelje je potegnil leseni zaboj in zlagal denar s kupčka na kupček. Ugotovil je, da mežnar Jurek ne bi nikoli imel njegovih goric, če bi tudi pred leti tako skrbno prelagal kupčke. Tudi žena bi menda še bila živa in mu kuhala, da se mu ne bi bilo treba povrh še s takšnimi babjimi posli ukvarjati.

»Naj bo v božjem imenu! Kar je, je...« je zamahnil z veliko šapo in potlej o tem ni več razmišljal.

Sedel je za peč. Pod noge si je pomaknil pručko. Privil je luč in se poglobil v druge misli.

»Če bo Jerebičev Tunek do jeseni gorice še držal, po bratvi jih bo zatrdno moral dati. — Hm,« se je Tomašek v mislih polglasno nasmehnil, ko se je spomnil, da je pred leti mežnar prav tako računal...

Tedaj bo prišel Tomašek Muhič, izvlekel bo mošnjiček, potrkal z njim po mizi in Tuneku rekel prav tako, kot je njemu dejal mežnar Jurek:

»Tunek, gorice bodo moje. Pa brez zamere...«

Kajpak bodo vaščani zijali in otresali gobce. Naj kar. Tomašek jih ne bo poslušal. — Zopet bo imel o nedeljah popoldne kam iti na sprehod.

Kakšno pa je to življenje, če goričanec v nedeljo nima kam iti v vrh? Tomašek bo zopet lahko šel in laže bo čakal smrti.

Narahlo je zaškrebalo po oknu. Tomašek se ni zmenil.

»Lagviček bo za doma zadosti, da si bom dušo privezal, kadar bom ravno potreben...«

Zopet je udarilo po oknu.

»Veter. — Pasja vera, to brije,« ga je zagomazelo, ko se je spomnil, kako zunaj krivec vrtinči snežinke.

Šipa se je stresla. Kot da je nekdo s prsti potolkel po njej. Tomašek se je zdrznil:

»Križ božji... — Bog ti daj večni pokoj, Kristina! — Za mašo bo treba dati...«

Tedaj je udarilo po vratih. Kljuka je zaškrtala. Po vasi so tulili psi. Tomašku se je želodec preselil v sapnik. Bil je sicer orjak, toda odkar mu je umrla žena, je veroval v duhove, ki tavajo po svetu in iščejo pomoči.

»Oglasi se, če si božji! Povej, kaj bi rad,« je zašklepetal z zobmi na sredi sobe in privil luč tako močno, da se je iz valja kadilo kot iz dimnika.

Zunaj je poklicalo:

»Oče.«

»Kaj bi rad?«

»Odprite, oče! Jaz sem. Lujzek...«

»Kristuš nebeški,« je izdaval. »Ti si, čeh?«

Segla sta si v roke. Stari je Lujzeka samo udaril po plečih, češ pravi dedec si prišel. Potem sta legla, ne da bi kaj več govorila. Lujzek ni imel pripovedovati nič takšnega, da bi takšnega-le goričanskega kovača zanimalo.

Potlej sta oba nabijala po nakovalu, da je v vasi bilo še več odmevov.

Tomašek Muhič je bil sina zelo vesel. Kup denarja je rasel iz dneva v dan. Dela je bilo vedno več. Oče in sin sta bila dobra kovača.

Vse bi šlo lepo v redu, da ni nekega jutra med zapihi prikolovratila Horvatova Mica. Baba je imela tako dolg jezik, da je z njim tri fare omedla. Pritresla je z neko staro, vso zarjavelo verigo. V sredi je bila pretrgana. Zaceliti bi jo bilo treba. Vedi ga Bog, če ni baba verige kje pri peku celo ukradla; samo da bi imela vzrok priti h kovaču in si osliniti jezik tam, kjer jo je najmanj peklo.

Sedla je kraj ognjišča. Grela si je otrple prste. Tudi na meh je pritiskal storž babji, kakor da je oglje zastonj. Tomašeka je imelo, da bi jo z verigo pritegnil čez grbasti hrbet, če se ne bi bal njenega jezika. Hitel je, kar je mogel, samo da bi se je čim prej znebil. Tomašek je že vedel zakaj. Ona je bila tista, ki si je ono leto, ko so prodajali Tomašekove gorice, največ prizadela, da bi prišlo čim več kupcev.

»Ti, Tomašek,« se je čez čas spomnila.

Tomašek je že vedel, da bo kaj izkuhala, zato je kar molčal.

»To zimo bosta z Lujzom imela dosti dela.«

»Dober kovač ima zmeraj dovolj dela.«

»Kaže, da bo dolga zima. Mnogo sani bo treba.«

»Kakor bo potreba.«

Krivil je člen, da bi ga potlej z udarci zavaril.

»Gostuvanjan bo, kakor jih že dolgo ni bilo v naši fari.«

»Zaradi mene...«

»Bogševa bo vzela Prpreka, Hanželičeva Hržiča, Mesarekov se ženi pri Požganovi, Tropov pri Hužarjevi, mežnarjeva Zefa se menda Lujzeka tudi ne bo preveč otepala...«

Tomašek, ki je bil ves zaverovan v verigo, da bi se babe čimprej znebil, je preslišal in samo zabrundal:

»Kar... kar...«

Horvatica je kar poskočila s tnala. Toliko da ni brez verige odletela.

»Viš, viš. Torej je le res. Pa mi Hrganjeva Dorika ni verjela. Kečkova Jula je rekla, da si da oči izkopati, če se bo to sovraštvo kdaj poravnalo. Zdaj pa imajo... — — Saj je čisto prav tako, Tomašek. Kaj bi se večno sovražili in si zapirali vrata v nebesa!«

»Kako?«

Tomašeka je ta o sovraštvu in nebesih zadela v živo. Začel se je zanimati za Horvatičino čvekanje.

»Par bosta tudi lep.«

»Kdo?«

»Ne slišiš, kaj ti pravim? — Tvoj Lujzek in mežnarjeva Zefa...«

Tomašek se je ravno pripravljaj, da bi verigo spustil v čeber in jo ohladil. Roke so mu odrevenele. Žareča veriga je čofnila v vodo. Piskajoča megla iz čebra je napolnila kovačnico. Tomašku se je za hip vsa kovačnica z babo vred zavrtela okoli zmedenih oči. Če se ne bi zgrabil za čeber, bi se najbrž zvrnil, kakor je bil orjak in močan kot bik. Z besnim zamahom je prerezal meglo, da je videl Micin režeči se obraz, in zakričal:

»Baba, tu imaš verigo. Kovača položi na nakovalo in se poberi, dokler imam šake še v oblasti!«

Če ne bi Mica takoj skočila skozi zakajene dveri, bogme bi Tomašek z njenimi jankami razpihal vse zapihe skozi vas.

Kar sesedel se je pod ognjišče in sopel:

»Ti prasica babja, kakšen jezik ima...«

Moral je nastaviti slatinščak in potegniti tri požirke tropovca, da je splaknil, kar ga je davilo v grlu.

Miru mu potlej ni dalo več. Ko je prišel Lujzek, ga je švrkal s takšnimi pogledi, da bi fant moral biti ves klobasast, če bi jih čutil na koži. Kakor je bil Lujzek močan v rokah in dober delavec, ga je Tomašek vendarle ves dan priganjal kot grintavega vajenca. Grizlo ga je v notranjosti in ni vedel, kje naj se ohladi. Govoril ni skoraj ničesar. Mislil si je:

»Če imaš res kaj za bregom, se boš že izdal. — Potem lahko greš buditi mater, da ti bo znova kosti uredila. — Seveda, kar tako — meni nič, tebi nič... Kot da so gorice, ki jih je mežnar požrl, kravjek, da stopiš čezenj. — — Bomo že videli...«

Sina ta dan ni več spustil iz pogleda.

Ko se je Lujzek zvečer umil v vroči vodi in se očedil, se je oče naravnost zadrl nad njim:

»Kam?«

Lujzek, ki je že ves dan čutil nekakšno očetovo obregavost, mu ni ostal dolžen.

»Nisem dete, da bi se izgubil in bi me potlej morali iti iskat.«

Tomašeka je zasrbelo...

»Ti... Če se hodiš k mežnarjevi ženit...«

Več ni mogel. Slina mu je zalila sapnik. Dražila ga je na dušič kašelj. Naslonil se je na posteljo in do solz kašljaj.

Lujzek si je ogrnil suknjo.

»Tako? — Gorice ste mi zapravili... Sedaj mi boste še zaukazovali, kje naj se ženim...«

Obrnil se je in zaloputnil vrata za seboj s takšno silo, da se je Bogec v kotu stresel.

Tomašeka je pritisnilo k tlom. Izbuljil je oči in strmel v vrata. Roke so mu drgetale. Po nogah se mu je plazil mraz, ki se je v očeh zgoščal v brezmočno vlago. Grabil je z rokami po zraku.

»Lujzek, ... sinek, ... ostani, ... ostani!«

Ganiti se ni mogel. — Zvrnil se je na zglavje. Tomašek, ki ga nobena nesreča ni mogla podreti, da ne bi veselo igral po nakovalu, se je zjokal zaradi sramote.

Potlej se je zravnal, kot da bi ga kdo z žarečim bičem osmodil čez široka pleča. Padel je na vse štiri. Izpod postelje je potegnil zaboj. Odklenil ga je in z drhtečo roko potegnil iz njega škatlo z denarjem.

»Lujzek, nove gorice ti bom kupil. Jerebičeve... — Kar sem zapravil, bom nadomestil. Samo sramote ne, Lujzek, samo sramote ne...«

Škatlo je stisnil pod predpasnik. Zdrvel je za sinom. Zobje so mu šklepetali, kolena so se mu vdajala. Hitel je, da bi ujel sina.

»Saj nisem zapravil, saj nisem, ...« je stokal in se zaletaval v črno noč. »Čakaj, Lujzek, čakaj,« je polglasno prosil in hitel v brezmoč.

V hrib proti mežnarjevim so ga moči zapustile. Kolikor bolj je spešil, toliko hujša teža se mu je obešala na stopala in ga vlekla nazaj v dolino. V široko odprta usta mu je burja nesla žgoči, drobni sneg. Do bolečine je stiskal škatlo pod predpasnikom in lovil ravnotežje.

Pri mežnarjevih je zalajal pes. Njegov bevs se je obupno izgubil v gosti noči piskajočega snega.

Tomašek se je sunkovito zravnal in zatulil:

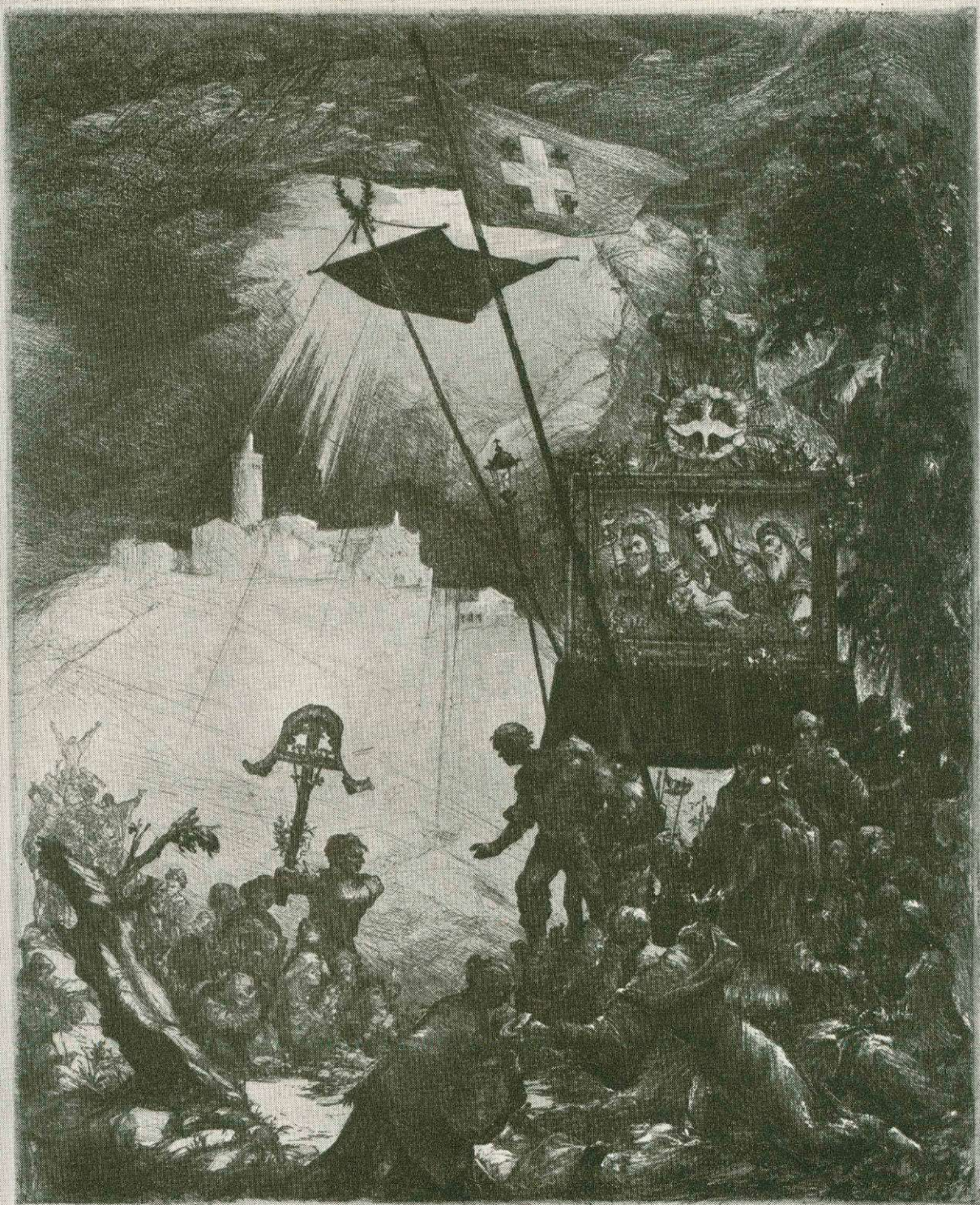
»Lu-uj-zeeek...«

Potem ga je burja pritisnila na kolena. Ni mogel več.

»Ča-a-kaj!«

Njegova prošnja ni našla poti skozi besnečo kopreno drobnega snega. Kot obup se je razbila v teži noči in se zgubila v morečo tišino.

Zbral je vse sile. Bolj je padal, kot hitel skozi tuleči sever, ki ga je nihal kot blodečo dušo. Sapa mu je pohajala, on pa je neprenehoma stokal:

1910

R. Debenjak

Sl. 7. Riko Debenjak: Svetogorska procesija (ujedanka)

Sl. 8. Avg. Černigoj - arh. Fr. Tomažič: »Slovenska« ladja, freske škofov Baraga in Slomška in oltar sv. Eme v novi cerkvi v Knežaku (1943-44)

»Čakaj... čakaj... čakaj...!«

Bil je samo še nekaj korakov od mežnarjeve hiše, okoli katere je žvižgal veter, kot da preganja strahove. Vrata so se odprla. Skozi nje je udarila žarka svetloba, ki se je v gostih snežinkah sprevergla v tisoč drobnih zvezdic. Za hip je osvetlila Tomašekovo nihajočo postavo, ki je lovila sapo, da bi poslednjič zavpila:

»Lujzek, čakaj...«

Prepozno. Vrata so se zaprla. Tomašekova ginjenost se je sprevergla v obupen bes, da je z zobmi klal snežinke, ki mu jih je krivec zanašal v usta. Dvignil je veliko pest in se zapodil proti vratom. Z vso težo je udaril po dverih, da si je oguljil členke. Slišal ga ni nihče. Njegov udarec je potlačila zavijajoča noč.

Za hip se je z obrazom naslonil na podboje in sopol. Ritenski se je opotekel na sredo dvora. Še enkrat je dvignil pest. Potlej se je obrnil in burja ga je odnesla v dolino.

Doma je škatlo zaklenil nazaj v zabojček. Ključek je obesil na verižico okoli vratu.

Z gredi nad pečjo je snel vrv. V njem je dozorel črn sklep...

Zaloputnil je vrata za seboj.

Pred kovačnico se je ustavil. V leskovju za hramom je piskala zima. Nekje pod streho je v spanju začivkal prezebajoči ptič. Tomašeka je spreletelo, da se je zdrzil in se zapodil v noč.

V lesovih je jokala burna noč. Nekje za vasjo je tulil drgetajoči pes, da se je njegov stok nemočen lomil kot svinčeno težak vzdih. Tenke šibe na starih vrbačah ob potoku so žvižgale kot razglašene strune in igrale pesem zimske noči med goricami. Sneg je pritiskal v potok in lomil droben led, ki se je s komaj slišnim prasketom pogrezal v vodo. Z vrhov se je zaganjal veter. Dvigal je snežinke in jih preganjal v blaznih vrtincih skozi slepo noč.

Tomašek Muhič je šel sključen, brez misli, brez cilja po dolini navzgor. Pri križu pod Masténovo šumo se je za hip ustavil. V topolih ob križu je jokalo in prosilo. Tomašek je snel klobuk. Na čelu, na ustih in na prsih si je napravil velik križ.

»Odpusti, Nazarenski! — Ne morem...«

V grlu ga je davilo. Zobje so mu šklepetali. Zagazil je sveži sneg naravnost skozi gozd v vrh. Opotikal se je in lovil ravnotežje, ker so se mu noge pogrezale. Lovil se je za mlado drevje in otresal drobne bisere, ki so se mu na licu topili v kapljice in ga rezali za vrat.

Kako je hodil, ni vedel. Pod goricami je klecnil in se ujel za kol. V drvečem vrtincu je šlo skozi njegove možgane tisoč spominov, ki so ga priklepali na to vzpetino, kjer je sedaj med piskajočim koljem zima uspavala njegove gorice.

»Zapravil si...«

Dvignil je glavo proti nebu. Pustil je, da mu je obraz bičalo tisoč nevidnih bičev.

Oprijemal se je kolja in šel naprej. Vedno više, koder že leta ni hodil, koder leta ni upal napasti hrepenečega pogleda. Zdelo se mu je,

da skozi sneženo odejo prihaja toplota, ki mu opaja glavo in mrtvi noge, da se bo zrušil.

Narahlo je zamahnil z roko prek nevidnega brega, kot da bi ga blagoslovil:

»Goričica moja, le spi... Le spi...«

Pod zadnjo grabico so mu moči pošle. Zrušil se je v sneg. Na obraz je padel. Obup mu je izgrizel moči. V mehkem snegu je ležal izdolbeni orjak in ihtel. Okrog njega je tuleča noč pela uspavanko, ki je tudi njega zazibala v brezčutno pozabo. —

Lujzek je našel na mizi dogorevajočo luč. Postelja je bila prazna. Na tleh pri peči je ležala vrv. Druga vrv, ki je visela na gredi, je manjkala. Srce mu je udarilo s takšno silo, da ga je vsa notranjost zbolela.

»Oča... Jezuš...«

Zažgal je svetilko in planil v noč.

»Oča...«

Razbil je vrata v kovačnico.

»Oča...«

Iskal ga je v hlevu, na seniku, na podstrešju. Zobje so mu šklepetali. Po lestvi se je podrsal prek vseh klinov. Noga ni našla opore. Samo ponavljal je:

»Marija, pomagaj...!«

Še enkrat je z lučjo planil ven. Obupan se je oziral, kot da pričakuje pomoči od vasi, ki je spala pod črnim nebom. Luč je vrgla prek svežega snega dolg, medel jezik vse do stare vrbače ob potoku in osvetlila sveže zamedene stopinje.

»Tir...«

Lujzek se je sključil, da bi bolje videl. V tla zgrbančen je hitel po stopinjah za očetom. Ob potoku, mimo križa, skozi les navzgor kot blodeča vešča. Burja mu je ugašala luč, da jo je skrival pod suknjo in se bal zanjo kot za dušo.

»Tod ste šli, oča... Ubogi oča...«

V trebuhu ga je grizlo, v sencih mu je udarjalo, leden pot mu je tekkel izpod klobuka, ko je kot brez uma kadil sneg po goricah navzgor.

Tomašek je ležal na trebuhu. Roke je imel sprožene od sebe. Bil je negiben.

Lujzek je zatrepetal. Vrgel se je na Tomašeka in ga začel tresti.

»Oča... Očaaa...«

S snegom mu je drgnil roke in obraz, da bi se zbudil.

Z močjo, ki ji ne bi nikdar vedel izvora, si je naložil orjaškega očeta kot dete v roke in se spustil z njim v dniko. Noge so se mu pogrezale v debeli sneg. Padal je na kolena, metal očeta iz omrtvelih rok, se zopet dvigal in hitel skozi noč.

Doma ga je položil na posteljo in ga s snegom pripravil k zavesti. Z blodečimi očmi ga je Tomašek iskal, kot da ga ne more prepoznati.

»Oča, zakaj ste mi to naredili...?«

»Lujzek, nisem zapravil...«

Lujzek ga je prijel za široke rame. Zagledal se mu je v obraz, ki je bil sedaj tako ves mehak, in mu dopovedoval:

»Oča, mežnar bodo dali Zefiki zapisati naše gorice, če boste pri-
volili...«

Tomašek Muhič se je samo nasmehnil in zaspal.

Ko se je prebudil, so pri njem sedeli Lujzek, Zefa in mežnar Jurek. Dolgo si je ogledoval Zefo in Lujzeka, ki sta sedela tesno drug poleg drugega in mu oba toplo gledala v oči; potlej se je obrnil proti mež-
narju Jureku:

»Lepa deklina je ta tvoja Zefa... Lep par bosta...«

Zefa je Tomašku narahlo poljubila roko. Mežnar Jurek se je nerodno zganil in mu ponudil dlan.

»Dal ti jo bom, da ti bo imel kdo čorbe kuhati. Gorice ti bo tudi prinesla, da ti ne bo več treba počenjati neumnosti...«

Tomaška je oblila rdečica. Zaprl je oči in se nasmehnil kot sra-
mežljiva deklina.

Za gostovanje je sedel pri mizi in z bobnečim glasom prepeval, ko se je navlekel vina iz svojih goric. Samo noge ga od tiste čudne noči niso več rade nosile. Za kovaško delo ni bil več. Če bi ga pa kdo spomnil na tisto noč, bi bil dovolj gibčen, da bi mu z debelimi šakami pretipal kosti.

III.

Ko se je v drobnem, rožičastem popju brstečega trsja budila v gori-
cah pomlad, je po dolini zopet takoj za danico pelo nakovalo, ki so ga
ljudje radi poslušali. Le ta razlika je bila, da je bila pesem še močnejša.
Lujzek je imel mlade roke. Kladivo je lahko više dvigal kot oče.

Tomašek je poslej imel druge skrbi.

Nekega zgodnjega jutra so mimo kovačnice vozniki peljali dolge
smrekove hlode. Tomašek jih je gledal skoz okno in se muzal. Prihodnje
dni so isti vozniki vozili opeko. Horvatovo Mico je najbolj grizlo, ker
ni prva izvovala, kje bodo zidali.

Tomašek Muhič si je samo požvižgaval, ko je prestavljal okoli oglov
trde noge. Lujzek pri obilnem kovaškem poslu ni imel časa, da bi po-
gledal, kaj se dogaja v vrhu. Zefi pa je Tomašek zabičal, da mora
molčati. Saj ni vzdržala. Morala je priznati Lujzecu:

»Oča nama kučo zidajo...«

Lujzecu so se oči zableščale. Napel je prsi in nakovalo je zapelo,
da je naravnost stokalo med hišami.

Vsa soseska je že vedela. Zato je Tomašek izračunal, da bi bilo
otročje, če bi še molčal.

»Lepše je hoditi v vrh, če imaš kam sestiti in če lahko na svojem
stiskaš grozdje...«

Potlej sta z Lujzekom oba kovala okove. Toliko je Tomašek vzdržal
na nogah.

Lastovke še niso drugič speljale mladičev in na Muhičevem bregu
se je svetila lepa nova kuča.

Tomašek je držal svojega čeha za roke in se skozi solze smejal:
»Viš, nisem zapravljaj...«

Oba sta zardela in se dolgo držala za roke.

Potlej se je Tomašek spomnil, da bi bilo lepo videti, če bi na sepu stal klopotec, da v vrhovih jagnedi pred kučo ne bo veter zastonj pihal. Prihodnje dni sta ga z Lujzekom naredila. Takšnega, da so ga morali vrhovljanci pomagati z vožem vleči na ščap in so potlej imeli veselico na sončnih predoknih nove kuče. Gronov Rudek je igral na harmoniko, otroci so cvilili, vrhovljanci so jedli bel kruh in pili. Dolgo so pripovedovali o Veliki Maši, ko so pri Muhičevih vlekli klopotec na ščap, da so lahko otroci z vseh vrhov zvedavo gledali vanj in poslušali zvenk njegove dolge kostanjeve deske.

Kako se je poletje sprevrglo v jesen, ni opazil ne Tomašek ne Lujzek. Lujzek tem manj, ker mu je na samo Veliko Mašo Zefika v novi kuči stisnila roko in se naslonila na njegove prsi:

»Lujzek, če bo vse po sreči, pod zimo bomo imeli krstitke.«

Po grabah so z biči pokali pastirji. Podili so krave v veliko pašo, ki so jo hranili nalašč za bratev. Po vrhéh so grmeli možnarji in preganjali škorce, ki so se klopotcev pravkar privadili. Jezno so kričali v zraku in se premetavali s hriba na hrib. Nikjer niso našli miru. Kjer so kanili sestti, povsod so bile po vinogradih razpotegnjene pisane vrste bračev, ki so trgali grozdje, peli in huškali, kot da obhajajo gostovanje.

Na Terezijino zjutraj so tudi kovačevi zaklenili hram in kovačnico ter šli v vrh. Oča Tomašek je vrgel čez ramo torbo s ključi, Lujzek si je oprtal puto, zatlačeno s pečenjem in mesom, Zefika pa je nosila toliko, da se je pripogibala pod težo. Na glavi je tovorila velikansko košaro zdiganic, gibanic, povitic in mesovjã, v roki jerbas z žganico. In kako lepo se je mlada gospodinja napravila za bratev! Izza črnega modrčka ji je silila bela bluza, kot da tekmuje s snežno belim prtom, ki je pokrival dobrote v košari. V težko viseči janki in svilenem predpasniku se je lovila sapa, kot da ji ni bila zadosti pisana ruta na glavi in zlati prameni las, ki so silili izpod nje.

Na bregu so že čakali prvi brači in segali Tomaškovim v roke. Ženske so Zefi pomagale sneti z glave težko košaro, pomilovale so jo, kako je mogla tako težko nesti, in požirale sline zaradi vonja, ki je silil izpod prta. Otroci so stali na eni nogi kot mladi puriči, sesali prste in hoteli z očmi predreti prt na košari, dokler Zefa ni dala vsakemu kos gibanice, da so jo debelo požirali in potlej kolcali. Sosedov čeh, ki je bil najbolj korajžen, je splezal na ščap in odvrl klopotec. Obrnil ga je proti vetru. Ko je prav od bližine slišal udarec tako debelega macleka, kot je bila njegova glava, se je ustrašil bobnečega zvenka dolge deske. Na pol padal je po ščapu nazaj dol.

Tomašek je iz prikleta prinesel možnarje. Razpostavil jih je po sepu in zavpil:

»Bežite!«

Naslednji trenutek je zagrmelo prek bregov in grab, da so gozdovi zajechali in da so se preplašene vrane v zraku lovile za ravnotežje.

Tomašek je bil razigrane volje. Sam duh jesenskega dneva nad goricami ga je silil, da se je hihital.

»Naj vedo bregovi, da Muhičevi zopet berejo...«

Zbrali so se zadnji, zapozneli brači. Dobili so vsak kozarček žganice, zapeli in v božjem imenu šli v dniko pričenjati trgatev.

Otroci so se preganjali po goricah. Cvilili so, noreli in zobali, dokler se jim od samih zavžitih dobrot niso napeli popki, da so prilezli nazaj v breg, posedali po podstenju in mežikali v toplo sonce.

Gorica je obrodila kot že dolgo ne. Pútarji so pogosto nosili grozdje v stiskalnico in rezali v palico znamenja, da bi potem sešteli, koliko poti so napravili s težko puto iz dnike v breg.

Dva viničarja sta v stiskalnici na podu z bosimi nogami cepetala po grozdju. Skozi luknjo v podu je lil širok curek na rešeto, ki je bilo podstavljeno, da je v kad tekel čisti mošt in se penil kot med.

Mežnar Jurek, ki je tudi prišel pozneje, je prešarjema in pútarjem pogosto nalival vina in jih silil z žganico. Motal se je okoli poda, modroval, koliko bo novine, in nosil pijačo tudi bračem v gorice.

Prek vrhov je zaorila pesem, ki se je lovila za odmevi v lesovih in grabah, kjer so se jim pridružili pastirji in vreščali s takšno vnemo, da so tudi krave mukale.

Zefika je nosila polne jerbese mesovjã in pečenjã in silila brače jesti, da bodo pomnili, kdaj so pri Muhičevih brali.

Tomašek Muhič je stal na sepu. Mimo velikega klopotca, ki je v zvonkih udarcih meril dan, je njegov pogled šel po bregu navzdol, kot da se odpravlja na božjo pot. Notranjost mu je polnila drhteča tesnoba neizrečene zadovoljnosti. Smejal se je odmevu šal, ki so se iz dnike vrstile proti vrhu. Največ so imeli brači v delu Horvatovo Mico, ki so jo imeli sedaj med seboj. Vsi skupaj so komaj odtehtali za njen jezik. Pútarji so rezali polne bike in jih postavljali globoko v njen red, da so jo lahko dražili, naj rajši manj jezik otresa in pazljiveje trga.

»Prav ti je, baba,« ji je privoščil Tomašek Muhič. »Jezik imaš kot krava rep.«

Potem je romal njegov pogled naprej. Bogata gorička zemlja je razgalila pred njim lepoto, ki je mogoče še nikdar ni pil s takšno strastjo kot ta dan. Obltavajoči gozdovi so prelivali jesenske barve, kot da jih je božji prst ustvaril prav sebi v radost. Vdilen po vrhovih se je mešala pesem s pesmijo. Klali so jo zategnjeni vriski pútarjev. Jagnedi po vrhéh so pobliskovale z zadnjimi odpadajočimi listi, ki so jih stresale jate škorcev. Sedali so nanje, da so se veje lomile, in vreščali kot zdravi otroci. Vrane so se prepeljavale z brega na breg in se drle za kraguljem, ki je zašel mednje, pa se jih ni mogel otresti. Po klancih so pokali vozniki, ki so vozili mošt. Kričali so nad konji, se opirali v vozove in pomagali vleči kolesa iz blata. Po grabah so se kadili pastirski ognji.

Na goričko zemljo je leglo bogastvo v vsej jesenski pisanosti. Napolnjevalo je hrame, kleti, zidanice in kuče z zadovoljstvom, ki komaj misli naprej — na zimo, pomanjkanje, delo in pritrgovanje dolgega

leta. Nad vso kipečo lepoto čuva Bog, ki v cerkvah z vseh vrhov greje ljubezen do teh dobrih ljudi. Žalostna Mati Jeruzalemska gleda skozi okno in lepa usta ji gredo v nasmešek, da za to ljudstvo Njen Sin ni zastonj trpel.

Tako misli Tomašek Muhič, ko stoji na sepu.

V breg je prišel Lujzek s polno puto grozdja. Oče ne misli na to, da sin težko nosi. Prime ga za rokav.

»Poglej!«

Samo to mu reče in potegne z roko prek vseh bregov, ki se izgublajo doli proti Dravi in tja v senco modrikastega Pohorja. Sin ne čuti več teže na hrbtu. Stoji poleg očeta. Oba molčita in razumeta neskončne skrivnosti naših goric. Gledata in drhtita, dokler iz sto lin vdiljen po bregovih ne zakličejo zvonovi k molitvi, ki jo brači pojejo v angelskem pozdravljenju.

Tomašek stiska zobe in polglasno dopoveduje Lujzku:

»Še nikdar ni bila bratev na tem bregu tako lepa...«

Potlej je zopet razpostavil možnarje. Prižgal jih je, da so se otroci, ki niso pričakovali poka, od strahu prekopicnili po tleh. Mlajši so jokali, dokler jim matere niso zatlačile slinastih ust z mesom in rahlimi zdiganicami, ki sta jih med brače razdelili stara mežnarica in Zefa.

Smeh, pesem in veselje niso ponehali do večera, ko se je rdeče sonce zakotalilo za daljna obzorja in ko je bil obran zadnji trs.

Brači so se zbrali k pojedini, ki jim je bila razdeljena kar na sepu. Ročka z vinom je šla iz roke v roko in polnila žile goričancev s toploto, dokler ni v mehkem sozvočju splavala prek bregov himna goric:

»En hribček bom kupil,
bom trsek sadil,
prijat'lje bom vabil
in sam ga bom pil. —«

Tomašek Muhič je dvignil ročko z vinom in zaradi bogatega zadovoljstva prevpil pojoče brače:

»Sladko vince piti,
to me veseli,
dobre volje biti
svoje žive dni.
Svoje žive dni
brez vse skrbi,
to me srčno veseli...«

Pesem je končal vrisk, dolg in zategnjen, kot da je zemlja zaorila. Huškali so tudi otroci, dokler ni njihovo cviljenje zamrlo v klancih proti domu, kjer so vrhovljanci končavali praznik, kot ga prinese med gorice vsak lep jesenski dan bratve.

Za stiskače se je delo šele začelo. Gomazeče, zmečkano grozdje je bilo treba zlagati med brezove obroče in postaviti na sredi poda koš.

Ni to lahko delo, ko med obroči grozdje kar leze narazen, če le količkaj pritisneš s prešpanjem nanj. Zato sta se mežnar Jurek in kovač Tomašek nenehoma vrtela okoli poda, svetovala tu, prigovarjala tam, izbirala obroče in panjiče, ki so jih stiskači polagali pod prešpanjem na koš, in ponujala pijačo. Tem možem ni bilo za hihitanje, norčije in vrjéko, ki jo je počela mladež v hiši. Glasovi harmonike so komaj našli pot do njihovih ušes. Njihova najlepša godba je bila, če se jim je posrečilo koš tako lepo zložiti, da se je prešpanj vsaj malo naslonil nanj in so verige pokale.

Petkrat so koš razdrli in ga petkrat zopet z muko postavili, da se je končno le vaga dvignila in nagnala iz grozdja klokotajoči curek mošta v kad.

»Zdaj pojdimo večerjat,« je zaukazal Tomašek. Ura je bila že okrog polnoči.

Stiskači so po večerji zopet šli na pod, da bi zadnjič razdrli in zložili koš.

Lujzek in Zefa sta se tudi naveličala norenja mladeži. Zmučena sta bila. Šla sta v stiskalnico. V kotu sta sedla in reševala gospodarske skrbi, dokler jima možje niso zapovedali, naj zavrtita vreteno. Mnogokrat je bilo treba iti naokrog, zdaj v to, zdaj v ono smer, preden se je vaga dvignila in lezla vedno više. Tomašek je bil povsod navzoč, za vse je imel polno nasvetov, vse je vodil, kot je dolžnost pravega goričanca.

Ko je vaga že visela, je Tomašek zataknil drog za sode, ki so bili zloženi ob steni.

Zefika se je zmučena zaradi dela in otroka, ki ga je nosila, naslonila na skladovnico drv v kotu. Možje so posedli na pódvali, kadili in se poltiho pogovarjali. V kad je šumel mošt in uspaval nadelane možake.

Prijetno je sedeti v stiskalnici, ko gabrove verige stokajo, grozdje joče in debel curek poje po globoki kadi. Prešpanj se počasi seseda in mozga iz tropin zadnje kaplje opojne sladkobe, kateri je goričanec vse leto stregel, molil in se bal zanjo.

Možje so dremali, prešpanj je ječal, verige so škrtale. Tomašek Muhič je mežikal, pafkal iz velike pipe in sanjal zadovoljne podobe minulega dne. Davni časi mladostnih naporov, straha, ki so ga pile gorice, obupa in trepeta so se vrstili v njegovih spominih. Sedaj pa stoji tam ob skladovnici drv in stoje spi zmučena snaha, ki pričakuje njegovega vnuka, da bo nekoč iz goric čaral opoj bregov, ki so orali njegovo goričansko dušo. Tomašek sanja. Nad sinom, ki sključen drema pod stopnicami, plava njegov pogled in mu mehko boža razkuštrano glavo. Nad goricami plava njegova ljubezen, blagoslavlja radodarni breg in moli...

Grozeč pok. Stok verig pretrese stiskalnico.

Tomašek Muhič prvi hip ne ve, kaj se dogaja. Samo ve, da mora iz vse grlíce zavpiti:

»Zefa, skoči...!«

Drog, ki je zadrževal vago, je zahreščal. V besnem krogu se je tuleč zavrtel okoli osi.

Tomašek Muhič v vrtincu vidi nosečo Zefa, ki jo bo drog udaril in pokosil. V naslednjem trenutku se je že vrgel z nerazumljivo močjo na drog, da bi ga zadržal.

»Zefa, skoči...!«

Preslab je bil.

S strahotnim zamahom ga je tuleči drog udaril čez prsi, da je topo zahreščalo. Samo zastokal je in v velikem loku odletel v skladovnico drv. Z glavo je udaril po hlodih in negiben obležal, še preden so se moške zavedeli, kaj se prav za prav dogaja.

Tiho je stokal in se lovil za sapo. Iz ust se mu je počasi cedila kri in se med zobmi spreminjala v rožičasto peno.

Lujzek se je vzpel kot obstreljen jelen in se vrgel k očetu.

»Očaaa...«

Tresel ga je kot ono zimsko noč, ko ga je našel v snegu.

Zefa je samo zastokala in si od bolečin zatisnila oči.

»Rešili so me, da bodo sami umrli...« je zajokala in se sesedla na stopnice, kjer je prej sedel Lujzek.

Lujzek je v obupni nerazumljivosti priganjal moške, kot da hoče od njih pomoči in odgovora na topo grozo. Tomašek se ni ganil.

Iz hiše sta odmevala smeh in vrisk razposajenih bračev, za katere je Tomašek pripravil najlepšo bratev svojega življenja. Harmonika je pela v noč, ko se je močno Tomaškovo telo neusmiljeno borilo s smrtjo.

Samo za hip se je zavedel. Samo toliko, da je zašepetal:

»Lujzek, varuj...! — To... je... naše...«

Napel je prsi, zahropel in utihnil med šumenjem curka, ki je v kadi penil novo vino.

Janez Kolenc

Jutranja pesem

In noč je mrzla proč... Že sonce vzhaja,
meglà se v rosni kapljah v nič prši,
temà beži in jutro se srebrí,
petelin poje, v dalji pes zalaja,
vse, vse živi in jata se meglè
vali pred mano v daljo nepoznano,
kot da kje išče težko črno rano,
da mrzla, mrzla čeznjo se razpnè.

Oj, sonce božje... sonce, moj pozdrav!
Glej me: na vrhu rosne sem planine,
o kakor kraljevič sem sred planjav!
Goriš, kot da si iz srca privrelo,

tvoj žarek čist, kot moje je oko,
njegov objem zajema me mehkó,
kot moje hrepenenje bi me objelo.
Ni prav, da si v oči, v roke nabiram
tvoj zlati sij? Veš, rad bi venec splel,
da Jolko z njim, nevesto, bi odel,
ki svetu plašno jo v srce zapiram.
Rad bi toplote in moči ji dal,
prostosti, da bi kakor ti veslala
čez širni svet in bi se vsem smehljala,
kdor luči bi in sreče si iskal...

In roža rosna: se i ti budiš,
da v vetru tak ljubkó se k soncu maješ
in vonj mameč že darežljivo daješ,
da naj ga spijem, to si le želiš?
Trepet tvoj je drhteč kot rahel smeh
dekleta, ko poljubi prvič tiha
in ko ti tožna glavica zaniha,
ljubezni sreča ti molči v očeh.
Oj cveti mi, le cveti mi, še cveti,
da ko prišel bom z Jolko, bom v lasé
te vpel, ki dajem svoje ji srce,
da mre v ljubezni, a ne more umreti...

Oj ptička moja, kaj tako žgoliš,
od speva tvojega se sonce smeje
in vetrič kot otrok po travi veje,
a meni je, kot da poljub deliš
v srce mi njen, tak mi sladkó trepeče
kot vejica, kjer poješ v sladkem snu
naravi, stvarstvu, meni in vsemù,
kar čaka po temì te koprneče.
Preljubi ptiček, tebe bom pa vzal
za svata, da se Jolka bo smehljala
in, ko mi bo poljubček sladek dala,
mi boš s »čin-čin« ti dober tek želel.

In zarja, kot skrivnostna tiha sreča,
pogled otožen, mehkek in sanjav,

kot sestra si, ko vzpneš se prek dobnav,
polj, host, vsega kot blagoslov deleča.
Daj nama, kadar bova pokleknila
pred tebe, zarja, kakor pred oltar,
daj nama svojih rok ljubeči dar,
da bova se v življenja rast družila.

In, zemlja, dobro jutro Bog ti daj,
poslušam tih trepet, ko se daruješ,
dojiš kot mati in se vase kljuješ,
kot da veliš si sebi: daj, še daj!
Skrb, mati — trave mehke jo dišijo
in žulji rok so brazd širno morjé,
srce ljubeče zrelo je poljé,
a koliko še prsi te tiščijo.
Vem, zakon tvoj edini je: daruj!
in povračilo tvojih je edino
za vso ljubezen, skrb in bolečino:
iz moje si krvi življenje kuj!

Čuj, mati zemlja, daj še Jolki mleka,
da bo rodila in dojila sad,
ki tvoja bo in najina pomlad,
jaz njen sem ženin, ki v prošnjah pokleka
na prsi ti in prosi in roti,
a meni roke daj, s teboj prežete,
da smel orati v gube ti bom svete
in v kruh znojiti zanjo ti dlani!...

Na vrh planin sem prost kot sin sinjin,
vse moje stvarstvo orla je pred mano,
oko nad mano s soncem je obdano
in s hrepenenjem k njej, v trepet globin.
Oj, oj, živeti, dati se vsega,
kot sončni žarek v daljo se vtrniti
in njej, življenju, se v oči vloviti
in biti sreča ji na sred srca!...

Roke se stisnejo mi v silno moč,
drže železo puške... Spet je noč...

1944

Tine Debeljak

Z. Krasiński: Nebožanska komedija

Uvod

Izmed znanega velikega poljskega romantičnega trozvezdja: Mickiewicz — Słowacki — Krasiński — poznamo Slovenci najmanj zadnjega, najmlajšega teh pesnikov in prerokov iz časa poljske emigracije po letu 1831. Sicer je Slovencem Krasiškega ob stoletnici rojstva kratko in lepo predstavil poljski profesor dr. T. S. Grabowski v sestavku »Poljski jubileji 1912. leta«, ki ga je napisal izrecno za »Ljubljanski zvon« (1912, 190) in ga je prevel iz rokopisa Vojeslav Mole. Obenem pa je Mole prevel tudi epilog Krasiškega drami »Iridijon« (LZ 1912, 24)). To pa je tudi verjetno vse, kar imamo Slovenci napisanega o tem velikem mislecu med trojico »treh največjih«, ki jih je označil Brandes takole: »Mickiewicz je orel poljske poezije, Słowacki pav, Krasiński pa labod«, Kleiner pa širše z glagolom: »Mickiewicz je največ doživel, Słowacki izsanjal, Krasiński pa domislil«. Krasiškega svetovni pomen je začel v naših časih zopet rasti, zlasti od leta 1936., ko je dunajskemu Burgteatru uspelo v Csokorjevi priredbi in Röbbelingovi režiji spraviti v okvir uspele in svetovno pomembne odrske predstave njegovo izrazito knjižno, pesniško dramo »Nebožanska komedija«, ki je doslej veljala za neuprizorljivo. S to predstavo je bila pred svetom na novo potrjena pesnikova genialnost, pa tudi izredna sodobnost njegove problematike, ki označuje Krasiškega resnično za preroškega pesnika. Ko sem pred kratkim vzela zopet to »Nebožansko komedijo« v roke, da jo preberem z vidika današnje borbe dveh svetov, me je prijela z izredno živostjo postav in tako sodobno resničnostjo, poleg tega pa s tako pesniško globino, lepoto in nazornostjo preroškega videnja naših dni izpred stoletja, da se nisem mogel ustavljati sugestivni sili prevajanja. Rad bi svojim prevodom Słowackega in Mickiewiczza pridružil tudi z njima tako tesno povezanega Krasiškega, prevodom »Božanske komedije« Danteja pa njen slovanski antipod »Nebožansko komedijo«. V celoti bom skušal prevod izdati slej ko prej, danes priobčujem samo tretje dejanje ter toliko literarno zgodovinskega uvoda, kolikor je potrebno za umevanje te poljske klasične umetnine, ki je že davno všteta v vrsto svetovnih genialnih ustvaritev, a pri nas še neznanih.

Zygmunt Krasiškega življenjepis naj podam v nekaj stavkih. Rodil se je v Parizu 18. II. 1812. leta kot potomec grofovske poljske rodbine iz najvišjih krogov, kot sorodnik poljskih kraljev po strani matere knežne Radziwiłłove. Oče je bil Napoleonov general ter generalisimus poljskih čet, ki so vkorakale z Napoleonom na Poljsko. Zato ni čudno, da je bil pesnikov krstni boter sam — Napoleon. Po propadu Napoleonske Varšavske velike kneževine je oče postal carski general, ostal sicer velik Poljak, toda lojalen, ker ni nič kazalo na rešitev poljskega vprašanja. Ko je bil sin na univerzi in so študenti v znak protesta ob smrti predsednika poljskega sodišča (1829) zapustili predavanje, je bil naš pesnik edini, ki se ga je po očetovem ukazu udeležil. Zato so ga tovariši zasovražili in se jim je umaknil na univerzo v Genevo. V ta čas pade poljska vstaja l. 1831., katere se njegov oče ni udeležil. Zato ga je hotel car Nikolaj nagraditi s tem, da bi sprejel sina v rusko diplomatsko službo. Zygmunt se je vrnil (1832) iz inozemstva, se predstavil carju, službe pa ni sprejel, temveč je zaradi bolezni na očeh dobil znova dovoljenje za bivanje v inozemstvu. Bivanje je spreminjal: zdaj v Parizu, zdaj v Švici, zdaj v Nemčiji, največ pa v Rimu — po načinu poljskih in ruskih magnatov. L. 1843. (po poroki) se je vrnil v Varšavo, a je šel zopet v inozemstvo ter v Parizu umrl 23. II. 1859. leta. Njegovo truplo so prepeljali v domovino in ga pokopali v gradu njegove družine v Opini gori.

Zygmunt Krasiński torej ni bil pravi emigrant, temveč je postavno živel v tujini. Zato je tudi vsa svoja dela izdajal pod — tujim imenom ali pa brez imena sploh. In prav po teh svojih delih spada med največje predstavnike poljske emigracijske književnosti, kajti v njih je prav tako kot Mickiewicz ali Słowacki, s katerima je prijateljsko občeval, tako že v Švici kot v Rimu, dojemal usodo domovine ter ji vso svojo umetnost dal v službo. Kot onadva se je tudi Krasiński ves predal poljskemu narodnemu mesijanizmu, ki je najznačilnejša poteza te emigracijske romantike, ter je gledal narodno rešenje v n ravni, krščanski obnovi notranjega človeka. Bil je najizrazitejši nasprotnik vsake revolucije: že začetek revolucije leta 1831. je vplival nanj tragično, ne šele njen porazni in strahotni izid, ki je našel svoje pesnike v Mickiewiczu («Dedi») in Słowackem («Anhelli»), v teh dveh pesnikih revolucionarnih teženj («Konrad Walenrod», «Kordijan»). Krasiński pa je trpel tudi na svoji notranji, edino njemu svojski tragediji: pripadal je kasti, o kateri je vedel, da bo morala spričo novih tokov slej ko prej propasti; videl je prihajati z demokracijo — kot veliki mislec — nove plasti naroda do veljave ter neizogibno borbo dveh svetov v narodu samem. Iz tega tragičnega občutja v sebi je napisal »Nebožansko komedijo« v svojem — 21. letu.

Začel jo je pisati takrat, ko se je — po revoluciji — l. 1832. predstavil carju v Petrogradu, pa se odpravil zopet v inozemstvo in se mudil — na Dunaju. Spomladi l. 1833. jo je na Dunaju začel pisati z naslovom »L'Umana commedia« — »Človeška komedija« kot pozneje Balzac v Parizu, toda ko jo je končaval v Benetkah, jo je v še večje zavestno nasprotje z Dantejevo naslovil »Nebožanska komedija« (Nieboska komedya). Izšla pa je v tisku šele dve leti pozneje (1835) v Parizu — anonimno pod šifro **N. K.**, to je Napoleon (drugo Zygmuntovo ime po cesarskem botru!) Krasiński.

Je to romantična, v shakespearskem in calderonskem slogu pisana igra, ki ni vezana na prostor in čas ne na realnost življenja in ni pisana za oder, je kot pesem in godba in neomejena vizija duha, ki gleda veliki boj dveh svetov — aristokracije in demokracije — na ozadju kozmičnih in demonskih sil ter jih z genialno pesniško oblikotvornostjo in globokim filozofskim gledanjem odkriva našim očem. Zgradba je sestavljena iz štirih dejanj, katere uvaja kot godbena in miselna uvertura v psalmskem svetopisemskem slogu pesniško dojeta in podana glavna problematika tistega poglavja. Kot uvod je zapel Krasiński obsodbo — poezije, romantične zanesenosti, poezije, ki je lepa in čudovita, toda nje nosilec je lahko preklet, če ji sledi zaradi svojega trpljenja in razkošja, kar dela iz njega videz angela, tik preden zabrede v blato. Blagoslovljen pa je tisti, ki ohrani božjo ponižnost v sebi — tak bo ljubil ljudi in bo kot mož med svojimi brati.

Ta misel je tudi filozofska osnova vsemu delu: kajti glavna tragika glavnega nosilca dejanja je to, da je tudi pesnik, nepravi pesnik po svojem romantičnem doživljanju svetá. Tak je grof Henrik, ki nosi v drami simbolni naziv za vse čase in kraje: **MOŽ**, človek izrednih energij in zmožnosti, ki pa ne more svoje tragične hamletovske osebnosti spraviti v sklad z življenjem, temveč se vdaja romantičnim demonom — ljubezni, slave in oblastiželjnosti, kar ga pripelje — pa čeprav se je postavil za dobro stvar — v pekel. Tako je drama v bistvu moralnega značaja, dasi se v zadnjih dveh dejanjih razpne v mogočno socialno vizijo bodočih svetovnih spopadov, ki temelje na delovanju — demonov.

Prvo dejanje je zasebnega značaja; grof si hoče ustvariti družinsko življenje ob ljubeči ženi, ki pa je samo dobra gospodinja ter ne more zadovoljiti Henrikove ljubezenske vizije, kakor si jo je predstavljal v mladosti. In hudobni demon se spremeni v ženski lik takega pesniškega privida, ki Henrika odtegne ženi prav v času, ko rodi sina. Angel varuh mu javlja rešitev zaradi tega, ker prav tedaj krščujejo njegovega sina. Mož se vrne družini, toda žena mu umira v blaznici.

Drugo dejanje je v glavnem tragika dóma, ko mu sin Orcio, o katerem je mati pred smrtjo želela, da bi postal pesnik in bi ga oče ljubil, oslepi ter prerokuje — kot pravi pesnik — iz materinega navdiha. Iz te družinske tragike zopet išče Mož v blodnja pota ter se da zapeljati prividu Orla, v katerega se je vtelesil hudobni duh napuha: spričo socialnih trenj, ki so na vidiku, sklene, da se polasti vlade in politične moči. Obe ti dve prvi dejanji sta samo uvod v tretje in četrto, ki sta zase nov svet, iz njiju gre v nadaljevanje le posledica moževe tragične krivde, njegovo prekletstvo v vdajanju se demonom, napačnim, nebožanskim pesniškim prividom.

Tretje dejanje pomeni: vdati se demonom v — javnem življenju. Tu si stopita nasproti ateistični revolucionarec Pankracij s pravo — leninsko masko, kakor jo je zamislil Krasiński že pred sto leti! To je vtelešena revolucija, mož s samim razumom, ki mu je prav tak demon kakor Henrixu moč in slava. Kot Dante vodi Krasiński Moža po peklu revolucije — po gozdovih — ne v spremstvu Beatrice, — temveč prekrščenega žida, ki iz sovraštva do križa zavaja narod v medsebojno moritev in je vsem stranem na uslugo. Osebnost srečanje med obema voditeljema je višek drame sploh: tu se vidi tragični greh obeh: Mož ne veruje v možnost obrambe, pa demon oblastiteljnosti in slave ga vodi v nekompromisno borbo, Pankracij pa zaničuje svoje čete, ne veruje v bodočnost svoje utopije, zato čuti potrebo po zvezi z Možem. Pankracij je — sam razum, demon uničenja; Mož — silna energija idealističnega vladalca, toda — brez ljubezni in z grehi vse preteklosti, ki imajo v moralnem svetu velik pomen, kakor ga tako pesniško opisuje v četrtem dejanju pravi, resnični pesnik-videc slepi Orcio.

V četrtem dejanju postane Mož vodja obrambe na okopih Svete Trojice, za kar ga mazili sam škof. Toda šlahta razpada sama v sebi, nima več odpora, edino Mož je brezkompromisni borec do zadnjega. Ko vidi Pankracijevo zmago, se vrže v prepad z besedo: »Poezija, bodi prekleta, kakor bom sam na veke!« Na veke zato, kakor mu je prerokoval sin: »Ker ni ničesar resnično častil, razen sebe in svojih misli.« Ker je bil v rokah — Orla, demona. Zmagalca Pankracija, tega zgolj uničevalca, pa je ubil Kristus, trpeča ljubezen, ki je edini obnovitelj sveta.

Krščanski element prerašča torej vse druge motive — čeprav se mi zdi zadnji prizor prilepljen! — Z njim se uvršča drama organsko v poljsko ustvarjanje tega razdobja, ko dobiva verski, odrešujoči smisel trpljenja poljskega naroda pomen odrešilne sile v skupnosti drugih narodov, se tedaj vključuje v mistični pvoljski mesijanizem kakor Mickiewiczovi in Slowackievi spevi, ki vsi izhajajo iz potrebe »moralnega preporoda posameznikov kakor tudi narodov.«

To misel je še izrazil v naslednji, prav za prav obenem zamišljeni tragediji »Iridijon«, kjer je še bolj pokazal, da celo — narodnostna misel, rodoljubna navdušenost, če vodi iz maščevanja v nasilje in moralne krivice, ne more imeti odrešujočega pomena; odrešuje samo trpljenje v ljubezni, pa četudi ima trajati — stoletja. Revolucije so delo — hudičevo, treba je samo — potrpeti, edino orodje premaganih je v tihem delu in v trajanju, v čakanju, da čas sam prinese odrešitev. (To misel — ki je zelo sorodna poznejšim, po dveh ponesrečenih revolucijah razočaranim realistom — je povedal tudi v Petersburgu — očetu in ta jo je — pohvalil.) »Ne širi se z maščevanjem napredek človeškega rodu, temveč z ljubeznijo... In tudi sedanji tok družbe na poti k svobodi ne pozna krčev in klanja, temveč samo potrebo razuma in čednosti... Vse, kar je zlo, mora biti darovano temu, kar je dobro, to je opozorilo in nauk za dejstvo, da je treba delati z Duhom, če hočemo po delu vekov vstati od mrtvih.« Tudi Iridijon, ki je za svobodo naroda spreminjal vero, hotel izrabiti prve kristjane v politične namene, ki je žrtvoval svojo sestro cesarskemu nasilniku in dvignil revolucijo — ni rešil naroda; toda šele čez tisoč let je videl tisti Rim, ki je zaslužnil

Grecijo, uničen in vržen v razvaline... »Ne vladajo naše kaprice sveta, temveč razum božji...« To je smisel »Iridijona«, kakor ga je Krasiński sam podal. In z zgodbo v tej najmogočnejši svetovni umetnini na ozadju antičnega Rima je podal usodo Poljske dežele, grobov in križev, kamor se Iridijon preseli; poljsko zaupanje v smisel trpljenja in vdanega čakanja v pravičnost časa, da vstane »iz dela stoletij«.

Tako imata te dve drami poudarek na moralnem notranjem očiščenju naroda, ki si bo le tako zaslužil pri Bogu odrešenje. Še posebej pa je to svojo historiozofsko mišljenje o potrebi trpljenja poljskega naroda za rešitev svojo in vsega človeštva razvil v uvodu in v pesmi »Predsvit«, ki je izredno lepa pesem na ozadju zemske ljubezni do Delfine Potočke, pa sega v zazemskost, kjer je podana apoteoza poljskosti v prostorih vsemirja, ko je Poljska dosegla s Kristusovo muko prvo mesto med vsemi narodi sveta, ki se ji klanjajo. In spreved narodov v tem zmagoslavju, pred katerim nosijo »katoliški križ«, vodi — Kraljica Poljske, Mati božja Čenstohovska. S tem »Predsvitom« je Krasiński postal eden glavnih duhovnih voditeljev svojega naroda, stopil je v tekmo z Mickiewiczem in Słowackim. To je bila borba za vlado duš, ko se je Słowacki postavil proti Krasińskemu, Mickiewicz pa je suvereno — molčal.

Ko pa se je po poroki leta 1843. povrnil v Varšavo, je čutil, da zopet snujejo priprave za revolucijo, tokrat teroristi in komunisti, saj so javno hujskali na pomor (Prawdowski l. 1844. v Bruslju) in ga celo osebno vabili v revolucijsko-socialistično zvezo. Prestrašil se je teh nasilnih prekucuških gesel ter napisal kot odgovor »Psalm ljubezni in Psalm upanja«, v katerih je zavzel odločno stališče zoper socialno revolucijo, ki razkrajja narod. V Psalmu ljubezni je zavpil geslo: »Hajdamaške odvrzite nože!« in napisal tiste retorične, tolikokrat citirane verze, ki jih podajamo samo v doslovnem — ne pesniškem — prevodu:

Proti peklu je treba postaviti srce!
Uničiti Satanov črni rod!
Razsekati s sabljo krvavi bič
v svetu barbarskih tolp!
Ne pa razvnemati poljsko ljudstvo,
da bi poljsko šlaho moril!
Zastonj vse kričanje — zastonj govori —
iz krvi in blata — je stari svet!
Mi pa gremo druga leta,
na nas je padel nov žarek iz nebes!
— — —
Ni nobeno dejanje — otroško klanje!
Ni nobeno dejanje — uničevanje!
Edina resnica, dejavna in božja,
je sprememba po — ljubezni!
Samo eden edini je čudež:
s poljsko šlaho poljsko ljudstvo!
Kot dva zbora — eno petje!
Vse drugo je zмотa zmot!
Vse drugo je le madež madežev,
Domovina pa je edino tam!

To je pisal leta 1845., tik pred — galicijsko kmetjsko vstajo leta 1846., ko so kmetje začeli klati galicijsko šlaho (Szelova vstaja). V moderni poljski književnosti se je našel pesnik Bruno Jasieński, ki je v poemu »Beseda o Jakobu Szelu« razglasil organizatorja tega klanja za velikega junaka; zanimivo pa je — da je prešel ta pisatelj, ki je pripadal proletarski književnosti, v ruski komunistični pisateljski krog, kjer piše sedaj v ruščini in se je — odrekel Domovini!

Krasiński je poleg teh del napisal še mnogo drugih, tako v svoji mladosti nekaj zgodovinskih romanov v slogu Walterja Scota, pozneje pa več psalmov in polemičnih pesmi, ki nimajo več takih pesniških poletov, temveč so bolj ali manj programski, rimani historiozofski traktati, razen seveda krasnih ljubezenskih verzov, namenjenih Delfini Potocki, ki spadajo med najlepšo poljsko ljubezensko liriko. Nas pa zanima ob tej priliki, ko govorimo o »Nebožanski komediji«, še njegov nekončani poem, ki naj bi bil njegovo življenjsko delo, pa je objavil v tisku samo uvod »Sen«, drugo pa je ostalo v nedodelanem rokopisu ter nosi v posmrtni objavi naslov »Nekončana pesnitev«. Namenil jo je za dopolnitev »Nebožanski komediji« in ima naslednjo vsebino:

Pesnik Dante Alighieri, postava nezemske popolnosti, je prijatelj in učitelj (Maestro) Henrika, pogumnega in plemenitega mladeniča, ki ga pa zanimajo samo zunanje strani življenja. Mojster moli s svojim vzgajancem, hoteč mu pokazati »večno resnico božjo in začasno zemsko«. V »Snu« vidi Henrik pekel in vice sodobnosti: v peklju vidi grozotne prizore človeške podlosti, vojnih grozot, sistemov vohunstva, ječ in eksekucij, nato zločinov iz dobičkaželjnosti, na borzah, v obrtih, iz demagogije, političnega nasilja, ponižanja žená itd. vseh zablod sodbonega materializma. Vidi tudi strašno trpljenje naroda, mučenega v gozdu vislic in brodečega po krvi. To pa je »poskušnja groba«, so sodobne vice, kajti »iz trpljenja lahko vstane duh, iz podlosti pa ni vstajenja«. Nato slede odlomki spevov, kakor jih je neizdelane zapustil pesnik v zapuščini. Henrik sklene, da se bo posvetil borbi za človeško blaginjo. Karneval v Benetkah ga pa vrže v vrvež življenja. Dante ga hoče iz tega življenjskega karnevala dvigniti v višjo ljubezen, v družbo tistih, v katerih duhu se ustvarja bodočnost. Zato mu najprej pokaže beneško podzemlje, kjer je videti razvoj božje misli v zgodovini človeštva do naših dni. V VI. spevu, ki je za nas najvažnejši, pa ga pripelje v tajni, religiozno-mistični klub zastopnikov raznih narodnosti. Tu predsednik poučuje mladeniča, da bo prišla doba kraljestva božjega in svetega Duha, doba ljubezni. Tedaj se dvigne s protestom načelnik poljskega kora Pankracij, predlagajoč, da se mora prej svet še očistiti s krvjo in klanjem. Dante izpodbija Pankracijeve predloge, na kar Pankracija in njegove somišljenike, »ljudi brez ljubezni in brez dobre volje«, izključijo iz društva. Tu pa se rokopis tudi konča, ne da bi Krasiński razvil dalje svoj »program«, kako bo Henrik, potomec Henrika iz »Nebožanske komedije«, prenesel v dejanje svoje pojmovanje krščanskih idealov.

Tako se nam pokaže Krasiński kot velik — »kristjan, ki je ljubil Boga kot simbol najvišje Ljubezni in Resnice, kot ideal Dobrote in socialne Misli —,« pravi Grabowski v LZ ter dostavlja: »to mu mora šteti v hvalo tudi največji nasprotnik krščanstva ali katoliške Cerkve. Krasiński — aristokrat in Krasiński katoličan — je imel srce in vest« in je verjel v preporod Poljske, v »kraljestvo božje na zemlji«.

Ta vera se je pokazala tudi v »Nebožanski komediji«, da se povrnemo sedaj s pregleda njegovega celotnega dela k njej. Krasiński sam je zapisal (1833), da pomeni drama boj »med aristokracijo in demokracijo in naj bi bila obramba tega, za kar se trga toliko revežev: religije in slave preteklosti«. Res čutimo, da se njegovo srce nagiblje na stran Henrikovega sveta, toda samo obramba to delo ni. Verjetno, da je medtem delo kaj popravljal, kajti drugo leto (1834) je dal sam naslednje pojasnilo: »Jaz vem, da je naša civilizacija na umoru; vem, da so že blizu časi, ko bodo novi zločini prišli kaznovati stare in se bodo sami obsodili v prekletstvo pred obličjem božjim, — toda vem, da ne bodo ničesar ustvarili ne zgradili; prešli bodo kot Atilov konj in gluho bo po njih! Šele to, česar ne veš ne ti in nihče, bo prišlo in se razvilo iz kaosa ter bo zgradilo novi svet po volji božji in po usojenosti človeškega rodu.«... Mickiewicz je l. 1843. posvetil komediji tri predavanja na visoki šoli v Parizu: celo dramo je prebral ter jo komentiral, toda manj kritično kakor navdušeno in informativno, oporekajoč ji sicer, da preveč pe-

simistično gleda na slovansko ljudstvo, ki da ni tako, kot ga predstavlja v likih lakajev, mesarjev itd. Pankracij mu je simbol vseh materialističnih teženj in nosi poteze vseh znanih zgodovinskih revolucionarjev: Kromvela, Dantona in Robespiera... Očita pa, da ni v delu poljskega duha, da je Henrik sicer poljski grof, da se pa vede »po inozemsko«: »Zavzema se za poljsko šlahto, za krščanstvo, katolištvo, pojmuje pa jih tako, kakor da se jih je naučil iz inozemskih knjig.« V pojmovanju gotskih svetišč ni nič slovanskega, nič poljskega, celo nič katoliškega. »V celoti mu je ‚Nebožanska komedija‘ obsodba prekletstva človeških domislekov«, to je: človeških namenov, ki jih podpira satan proti božjemu redu. Kleiner je l. 1929. napisal, da ta drama pomeni »sodni dan Evrope XIX. st.« Ob celotnem pregledu pa je Mickiewicz dodal: »Ne pričakujemo kmalu slovanskih dram videti na odru: nobeno sodobno gledališče bi ne zadoščalo niti za Nebožansko komedijo.« Prav tako so tudi vsi poznejši literarni kritiki, ki so se bavili s to »izmed vseh poljskih pesniških veledel nedvomno najmanj poljsko, a najbolj obče človeško ustvaritvijo poljske misli« (Chlebowski), so bili mnenja, da Krasińskega čas pripada šele »bodočnosti« (Klaczko, Tarnowski, Mazanowscy itd.).

Za najnovejši čas pa je življenjsko moč te stvaritve potrdila ravno uprizoritev tragedije v dunajskem Burgteatru v priredbi znanega prevajalca klasičnih del Fr. Th. Csokorja, ki jo je skrčil od 36 prizorov na 16 ter jo tako priredil v »izredno učinkovito« odrsko podobo in jo izdal v založbi Paul Zsolnay na Dunaju (1926, z uvodom grofa Edvarda Krasińskega, pesnikovega pranečaka). A. E. Rutra, ki poroča o predstavi te »grandiozne pesnitve«, zaključuje svoje poročilo s stavkom, ki naj velja za sodobno oceno tega poljskega genija: »Kakšen mogočni, ves svet obsegajoči lok se boči čez to pesnitev! Ta, ki jo je ustvaril, bičan od vizije, ne za oder in ne za slavo, temveč iz vulkana razklane duše in zaradi priznanja, je bil človek, ki je težil k očiščenju. Milost, ki se daruje samo izbrancem, mu je dala zgraditi delo, ki ne bo prešlo, ki je enkratno v svojem širokem vidu, ki se nas danes še po sto letih dojme s prav takim vročim dihom, s kakršnim je tedaj bruhalo na svetlo kot goreča lava. Ko smo delo sedaj gledali na častitljivem odru mestnega gledališča, je nas prav tako neposredno prijelo, kakor da je bilo napisano prav za sedanji, tako strahotno grozeči čas.«

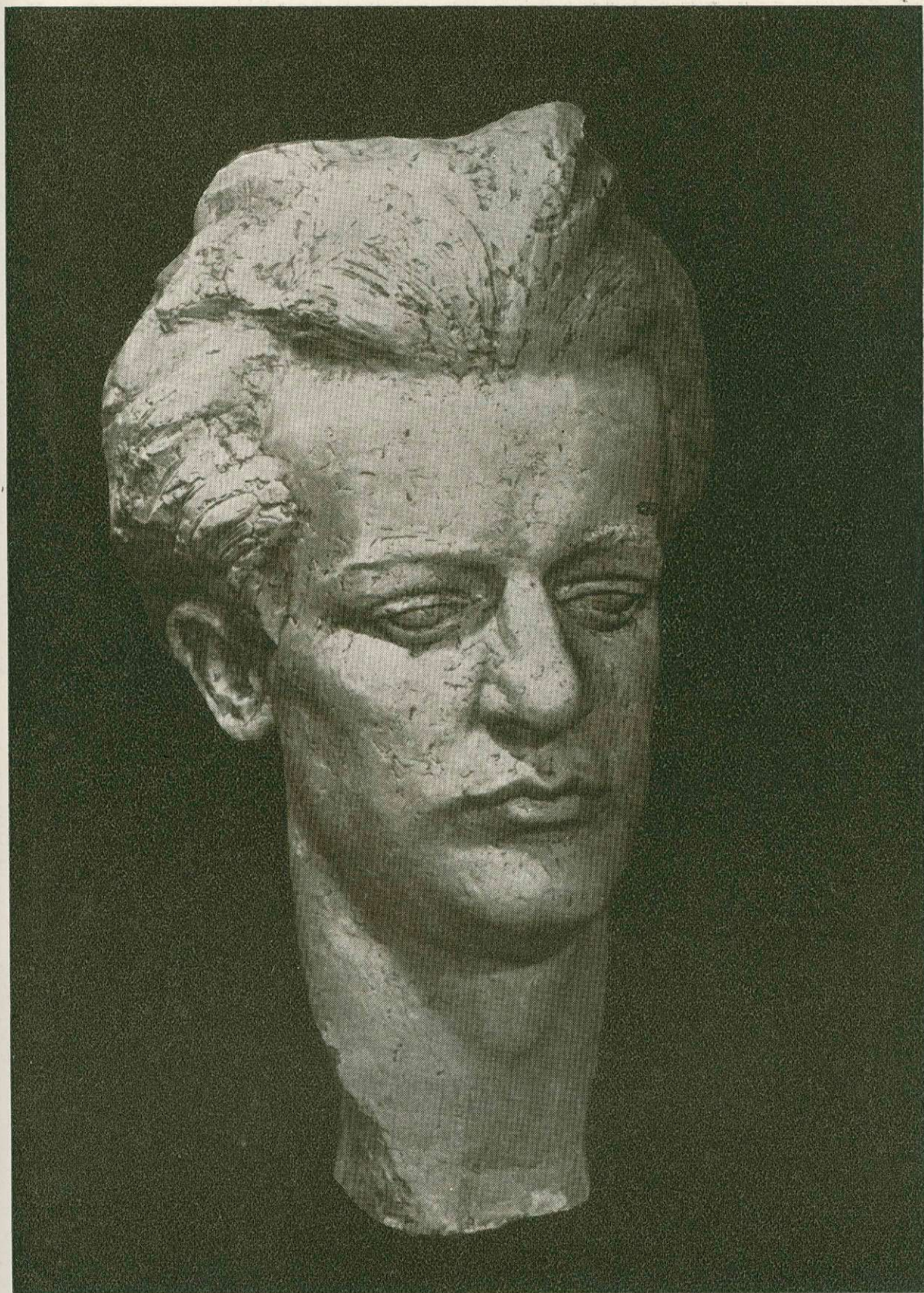
Kaj naj rečemo šele mi, ki ta čas doživljamo sredi med nami in je vsa naša domovina samo en velik oder, kjer temne sile demonov igrajo z nami svojo nebožansko in hkrati tudi nečloveško komedijo?!

Krasińskega genialno delo izpred stoletja naj nam pokaže novo pot ne z revolucijo brez Boga, temveč z »genialnim delom« za obnovo duše in domovine v nov red, kjer naj vlada Kristus, ki edini lahko delo uničevanja spremeni spet v plodno rast...

Studija temelji na naslednjih virih:

Bronisław Chlebowski: Literatura polska 1795—1905, Lwów-Warszawa-Kraków, Zakład narodowego imienia Ossolińskich, 1923. — Antoni i Mikołaj Mazanowscy: Podręcznik do dziejów Literatury Polskiej, Kraków 1902. — Adam Mickiewicz: Dzieła, Warszawa, Biblioteka arcydzieł literatury, t. XVII. — J. Krasiński: Iridion. V obdelavi dr. T. Sinka (Biblioteka Narodowa, t. ? — A. E. Rutra: »Die ungöttliche Komödie« am Wiener Burgtheater, Pologne litteraire, XI 15. april—15. dec. 1936, nr. 115—123. — Dr. Tad. Stan. Grabowski: Poljski jubileji 1912. leta (prevel Voj. Mole) LZ 1912, 190. — Odlomek iz Krasińskega »Iridijona« (Epilog). Ob stoletnici pesnikovega rojstva prevel Vojeslav Molè, LZ 1912, 244. — Prevod po izdaji: Biblioteka powszechna, Złoczów.

Sl. 9. Fr. Gorše: Pesnik France Balantič (1944)

Sl. 10. Matej Sternen: Skica za portret dame

Sl. 11. Matej Sternen: Skica za sliko Deklica bere (1944)

Tretje dejanje Nebožanske komedije

Zapojmo — pesem!

Kdo jo začne, kdo jo konča? — Dajte mi preteklost, oboroženo z jeklom, plapolajočo z viteškimi peresi! — Gotske stolpe priklíčem pred vaše oči — vržem vam senco svetih katedral nad vaše glave. — Toda ne — ne — vse to se nikdar več ne povrne!

Kdor koli si že, povej mi, v kaj veruješ! — Laže bi izgubil življenje, kakor pa da bi našel, vzbudil kakšno vero v sebi. Sram vas bodi, sram, malih in velikih — in mimo vas, mimo, ker ste majhni in ubogi, brez srca in razuma, hiti svet k svojemu cilju, borí se z vami, podi se pred vas, igra se z vami, prevrača in odvráča — v plesu se suka svet, pari izginjajo in vstajajo, pa takoj zopet padajo, kajti spolzko je, ker je vse polno krvi — vsepovsod kri — mnogo krvi, vam pravim.

Ali vidiš one množice pri mestnih vratih sredi gričev in pokončnih topolov? — Razpostavljene šotore — postavljene dolge deske, pokrite z mesom in pijačo, podprte s panji in drogovi. — Vrč leta iz rok v roke — in, kjer se dotakne ustnic, tam se zadere glas, grožnja, prisega ali kletev. Vrč pa leta, se preobrača, kroži, pleše, vedno poln, brneč, bleščeč se sredi tisočev. Naj živi kelih pijanstva in tolažbe!

Ali vidite, kako oni nestrpljivo čakajo — mrmrajo med seboj, pripravljeni, da zaženo hrup — vsi ubogi, z znojem na čelu, razmršenimi lasmi, v cunjah, z opečenimi obrazi, z dlanmi, nagubanimi od dela: — ti drže srpe, oni mahajo s kladivi, s kosami in rogljačami — glej, — ta dolgin drži spuščeno sekiro, oni tam z železnim tolkačem maha nad glavo; malo dalje tam pod vrbo hlapčè maši drobno višnjo v usta, dolgo šilo pa stiska v desnici. Tudi ženske so prišle, njihove matere, žene, lačne in uboge kot oni, pred časom ovenele, brez sledu lepote — na njih laseh je prah prehojene poti — na njih naročjih raztrgana oblačila — v njih očeh pa nekaj ugaslega, mrkega, kakor od pretresa prestrašen pogled — toda takoj oživé — vrč leta povsod, obide vsakega. Naj živi kelih pijanstva in tolažbe!

Tedaj je nastal velik šum v zboru — ali radost ali obup? Kdo spozna, kakšno občutje je v glasovih tisočev? Ta, ki je prišel, je skočil na stol, se povzpел na mizo, in zdaj vlada nad njimi s svojo besedo. Njegov glas je zategnjen, oster, izrazit, vsako besedo čuješ razločno in razumeš — njegovi gibi so počasni, lahki, povezani z besedo kakor godba s pesmijo — čelo je visoko, široko, niti enega lasu nima na glavi, vsi so izpadli, izpodjedeni od misli — koža se je prižela k lobanji, na lica, žolto se zajeda med kosti in mišice — a od senc mu črna brada opasuje kot z vencem obraz — nikjer krvi, nobene spremembe barve v licih, — oči nepremično uprte v poslušalce — niti trenutka dvoma ni videti ne hipne zmede; kadar pa dvigne roko in jo z visoka iztegne nad nje, sklonijo glave; zdi se celo, da bi najraje pokleknil pred tem blagoslovom velikega razuma — ne srca! — Proč s srcem, s predsodki, naj živi beseda tolažbe in pomora!

On je njihov bes, njihova ljubezen, on vladar njihovih duš in navdušenja — obljubuje jim kruh in zaslužek — kriki so se dvignili, razmahnili in se razpršili na vse strani. — »Naj živi Pankracij — kruha, kruha, kruha!« Ob podnožju govornika pa se opira na mizico njegov prijatelj ali tovariš ali sluga...

Vzhodnjaško oko, črno, osenčeno z dolgimi vekami — prosto padajoče roke, upogibajoča se kolena, neokretno telo, nagnjeno v boku — na ustnicah pa nekaj ljubeznivega, nekaj zlohotnega — na prstih zlati prstani: tudi ta vpije z zahriplim glasom: »Naj živi Pankracij!« — Govornik za trenutek obrne vanj svoje oči: »Tovariš, židovski prekrščenec, daj mi robec!«

Medtem pa traja naprej krik in vik in tlesk: »Kruha, kruha, kruha! Smrt plemičem, smrt trgovcem — kruha, kruha!«

Hrup. — Nekoliko svetilk. — Na mizi odprta knjiga. — Zbor krščanih židov.

Prekrščeneec: Bratje moji podli, bratje moji maščevalni, bratje ljubljani, sesajmo strani talmuda kakor mlečne grudi, grudi, življenja polne, iz katerih nam lijejo moč in med, trpkost in strup.

Zbor Prekrščencev: Jehova je naš Gospod in nihče drug! On nas je porazmetal vsepovsod, on je z nami kakor z neizmerno kačo opletel svet častilcev Križa, naših gospodarjev, ponosnih, neumnih, nepismenih. Trikrat pljunimo na njihov pogin, trikrat prekleti, prekleti, prekleti!

Prekrščeneec: Veselimo se, bratje moji! Križ, naš sovražnik, je podsekan, trhel stoji danes nad kalužo krvi in, ko se enkrat zvali, se ne bo več dvignil. Do takrat pa ga brani gospôda.

Zbor: Dopolnjuje se delo vekov, naše delo žalostno, bolešno in trdo — trikrat pljunimo na njih pogin, trikrat prekleti, prekleti, prekleti!

Prekrščeneec: Na svobodi brez reda, na moritvi brez konca, na prepirih in zločinih, na njih glupstvu in napuhu postavimo zopet mogočnost Izraela — samo teh nekaj plemičev — samo teh nekaj pahnimo v prepad — na njihova trupla pa nasujmo razvaline križa!

Zbor: Križ je naše sveto znamenje, voda krsta nas je zvezala z ljudmi, zaničevalci so zaupali ljubezni zaničevanih.

Svoboda ljudstva je naša pravica, dobro ljudstva naš cilj: verjeli so sinovi krščanskim sinovom Kajfe! Pred vekovi so sovražnika mučili naši očetje, mi ga na novo mučimo danes in ne bo več vstal.

Prekrščeneec: Še nekaj malega časa, samo še nekoliko kapljic strupa kače in — svet bo naš, naš, o bratje moji!

Zbor: Jehova, Gospod Izraelov, in nihče drug! Trikrat pljunimo na pogin ljudstev, trikrat prekleti, prekleti, prekleti!

Slišati je trkanje.

Prekrščeneec: Vsak na svoje delo — ti pa, sveta knjiga, proč od tod, da bi pogled prekletega ne omadeževal tvojih strani! *Skriova talmud.* Kdo je?

Glas iz za vrat: Vaš. — V imenu svobode, odpri!

Prekrščeneec: Bratje h kladivom in vrvem!

Odpira.

Leonard vstopi: Dobro, tovariš, da bedite in ostrite meče za jutri.

Enemu izmed njih: Kaj delaš ti tam v kotu?

Eden izmed prekrščencev: Vrvi, tovariš.

Leonard: Pametno, brat — kdor ne bo padel od železa v boju, bo poginil na veji.

Prekrščeneec: Dragi tovariš Leonard, ali se res začne jutri?

Leonard: Tisti, ki misli in čuti najmogočneje izmed nas vseh, te poziva po meni na pogovor. On sam naj ti na to odgovori.

Prekrščeneec: Pridem. Vi pa ne prenehajte z delom. Jankel, dobro pazi! *Odhaja z Leonardom.*

Zbor prekrščencev: Vrvi in bodala, koli in sablje, delo naših rok, pojdite iz naših rok na njih pogin! — Oni bodo pobili šlahto po

poljih, pobesili jo po vrtovih in gozdovih, potem pa bomo mi nje pobili in pobesili. Zaničevani bodo vstali v svoji jezi, okrasili se s slavo Jehovino; njegova beseda je odrešenje in ljubezen za nas, uničenje za vse druge. Pljunimo trikrat na njih pogin, trikrat na njih smrt, trikrat prekleti, prekleti, prekleti!

Šotor. — Porazmetane steklenice in kozarci.

Pankracij: Petdeset jih je popivalo tukaj pred trenutkom in za vsako mojo besedo so kričali: Vivat! Živijo! Ali je sploh kdo razumel moje misli? Konec poti, na katere začetku popivajo? Ah! Servile imitatorum pecus. *Vstopi Leonard in Prekrščeneec.* Ali poznaš grofa Henrika?

Prekrščeneec: Veliki tovariš, bolj z vida kakor s pogovora — spominjam se, da je nekoč, ko je šel v procesiji božjega Telesa, zakričal name: »Spoti se spravi!« in me ošinil s pogledom gospodarja — za kar sem mu obljubil vrv v svoji duši.

Pankracij: Jutri — kar najraneje — se odpraviš k njemu in mu poveš, da bi se rad z njim osebno sešel, na samem, jutri ponoči.

Prekrščeneec: Koliko ljudi mi daš, kajti ni varno, puščati se sam na takšno pot.

Pankracij: Sam boš šel, moje ime ti je predstraža — vislice pa, na katerih smo včeraj obesili barona, bodo stale za tvojim hrbtom.

Prekrščeneec: Aj, aj!

Pankracij: Povej mu, da pridem k njemu pojutrišnjem opolnoči.

Prekrščeneec: Če me pa da zapreti ali ubiti!

Pankracij: Boš mučenik za svobodo naroda.

Prekrščeneec: Vse, vse dam za svobodo naroda! *Na stran:* Aj! Aj!

Pankracij: Lahko noč, tovariš!

Prekrščeneec odhaja.

Leonard: Zakaj to zavlačanje, ta polovična sredstva, pogajanja, pogovori? Ko sem prisegel, da te bom spoštoval in ubogal, sem te imel za junaka končne usodnosti, za orla, letečega naravnost k cilju, za človeka, ki postavi sebe in vse svoje na eno kocko.

Pankracij: Molči, dete moje!

Leonard: Vse je pripravljeno — prekrščenci so skovali orožje — množice kriče — nestrpno že čakajo na zapoved, samo ukaži in šinilo bo kot iskra, kot blisk, se spremenilo v plamen in udarilo z gromom in treskom.

Pankracij: Kri ti udarja v glavo — razumem, pri tvojih letih, toda s krvjo se ne znaš vojskovati in jo imenuješ navdušenje.

Leonard: Premisli, kaj delaš. Aristokrati so se v svoji nemoči zaprli v okope Svete Trojice in čakajo našega prihoda kot noža giljotine. Naprej, mojster, brez odlašanja naprej in po njih!

Pankracij: Vse eno — izgubili so — telesne moči v razbrzdanosti, razumske v lenobi — jutri ali pojutrišnjem bodo morali podleči.

Leonard: Koga se bojiš — kdo te zadržuje?

Pankracij: Nihče — samo moja volja!

Leonard: In slépo naj ji verjamem?

Pankracij: Resnično ti povem — slépo!

Leonard: Ti nas izdajaš!

Pankracij: Kot refren pri pesmi tako je izdaja na koncu vsakega tvojega govora — ne kriči, kajti če bi naju kdo poslušal...

Leonard: Tu ni vohunov, in potem — zakaj?

Pankracij: Nič — samo pet krogel v tvojih prsih — zato, ker si si drznil v moji prisotnosti dvigniti glas za ton više. *Stopi k njemu:* Veruj mi in pomiri se!

Leonard: Zaneslo me je, priznam — ne bojim se kazni. Če naj moja smrt služi za svareči zgled, če pridobi z njo naša stvar na moči in trdnosti, ukaži!

Pankracij: Živ si, poln upanja in veruješ globoko, najsrečnejši si izmed ljudi, nočem ti jemati življenja.

Leonard: Kaj praviš?

Pankracij: Misli več, govori manj in nekoč me boš razumel! — Ali si poslal v skladišče po dva tisoč nabojev?

Leonard: Poslal sem Dejca z oddelkom.

Pankracij: Si vložil zbirko krojačev v našo blagajno?

Leonard: Z največjim navdušenjem so se združili vsi do zadnjega in prinesli sto tisoč.

Pankracij: Jutri jih povabim na večerjo. — Ali si slišal kaj novega o grofu Henriku?

Leonard: Preveč zaničujem šlaho, da bi verjel to, kar o njem pravijo — propadajoče rase nimajo več energij, ne smejo jih imeti, ne morejo!

Pankracij: On pa kljub temu zbira svoje kmete in poln zaupanja na njih zvestobo se pripravlja, da pride na pomoč okopom Sv. Trojice.

Leonard: Kdo se nam upa upirati — ko se je vendar v nas vtelesila ideja našega veka!?

Pankracij: Jaz ga hočem videti — pogledati mu v oči, prenikniti ga do globine srca — pritegniti ga na našo stran.

Leonard: Trdoglav aristokrat!

Pankracij: Toda pesnik zraven. — Sedaj pa me pusti samega!

Leonard: Oprosti mi, tovariš!

Pankracij: Mirno zaspi — če bi ti ne odpustil, bi zdaj že spal na veke.

Leonard: Torej ne jutri?

Pankracij: Lahko noč in milo sanjaj! *Leonard odhaja.* Hej, Leonard!

Leonard *se vrne:* Tovariš vodja?

Pankracij: Pojutrišnjem ponoči boš šel z mano h grofu Henriku!

Leonard: Razumem. *Odhaja.*

Pankracij: Zakaj meni, vodji tisočev, samo ta edini človek stoji na poti? Njegove sile so majhne spričo mojih; nekoliko deset kmetov, ki slepo verjamejo njegovim besedam, ki so privezani nanj z ljubeznijo svojih živali... To je malo, to ni nič!... Zakaj tako koprnim, da bi ga videl in ga omamil, ali je moj duh našel sebi

enakega in se zakolebal? Je to zadnja moja ovira na teh ravninah — treba jo je podreti, in potem? ... Misel moja, ali ne znaš varati sebe, kakor varaš druge? — Sram naj te bo, ti poznaš svoj cilj, ti misel moja, gospodarica ljudstva, v kateri se je združila moja volja in sila vseh — in, kar je zločin za druge, je v slavo tebi —, ki si podlim ljudem, neznanim dala imena, ljudem brez čustva vero in si svet po svojem obličju ustvarila, prerodila ga na novo krog in krog — ti sama pa blodiš in ne veš, kaj si! Ne, ne, ne, ti si mogočna!

Pade na stol in misli.

Gozd. — Razvešene plahte po drevju. — V sredini jasa, na kateri stoje vislice. — Hrup. — Šotori. — Ognji. — Sodi. — Tropi ljudi.

Mož — grof Henrik ovit s črnim plaščem, z rdečo kapico svobode na glavi, prihaja, držeč Prekrščenca za roko: Pazi!

Prekrščenec potihoma: Velerodni gospod, vodim te — ne izdam te, na svojo čast!

Mož: Samo migni z očesom, samo dvigni prst, in v glavo te ustrelim! Lahko si misliš, da mi ni za tvoje življenje, ko bi se za to odločil...

Prekrščenec: Aj, aj! Z železnimi kleščami mi stiskaš dlan — kaj naj storim?

Mož: Govori z menoj kot s svojim znancem, z novoprišlim prijateljem — kakšen ples je tam?

Prekrščenec: Ples svobodnih ljudi. Moški in ženske plešejo okrog vislic in pojó.

Zbor: Kruha, zaslužka, lesá za kurjavo pozimi, odpočitek poleti — hura, hura!

Bog ni imel usmiljenja z nami — hurá, hurá!

Kralji niso imeli usmiljenja z nami — hurá, hurá!

Graščaki niso imeli usmiljenja z nami — hurá, hurá!

Mi zdaj Bogu, kraljem, graščakom odpovedujemo službo — hurá, hurá!

Mož dekletu: Veseli me, da si tako rdeča in vesela.

Dekle: Ko pa sem tako dolgo čakala na ta dan — ko sem tudi jaz pomivala krožnike, vilice čistila s krpami, lepe besede pa ne slišala pri tem — ej, že je čas, da bi jedla sama, plesala sama... hurá!

Mož: Pleši, tovarišica!

Prekrščenec tiho: Usmili se sebe, velerodni gospod, lahko bi vas kdo spoznal... pojdimo!

Mož: Če me kdo spozna, je po tebi — stopiva naprej!

Prekrščenec: Pod tem hrastom sedi družba lakajev.

Mož: Stopiva bliže!

Prvi lakaj: Že sem ubil svojega gospodarja.

Drugi lakaj: Jaz še vedno iščem svojega barona — na zdravje!

Komorni strežaj: Tovariši, sklonjeni nad kopitom v potu in poniženju, čisteč čevlje in strižeč lase, smo občutili svojo pravico — na zdravje vse družbe lakajske!

Zbor lakajev: Na zdravje predsednika — on nas bo popeljal na pot časti in ponosa!

Komorni strežaj: Hvala, tovariši!

Zbor lakajev: Iz predsob, naših ječ, smo planili ven v pravšen čas kot vsi skupaj z enim skokom. — Živijo! — Poznamo salonske smešnosti in nazadnjaštva. — Živijo! — Živijo! — Vivat!

Mož: Kaj pa ti glasovi, trši in bolj divji, v tej gošči na levo?

Prekrščenec: Zbor mesarjev, velerodni gospod!

Zbor mesarjev: Sekira in nož je naše orožje — je naše življenje, barončki ubogi.

Nam je vseeno, rezati govedo ali graščake!

Mi smo sinovi moči in krvi, omalovažujoče gledamo na druge, slabše in bolj bele — kdor nas najame, ta nas ima: za graščake bomo klali vole, za ljudstvo graščake...

Sekira in nož sta naše orodje — življenje naše, ej, barončki — grofički... žlahta gnádljiva...

Mož: Té imam rad — se vsaj ne menijo ne o časti ne o filozofiji. — Dober večer, gospodje!

Prekrščenec tihoma: Velerodni gospod: govori »tovariš«, ali vsaj »svobodna ženska«!

Ženska: Od kod se je vzel ta naslov? — Fuj! Smrdiš po starini!

Mož: Jezik se mi je zapletel.

Ženska: Sem svobodna kakor ti, svobodna ženska, ki družbi zato, ker mi je priznala pravico, razdajam svojo ljubezen.

Mož: In družba ti je zato dala nazaj ta prstan in to ametistovo verižico. — Ah! dvakrat dobrodelna družba!

Ženska: Ne, te malenkosti sem strgala pred svojo osvoboditvijo s — svojega moža, sovražnika svobode, ki me je držal v sponah.

Mož: Želim tovarišici lepo zabavo. — *Gre naprej. Čez nekaj korakov:* Kdo je ta čudni vojak, oprt na dvorezni meč, z mrtvaško glavo na kapi in z drugo na torbi, s tretjo na prsih? Ali ni to slavni Blanchetti, sedaj tak voditelj drhali, kakor so bili včasih od knezov in vlad najeti vojaški poveljniki.

Prekrščenec: On je, velerodni gospod — šele pred tednom je prišel k nam.

Mož: O čem general tako premišljuje?

Blanchetti: Vidiš, tovariš, to luknjo med javoroma — poglej dobro! — in videl boš tam visoko grad — natanko vidim skozi svoj daljnogled zidove, okope in štiri utrjene stolpe.

Mož: Težko jih bo obvladati.

Blanchetti: Tisočkrat tisoč kraljev! Lahko jih obidem po jarku, lahko jih je spodkopati...

Prekrščenec z očmi migajoč: Tovariš general...

Mož tihoma: Čutiš napetega petelina pod mojim plaščem?

Prekrščenec na stran: Aj, aj! *Glasno:* Kako si si to zamislil, tovariš general?

Blanchetti zamišljeno: Čeprav sta mi brata v svobodi, mi nista brata po geniju — po zmagi boste lahko zvedeli vse o mojih načrtih.
Odhaja.

Mož Prekrščencu: Svetujem vam, da ga ubijete, kajti na ta način se spočenja vsaka aristokracija!

Obrtnik: Prekleti! Prekleti!

Mož: Kaj delaš pod tem drevesom, ubogi človek? Zakaj gledaš tako divje in megleno?

Obrtnik: Prekleti trgovci, tovarniški direktorji — najlepša leta, v katerih drugi ljudje ljubijo dekleta, se bijó na odprtem polju, jadrajo po daljnih morjih, — jaz pa sem moral ta leta presedeti v tesni sobici nad pletenjem svile.

Mož: Izpij že kupo, ki jo držiš v roki!

Obrtnik: Nimam moči — ne morem je dvigniti do ust — komaj sem se priplazil do sem, toda meni ne bo vzšla zarja svobode... prekleti trgovci, ki prodajajo svilo, in gospôda, ki se vanjo odevajo! *Umira.*

Prekrščenec: Kakšen grd mrlič!

Mož: Strahopetec svobode, tovariš Prekrščenec, poglej na to glavo brez življenja, plavajočo v krvavi zarji zahajajočega sonca!

Kam naj dam zdaj te vaše izraze, vaše obljube: enakost — izpopolnjenost in srečo človeškega rodu?

Prekrščenec na stran: O, da bi tudi ti čimprej poginil in psi naj raztrgajo tvoje truplo na kosce! *Glasno:* Pusti me zdaj, moram poročati, kako sem opravil svoj posel!

Mož: Rekel boš, da sem te imel za vohuna in sem te zadržal pri sebi. *Ogleduje se naokoli.* Odmevi neke govorice se slišijo za nama — pred nama pa so samo smreke in jelke, oblite z večerno zarjo.

Prekrščenec: Nad drevjem se zbirajo oblaki — bolje bi bilo, da se vrneš k svojim ljudem, ki te čakajo že dolgo časa v okopih Svetega Ignacija.

Mož: Hvala ti za skrb, gospod židek, — nazaj — hotel bi si še enkrat ogledati tovariše v mraku.

Glas med drevjem: Sin kmetavzarja pošilja lahko noč staremu soncu!

Glas z desne: Zdravo, davni naš sovražnik, ki si nas podil k delu in znoju — ko boš jutri vzhajalo, boš našlo svoje sužnje pri mesu in pijači — sedaj pa, kupica, k vragu!

Prekrščenec: Tropa kmetov se bliža.

Mož: Ne vréšči — stôpi za ta panj in mólči!

Zbor kmetov: Naprej, naprej, pod šotore k našim bratom — naprej, naprej, pod senco javorovo, na spanje, na ljubki večerni pogovor — tam nas čakajo dekleta, tam so že pobiti voli, ki smo jih včasih vpregali v plug...

Neki glas: Vlečem ga in silim, oteplje se, upira — pojdi v rekrute — pojdi!

Glas gospodarja: Otroci moji, usmiljenje, usmiljenje!

Drugi glas: Vrni mi vse dni moje tlake!

Tretji glas: Oživi mi sina, gospod, izpod kozaškega biča!

Četrty glas: Kmetje pijejo na tvoje zdravje, gospodar — oprosti, gospodar!

Zbor kmetov *gre mimo*: Vampir je sesal kri in naš znoj — imamo vampirja — ne izpustimo vampirja — hudiča, hudiča, ti boš poginil visoko kakor gospod, kakor visoki gospod, vznesen nad vse drugo! — Tiranom plemičem smrt! — nam bednim, nam utrujenim, nam gladnim pa žreti, spati in piti! — Kakor snopje po polju bodo ležala njihova trupla — kakor pleve v stopah bo frčalo perje njihovih gradov pod našimi kosami, sekirami in cepci! Bratje, naprej!

Mož: Nisem mogel spoznati nobenega obraza sredi gneče.

Prekrščene c: Morda je med njimi kakšen prijatelj ali sorodnik velerodnega gospoda...

Mož: One zaničujem, a vas sovražim — poezija bo to vse nekoč še pozlatila. — Naprej, žid, kar naprej! *Spuščata se med grmovje.*

Drugi del gozda. — Griček z žarečimi ognji. — Zbrano ljudstvo pri baklah.

Mož *se bliža z vrha doli skozi drevje obenem s Prekrščencem*: Veje so strgale v cunje mojo kapo svobode. A kakšen pekel se dviga tam iz rdečih plamenov sredi teh dveh sten gozda, teh dveh okopov temè?

Prekrščene c: Zablodila sva, išoč sotesko Svetega Ignacija, nazaj v grmovje, tu pa Leonard opravlja obrede nove vere.

Mož *vstopa*: Pri Bogu, naprej — prav to sem si želel, ne boj se, nihče naju ne spozna!

Prekrščene c: Pazljivo — počasi!

Mož: Vsepo vsod razvaline neke ogromne zgradbe, ki je morala preživeti vekove, preden se je sesula — stebri, podnožja, kapitelji — razčetverjeni kipi, raztreskane rozete, s katerimi so krasili starodavne oboke — tu mi je pod nogo jeknilo razbito okno, strto steklo — zdi se mi, da se je obraz Bogorodice za hip zablislil iz sence in spet je tam vse temno — tu, glej, leži cela arkada — tu železna mreža, posuta z gruščem — z gore je šinil blisk bakle — vidim pol viteza, spečega na polovici groba — kje sem, vodnik moj?

Prekrščene c: Naši ljudje so krvavo delali štirideset dni in noči, tu pa so v hipu podrli še zadnjo cerkev — na teh ravninah. — Sedaj hodiva ravno po pokopališču.

Mož: Vaše pesmi, novi ljudje, trpko zvene v mojih ušesih — črne postave se tesné od zadaj, od strani, od spredaj, — in bleski in sence, gnane od vetra, se spreva jajo med trumo kakor živi duhovi.

Mimoidoči: V imenu svobode pozdravljam vaju oba!

Drugi: V imenu smrti gospôdi pozdravljam vaju oba!

Tretji: Zakaj ne hitita, tam pojo svečeniki svobode!

Prekrščene c: Ne moreva se upirati — od povsod naju pehajo tja.

Mož: Kdo je ta mladi človek, stoječ na razvalinah stavbe — trije ognji gore pod njim, sredi dima in žara gori njegov obraz, njegov glas zveni od blaznosti?

Prekrščene c: To je Leonard, navdahnjeni prerok svobode — okoli stoje naši svečeniki, filozofi, pesniki, umetniki, njih hčerke in ljubice.

Mož: Ha! Vaša aristokracija — pokaži mi tega, ki te je poslal k meni!

Prekrščene c: Ne vidim ga tukaj.

Leonard: Dajte mi jo k ustom, k prsim, v objem, dajte mi jo, lepoticico mojo, nezmagljivo, osvobojeno, razgaljeno iz tančic predsodkov, izbrano izmed hčerá svobode, nevesto mojo!

Dekliški glas: Trgam se iz rok k tebi, ljubljene c moj!

Drugi glas: Glej, roke prožim k tebi — oslabela sem od bolezní — blodim okrog po zoglelinah — ljubljene c moj!

Tretji glas: Prehitela sem tole skozi pepel in žerjavico, ogenj in dim, zdaj stopam k tebi, ljubljene c moj!

Mož: Z razpuščenimi lasmi, z valujočimi prsmi se dviga na grušč s strastnimi kretnjami...

Prekrščene c: To se dogaja vsako noč.

Leonard: K meni, k meni, o razkošje moje, hčerka svobode! — Ti drgetaš v božanski blaznosti — navdihnjenje, ogrni mojo dušo, poslušajte vsi — zdaj vam bom prerokoval!

Mož: Glavo je sklonila, medli...

Leonard: Midva sva podoba človeškega rodu, izvoljenega, od mrtvih vstalega — glejte — stojiva na razvalinah starih oblik, starega Boga. Slava nam, kajti njegove členke smo razrvali, zdaj je prah in pepel iz njih, a njegovega duha smo premagali z našim duhom — duh njegov pa se je sesul v nič.

Zbor ženski: Srečna, srečna... nevesta prerokova — me stojimo v podnožju in zavidamo tvoji slavi.

Leonard: Nov svet razglašam — novemu Bogu oddajemo nebesa! Gospod svobode in razkošja, Bog ljudstva: vsaka žrtev maščevanja, vsako truplo tiranovo naj bo tvoj oltar; v oceanu krvi naj utonejo stare solze in trpljenje človeškega rodu, njegovo življenje je odslej — sreča, njegova pravica — enakost! Kdor pa ustvarja drugo, temu vrv in prekletstvo!

Zbor moških: Razpadla je zgradba nasilja in ponosa, kdor pa z nje — četudi samo kamenček — dvigne, temu smrt in prekletstvo!

Prekrščene c na stran: Jehovo preklinjajo, trikrat pljunem na vaš pogin!

Mož: Orel, drži obljubo in na njihovih tilnikih postavim novo cerkev Kristusu!

Mešani glasovi: Svoboda — sreča — hurá! — hej!!! — juhuhu!!!

Zbor škrtov: Kje so graščaki, kje so kralji, ki so se še nedavno sprehajali po zemlji z žezli in s kronami, bahavo in jezno?

Morilec: Jaz sem ubil kralja Aleksandra.

Drugi: Jaz kralja Henrika.

Tretji: Jaz kralja Emanuela.

Leonard: Pojdite brez skrbi in morite brez očitanj — kajti izbrani ste izmed izbranih, sveti izmed najsvetejših — mučeniki ste, junaki svobode!

Zbor morilcev: Pojdimo z nočno temó, nože stiskajoč v dlaneh, pojdimo, pojdimo!

Leonard: Zbudi se, krasotica moja! *Slišati je grmenje*. Torej odgovorite živemu Bogu — dvignite svoje pesmi — pojdite za mano vsi, vsi, še enkrat obidimo in poteptajmo svetišče umrlega Boga! Ti pa dvigni glavo, vstani in se pobudi!

Deklica: Gorim od ljubezni do tebe in tvojega boga, vsemu svetu razdam svojo ljubezen — gorim — gorim...

Mož: Nekdo je pritekkel k njemu — padel mu na kolena — bori se sam s seboj, nekaj jeclja, nekaj stoka...

Prekrščenec: Vidim, vidim, to je sin slavnega filozofa.

Leonard: Česa želiš, Herman?

Herman: Nadsvečenik, daj mi morilsko posvečenje!

Leonard *sredi svečnikov*: Dajte mi olje, bodalce in strup. *Hermanu*: Z oljem, s katerim so včasih mazilili kralje, te mazilim sedaj za smrt teh kraljev; orožje davnih vitezov in graščakov — bodalo — ti zdaj dajem v dlan za pogin teh vitezov in graščakov; na tvoje grudi obešam medaljon, poln strupa — tam, kjer tvoje železo ne more priti, naj strup prežre in zgrize notranjščino tiranov. — Pojdi in uničuj stara pokolenja na vseh straneh sveta!

Mož: Stopil je s prostora in na čelu sprevoda se pne navzgor.

Prekrščenec: Ogniva se mu s poti.

Mož: Ne — hočem dokončati ta sen.

Prekrščenec *na stran*: Trikrat pljunem nate! *Možu*: Leonard me lahko spozna, velerodni gospod! — Poglej, kakšen nož mu visi na prsih!

Mož: Zakrij se z mojim plaščem! Kakšne ženske plešejo pred njim?

Prekrščenec: Grofice in knežnje, ki so zapustile svoje može in prešle na našo vero.

Mož: Nekdaj moji angeli. — Od vsepovsod ga je obdala drhal, izginil mi je v tem prerivanju — samo po godbi spoznavam, da se od naju oddaljuje — stopi za mano — od tam bova mogla bolje videti. *Spleza na odlomek zidu*.

Prekrščenec: Aj, aj! Aj, aj! Tam naju bo mogel vsakdo spaziti.

Mož: Zopet ga vidim — zopet drve nove ženske za njim, blede, blazne, v krčevitih popadkih... Filozofov sin se peni in maha z bodalom... Sedaj stopajo v razvaline severnega stolpa.

Obstali so, plešejo po razvalinah — podirajo še nerazbite arkade — mečejo žerjavico na ležeče oltarje in križe — plamen se prijemlje in žene stolpe dima navzgor — gorjé vam — gorjé!

Leonard: Gorje ljudem, ki se še doslej klanjajo umrlemu Bogu!

Mož: Črne trume se valé k nama.

Prekrščenec: O Abraham!

Mož: Orel, saj moja ura vendar še ni tako blizu!

Prekrščenec: Je že po nama!

Leonard *pride mimo in se ustavi*: Kdo si, brat moj, s tako ponosnim licem? Zakaj se nam ne pridružiš?

Mož: Hitim od daleč, ko sem slišal o vašem uporu. Sem morilec španskega kluba in sem šele danes prišel.

Leonard: A ta drugi — zakaj se skriva v gube tvojega plašča?

Mož: Je moj mlajši brat — zaklel se je, da ne pokaže prej lica ljudem, dokler ne ubije najmanj barona.

Leonard: In s kakšnim umorom se lahko ti postaviš?

Mož: Šele pred dvema dnevoma, preden sem odšel na pot, so me starejši bratje posvetili za morilca...

Leonard: In koga imaš zdaj v mislih?

Mož: Tebe prvega, če se nama iznejeveriš!

Leonard: Brat, za tako uporabo lahko vzameš moje bodalo. *Potegne bodalo izza pasa.*

Mož *potegne svoj štilet*: Za to potrebo tudi moj zadostuje.

Glasovi ljudi: Naj živi Leonard! Naj živi španski morilec!

Leonard: Jutri se javi v šotoru tovariša vodja.

Zbor svečenikov: Pozdravljamo te, gost naš, v imenu duha svobode — v rokah tvojih je del našega odrešenja. — Kdor se bori neprenehoma, mori brez slabosti, kdor podnevi in ponoči véruje v zmago, ta končno tudi zmaga. *Gredo mimo.*

Zbor filozofov: Mi smo človeški rod dvignili iz otroštva. — Mi smo resnico iz naročja teme prinesli na svetlo. — Ti se zanjo bôri, môri in umiraj! *Odidejo.*

Sin filozofa: Tovariš brat, iz lobanje starega svetnika pijem na tvoje zdravje — na svidenje! *Vrže lobanjo vstran.*

Dekle *plešoč*: Ubij meni na ljubo kneza Jana!

Druga: Meni na ljubo pa grofa Henrika!

Otroci: Lepo te prosimo za glavo tega aristokrata.

Drugi: Srečo želimo tvojemu bodalu!

Zbor umetnikov: Na gotskih razvalinah postavimo novo svetišče — ne bo ne podob ne kipov v njem — le svodi z dolgimi noži, stebri z osmimi človeškimi lobanjami, a vrh vsakega stebra bo kakor lasje, s katerih se bo cedila kri — oltar bo samo eden — bel — na njem pa eno edino znamenje: kapa svobode — hurááá!

Drugi: Dalje, dalje, že se dani.

Prekrščene: Kmalu naju bodo obesili, kje so vislice?

Mož: Tiho, žid — drvé za Leonardom, za naju se ne brigajo. S pogledom jim sledim, še zadnjikrat dojemam z mislijo ta kaos, prihajajoč iz naročja časa, iz naročja temè na moj in vseh mojih bratov pogin... Misli moje z vso močjo krožijo, gnane z blaznostjo in obupom.

O Bog, daj mi moč, katere mi nisi nikoli odklanjal, — in v eno besedo zaklenem ta novi svet, ogromni — ki sam sebe ne pojmuje. Toda ta nova beseda bo poezija vse bodočnosti.

Glas v zraku: Dramo zamišljaš.

Mož: Hvala za svèt. Maščevanje za zasramovani pepel mojih očetov — peklenstvo novim pokolenjem! — Njih vrvež me obdaja — toda me ne potegne za seboj. Orel, drži svojo obljubo! Zdaj pa navzdol in na okope Svetega Ignacija!

Prekrščene c: Že se dani — ne bova mogla naprej.

Mož: Pot mi pokaži — pustil te bom samega.

Prekrščene c: Sredi megle in razvalin, trnja in pepela —, kam me vlečeš? Prizanesi mi, prizanesi!

Mož: Naprej, naprej in v dolino z mano — poslednje pesmi ljudstva umirajo za nama — komaj kje še tli bakla — ali vidiš sredi teh bledih hlapov, teh poraščenih dreves senco preteklosti, ali slišiš njen žalobni glas?

Prekrščene c: Megla vse zaliva — vedno bolj se spuščava v nižino.
Zbor duhov iz gozda: Jokajmo za Kristusom, za Kristusom, izgnanim in mučenim. — Kje je naš Bog? Kje naša cerkev?

Mož: Takoj, takoj primemo za meč in v boj! Jaz vam ga zopet vrnem — na tisočih križev bom križal sovražnike Njegove.

Zbor duhov iz gozda: Varovali smo oltarje in spomenike svete — odmev zvonov smo na krilih nosili vernikom — v bučanju orgel so peli naši glasovi — v blesku oken katedral, v sencah njih stebrov, v siju svetega keliha, v blagoslovu Rešnjega Telesa je bilo naše življenje. Kam naj gremo sedaj?

Mož: Vedno bolj se jasni — njihove postave medlé v žarkih zore.

Prekrščene c: Tod gre zdaj tvoja pot, tam je okopov začetek.

Mož: Hej! — Jezus in sablja moja!

Odvrže kapo svobode potem, ko zavije vanjo denar. Vzemi za spomin to stvar in geslo zraven!

Prekrščene c: Toda zagotovil si mi z besedo, velerodni gospod, varnost tega, ki bo danes opolnoči...

Mož: Stari plemič ne ponavlja dvakrat besede Jezus in sablja moja!

Glasi v grmovju: Marija in sablja naša — naj živi naš gospod!

Mož: Tako je! K meni! Ti pa pozdravljen, tovariš! — Tako je — vsi k meni! Jezus in Marija!

Noč. — Grmovje. — Drevesa.

Pankracij svojim ljudem: Položite se z licem v rušo — lezite molče — ognja mi ne kresajte, tudi ne za pipo — in ob prvem strelu mi prihitite na pomoč. Če ne bom streljal, se ne premaknite do belega dne!

Leonard: Tovariš, še enkrat te zaklinjam.

Pankracij: Ti se stisni k tej smreki in preišluj!

Leonard: Vsaj mene edinega vzemi s seboj — ta Henrik je gospod, je aristokrat, je lažnik!

Pankracij mu kaže z roko, naj ostane: Stara šlahta tudi besedo drži.

Podolgasta soba. — Slike vitezov in dam so razobešene po stenah. — V globini steber z grbom. — Mož sedi pri marmornati mizi, na kateri je svetilka, nekaj pištol, meč in ura. — Nasproti druga mizica s srebrnimi vrči in kozarci.

Mož: Nekoč se je v tem samem času sredi grozečih nevarnosti in podobnih misli prikazal Brutu Cezarjev genij.

Tudi jaz danes čakam na podoben privid. Čez hip bo stal pred mano človek brez imena, brez prednikov, brez angela varuha, ki se je dvignil iz nizkosti in bo morebiti začel novo dobo, če ga v tilnik ne udarim in vržem nazaj v nižine.

Očetje moji, navdihnite me s tem, kar vas je napravilo za gospodarje sveta — vsa vaša levja srca mi dajte v prsi — pogum vaših čel naj se razlije tudi na moja sènca. Vera v Kristusa in Njegovo Cerkev, slepa, neizprosna, vrela, navdih vseh vaših del na zemlji, up nesmrtni slave v nebu naj stopi vame in moril bom sovražnike in žgal, jaz, sin stotih pokolenj, poslednji dedič vaših misli in dejavnosti, vaših čednosti in blodenj. *Bije polnoči*. Zdaj sem pripravljen. *Vstaja*.

O b o r o ž e n i s l u g a v s t o p i: Velerodni gospod, človek, ki naj bi prišel, je tu in čaka.

M o ž: Naj vstopi. *Sluga odide*.

P a n k r a c i j v s t o p a j o č: Pozdravljeni, grof Henrik! — Besedica »grof« zveni nekako čudno v mojem grlu. *Se vsede, odloži plašč in kapo svobode, upre oči v steber, na katerem visi grb*.

M o ž: Hvala ti, da si zaupal moji hiši — po stari navadi pijem na tvoje zdravje! *Vzame kelih, pije in ga poda Pankraciju*. — Gost, v tvoje roke!

P a n k r a c i j: Če se ne motim, se ti rdeči in sinji simboli imenujejo v jeziku umrlih — grb. Vedno manj je takih znamenj na površini zemlje. *Pije*.

M o ž: S pomočjo božjo jih boš v kratkem videl tisoč.

P a n k r a c i j o d s t a v i k o z a r e c o d u s t: To mi je stara šlahta — vedno sigurna v svojem — ponosno, uporno in cvetoče upanje, toda brez groša, brez orožja, brez vojakov. Grozeča kakor mrlič v bajki vozniku pri pokopaliških vratih — verujoča ali pa samo hlineča se, da veruje v Boga, kajti vase je zdaj težko verjeti. Toda pokažite mi grome in strele, poslana za vašo obrambo, in angelske legije, ki naj bi jih poslala nebesa vam v pomoč. *Pije*.

M o ž: Smej se lastnim besedam. Ateizem — stara formula, pričakoval sem, da boš začel s čim novim.

P a n k r a c i j: Smej se lastnim besedam. Jaz imam močnejšo in ogromnejšo vero, kakor pa je tvoja. Ječanje zaradi obupa — beda tlačanov — sramotenje njihovih hčerá in žená — ponižanje človečanstva, ujarmljeno v predsodkih, negotovostih in živalskih navadah: glej, to je moja vera — moj bog za današnji dan — to je moja misel — to je moja sila in moč, — ki bo onim dala kruha in čast na veke! *Pije in odloži kozarec*.

M o ž: Jaz sem položil svojo moč in silo v Boga, ki je mojim očetom dal vlado v roke.

P a n k r a c i j: A vse življenje si bil igrišče hudičevo. Sicer pa pustiva to razpravljanje bogoslovcem, če še kakšen pedant te obrti živi doslej v naši okolici. — K stvari.

M o ž: Česa prav za prav hočeš od mene, rešitelj narodov, tovariš božji?

Pankracij: Prišel sem sem, ker bi te rad spoznal, in drugič, ker bi te rad — rešil.

Mož: Hvaležen sem ti za prvo, drugo prepusti moji sablji.

Pankracij: Tvoja sablja — je kot tvoj Bog samo privid. Prekleti ste s tisoči glasov — objeti s tisoči rok — nekoliko oralov zemlje vam je še ostalo, kar bo komaj zadosti za vaše grobove — dvajset dni se ne morete braniti. Kje so vaši topovi, kje vaše orožje, prehrana? In končno — kje vaše moštvo? Ko bi stal jaz na vašem mestu, vem, kaj mi je storiti.

Mož: Poslušam: poglej, kako sem strpljiv.

Pankracij: Jaz bi, grof Henrik, rekel v tem primeru Pankraciju: »V redu — razpuščam svojo četo, svojo edino četo — ne bo šla na pomoč Sveti Trojici —, zato pa ostanem pri svojem imenu in premoženju, katerega celoto mi z besedo garantiraš.« — Koliko si star, grof?

Mož: Šest in trideset let, državljan.

Pankracij: Še petnajst let največ — kajti takšni ljudje ne žive dolgo — tvoj sin pa je že tako bliže grobu kakor mladosti — ena izjema pri takem številu ne škoduje. Bodi torej poslednji grof na teh ravninah — vladaj do smrti v domu svojih pradedov — dajaj si slikati njihove podobe in vrezavati grbe. A o teh drugih ne misli več. Naj se nad ničvredneži izpolni sodba ljudstva. *Naliva sebi drugi kozarček.* Na zdravje tvoje, poslednji grof!

Mož: Žališ me z vsako besedo, zdi se, da poizkušaš, če ti je mogoče pri sužnju določiti dan svojega triumfa. Nehaj, kajti jaz se ti ne morem oddolžiti, moja beseda te varuje.

Pankracij: Sveti ponos, viteška čast je stopila na dan — uvela cunja v zastavi človečanstva! — O, poznam te, vsega te vidim — poln si življenja; a družiš in vežeš se z umirajočimi, kajti verovati hočeš še v kaste, v kosti prababic, v besedo »domovina« in tako dalje — toda v globini duše sam veš, da bratom tvojim pritiče kazen, a po kazni — izbrisan spomin.

Mož: Tebi in tvojim pa kaj drugega?

Pankracij: Zmaga in življenje — samo eno pravo priznavam in pred njim sklanjam vrat — po tem pravu beži svet v vedno širše kroge — in to je: vaš pogin, ki sedaj kliče po mojih ustih:

»Zgrbljeni, piškavi, jedil in pijače polni, odstopite svoj prostor mladim, gladnim in silnim!«

Jaz pa bi želel rešiti tebe — tebe edinega!

Mož: O, da bi poginil zastonj za to tvoje usmiljenje! Jaz tudi poznam tvoj svet in tebe — gledal sem iz nočne sence na ples drhali, po katere hrbtu se vzpenjaš navzgor — videl sem vse stare zločine svetá, odete v novo obleko, poskakujoče v novih plesih — njih konec pa je prav tak kot pred tisoči let: razbrzdanost, zločin in kri! A tebe tam ni bilo — nisi blagovolil stopiti med svoje otroke — kajti v globini duha se jih sramuješ in jih zaničuješ — še nekaj trenutkov, in če te razum ne zapusti, boš zaničeval tudi samega sebe!

Ne muči me več. *Sede pod svoj grb.*

Pankracij: Moj svet se še ni razširil — res je — še ni zrastel v ogromnost — hlepi sedaj samo še po kruhu in veselju — toda prišel bo čas... *Vstaja in gre k Možu ter se opre na steber z grbom.* Toda prišel bo čas, v katerem bodo tudi oni spoznali sebe in bodo rekli o sebi: »Sem« — in ne bo drugega glasu na svetu, ki bi mogel tudi odgovoriti: »Sem!«

Mož: In kaj potem?

Pankracij: Iz pokolenja, ki ga gojim v moči svoje volje, se porodi pleme, poslednje, najvišje, najmogočnejše. Zemlja še ni videla takih mož. To bodo svobodni ljudje, njeni gospodarji od tečaja do tečaja. Zemlja pa bo vsa kot en sam cvetoč vrt, en srečen dom, edina delavnica bogastva in industrije.

Mož: Tvoje besede so laž — toda tvoje lice je nepremično, blede in ne more ponarediti navdihnjenja.

Pankracij: Ne prekinjaj me, kajti so ljudje, ki so me na kolenih prosili za takšne besede, pa sem bil skop z njimi.

Tam počiva bog, ki mu ne bo treba umreti — bog, z delom in muko časov dobljeni izpod zaves — ki so ga dvignili na nebo lastni otroci, katere je nekoč razmetal po svetu, pa so sedaj spregledali in dobili pravico. Bog človečanstva se jim je razodel.

Mož: A pri nas, že pred vekovi — je bilo človečanstvo odrešeno po Bogu.

Pankracij: Naj se takega odrešenja veseli gorje dveh tisočev let, ki so pretekla od njegove smrti na križu.

Mož: Videl sem ta križ, bogokletnež, v starem Rimu — pod Njegovimi nogami so ležale razvaline mogočnejših sil, kakor so tvoje — sto bogov, podobnih tvojemu, se je valjalo v prahu in ni smelo razbitih glav dvigniti k Njemu — On pa je stal na visokosti, svete roke je razprl na vzhod in zahod, sveto čelo je pomočil v sončne žarke — bilo je videti, da je Gospodar svetá!

Pankracij: Stara povestica — prazna kakor zvenk tvojega grba. *Vstane in se sprehaja po sobi.* Toda jaz sem nekoč že bral tvoje misli. Če torej znaš posegati v neskončnost, če ljubiš resnico in si jo iskreno iskal, če si res človek po zgledu človečnosti, ne pa po podobnosti mamičnih popevčic, čuj: ne zavrni ta trenutek rešenja! Od krvi, ki jo bova oba prelila danes, jutri ne bo več sledu — zadnjikrat ti govorim —: če si to, kar se mi je zdelo, da si, vstani, pusti dom in pojdi z mano!

Mož: Ti si mlajši brat Satanov! *Vstane in se sprehaja po dolgem.* Zastonj tvoje zamisli — Adam je umrl v pustinji — mi se ne vrnemo več v raj.

Pankracij na stran: Potisnil sem prst pod njegovo srce — zadel sem na živec poezije.

Mož: Prevara, sreča človeškega rodu — tudi jaz sem nekoč verjel — glej! Tu imate mojo glavo, vzemite jo, samo da bi... Zgodilo se

je. Pred sto leti, pred dvema vekovoma, bi se dal še kako napraviti sporazum... toda sedaj, vem — sedaj se je treba med seboj moriti — kajti sedaj vam gre samo za — premeno plemena.

Pankracij: Gorje premagancem! — Ne omahuj, ponovi samo enkrat še »Gorjel« in zmaguj z nami!

Mož: Ali si preizkusil vse blodnje poti Usode — ali je v vidni postavi obstala pred vhodom tvojega šotor v noči in z ogromno dlanjo blagoslovila tebe — ali si morda podnevi slišal njen glas opoldne, ko so vsi spali v pripeki in si ti edini razmišljal — da mi s tako sigurnostjo groziš z zmago, človek iz prsti kakor jaz, suženj prve boljše krogle, prvega boljšega zamahljaja z mečem?!

Pankracij: Ne varaj se z zastonskim upanjem — kajti mene se ne prime svinec, ne zadene železo, dokler se še eden izmed vas upira mojemu delu. Kaj pa se bo potem zgodilo, vam ne bo nič več mar. *Ura bije.* Čas se norčuje iz naju obeh. Če si ti že naveličan življenja, reši vsaj svojega sina.

Mož: Njegova čista duša je že rešena v nebu, a na zemlji ga čaka usoda očetova. *Spusti glavo med dlani in obstoji.*

Pankracij: Torej si me odbil? *Trenutek molka.*

Molčiš, misliš — dobro —, naj ta razmišlja, ki stoji nad grobom.

Mož: Daleč od tajnosti, ki se sedaj za robovi tvojih misli odbijajo v globini mojega duha. Svet telesa zavisi od tebe — krmi ga s pičo, zalivaj s krvjo in vinom — toda dalje ne hodi in proč, proč od mene!

Pankracij: Služabnik ene misli in njenih pojavov, pedant-vitez, poet, sram te bodi — glej mene! Misli in pojavi so vosek mojih prstov!

Mož: Zaman, ti me nikdar ne boš razumel — kajti vsak tvojih očetov je bil zakopan skupaj z drhaljo kakor mrtva stvar, ne kakor človek moči in duha. *Dviga roke k slikam.* Poglej na te postave — misel domovine, dóma, družine, ta misel, sovražnica tvoja, je napisana na njihovih zgubanih čelih — a kar je v njih živelo in je prešlo, živi sedaj v meni. Ti pa, človeče, povej mi, kje je tvoja zemlja? Zvečer razviješ svoj šotor na razvalinah tujega doma, ob vzhodu ga zopet pospraviš in motoviliš dalje — dotlej ne boš našel svojega ognjišča, dokler bo sto ljudi hotelo ponoviti za mano: »Slava našim očetom!«

Pankracij: Da, slava tvojim očetom na zemlji in v nebesih — resnično jih imamo tudi za kaj slaviti.

Glej, ta starosta: babe je streljal po drevesih in žide žive pekel. Ta s pečatom v roki in s podpisom »kancler« — je poneveril listine, sežgal arhiv, podkupil sodnike, s strupom pospešil dediščino — od tod vse tvoje premoženje, dohodki in moč! Ta črni, z ognjenimi očmi, je spal v hišah svojih prijateljev z njihovimi ženami — o onem z zlatim runom v laškem oklepu je znano, da je služil tujerodcem — a ta bleda dama s temnimi kodrčki se je spečala s svojim pažem — ona tam bere pismo svojega ljubčka in se smeji, kajti noč se bliža — tam ona s psičkom v naročju je bila kraljeva priležnica. Od tod je vaša genealogija brez prestanka, brez madeža. Rad imam tega v

zelenem kaftanu — pil in na lov je hodil z brati plemiči, kmete pa je pošiljal, da so mu s psi gonili na kup jelene. Glupstvo in nesreča vsega kraja. Glej, takšen je vaš razum in vaša moč! Toda dan sodbe je blizu in danes vam obljubljam, da ne bom pozabil na nobenega izmed vas, na nobenega izmed vaših očetov, na nobeno vašo slavo!

M o ž: Motiš se, meščanski sin. — Niti ti niti kdo drug izmed vaših bi ne živel, če bi jih ne krmila ljubezen in ne branila sila mojih očetov. Oni so vam v dneh lakote dajali žita, v dneh kuge postavljali bolnišnice. — Ko ste iz črede živali zrastle v otroke, so vam postavljali cerkve in šole — samo v času vojne ste ostajali doma, ker ste vedeli, da niste za na vojsko.

Tvoje besede se lomijo na njih slavi kakor včasih strele poganov na njih svetih oklepih: niti pepela njihovega ne pridvignejo — prešle bodo kot lajanje steklega psa, ki beži in se peni, da pogine nekje za plotom. — Zdaj pa je že čas, da zapustiš moj dom. — Gost, prost ti je odhod!

P a n k r a c i j: Na svidenje na okopih Svete Trojice! Kadar pa vam bo zmanjkalo krogel in smodnika...

M o ž: Tedaj se vam približamo na dolžino svojih sabelj. Na svidenje!

P a n k r a c i j: Kot dva orla sva midva — toda tvoje gnezdo je raztrgano z gromi. *Vzame plašč in čepico svobode.* Ko stopam čez ta prag, izrekam prekletstvo prednikom, kot jim pritiče. Pa tudi tebe in tvojega sina — preklinjam!

M o ž: Hej, Jakob! *Jakob pride.* Pospremi tega človeka prav do zadnjih mojih straž na hribu!

J a k o b: Tako mi Bog pomagaj! *Odide.*

Konec

Zadnji prizor. — Konec IV. dejanja celotne »komedije«.

Po popolni zmagi Pankracija nad plemiško vojsko in Možem, grofom Henrikom, ki se je kot zadnji vrgel sam v prepad, pa mu je Vodja upora izkazal slavo, je vse druge ujetnike — može in žene in otroke — ukazal generalu Blanchettiju pobiti, da se izpolni obsodba, izrečena nad kasto. Potem zmagoviti Pankracij pokliče Leonarda, ki stopi na zavzeti stolp Svete Trojice.

L e o n a r d: Po toliko prečutih nočeh se moraš odpočiti. Mojster, videti ti je na licih, da si utrujen.

P a n k r a c i j: Ni še prišel čas, da bi zaspal, dete, kajti šele polovica dela bo dokončana z njihovo smrtjo. — Poglej na to obširno ravnino — na to ogromnost, ki stoji med mano in moja mislijo — treba bo obljuditi to pustinjo — izpeljati pota čez te skale — povezati ta jezera — razdeliti zemljo vsakemu, da bi se na teh planjavah moglo naroditi dvakrat toliko življenj, kolikor smrti leži sedaj na njih. Drugače ne odkupim dela uničenja.

L e o n a r d: Bog svobode nam bo dal sil in moči.

Pankracij: Kaj govoriš o Bogu — tu je spolzko od človeške krvi.
— Čigava je ta kri? Za nama so grajski zidovi — sama sva, pa se mi vendarle zdi, kakor da bi bil tu še nekdo tretji.

Leonard: Morebiti to predrto telo.

Pankracij: Telo njegovega zaupnika — je mrtvo telo, tu pa vlada nekak duh — in ta čepica — isti grb na njej — glej dalje: kamen, ki vstaja nad breznom — tam je počilo njegovo srce.

Leonard: Blede se ti, Mojster!

Pankracij: Ne vidiš tam — visoko — visoko?

Leonard: Morda te moti pogled?

Pankracij: Milijon ljudi me je poslušalo pred trenutkom, kje je moje ljudstvo?

Leonard: Čuj njegovo kričanje — tebi kriči — tebe čaka.

Pankracij: Klepetale so nekaj babe in otroci, da se bo prikazal, toda šele na sodni dan.

Leonard: Kdo?

Pankracij: Kakor stolp v sneženem blesku stoji nad prepadi — z obema rokama oprt na križ kot na sabljo maščevalec... Kot iz spletenih strel je trnova krona.

Leonard: Kaj se godi s teboj? Kaj ti je?

Pankracij: Od bliska tega pogleda, se mi zdi, mora umreti vsak, kdor je živ.

Leonard: Vedno bolj ti rdečica zginja z obraza — pojdiva stran — pojdiva — ali slišiš?

Pankracij: Položi mi dlani na oči — zadavi mi s pestmi zrenice — reši me tega pogleda, ki me bo raznesel v prah!

Leonard: Ti je tako dobro?

Pankracij: Uboge so tvoje dlani — prozorne kakor pri duhu brez kosti in mesa, svetle kot voda — prozorne kot steklo — kot zrak.
— Še vedno ga vidim!

Leonard: Opri se name!

Pankracij: Daj mi vsaj mrvico temè.

Leonard: O, Mojster moj!

Pankracij: Temè... temè!

Leonard *se vrača nazaj*: Hej! Tovariši! — Hej, bratje demokrati, na pomoč! Hej! rešite! — Na pomoč! — Rešite!

Pankracij: Galilae, vicisti!
Omahne v Leonardovo naročje in umre.

Vinko Žitnik

Ta ostri čas . . .

Ta ostri čas v srcé se mi zasaja
kot mrzlo, okrvavljeno rezilo;
vse, kar je v meni prej pokojno klilo,
cvetelo v blaženem zavetju maja
in k soncu, k Bogu se smehljaje vilo
in oprijemalo se duri raja —
se grudi v lastni krvi; z zadnjo silo
se vzpenja k meni in mrtvó ostaja
kot plen pokončevalca, ki divjá
čez lice razdejanega svetá . . .

Polde Legat

Jesen 1944

Otožen veter v zemljo rjave liste seje.
Nebo je žalostno in sive jate vran
se spreletavajo nad zemljo dan na dan,
le dolgočasen piš vznemirja gole veje.

Čas je neskončen. V rdečkaste vrtove
zapreda sonce svoj jesenski pajčolan,
iz neprijaznih hiš in sivkastih soban
na cesto stopajo le žalujoče vdove.

Tišina je brezglasna. V sivkaste oblake
se včasih vzpne le kak samotni klic,
da v neuglašêne barve žalostne jeseni
previdno vzplava jata prepodenih ptic.

Marjan Gorjup | Fakin Frank

Tržaška slika

Pošastno razsvetljeno v neugnanem ritmu besneče burje v nočeh je stalo mesto prilepljeno ob strme vrhove kraških pečin in ječalo. Vsak njegov delec je kakor nepremagljiva trdnjava kljuboval burji s severa in valovom, rohnečim z juga. In širokolistnatim palmam ob obali so se zvijala tanka prožna stebelca, kakor bi jih hotel vihar s koreninami vred izruvat iz peščene zemlje ter vreči v poželjive, nenasitne morske globine. Nad njimi so se v ostrih lokih podili galebi in njihov krač se je izgubljal v piskanju in tuljenju glasov, ki jih nobeno živo bitje ne bi moglo iztisniti iz sebe. Pravcati pekel z znanimi in neznanimi prebivalci, dobrimi in zlemi duhovi. Bitja, živahna, majhna, kričava, odkritosrčna in zvita, mišičasta in žilava, pa so se smejala onemoglemu rohnenju naravnih božanstev in jih dražila, porogljivo gledajoč smrti v lice, vsak trenutek pripravljena, da jo opeharijo za njeno žetev.

Hreščeče so se trli čolni ob ribarnici drug ob drugem in vrvi na pomolu so se napenjale in borile s strašnim nasprotnikom, ki je v svoji onemoglosti hropel in premetaval njihove varovance kakor papirnate škatle, da so se postavljali zdaj na krmo zdaj na kljun. Po teh orehovih lupinah pa je kraljevala burja in odnašala v razbesnelo morje vse, kar ni bilo prek in prek prevezano s konopci in pritrjeno ob jadrniku, ki se je s poslednjimi močmi skušal obdržati pokonci.

Ljudje so se lovili ob telefonske drogove in si ob napetih vrveh ob strani ulice pomagali od droga do droga. Zdaj pa zdaj je zmanjkalo temu ali onemu tal pod nogami, da se je zavrtel krog in krog droga kakor živ vrtiljak, dokler ga ni odtrgal oster sunek divjajoče burje in ga treščil ob steno bližnje hiše, kjer se je sesedel in potrpežljivo čakal ugodnega trenutka, da se spet požene naprej do vrvi.

V razsvetljenih barih so se z glasnim hrupom zabavali razvpiti mornarji in zmikavti, vlačuge in karbonarji, ki so v lepem vremenu rinili svoje, s premogom naložene vozičke po mestu. Prodajali so ga od hiše do hiše, prepevali prostaške popevke in razbijali kozarce ob pečeh ter plesali po steklovini, češ da jim to prinaša srečo. Zmikavti so se čutili gospode, razsipavali nakradeni denar in plačevali za pijačo, da je teklo od nepogrnjenih miz, za katere se je krčmarju zdelo škoda kupovati prte. Vlačuge so sedale fakinom na kolena in si razigrano natikale na glavo njihove črne mornariške kape ter zvrčale kozarce, se opijanale in objemale vsakogar, ki jim je prišel pod roko. Lastniku je bilo že dovolj, pa je pomignil v sosedni sobi skritim policajem, ki so komaj čakali tega trenutka in planili po razvratnežih ter jih zbrcali čez prag v burjo, ki je nosila s seboj brez števila drobnih kapljic in zoprni slan okus razburkanega morja. Pijanci so kleli, potem pa so se oklenili z rokami pod pazduhami, prepevaje zakolovratili po praznih izmitih ulicah v drug bar, kjer jih je sprejela že opita tovarišija vseh jezikov in ras, od vročekrvnega Španca do sentimentalno osladnega Italijana in pre-

klasto suhega Irca do majhnega plečatega Francoza. Bratili so se med seboj, ne da bi se poznali in razumeli.

»Ho, ho, gospod inženir prihajajo!« se je hripavo zasmel fakin, ki je stal sredi bara in držal v eni roki poln kozarec črnine, z drugo pa objemal črnolaso dekle v kričečem oblačilu, če je bil ta izraz za njene cape sploh še primeren.

»Gospod inženir« se je z dvema prstoma dotaknil čepice na glavi in odzdravil. V ustih mu je tičala cigareta in dlake na licu očitno že dolgo niso videle britve. Sedel je na vegast stol in malomarno iztegnil 'tace', kot so dejali v tej družini nogam. Segel je po kozarcu, ki mu je bil najbližji, in ga v dušku izpraznil.

»Kakšno ladjo pa gradite sedaj, gospod inženir?« se je široko režal fakin sredi sobe.

»Molči, capin!« je srdito odvrnil vprašanec.

»I, kaj pa! Ves svet naj ve! Sedaj si tako spet naš!« se je drl fakin. »Čujte, spoštovane dame in gospodje! Kdo ni poznal junaškega Franka, ki je pred štirimi leti na Veliko noč preplaval tržaški zaliv?«

»Živel Frank!« so se trumoma oglasili domačini, tujci pa za njimi, ker so mislili, da gre za eno izmed običajnih govoranc, ki se končajo z eksanjem.

»In kaj mislite, kje tiči naš dični Frank sedaj?« je nadaljeval fakin.

»Ha, kje? Pa res, kje pa je Frank? Frank naj pride!« so mornarji navdušeno zacepetali z nogami.

»Ne more!« se jim je v odgovor zarežal fakin.

»Ne more? Zakaj pa ne?«

»Ker je gospod!«

»Gospod?«

»Študira?«

»Študira, ste čuli, študira!« so se bili od smeha mornarji z rokami po stegnih. »In kaj študira?«

»O, to bo fin gospod!« se je namuznil fakin.

»Molči, gobec!« je zdajci planil »inženir« pokonci in zagnal kozarec s tako silo, da bi fakinu prav gotovo prebil črepinjo, če se mu ta ne bi srečno ognil.

»Pa ne bo nič s tem gospostvom,« je žalostno odmajal z glavo fakin. »Dva svoja učitelja je premlatil, ker sta mu pred vsemi rekla, da laže in da tržaškega zaliva ni mogoče preplavati!«

»Dol z učenjakarji! Nazaj naj pride! Živel Frank!«

»Tako je!« je vse prevpil s svojim gromkim glasom fakin, pahnil cipo od sebe in zagrabil poln kozarec vina, zakoračil k »inženirju« in pokazal v širokem nasmehu svoje zdrave zobe.

»Pij, Frank! Zdaj si spet naš!«

»Kaj, to je Frank? Sem z njim! Dol z učenjakarji! Živel Frank!« so se tedaj pričeli vsi vprek dreti domačini, ko so ga spoznali, drugi pa so pač iz tovarišije in iz upanja na dobiček krepko pomagali. Vsak je hotel trkati z njim in si ogledati iz bližine junaka, ki je v hladni noči velike nedelje kljub visokim valovom preplaval tržaški zaliv.

»Bedaki, norci!« je psoval Frank, ko so ga po sili dvignili na rame, in bil z rokami okrog sebe po mornarskih buticah, dokler ga niso spet postavili na tla.

»Če te že drži, naj te, nam nič mar. Ampak napiti se moraš danes z nami!« je odločno dejal fakin.

»Pij, Frank, in pusti šušmarje pri miru!«

»Hej, oštir, vina na mizo! Danes slavimo!«

Frank pa je stal sredi množice razcapancev, ki so rinili s svojimi kuštravimi lasmi in kosmatimi lici k njemu ter mu vsi vprek ponujali polne kozarce prek roba pljuskajoče pijače, ki jim je bila več kot kosilo in večerja in so bili v vsem tem srečnejši in zadovoljnejši nego meščan, ki je tehtal na roki svoj drobiž in premišljeval, kam naj ga vtakne.

Tedaj pa se je tudi Frank široko zasmejal, iztrgal prvemu kozarec iz rok, vrgel glavo nazaj in v dušku izpil ter treščil kozarec ob tla, da je glasno zažvenketalo.

»Vina!«

»Hura!«

In sto potepuških rok se ga je oklenilo in ga posadilo za mizo.

»Piši, oštir, jutri ti vrnemo!«

Fakin je udaril na mandolino in visoko zapel:

»Prav od Trsta pa do Zadra
naš mornar s kitaro jadra
in ljubezen ga ne veže,
barka mu valove reže.«

»Kaj ljubezen, vragov lon,
k vragu ti in tvoj patron...«

so odgovarjali za mizami in trkali s kozarci ob robove. Frank je pel in zvrčal kozarce, objemal svojat okrog sebe in udarjal z nogami po taktu mandoline.

Na vratih so se pojavili trije uniformirani brkači in mirno prekrižali roke na prsih.

»Straža!« je kriknil fakin in mahnil s stolom po leščerbi, jo zbil na tla in pohodil. Šipe na oknih so zažvenketale in temne sence so skočile skozi na mokra asfaltna tla. V oštarijo so planili policaji. Mize so zahreščale in stoli zapeli svojo pesem. Vpitje in žvenket kozarcev je napolnil zakajeno beznico. Potepuhi so se zvrčali drug prek drugega, pesti so bile po hrbtih in glavah, policaji so uklepali srdito se braneče pretepače. Frank pa je stal sredi sobe in mahal s stolom, kjer je čutil kaj živega, in mu izbil še poslednji dve nogi. Hladno ga je spreletelo, ko je butnil ob steno. Zagledal je nekaj svetlega in hip nato je že skočil skozi razbito okno na cesto.

»Frank!«

Pridušen glas je poklical na koncu ulice.

»Brž za menoj!« je šepnil fakin, ki je stopil pod svetilko, da bi ga Frank laže spoznal.

Burja je ponehavala in le zdaj pa zdaj je zažvižgalo okrog voglov. Ulice so bile prazne in svetilke so medlo brlele ter osvetljevale spolzka kockasta tla. Frank in fakin sta prečkala Veliki trg in stopila na plano. Morje je nemirno valovalo in neprijeten veter je vel iz dalje. Frank je zavihal ovratnik prek ušes in globoko zaril roke v žepe. Kapa pa mu je ostala tam nekje sredi beznice, kamor mu jo je zbil policijski pendrek...

Ob ribarnici sta zavila na pomol, ki je s svojim dolgim hladnim trupom rezal morske valove in bil podoben mogočnemu skalnatemu splavu ali ob neurju opustošenemu rtiču. In tesno nanj so bili pritrjeni majhni, veliki, novi, stari, surovi, pleskani čolni, jadrnice, šalupe in dvojborniki. Stali so vsi urejeni kot vojaki v eni sami nepretrgani vrsti drug ob drugem in čakali, da stopi vanje znana noga, odvijte vrv od stebra in odrine z veslom od pomola, da zdirja prek valov tja daleč iz tržaškega zaliva s harpuno in ostmi v rokah...

Zgibalo se je morje pod težkimi Frankovimi čevlji, ko je stopil v majhno šalupo in sedel h krmilu. Fakin mu je vrgel debelo vrv v naročje in skočil za njim, prijel za vesla in odrinil. Pršavica jima je bila v obraz in vse hitreje je brzela šalupa prek zelenkaste gladine, mimo Barkovlja in Miramara, tajinstvenega dvorca, ki mrko kraljuje vrhu odsekane pečine.

Tedaj pa je vstala sredi valov črna senca in rasla vse više in širje, dokler ni bila videti kakor ogromno strašilo z velikim, dolgim kljunom, želeč presekatl šalupi pot in zdrobiti njeno uborno smolnato telesce. Bila je mogočna barkača in fakin je pristal s šalupo pri krmu, jo privezal za roč, vkovan v jadrnico, pljunil v roke, prijel za vrv, ki je visela s palube, in se potegnil kvišku. Tik za njim je prečil ograjo Frank.

V medkrovju so peli, kvartali in pili. Franku se ni ljubilo. Legel je na palubo, položil glavo na zvitek konopca in se zastrmel v neskončno jasne zvezde.

Inženir! Hm — Da bo zgradil ladjo, je dejal. In potem križaril od dežel vzhajajočega sonca, mimo južnega morja v bele pokrajine severnega tečaja... Da, bilo bi lepo. Pa še šalupe ne premore, treske njegovega sandolina pa plavajo bog vedi kje... In nocoj?... Rahlo se je zibala ladja na igrajočih se valovih in paluba je dišala po ribah in katranu. Frank pa je dihal globoko in umerjeno... Nocoj se je pretrgalo.

»In mislil sem biti inženir, pa sem čisto navaden tržaški fakin!«

Karel Mauser

Dve planinski

Jutro v steni

Visimo na vrveh, oči razprte
pijo razcvel grmiček sleča,
ob skalo gladko smo oprli pleča,
na rokah kite so kot grče trte.

Zvenenje klina nas toplo združuje,
kot dobra žila vse nas vrv veže,
tako lahni smo — kot da smo brez teže —
molč jutranji pri nas vasuje.

Ko z vrha nas lepota rani,
v oprtnik bomo zvilili vrv —
ko bo pastir ovcam odprl,
jim bomo dali kruha z dlani.

Planinski križ

Pribit na deblo, od dežja izpran,
izrezan od neznanega rezbarja
— pet kapelj rdečih, pet krvavih ran —
šop vej mu baldahin ustvarja.

Grmiček sleča mu gori v spomin
kot večna lučka, že na pol ugasla,
pri nogah óčnica, bogve kje zrasla,
ime zarezano in zlomljen klin.

Helena Jaklič | Hranilček

I.

Pri Meljnikovih se prepirajo že v jutru. Lada odhaja v šolo in zadnjih deset minut se opogumi, da zaprosi za denar. Čemu ga potrebuje, pove vedno znova. Danes članarine, jutri razstava, proslava, zabava, kolek, zvezek, knjiga. Vršni se to dan za dnem v večno se povračajočih krogih. Očeta nima. Oče je bil čudovita oseba. Zaslužil je svojo mesečno plačo, ki ni dosegla dveh tisočev, in s tem denarjem so nekam shajali, hočem povedati, da je tudi Ladi pripadal njen dinarček brez godrnjanja. Pa pustimo preteklost, ki je bila dobra ali huda, in so ji spomini zabrisali starikavo podobo ter ji dali mladosten obraz. Mati nagrbanči čelo: »Tomažu sem dala zadnje denarje.«

Tomaž si urejuje torbo in poslušša.

»Pa zakaj nisi dala meni, mama. Starejša sem, zadnje leto v šoli, zadnji mesec pouka, pred maturo, vsi hočejo nekaj imeti. Mama?«

»Zmešali mi boste glavo.«

Tomaž molči v aktovko.

»Daj mi, Tomaž. Saj vem, da greš v kino.«

Tomaž se naglo izmuzne skozi vrata. Lada se spusti k sestri v njeno sobo. »Majda, pet dinarjev. Vrnem ti jih.«

Majda odvrne hladno: »Dala sem jih mami, da bo šla na trg.«

Lada mrzlično pogleda na uro in k mami: »Mama, pusti danes trg in mi daj denar. To je za kolek, mama.«

Mama položi prst na usta: »Dala sem Tomažu. V razredu pobirajo nek skupen prispevek in fant se ne more pokazati berača.«

»Kaj naj naredim, mama? Teci k sosedovim.«

»Že so mi posodili za meso. Poglej Velici v hranilček. Ne bo vedela, da smo si izposodili, in prvega ji vrnemo skrivaj nazaj.«

Lada vrže torbo na tla in skoči k deklični omarici po hranilček. Denar zaropota, trese in meče v zrak, da bi se soldki raztresli po tleh. Nič. Ne gre, čas hiti. Steče k Majdi.

»Daj mi, Majda, vrnem ti opoldne iz hranilčka. Mama je dovolila.«

»Nimam. Dala sem mami dvajsetak.«

»Dvajsetak?«

Skoči ven: »Mama, dvajsetak imaš.«

»Nimam.«

»Dala ti ga je Majda.«

»Seveda, dala sem Tomažu.«

»Vse?«

»Ne. Kupila bom krompirja za kosilo.«

»Mama, ti vzemi iz hranilčka, jaz ne utegnem.«

»Ne, nimam drobiža. V hranilčku bo največ pet dinarjev.«

»Pa če ne utegnem! Mama, daj denarnico! Čakaj, poiščem jo sama.«

»Poizkusi!«

»Grem.«

Vržeta se v sobo. Mama si vrže denarnico v nedrije. Lada se spusti v jok.

»Ne grem v šolo.«

»Prav. Pomagala boš v kuhinji, če se bojiš povedati tam, da nimamo denarja za kolek.«

»Še to sramoto! Kdo mi verjame? Potegnejo me za lase in je konec.«

»Naj pridejo mene povprašat.«

»Ah, mama, ti si čudna, ti ne veš, kaj je šola. Druge hodijo v kino, v gledališče, ližejo sladolede, kupujejo sandale raznih barv.«

Obriše si solze in skoči v sobo, zgrabi hranilček in ga z veliko silo butne po tleh, da so se kovanci zakotalili po vsej sobi, pod omare in postelje.

Majda in mama pritečeta in osupneta na vratih. Bledi sta.

»Za Boga, ubogi otrok! Strgam ti lase.«

»Za god sem ji kupila,« se razjezi Majda. Obe se vržeta k njej, da bi ji prisolili zaušnico. Lada pa se skrbno izogiba, išoč po tleh denarčke.

»No, pomirita se. Kupila ji bom zatega, ko bom v službi. Čez mesec dni imam maturo in po počitnicah bom v službi.«

Mama si izbriše solzo: »Ubogi otrok! To bo tuljenja pri kosilu, ko pride iz šole. Le čakaj, betica!«

»Tri, štiri, pet, šest —« Lada šteje, solze splahnejo, obraz se razvedri.

»Sedem, osem, devet, deset —«

Smehljaj ji obkroži ustna.

»Dvanajst, petnajst —«

Črepinje je z roko skrbno potisnila pod omaro, da ne bi Velica prehitro spazila. Pograbi torbo in zakliče: »Zbogom, mama, dobro skuhaj!«

Po stopnicah odmevajo njeni koraki. Teče. Tekla bo vse do šole. Pri trafiki bo izmenjala. In potem? Ah, potem.

»Imeli smo mašo za rajno teto, gospod profesor.«

In potem bo slovesno položila na klop pet dinarjev, ostalo pa bo počasi zganila in spravila v denarnico. Za nekaj časa bo mir v šoli in doma. Mir bo, mir —

Čez mesec dni je bila matura. Predsedoval bo učen gospod, ki je nekoč pisal znanstvene knjige in mu je šestdeset let ozarjenih od svetlih spominov in nič več. Dekleta so okrasile razred, da je bilo kakor v slavnostni dvorani. Spredaj so razpostavile palme in kakteje, na desko so pripele nageljčkov in jo okrasile z napisom: »Narodu in mladini.« Med njimi se je sukala Nada z belim listom v roki in je spraševala vsako posebej: »Ali si prinesla denar za takse? Prinesi do popoldne, ne pozabi, sicer nisi pripuščena k izpitu.«

Lada je ogledovala cvetočo kaktejo in čakala, da se bo tudi k njej priplazila Nada in zahtevala tistih strašnih tri sto. Kako naj reče, kaj naj se izgovori? Kako jih bo dobila pred prvim? Strmi v rdeči cvet, diha vanj močno, srce ji utriplje. Naenkrat se dotakne njene rame sošolkina roka. Lada zgrabi cvetlični lonc in ojoj! Kaktejin cvet se zakotali na tla.

»Joooj!« Vzdih je šel po razredu. Obkrožile so jo in jo neljubo gledale naravnost v oči. Kupile so kaktejo prav zaradi tega prelepega cveta. Nada se obrne nevoljno: »Seveda, kdor ni prispeval, ne ve, da take stvari stanejo.«

Lado je oblila rdečica. Planila je k obešalniku in jim trdo zaklicala: »Prinesem vam drugo, lepšo!«

Lada je hitela po ulicah do glavne cvetličarne in si ogledovala v oknu kakteje. Dosti jih je bilo, le cvetov nikjer. Boječe je vstopila, povabila oči in vprašala nerodno, če bi se dobila kje cvetoča kakteja. Cvetličarka se je nasmejala in odkimala.

»Cvetočih kaktej ne prodajamo. Cvet se odpre in zapre čez noč.« Lada se je nerodno opravičila. »Mogoče pri vrtnarju, gospodična,« so zaklicali za njo.

Ostala je na ulici nekam pobita, zbegana. Ali ji bodo verjele, da ne prodajajo takih kaktej? Ne. Denarja nima. Tako bodo mislile o njej. Spustila se je iz mesta prek parka, da bi prišla do mestnega vrtnarja. Mimo tivolskih vrtov jo je vodila pot. Kam vendar gre brez denarja? Cvetoče kakteje ne bo dobila, to ji je bilo čisto jasno, vendar hoče narediti to dolgo pot. Morda se bo umirila, nekaj jo žene neprestano in zdajle ne bi mogla mirno priti domov. Muči jo misel na denar. Kako naj zaprosi mater sredi meseca, ko ve, da ji ne more dati niti desetaka. Če bi pretaknila vse žepe in denarnice, ne bi našla notri več kot za berače. Tudi pri sosedih je izposodila po običaju, več pa nikakor ne sme, sicer bo izgubila zaupanje. Tri sto samo kolek, zraven pa še kakteja in tista zabava po maturi za pijačo in pecivo, h kateri prispevajo vse z veselim srcem. No, za tisto bo zbolela, takoj po izpitu bo zbolela. Ne. Ne bodo verjele, plačati mora. Mama! Videla je pred seboj samo njo, ki ves dan streže otrokom in obrača denar na vse načine, da bi ga potrošila za najnujnejše. Izginila ji je izpred oči cvetoča kakteja in okrašen razred, sošolke in svečanost profesorskih obrazov, minil jo je strah pred izpitom, zakaj vse strašnejši je tisti strah pred prazno denarnico sredi meseca. Mama gre le redko na trg po zelenjavo, jed postane skromnejša, enolična, brez osvežilnih prikuh. Kdaj bo tega konec? Kdaj bo drugače, boljše, lepše? Kdaj bo tisto lepo sonce zasijalo? Lada dvigne oči proti vili sredi vrta. Vzdih ji zapre ustnici, korak ji obstane. Kakteja... Srce ji začne utripati. Okno je bilo založeno s kaktusi in v sredi je bila cvetoča kakteja, prav taka kot ona in še mnogo lepša, s tremi cvetovi. Ozre se v vrata. Hud pes. Če bi pozvonila? Prišla bo služkinja in z njo se bo dalo pogovoriti. Sreča, da imajo bogati ljudje služkinje, sicer bi bili nedostopni kakor na Hudičevih otokih. Vse pred njo se je zamajalo, razjasnilo. Prišlo je dekle z belo čepico in belim predpasnikom.

»Kaktejo bi rada kupila.«

Dekle se nasmeje: »Pri nas nič ne prodajajo, imajo dosti denarja, samo kupijo.«

Lada je požrla slino in povabila oči. Dekle pa je bilo nekam veselo in je začelo vpraševati. Povedala ji je vse do konca. Dekle je steklo

v hišo in prineslo v roki kaktejo z okna. »Posodim vam jo, gospa ne bo niti spazila. Še do danes ni omenila, da kakteja cvete. Položila sem notri drugo.«

»Kar ne upam vzeti.«

»Le pogum, čez nekaj dni jo prinesite nazaj kar ob tem času. Gospa sedi v kavarni in sem sama v hiši.«

»Ah!«

Ladi je zaigralo srce: »Prinesem vam petdesetak!«

»Še tega se manjka.«

»Moj naslov je...«

»Nič, nič. Velika svetlolasa študentka. Zadostuje.«

Pri večerji je omenila Lada mami za denar. Jedli so mlečno kašo. Sredi grižljaja je mama odložila žlico in se spustila v jok. Lada naglo: »Mama, jaz bi šla k stricu. O počitnicah bom že kaj zaslužila in vrnila.«

Mama je naglo obrisala solze: »Ne, ne, nikoli k stricu. Saj bom dobila, saj se bo dobilo, saj se mora dobiti, to bo zadnje.«

Lada je že prej nehala jesti: »To bo zadnje, mama, potem bo služba.«

Tomaž je pustil jed na krožniku, Majda je počasi premlevala med zobmi, kakor bi grizla sol. Velica je jedla sama. Mama se je vsedla nazaj: »Jejte, nikar ne puščajte na krožniku.«

»Sit sem,« je odvrnil Tomaž.

»Nočeš kaše? Včasih si rad jedel.«

»Rad jo imam, ampak nekam dosti je je.«

»Manjšo mero sem vzela kot navadno. Le pojejmo.«

Oba sta vzela žlici in so nadaljevali do zadnjega grižljaja. Mama je odvezala predpasnik in vzela ogrinjalko: »Pospravite kuhinjo. Stopim k sosedom.«

Zaprta je vrata za seboj. Otroci so molčali. Tomaž je gledal v knjigo, Majda je šivala, Velica je tiščala pri svoji punčki, Lada pomivala posodo. Ladi je nekam odleglo, spravila je z jezika tisto strašno besedo o denarju. Zdaj je mirna. Majda preneha šivati in zaihti v robec: »Delam od jutra do noči in nimam nič od vsega.« Tomaž je vrgel knjigo na mizo, vstal ter vzel jopič, da bi šel ven. Lada ga je prestregla: »Danes ne greš. Tomaž, nimaš nič srca?«

»Pusti me, jaz ne bom gledal vaših obrazov.«

»Seveda ne, nobeden te ne sili. Spat pojdi, saj veš, da mama noče, da zvečer odhajaš.«

Uprla se je v vrata, Tomaž pa je poizkusil s silo.

»Samo nocoj, Tomaž.«

»Ravno nocoj nočem gledati stene.«

»Pa boš!«

»Pa ne bom.«

Odrinil jo je trdo. Tedaj je pozvonilo. Oba sta se umaknila in poravnala za sprejem. Lada je odprla.

»Mama!«

»Kaj vama je, da sta v veži?«

»Nič. Si dobila?«

»Ah,« je zamahnila z roko. »Pred prvim mi noče posoditi. Pa bom že naredila, še celo noč imam in jutro, prinesem ti denar ob desetih v šolo.«

»Kako boš dobila?« je vprašal Tomaž. Zamahnila je zopet z roko: »Ah, čisto lahko, Tomaž. Saj nisem pomislila nič. Mož tam me je spomnil. Nesla bom zastaviti.«

»Kaj?«

»Bo že kaj. Taki berači tudi nismo, da ne bi spravili robe za štiri sto dinarjev. Imam očetovo suknjo, očetovo uro.«

»In če ne bodo hoteli vzeti?«

»Brez skrbi. Mirno pojdite spat. Vsak bo razumel, da ta denar moramo dobiti.«

Umaknili so se v sobe počivat.

II.

Predsednik izpitne komisije je vstopil za mizo in spregovoril dekletom v slovo. Pred njim je stala cvetoča kakteja. Lada je stala v srednji vrsti in poslušala s sijočim obrazom in zadržanim dihanjem. Še nikoli v življenju ji ni bilo tako čudovito lepo. Denar je izročila sošolki, nihče je ne bo nikoli več terjal. Zraven pa ji je še ostalo za zaključno veselico, na katero bodo povabile ves profesorski zbor s predsednikom vred. Tudi petdesetak za kaktejo, za na posodo ji je ostal od maminih štiri sto. Morala je malo več povedati, saj bi mama res ne razumela, da se ne sme odtegniti šolski zabavi. Ponosno je pogledala po tovarišicah in zdaj pa zdaj zašepetala naprej ali nazaj: »Kakteja, čudovito!« Predsedniku je glas malce drhtel, bil je močno ginjen.

»Drage abiturijentke, bodoče vzgojiteljice mladine in naroda! Pričakujemo vas z odprtimi rokami, kliče vas mladina, potrebuje vas mladi rod, rahle vrtno grede kličejo vrtnarja, toda ledina po širni domovini išče trdnih rok, zorana polja se ponujajo sejalcem. Na pot! Srečno! Brez obotavljanja in strahu, mladost vam je v žilah, ogenj v dušah! Ah! Ko bi mogel z vami! Srečno! Srečno!«

Glas je bil ves mehak, kakor da bi bil pregneten s solzami.

Lada se je pomudila v mestu. Sprehajala se je po glavnih ulicah brez cilja, sem in tja, kakor da prvič čuti, da je zdaj njen korak tak kakor drugih. Kaktejo je skrbno vrnila in petdesekat ji je ostal v žepu. Ozira se v izložbena okna. Hranilček za Velico. Otrok še ni opazil, da nima več te posodice, ki mu je zrasla k srcu.

Pozno popoldne se je vrnila domov. »Končano je, mama!« Stisnila je k sebi njeno glavo. Materi je obraz zasijal. Ponosno je pogledala svojo najstarejšo, svojo prvo in ni rekla nič. Potegnila je iz ogrevalnika posodo in ji naložila krožnik z debilimi rezanci, opečenimi na masti. Redko so bili na mizi pri Meljnikovih, kajti otroci so jih pojedli kar z očmi, najsi je bila skleda zvrhana.

»Že za počitnice si bom oskrbela delo, bila sem na borzi.«

»Naspi se najprej in pospravila boš lepo po hiši. Glavno je, da boš prošnjo hitro vložila in da si usposobljena za nekaj. Tistih izdatkov za šolo tudi ne bo več.«

Velica je sedla tik k njej in jo ogledovala, kako slastno požira dolge, bele rezance. Lada ji je šepnila nekaj na uho. Velica skoči naglo v predal po veliko žlico in pomaga prazniti dobro obložen krožnik. Potem pa vzame Lada iz aktovke zavojček in ga pokaže: »Ugani, Velica.«

»Bonboni.«

»Niso. Potipaj.«

Otipala je natančno in ostrmela. Ne more si misliti, kaj bi bilo. Lada se omeči in skrbno odvije.

»Jabolko! Hranilček!«

Postavila je na mizo hranilček v obliki jabolka z zeleno vejico ob peclju.

»Zdaj bom imela dva: jabolko in hruško.«

Lada jo vzame v naročje: »Ah, Velica, nekaj strašnega se je zgodilo pred nekaj dnevi. Ubila sem...«

»Moj hranilček?«

»Ja. Zdaj sem ti kupila lepšega in še več denarja je notri.« Velici se je obrazek nategnil. Priskočila je mama: »Joj, jabolko! Kako lepo! Ugriznila ga bom.«

Velica se je nasmejala mamini kretnji. Tomaž je ugotovil, da bi bil lep okras za njegovo sobo. Majda ga je suho prijela v roko in rekla, da je mnogo težji od hruške. Velica je sprehajala oči od enega do drugega in potem stisnila jabolko ljubo sumno k sebi in se zasmejala.

»Nesi ga v sobo,« ji je zaklicala mama. Velica k vratom, potem pa nazaj k Ladi in ji zastavi vprašanje: »Kaj pa, če bi ubila še tega?«

»Bi ti kupila še lepšega,« jo potolaži Lada. Velica je pogoltnila slino in rekla zaupno: »Veš, kadar potrebuješ denar, si le izposodi pri meni in poberi vse iz hranilčka.«

III.

Meseci so minevali, o službi še ni bilo sluha. Nič ne nastavljajo, denarja nimajo. Ladi je brnelo v glavi. Vedno znova se je spomnila cvetoče kakteje in ganljivih besedi predsednikovih. Sedi pri oknu in ogleduje svoje čevlje. Zanesla bi jih k čevljarju, toda ne upa. Ne upa prositi denarja, ker ga ni v hiši prav nikjer. Nič. Mora, naročila bo le majhno krpo za prvo silo. Hranilček je butnil ob mizo in črepinje so se zakotalile po tleh. Velica je pritekla iz kuhinje, obstala na vratih in gledala. Potem se je opogumila: »Prineseš mi lepšega, veš!«

Čez nekaj dni je stal na Veličini omarici nov hranilček, zamorček. Otroku je ugajal bolj od prvih dveh in sredi pogovora je začudeno vprašala: »Kakšen bi bil še lepši? Kar ne morem si misliti.«

Za božič se je naletelo snega za nekaj tednov. Za praznike je obetalo biti neprijetno v hladnih stanovanjih. Tiščali so se v kuhinji, Velica in Tomaž v knjigah, Majda in Lada v šivanju.

Velica se je primaknila k Ladi.

»Lada, nekaj na ušesa! Božiček mi vedno kaj prinese. Nekaj kupi mama, nekaj Majda, nekaj ti. Če potrebuješ denar, vzemi v zamorčku.«

»Res? Praviš, da ti je všeč.«

»Pa mi boš vrnila še lepšega.«

Ladi je bilo težko. Hranilček stane in bi bil že sam zase darilo.

Dopoldne pred svetim večerom je šla z doma. Zgodilo se je nekaj posebnega. Velica je sama razbila hranilček in položila denar s črepinjami njej na nočno omarico. Čudne so otroške misli.

V izložbah je bilo marsikaj božičnega, prazničnega. Stopila je v eno in drugo trgovino, da bi kupila posebno lep hranilček. Nič ni bilo lepšega od zamorčka. Že ji je bilo do utrujenosti. Ogleduje okno pri starinarju. Tedaj ji zazveni v uho pozdrav. Obrne se. Nekje je že morala videti ta obraz, prav gotovo, čisto znan ji je. Ni se mogla domisliti, morda je bilo to že davno, morda šele po maturi. Bilo je. Razodene mu svojo željo o hranilčku. Obraz mu postane silno imeniten, skoraj svečan.

»Ne iščite toliko. Nič prida ne boste našli. Oglasite se pri meni v muzeju in vam jih pokažem, da vam bo vid jemalo.«

Popoldne je pohitela v muzejsko poslopje. Čuden mir jo je prevzel. Plašno je stopila po belih stopnicah v nadstropje in potrkala. Vstopila je v veliko sobo in, preden se je razgledala, je že minilo nekaj minut. Na tleh je ležal kup starinskih knjig, stene so bile okrašene z ženskimi podobami, na mizi pa je stalo troje hranilčkov iz brona.

»Joj!« Preden je dala roko, je izrazila svoje začudenje. Prijela je v roko vse tri, vsakega posamič, ga otipala, povprašala.

»Budda?«

»Budda. Polna vrednost gre v tisoče.«

Ladi se je zameglilo, kakor da stoji pred nečim nepojmljivim.

»Poklonim vam ga,« jo je prekinil gospod znanec.

»Ah, nemogoče.« Vrtela ga je v roki in se smehljala. Nekdo se je močno oklenil njenih ramen in obraz se ji je udajal pod obilico poljubov. Hranilček se je zakotalil po tleh, skoraj se ji je posrečilo znebiti se nasilneža in je stekla po stopnicah, kakor bi jo strela.

Velica je oprezala pri oknu, kdaj se bo vrnila Lada in prinesla kup zavojčkov za sveti večer. Med njimi bo tudi hranilček. Lada pa se je vrnila čisto prazna in močno slabe volje. Odrinila je sestrico od vrat in ji rekla: »Ničesar ni bilo. Naročila sem nekaj posebnega. Moli, da bo zares prišlo, če ne nocoj, pa za novo leto.«

Sveti večer je bil mračen, mama je naredila potvičko in, ko so narezali pet kosov, je ni bilo več. Nakuhala je še čaja in Velici je od nekod prinesla bonbončkov in piškotov.

Na Silvestrovo popoldne je prinesel pismonoša Ladi zavojček. Velica je zakrilila z rokami: »Božiček!« Otipala je in iz same zadrege ni hotela povedati, da je to verjetno hranilček. Lada je pobledelela.

»Odpri!« prosi Velica.

Ne, skrila bo in odposlala nazaj. Velica v jok. »To je moj božiček! Ne nazaj!«

Lada odvijje in izmed papirjev potegne hranilček iz brona. Veličine oči so uganile. Zamorček je bil mnogo lepši. Lada ga je postavila na omaro v občudovanje in rekla: »Velica, ta hranilček je tako dragocen, da ga ni lepšega v Ljubljani in nikjer!«

Velica je našobila usta, pristavila stolček in potegnila hranilček s seboj. Nato ga je vrgla na tla: »Nočem. Ta ni lep, raje mi vrni zamorčka.«

Lada je pobrala hranilček s tal in je skrbno pogledala, če se ni kje obrabilo. Prijela je papir, da bi zavila nazaj. Med prsti ji je obtičal bel listič. Odprla je in brala: »V lep spomin na Vašo zmago, gospodična Lada. V globokem spoštovanju Vam poklanjam hranilček.« Nato je pobožala Velico in ji rekla: »Prinesem ti lepšega.«

Čez dobro uro se je vrnila, obraz ji je bil jasen, veder. Zaklicala je Velici: »Nekaj čudovitega je novi hranilček. Pomisli, odpira se s ključkom.«

»Ah!« Velica je skočila z žarečim obrazom in objela sestrico, ki je počasi odvila zavojček in postavila na mizo železno skrinjico.

»Tu imaš ključek!«

Velica je z drhtečo roko vtaknila ključek in odprla. Notri je ležal čisto nov desetak. Plosknila je z rokami in hitela kazat mami. Potem je natresla noter še drobiž iz starega hranilčka ter skrbno zaklenila.

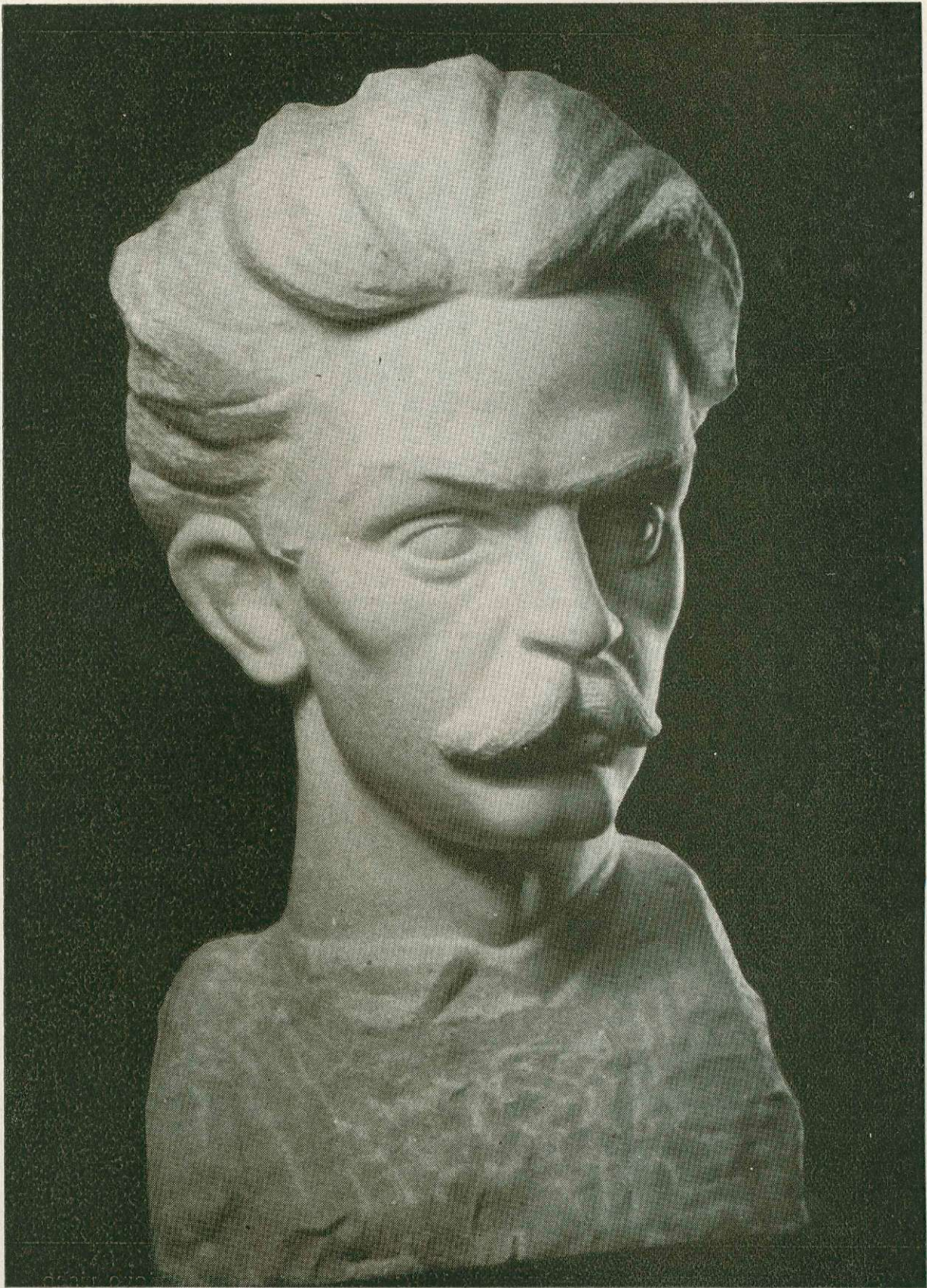
Lada pa je zadrževala dih in zažarela ob toplih, mehkih čustvih. Bila je srečna. Dvakrat srečna.

Jože Šmit

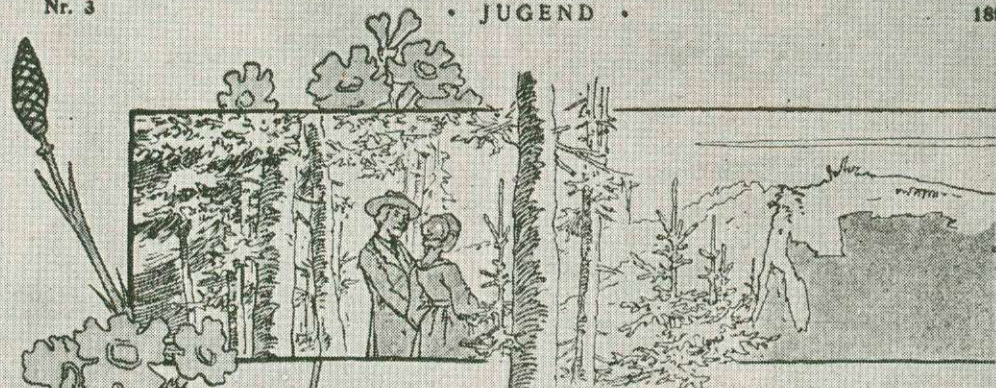
Introitus

Stopil bom v svetišče daljnih gajev
in bom ljubil praznično toploto,
ki jo daje sveti ogenj majev;
in drhte objemal bom samoto
svojih rok, zasanjanih v molčanje,
ko le sončni žarek skozi veje
večno mladih oljk bo padal nanje...

Naj dovolj ta žarek me ogreje,
da ob žetvi pred skrivnost oltarja
padel bom kot zlat pšenični klas —
žrtev zrelosti in ne viharja!
Da se drobna šmarnica sklonila
z belim cvetom bo nad moj obraz
in za — Jezusa me poljubila.

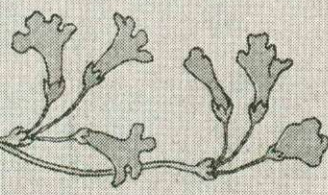

Sl. 12. Fr. Gorše: Pisatelj Ivan Cankar (1944)

Am Scheidewege

Kind, lass uns leise auseinandergehn,
 Dass nie sich wieder unsre Wege streifen
 Und niemals wieder Deine jungen Augen
 So märchenglücklich in den meinen ruhn.
 Kind, zaudre nicht! Nur dann wird unsre Seele
 Den traumesweichen Hauch, der uns umfließt,
 So innigstill und ungetrübt bewahren,
 Denn dieser Stunde Duft kehrt niemals wieder.....
 Wir schritten schlendernd durch den Frühlingstann,
 Es hüpf't der Bach durch moosiges Gestein,
 Durch dunkle Zweige winkt des Himmels Blau,
 Die Falter flattern und der Vogel singt,
 Die Blumen lachen zwischen Farnebüschen:
 Es war so waldeheimlich und so traut.
 Und als Du müde warst, da stützt' ich Dich
 Mit festem Arm, Du aber gabst zum Danke
 Mir zagend-scheu den hellen Blütenstrauss,
 Den Deine kleine weisse Hand gepflückt —
 O dieser Stunde Duft kehrt niemals wieder.....
 So still und wunschlos schritten wir dahin,
 So voll Vertrauen, so geschwisterlich,
 Als müsst' es treu für alle Zeiten dauern,
 Und doch, Kind, lass uns auseinandergehn!
 Ich war Dir gut, so wie ein Bruder gut,
 Das war nicht Liebe; und auch Du, mein Kind,
 Glaub' mir, Du liebst mich nicht. Doch wenn wir fürder
 So noch beisammen durch die Wälder schreiten,
 — Wir sind so jung, der Frühling ist so licht —
 Dann wird sich langsam, langsam Alles wandeln.

Handwritten signature and date:
 Olga Franzotove
 1897

Sl. 13. Stran iz revije »Die Jugend« 1897: Predloga za Cankarjevo risbo v album Olge Franzotove

Stanko Janežič | Nova maša med viničarji

1.

To pa je bilo zares nekaj čudnega za ves tisti vrhovljanski okraj. S široko razprtimi očmi so se viničarji zazirali drug v drugega in ni jim in ni šlo v glavo, da se je moglo kaj takega dogoditi prav sredi med njimi. Nekaj svetlega je nezadržno zasijalo vsem iz oči, od trpkega spoznanja globoko vdrtih, od zatrtih solza boleče raztoženih. Mehek smehljaj je drhteče zacvel na trdih licih in ovenel ni vse tiste dni. Neka zdrava, a doslej vsakomur in vsem tako tuja samozavest je napojila srce. Vse bolj odločna je postala beseda, vzravnali so se upognjeni hrbti in korak je bil prožen kakor vojaka. Da je tedaj prišel daljni znanec mednje, med te jeruzalemske viničarje, ne prepoznal bi jih zlahka. Pomel bi si oči in povprašal prav resno: »Kaj ste ali niste to vi?«

Taka je bila tistikrat z viničarji. Vsega pa je bila kriva nova maša. Bože mili, ali je že kdo kdaj slišal, da bi kak viničar imel novo mašo! Prav gotovo, da ne. Kje! Najstarejši dedek ne pomni, da bi kdaj kakega viničarskega poslali v šole. Za kakšnega hlapca ali natakarja ali policaja — za to je že še kateri zašel v mesto, pa še to prav redki — poleg služkinj seveda — drugače pa, viničar: motika, škropilnica, puta — to je tvoje, tega se drži na veke.

A zdaj je nenadno nekam daleč, globoko zatonilo vse hudo in žalostno. Velik praznik je na zlatih vozéh pripeljal vso svojo skrivnostno bogato, čudežno lepo prazničnost med te goričke vrhé, ki so že sami na sebi bogati in lepi za vsakogar, le za viničarja ne. Doživljali so zdaj prleški viničarji svoj veliki svetek kakor nikoli nobenega ne.

Jutranja zarja, ki dan za dnem prešerno poljublja robove goric, se je komaj zdaj dotaknila njih oči in pustila v njih svoj odsev. Tako je bila vsa radostna, vsa svatovska, viničarje je námalem opijanal njen rožni sij, ki je venčal obzorja in se na njih čela lovil in se zlatil kakor rajski obet.

Prvikrat so občutili vso veličast kraljevskega sonca sredi neba. Druge krati jih je le žgalo in mučilo — kakor brezkrajen božji blagoslov jih je božal zdaj njegov poldanski žar.

In zarja večera — kakor razkošje ljubezni jim je bila blizka in draga. Zdravamarijo je znanila in še bolj je dušo razsvetlila s toplo mislijo na večni pokoj v svetlobi neba.

Svetel praznik, iz neba samega milostno poslan, je z nezadržno silo zajel srca vseh Vrhovljanov. Poslal pa ga je Gospod Bog po Vinku Vincetiču, viničarja Vincetiča petem sinu, ki je tistikrat bil novomašnik.

2.

Pripravljali so se že dolgo skrbno in resno vsi viničarji. Od velike noči sem skorajda na drugo mislili niso kot na to. Žegen je bil letos še vse bornejši kot druga leta. Komaj da so ga pokusili. Ali pa še tega

ne. Saj kolin, ki jih je ta ali oni imel vsako zimo, letos nikjer ni bilo. Prase mora vendar ostati za primicijo. Ničesar si niso privoščili. Zaglajeni deci, ki so vekali, so rekli: »Čakajte, čakajte, ko bo nova maša, takrat...« In so se tudi otrokom ob tej besedi čudno zasvetile oči in so pričakovali nekaj velikega in lepega, nekaj takega, kar še pač nikoli ni bilo.

Vsi skupaj so skrbeli in vsak po svoje, da bo slavje zares veliko in pravo. Prav tako mora biti, kot so druge nove maše, kot jo je pred leti na priliko imel Tomažičev gospod spodaj v grabi. Da, še malo ne sme zaostajati za njo. Naj vidijo kmetje, naj vidi gospoda, naj vidi ves svet, kaj premorejo viničarji, da tudi oni niso kar tako, saj je med njimi, prav sredi med njimi, iz njihovega mesa in iz njihove viničarske krvi vzrasel — gospod. Zmerom so viničarji držali vkup, a tako edini kakor v pripravi na to svoje novomašno slavje še pač niso bili nikoli. Kakor da bi imeli eno samo srce.

Tekmovali so v ljubeči požrtvovalnosti, kdo bo več storil in dal od svoje beračije. Tako lepi so bili v tej svoji neogljenosti in preprostosti srca, da bi jih človek poljubil, vsakega naravnost v srce. Novomašnik Vinko jih je. Ne le enkrat. In je vedel, da jih bo v žrtveni ljubezni poljubljal do konca svojih dni.

Le poglejte starega Jožeka. Námalem čudež se je zgodil z njim. Cela dva meseca že ne kadi. Pa niti malo ne. Ni kar tako šlo s to stvarjo. Saj bi Jožek prav zares tri dni in ves teden ostal rajši brez vsake jedače, kot da bi le en sam dan prebil brez tobaka. Menda bi takoj umrl brez njega. On že je mislil tako. In vsi Vrhovljani so vedeli tako. Venomer je z očmi visel na tistem posušenem in lepo zgrbančenem svinjskem mehurju za pasom. In ko je bil prazen, zadržala ga ni nobena sila, da je ne bi mahnil kar povprek čez gorice naravnost v Golenkovo gostilno pri Miklavžu, kjer so mu postregli, ne da bi spregovoril. To pa vedi sam Bog, kje je tiste drobne krajcarje dobil stari nemanič Jožek. Za sol, za moko jih ni bilo. A za tobak — treba je pač živeti. Čikal je samo tako včasih, bolj po strani, za nameček, fajfo je rad vlekel češče, najboljše so pa le bile cigarete, take, ki si jih je sam v časopisni papir nasukal.

No, vso to strašno navezanost in strast je zdaj pokopal. Večje žrtve bi si pač ne mogel izmisliti. Menil je prve dni, da bo moral leči. Trikrat je prišel prav pred Golenkovo gostilno — pa se je obrnil in ves omočen kolovratil nazaj. Drugi dan se je zasukal že pri Košajnčevi kapeli, potem pri Špešičevem križu. Da, viničar Jožek je gospoda Vinka imel močno rad. Kako lepo sta se zadnjič, še nedavno, pogovarjala o tistem velikem klopotcu, ki še zdaj vsako leto tako ponosno klopota pred Vincetičevu viničarijo. Nikdo drug kot on, stari Jožek, ga je napravil. In za nikogar drugega kot za Vinka, za gospoda Vinka, seveda — ko je bil še majhen, že takrat je imel klopotce tako rad.

Zares, kar čuden je bil viničar Jožek. Kakor otrok si je dobil nekje lončeno posodico z ozko odprtino in tja noter je metal tiste svoje dinarje, ki bi šli za tobak. In ko je mesec, dva delal tako, je bil tega svojega

početja tako vesel, da je venomer hodil oglejevat svoj mali hranilček, ga božal, se pogovarjal z njim in si živo predstavljal, kako bo iznenadil z njim gospoda Vinka. Vedeli pa so za to zadevščino že davno prej vsi vrhovi in ne nazadnje sam gospod Vinko.

Pa da si tiste dni mogel tako na skrivaj in za hip polukniti v staro, častitljivo ládico starega Šalamija. Skrbno jo je zaklepal in kot zaklad varoval pred vsakomer. Če si ga pobaral, kaj neki ima tam notri, te je kakor s sabljo prebodel s svojimi sivimi očmi skoz in skoz in malo-marno, a obenem kakor zviška vrgel predte: »Eh, kaj, neke stvari so!« Potem je cmavknil z debelimi ustnami, da so zatrepetali beli mustači, te zaupljivo pogledal pa odbrzel nekam ven in se koj vrnil z velikim ključem v rokah. Položil je prst na usta, češ — naj bo in ostane vse tiho, potem pa počasi in z velikim spoštovanjem odklenil skrinjo, le za peteroprstje visoko dvignil pokrov, a komaj si prislonil oči, te je že potisnil vstran, zaklenil in odnesel ključ nazaj na skriven kraj. Nagajiv smehljaj mu je visel na ustnah in lahko si tedaj dve uri tiščal vanj, spregovoril ni nobene.

Na pol viničar, na pol berač je bil stari Šalamija. Trikrat na teden je namreč vrgel torbo čez rame in vrečo, vzal velikanski rožni venec v od dela otrple roke — že leta in leta prstov ni mogel več skrčiti — ter krenil na krvavo romarsko pot od vrat do vrat. Imel je tudi on gospoda Vinka srčno rad, pa kako bi mu mogel kaj drugega dati kakor od tega, kar bo priberačil. Očedil je torej lepo svojo staro ládico v kotu in zdaj je nosil že tedne in mesece tja tista drobna prgišča mokice, belo posebej, rženo posebej. Prilagal je jajčka, zabelo je nabiral v lonček in še kak košček mesa je kdaj kdaj padel vmes. Velikanska radost ga je navdajala pri tem in ljubezen je rasla in rasla. Ko je gospod Vinko tudi za to zvedel v mesto, ni mogel zadržati solze in gorkó je izmolil očenaš za starega prijatelja Šalamija in vse svoje uboge viničarje.

Prave čudeže je delala nova maša. Stare, zakrknjene grešnike je spreobračala. Pijanec Bolfenk je že bil deležen tega blagoslova. Menil je prej, da se mu bodo skunkači in žabe zredile v želodcu, če bi enkrat pil vodo. Zdaj je docela spremenil mišljenje. Ne le da ni zašel več na noben vinotoč, vsako kupico pijače, ki jo je dobil od gospodarja kdaj pri delu ali za svetek, je lepo nesel in vlil v veliko steklenico, ki si jo je izposodil nekje v grabi. Samo enkrat ga je zmotila skušnjava, ko se je zagledal v dragoceno tekočino, da se mu je zvrtelo v glavi in so same od sebe roke segle po posodi in je nagnil in pil v velikem požirku. Pa mu je potem bilo hudo, da je námalem jokal. Kakor da je storil velik, neodpustljiv greh.

Bolfenka so posnemali mnogi. Vsakdo je pridal še kaj svojega. V ljubezni je človek čudno iznajdljiv. In čudežno moč daje ljubezen. Kar je temno, je svetlo. Kar je prazno, je polno. Sežeš z željno roko tja, kjer nič ni, in glej, izvlečeš jo navrhano. Kamen je zlato, kruh je pogača za ljudi, ki se ljubijo. Sreča je pri njih doma in radost se smeje z velikim, prisrčnim smehom iz vsake kretnje in dejanja, iz vsake besede, iz misli, ki še porojena ni. Zato je tudi med viničarji bilo življenje tiste

mesece pred novo mašo tako silno lepo, da so pozneje le kakor na daljne, nebeške sanje mislili nanj. Ljubezen je med njimi splela tisoč vezi kar vsepočez in vse so vodile k izviru — k novomašniku Vinku.

Nastavili so pa novo mašo komaj tja v sredo meseca avgusta. Treba je vendar poprej iti na mlat. Treba je prej mertik pripeljati v vrhé. Kako čejo drugače peči kruh in pogače in povitice...

Da, viničarji so na vse mislili in ničesar niso pozabili. Od vseh strani so preračunali vsako stvar in so v pripravah delali in storili tako, kakor je treba in je prav. Zakaj njihovo novomašno slavlje mora biti veliko in lepo, prav tako, kot so nove maše v grabi in drugod.

3.

Tisti teden pred novo mašo je bilo po vrhéh kakor v preddvoru nebes. Neka sladka vznemirjenost je zajela vse, govorili so šepetaje kakor v cerkvi, blažen smehljaj je drhtel na licih in iz oči je sijal angelski blesk. Dekline so pletle vence pozno v noč, svetla pesem jim je lahno kot po valih jezera sanjave duše pozibavala. Čehi so v zgodnjih jutrih stavili mlaje in njihovi vriski so vzletavali mladi zarji v objem. Tam na Vincetičevem bregu so ob stari, razpadajoči koči iz samega smrečja pravo pravcato uto postavili. Potem so napravljali mize in klopi, tudi starejši možaki so jim pomagali, kolikor niso kolinarili ali imeli opravka z vinom ali s čimer že bodi. Ženske pa so kuhale in cvrle in pekle, da so se deci frkali nosovi in so zatrdno zdaj verovali — saj so že na lastne oči videli in na lasten nos zavohali — da bo ta »micija« še nekaj vse večjega kakor deset gostovanj vkup.

Potem pa pevci, potem pa tamburaši, da, viničarji so imeli že nekaj let sem svojo tamburaško godbo — ali je bilo to zdaj nekih vaj v pozne popolnoči. Potem pa svatevce. Koliko letanja in strahu in skrbi so imele že z belimi oblekami. Saj se jim v njihovi ponižanosti in revščini nikdar še sanjalo ni, da bodo nosile kdaj bele obleke, ko pa se ji vsaka še kot snaha mora odpovedati. Ali zgodilo se je. In morti na nobeni kmečki novi maši ni bilo toliko družic. Imel je novomašnik Vinko tri sestre in štiri brate, živela sta mu še oče in mati, ali istina je bila to, gospod Vinko jo je čutil, čutili so jo vsi viničarji: ena sama družina je bil zdaj ves viničarski svet, bili so vsi zdaj bratje in sestre gospodu novomašniku, bili so mu oče in mati.

Praznik vnebovzetja Marijinega ali velika maša, ko naj bi gospod Vinko, viničarja Vincetiča peti sin, pri Jeruzalemu, viničarski prestolici, na najslovesnejši način novo mašo pel, je padel tisto leto na nedeljo. Dan je bil iz prvega jutra v zadnji večer prečudno lep, kakor da sta se tudi nebo in zemlja že vse leto pripravljala nanj.

Skrivnosten, še na sanjavo noč naslonjen sijaj prve zarje je na daljnih obzorjih kakor z mehкими, nevidnimi perutmi drhteče zaplal v pozdrav. Zapovrstjó in neslišno je utrinjal zvezde na mračnem nebesu z dolgo, dobrotno roko. Vse je bilo tiho, le črički so v ubranem soglasju

pripevali temu veselemu obredu. Utihnili niso vso noč, že od snoči ne, ko je bil prelep slovesen sprejem novomašnika z govori in deklamacijami, s petjem in godbo, z zvonjenjem in — s solzami veselja. Vedeli so črički, kako zelo drag je njih glas že od nekdanj sinu goric — gospodu Vinku. Kakor stoglasne orglice so na tiho, ponižno in prisrčno spremljale slovesne solospeve in mešane zборе klopotcev, ki so jih za veliko mašo nadeli po stari navadi in so zdaj vriskali in peli, da se je novomašniku in vsem Vrhovljanom kar samo od sebe smejalo srce.

Kdo bi le spal v taki noči in poležaval v tem velikem jutru. Čuj, zdaj so možnarji zabobneli. Preko Šalovskih šum doni njih mogočen glas in do sinje Ivanjščice in tja v Prekmursko ravan. Tamburaši so zaigrali budnico, da te je pognalo iz postelje, pa če bi ves kruljav bil. Pri Jeruzalemu so začeli zvoniti v klenk. Taka pesem še pač ni plapolala iz jeruzalemskega stolpa čez goričke vrhe, tako sveto prazniška, kakor v nebesa povzdignjena.

Iznenada je sonce v vsej veličastni preprostosti prijazno zamežikalo in zablestelo tam izza Kajžarja in Vinskega vrha in nekaj čudovitega je bil takrat ves tisti gorički svet.

To vedro nebo s čudežnim, vse osvetljujočim popotnikom na robu, to mladozeleno, z veselimi belimi lici zidanic ozaljšano in z množico drobčkanih, biserno rosnih oči posejano otočje goric in med njimi ta radosten živžav pesmi in godbe in vriskov in zvonjenja in donenja — človek bi obstal, na široko odprl oči in ušesa in srce in jih ne bi odmaknil, ne oči ne ušes, ostal bi in srce bi za vedno bilo kar tam doma.

To pa je bil šele začetek tistega prazniškega dneva. Dan je rasel, z njim prazničnost, sonce se je dvigalo, pesem je postajala vse lepša, vriski pogostejši, godba glasnejša in zvonjenje vse bolj mehko in ubrano.

Niso se novomašni svatje vozili na vozech po klancih okoli v Jeruzalem. Saj bi res voz ne bilo kmalu dovolj in — ali ni bila vse lepša, vse veličastnejša tista čudovita procesija, ki se je vila brez kraja in konca sredi goric. Sredi goric, mladostno ozaljšanih, ki so vzdrhtevale od prazničnega občutja in od zveste ljubezni. Pozibavali so se široki listi in zvončkljali so grozdki z drobnimi jagodami ves čas slovesnega mimohoda. Skromne viničarije so tako prijazno, domače pozdravljale ob straneh, visoki jagnedi so stali v ponosnem pozoru in njih lističi so, svetlo spreminjajoč se v osončju, nežno vzplapolavali zastavice.

Pela je zemlja s črički, pelo je ozračje tisto poletno pesem, ki jim pevcev — čebelic in muh in ne vem kakih cvrčacev — nikjer videti ni in ljudje pravijo, da poje dan. Iz sadovnjakov in dolinskih gozdov so popevali ptiči. Kdaj kdaj je kateri na vrh priletel, prav nad novomašnika, zažvrgolel je in za hip romarjem posodil pot. Nad vsem in čez vse pa so peli klopotci. Na tiho, počasi, slovesno. Glasneje, hitreje, vzradoščeno, v žarno vedrino vriskajoč na vso moč. Zaklopotal je en sam, pridružil se mu je bratec in že je bučeče zaorglal ves gorički zbor. Tako je šlo vso pot. Plapolalo je med goricami in prek vrhov tisoč pesmi, tisoč napevov, nikoli zapetih, od nikogar zaslutenih. Razumelo jih je le viničarsko srce.

In sonce je žarelo iz svetih nebes v tisoč bleščečih pramenih, zlatih, srebrnih, pisanih. In vrh stolpa in nad slavoloki vrh mlajev so plahutale zastave. Nekaj tako lepega, v srce segajočega je naša zastava, lesketajoča se v soncu, svobodno, veselo vihrajoča sredi vetrov.

Razločneje so zdaj zadoneli klenkajoči zvonovi. Kolikokrat je že novomašnik Vinko poslušal ta glas zjutraj, opoldne, zvečer, ko so k maši vabili in k večernicam. Saj bi ti gorički ljudje ne mogli, ne znali živeti brez cerkvenega zvona. Kolikokrat je gospod Vinko sam že vlekel za vože. Saj lepšega ni kot Bogu in ljudem zvoniti na veliki cerkveni zvon.

Tisoč spominov se je novomašniku zdramilo v duši. Spojili so se z donenjem zvonov, z žarom nebeškega sonca, s plapolanjem zastav, s pesmijo goričke zemlje v eno samo veliko, radostno hvalnico. Bila je glasna kot ta vrisk in pesem in ves ta zunanji blišč. Pa je bila tudi tiha, v dnu duše blaženo umirjena. In šele ta notranja radost je pravi temelj in vir vse zunanje.

Novomašnik Vinko se je znašel s svojim Bogom. Vedel je, da ga je milostno poklical za svečenika, da bo srednik med Bogom in ljudmi — viničarji. Odzval se je in se vsega predal Kristusu in svojim dragim viničarjem. Seveda so ga ti nekoliko po svoje razumeli. Námalen tako kakor nekoč Judje Kristusa Odrešenika, ki je na svet prinesel božje kraljestvo, oni pa — posvetneži pač, kakor smo vsi ljudje — so menili, da jim bo sveteni kralj in jih bo odrešil vsega hudega na zemlji.

Mlademu duhovnu je šlo — moralo mu je iti — predvsem za duše, za njih večno življenje. A treba je živeti tudi na zemlji. Viničarji morajo kakor drugi ljudje imeti vsakdanji kruh. Viničarji morajo imeti trdno streho nad seboj, imeti morajo svoj stalen dom. Viničarji morajo dobiti — o drznost želja in zahteve — svojo zemljo, zemljo, ki jo bodo obdelovali in bo njih last. Za to se bo on — duhovnik Vinko Vincetič, ki je iz viničarjev izšel in bo za viničarje delal — boril vse dni. Morda pa bo le vsaj nekoliko pripomogel k odrešitvi zaslužnjega prleškega viničarja, kar vsi od njega — v očeh jim bere — z vso vero pričakujejo. Poznal in razumel je dobro svoje viničarje in jih je ljubil — kako bi jim mogel zameriti. Angeli so le duhovi, ljudje pa imamo pač še telo. Zato se je radostil zdaj z njimi vsega tega zunanjega novomašnega vriska in krasa. Vesel je bil, ko je na slavoloku prek klanca bral napis:

»Novomašnik, Bog naj Te živi,
kličemo Ti viničarji vsi.«

Vendar mu je bil bolj povšeči resen prošnji rek bliže cerkve:

»Prosimo Te, mašnik nov,
daj nam sveti blagoslov.«

Kar v srce pa ga je presunilo zahvalno posvetilo tik pred cerkvijo:

»Novomašnika, Marija, si nam dala,
večna bodi Ti zahvala.«

Da, nikdo drug kot Marija ga je dala, patrona jeruzalemske cerkvice, patrona vseh viničarjev. Prosili so jo zanj in ona je prošnjo uslišala. Zdrava, Marija, češčena, blagoslovljena, zahvaljena, zahvaljena!

Saj je bilo zelo lepo in veselo pozneje, ko so se skorajda vsi viničarji, bratsko povezani med seboj, gostili na Vincetičevem bregu, ko je novomašnik Vinko ves srečen sedel sredi svojih dragih in se mu je od ene strani široko nasmihal stari Jožék, ki je danes po dolgem času spet kadil kakor Turek — gospod Vinko mu je prav sam podaril cigarete in tobak —, na drugi strani pa se je s svinjsko pečenko veselo mastil stari Šalamija in poleg njega je kakor na ena, dve zvrčal kupice dedec Bolfenk. Kar zaigralo je od radosti vsem v srcih, ko se je v kakem kotu vžgala popevka in v hipu zajela vse in so še tamburaši svojo donečo pesem pridali — vrglo je tedaj vse kvišku, staro in mlado, spoprijeli so se za roke in po klancih in sepih zaplesali tisti staroslavni, preprosti, nedolžni, a tako veseli ples — čindaro.

Zares je bilo lepo in veselo potem, vendar je novomašnik Vinko prav jasno čutil in vedel, da na dnu duše čutijo vsi viničarji, da je glavno prizorišče novomašnega slavlja vendarle v cerkvi. Tu zadobi vso večnostno težo, vso polnost, tu se vrtoglavo vzpne v svoj višek. Novomašnik Vinko je ves čas svetega opravila plaval zares nekje v višinah. Samemu svetemu Bogu je gledal v dobrotne oči kakor svojemu bližnjemu, z angeli se je bratil in zdelo se mu je, da sveta Mati svoj sinji plašč milostno razstira nad njim, kakor da ji je najljubši sin. Saj se je vsem zdelo prav močno, da so povzdignjeni nekam v nadzemeljski svet. In kakor da jo iz njihovih src jemlje, jim je bila beseda starega gospoda župnika, ki je prav za prav največ pripomogel, da je novomašnik postal to, kar je, in ki je bil slavnostni pridigar na novi maši.

»Ali ni pomenljivo,« je dejal med drugim, »da obhajamo slovesnost nove maše in praznik Marijinega vnebovzvetja na isti dan. Glejte, patrona naše cerkve je Žalostna Mati božja. Dobro veste, koliko in kakih bridkosti je morala prebiti sveta Mati sedem žalosti. Ali na koncu, glejte, je bila v nebo vzeta, v neskončno radost svetega raja, ki ji ne bo odvzet vekomaj. Tudi naši dnevi, dnevi prleškega viničarja, so trdi, polni gorja in grenkosti, polni ponižanja in silnih preizkušenj. A danes, ko imamo po neizmerni dobroti božji novomašnika v svoji sredi, danes, glejte, smo pozabili na vse hudo, danes, na ta veliki, presrečni, milosti in veselja prepolni dan, smo tudi mi — rekel bi — vzeti v nebo...«

Ni več govoril stari, dobrosrčni župnik. Zajokal je na glas in z njim vsa cerkev. To so bile solze veselja, svetega, nebeškega veselja.

Tedaj se je pred oltarjem zganil gospod novomašnik, stopil je do roba stopnic, razprostrl roke in v veliki molk, ko je vsem zastal dih in se je tisoč blestečih oči ljubeče, zaupno zazrlo vanj, spregovoril z mehkim glasom ter vsem svojim dragim viničarjem podelil novomašni blagoslov:

»Molimo: O Bog, ki si z milostjo Svetega Duha srcem svojih vernih vlil darove ljubezni: daj svojim služabnikom in služabnicam, ki zanje prosimo tvojega usmiljenja, dušno in telesno zdravje, da te bodo z vso močjo ljubili in to, kar je tebi všeč, z vso ljubeznijo vršili. Po Kristusu, Gospodu našem. Amen. Blagoslov vsemogočnega Boga, Očeta in Sina in Svetega Duha naj pride na vas in naj vedno na vas ostane. Amen.«

Janko Samec

Prošnja

Iz cikla sonetov: Vrnitev

V tej uri, ki moj duh pred Tabo klanja
se skrušen ves v notranjih sil podobi,
da izpové se, kakor se spodobi,
zajet v sladkost nevidno ur kesanja,

ni v mojem srcu, Bog, nič žalovanja
za vsem, kar daje svet v obliki grobi!
In moje misli beli so golobi,
ki usmili Ti njih kril se frfotanja! —

Vse, kar grešil sem z mislijo in z usti,
v željáh neukročen po mesa nasladi,
spreglej mi zdaj in milostno odpusti!

Naj bom poslednja Tvojih ovčk v ogradi
in samo eno milost ji dopusti:
da greje v Tvojih sonc se spet livadi!

Zorko Simčič | Žebelj

Po navadi je ležal med oknicami na strgani pratiki. Včasih so se mu pridružili tudi zamaški, nekaj raznovrstnih fižolčkov, ki so kakor bube dolgočasno zrli v svet, in strgani časopisi, na katerih je bilo videti sajaste odtise lonca.

Bil je za palec dolg in še skoraj nov. Proti glavici je bil narezan in se je srebrnkasto svetlikal. Nihče ni vedel, od kdaj leži tam in od kod je prišel. Bil je del stanovanja, del nečesa, kar spada k družini, ne da bi se kdo tega zavedal. Morda bi šele tedaj kdo pomislil nanj, kadar bi zginil.

Glavica, ki je bila po dveh smereh narezana, da je bila kakor rešetkasta okna na občinskih zaporih, je bila nekoliko poševno nataknjena. Prav pod njo je bil ukrivljen. Bržkone je še pred nedavnim tičal kje v vratih, kajti na polovici se ga je držala rjavkasta barva.

Če bi kdo potreboval žebelj, bi se nanj najbrž nihče ne spomnil. In to kljub temu, da je najstarejši sin skoraj vsak mesec premeril tri mlajše

bratce in z žebljem označil njih višine na novo prepleskani omari. Nekoč, bilo je med velikonočnimi prazniki, so po kosilu vsi štirje stopili k steni. Najstarejši je potegnil z roko tik ob telesu in zarisal z žebljem na steno njih trebuščke, tako da so si jih mogli primerjati. Sredi zabave jih je presenetil oče, vse po vrsti natreskal, najstarejšemu pa izpulil žebelj in ga vrgel čez rame za peč. Nikomur niti na misel ni prišlo, da bi ga šel iskat. Tudi pogrešil ga ni nihče. Mesec dni zatem pa je že spet ležal na pratiki med okenci in nihče se ni začudil, še spomnil se ni, da ga nekaj časa ni bilo.

Kadar je prišel najstarejši iz mestnih šol na počitnice in si je postavil težko mizo k oknu, je po navadi vzel žebelj in z njim obtežil drobne listke, da mu jih ni odnesel veter. Toda nikoli ni zavestno pomislil, da je to žebelj, kar mu služi za obtežitev.

Mesec za mesecem je ležal v istem koncu in nihče ni spregovoril o njem niti besedice. Potem so ga zopet pomikali od stene k steni, iz hiše na cesto, kjer so paglavci po deževnih dneh z njim risali obraze in pisali podnje imena župana in poštarja, pa se znova vračal kakor truden potnik, ki si doma najbolj odpočije.

Leto za letom so prihajale nove pratike, žebelj pa je ostajal vedno isti in sam. Včasih se je zapletel med liste, včasih se stisnil med že razpadajoči rob okna, pa se znova prikazal vrh sajastih časopisov.

Kdaj pa kdaj je zginil brez sledu, se vrnil ves blaten in zarjavel in se kakor potepenec sramežljivo skrival med kosci ometa in polovičkami fižolovih zrn. Nekam otožno je gledal skozi okno na blatno cesto.

Neko noč je med dežjem pričel pihati tudi hud veter in zjutraj so našli okenski okvir izruvan iz zida. Oče je šel zjutraj mimo, s kazalcem bezal žebelj iz okenske police, pritisnil okvir k steni in za silo zabil les v zid. Koščki ometa so se skotalili čez razbolelo glavico žeblja, se strkljali po umazanih škornjih, se nekajkrat zavrteli v luži in, odbijajoč se med bregovi umazane vode v kolesnicah, zaplavali po klancu navzdol.

Teden dni zatem je znova ležal na polici. Prav tak je bil kakor nekdanj, le pod glavico mu je ostala kakor nedeljski ovratnik otrdela belina mavca.

Potem je prišla vojska. Nihče se ni zmenil zanj, niti takrat ne, ko je zagorela streha nad njim in se je v hipu vse zrušilo. Vsega ocrnelega je pokopalo med prasketajoče tramove.

Osemnajst let mu je bilo in kar za gospodarja je že bil pri hiši. Levo nogo je imel nekoliko krajšo, toda kdor ga je videl šepati, je mislil, da hodi tako zaradi norčavosti, in je vsak hip pričakoval, da se bo zresnil in mirno stopil naprej. Sam vase zaprt je bil, malo je govoril in še to le, kadar ni bilo nikogar starejših v družbi. Nikoli ni sanjaril o mestu, nikoli si želel tja. Vedel je, da je, in to mu je zadostovalo.

Bil je eden izmed tisočev, ki so jim hiše zgorele nad glavami in ki so morali zbežati v mesto.

Ko je prvič stopil na asfaltno cesto, se je zdel sebi kakor človek, ki se sam s seboj norčuje in se dela nekaj, kar v resnici ni. Prve dni mu

ni bilo prav nič dolgočasno, počasi pa so se mu misli začele vračati domov. Sprva se je silil, da ne bi niti pomislil na dom, toda ko je pre-mišljeval o Krki, je z njo vred potoval vedno dalje in prišel do domače vasi.

Zadovoljen je bil, da mu ni bilo treba nič misliti in da so to počeli zanj drugi. Zato se ni tudi prav nič pomišljal, ko so mu preskrbeli delo in mu dejali, da bo tako laže pozabil na pretekle dni in tudi laže čakal, kajti sam Bog ve, kdaj se bodo vrnili na požgane domove.

In potem je hodil po cestah z grebljo v rokah in čistil tramvajske tire. Dan za dnem je vlekel skaženo nogo po blatnih ali prašnih cestah, s strganimi čevlji gnetel blato ali pa požiral žareč prah in kdaj pa kdaj vrgel nabrano blato in smeti iz tirnice.

Leno je držal čistilno lopato med žuljavimi dlanmi in se včasih vznevoljil, ker mu ni nič težilo roke. Najrajši bi vse skupaj zdrobil kakor otrok igračo. Potem mu je pogled obstal na drobni grči in oči so mu drsele po ozkih razpokah od vrha pa do pločevinaste škatle, kjer se je zbirala slama, kamenčki in strnjene kepe prahu in olja. Tako enolično se mu je zdelo vedno enakomerno držati roke in včasih ga je prijelo, da bi zasukal držaj med dlanmi in bi mu zaigralo po prstih. Toda še preden se je odločil, je že stopal naprej, brez misli dvigal lopato in izsuval smeti.

Kadar je deževalo, je voda nanesla blato v tirnice. Drugi dan se je prikazalo sonce, blato se je strdilo in zopet je moral porivati lopato od postaje do postaje in po drugem tiru nazaj. Dokler blato še ni bilo strnjeno, je šlo delo hitro izpod rok. Kar samo se je valilo skozi odprtino in se zvijalo v loku na cesto. Fant je zardel. Obšle so ga misli na oranje in plug, od katerega so se nekoč pri pritisku njegovih rok valile mo-gočne plasti mastne zemlje, in včasih se je ves osramočen ustavil. Zdelo se mu je, da so mu nalašč dali to delo, samo da bi ga ponižali. Potem je stopil spet naprej in gledal brez misli na drobne curke blata, ki so se zvijali. Včasih so se pokazale v blatu poleg tirnic drobne razpoke, kakor da se mu smejejo.

Dan za dnem, teden za tednom je hodil po istih poteh in nemalokrat mu je prišlo na misel, sam Bog ve, če ni stopil sedaj prav na isto mesto, kamor je bil stopil pred tednom dni. Natanko — do mezinca natanko na isto mesto kakor pred tednom dni. Dan za dnem je hodil in čutil, kako mu vedno bolj nečesa primanjkuje.

Nekega dne, bilo je sredi maja, ko so se pričeli topli dnevi, je stal v predmestju na koncu tramvajskih tirov. Leno je slonel ob rumenkastem zidu, ki je tu in tam kazal rdečkaste opekaste lise. Niti besedice ni spregovoril z vozači, ki so stali blizu njega in kmalu zatem pričeli zapirati desna vrata voza, da bi se vrnili v mesto. Sonce je grelo in kar prijetno mu je bilo. Prižgal si je cigareto in si pričel ogledovati filmske slike. Čistilno lopato je naslonil poleg reklamne omarice, se obrnil, počasi puhn timer skozi nos. Vsiljivi glasovi s tramvajskega voza so mu napolnili ušesa. Tirnice so na ovinku tenko zacvilile. Debelušast gospod je pritekkel iz hiše, še pravi čas skočil na tramvajske stopnice,

potem pa se obrnil in pomahal rdečelični krčmarici, ki se je prikazala med vrati.

Vzel je pločevinasto škatlo in stisnil vanjo cigaretne ogorek. Razkrečil je prste, vzela lopato in stopil k tiru. Še enkrat je pogledal prek temnikastih streh in stopil naprej.

Kako smešno se nabirajo smeti v lopati. Kakor bi plesale! Drobna, prelomljena slama bi tudi rada stopila skozi odprtino, pa se nenehoma zatika. Kar zapoje po cesti, ko dvigne lopato in jo strese na cesto. Potem dolgo nič. Samo prah, drobni beli kamenčki in kos cigaretne škatle. Počasi se priplazi v lopato črn gumb. Fant se ustavi in ga pobere. Saj ne, da bi imel kaj z njim početi, ampak tako, sprememba je pri dolgotrajnem delu. Ko vidi, da je gumb med luknjicami počen, ga zažene po cesti, da se nekaj časa kotali po svetli tirnici in se slednjič ustavi ob zarjavelem in polomljenem ključu. Potem gre dalje in ne misli nič. Zvonjenje ga vzdrami. Za hip stopi v obcestni jarek, toliko, da odpelje tramvaj mimo. Brez misli zre predse in le, kadar zagleda kaj zanimivega, se vzdrami. Star zarjavel novce mu pride na pot, na pol ogorele vžigalice, nekaj riževih zrn se vleče med odtisi koles majhnega vozička. Kmalu zatem nekaj fižolovih črnih zrn, kakor da bi drug drugega zasledovali. (Videti je, da jih je nekdo sejal, ko je prečkal cesto.) Potem zopet prah, slamice, kamenčki in šop zelene trave, ki je nekemu zdrsnil z voza.

Koraki so vedno bolj počasni in trudni. Moj Bog! Da se more človek pri takem delu sploh utruditi. In vendar podplati pečejo. Oči se zapirajo, kakor da bi že od rane ure ves dan oral. Sonce je vedno močnejše. Prav v oči sije, da je treba nagrbnčiti čelo; kmalu prične boleti glava. Ah, kako ubija človeka ta enakomerna hoja. Ne vidi ne hiš ne ljudi, ki mu križajo pot. Obraz mu je zmučen, star in oči medle, kakor da že tisočletja ne gledajo drugega kakor smeti in blato.

Tedaj pa, kakor bi ga strela zadela. V hipu se je ustavil in počasi in previdno vzela lopato iz tirnice. Obraz mu je zasijal, boječe in veselo, kakor človeku, ki je zagledal čudežno prikazen.

Tik pred njim je ležal svetel žebelj.

Počasi se je sklonil, kakor bi se bal, da mu bo zginil izpred oči, ga dvignil prav k očem, potem pa se obrnil k ljudem, ki so hiteli mimo, in dejal s čudnim nasmeškom kakor v zamaknjenosti:

»Poglejte, ljudje! To je pa žebelj!«

Jože Šmit

Jutrnjica

Tulipani, vi imate
vedno polne čaše,
meni pa ne dajo piti
krčmarice vaše.

Meni pa ne dajo rose,
da si usta zmočim,
v kelih, zvit iz drobnih rok,
lastno kri si točim...

Jože Osana

Čas – razvojna stalnica glasbe

Čas, smoter in zvočni slap so v živi in polnovredni glasbi neločljive sestavine; za pravilno umevanje celotne glasbene problematike je treba zato primerno upoštevati vse tri. V glasbenem organizmu pa vse tri sestavine — stalnice — niso enako pomembne. Najpomembnejša je marveč tista stalnica, ki kaže tudi v razvojnem pogledu sklenjen razvoj in napredek. Od nje upravičeno pričakujemo, da predstavlja obenem tudi osrednji problem te umetnostne panoge.

Če tako presodimo vsako posebej po njenih značilnih lastnostih in skušamo sklepati na značaj razvojne stalnosti, bomo našli predvsem, da razvoj smotra v glasbenem organizmu ne more biti razvojna stalnica. Smoter je glede razvoja skrajno izpremenljiva sestavina, ker temelji v človeku in njegovih razpoložljivih potrebah. Različni smotri se izpreminjajo kot posamezne rešitve glasbenih zamisli v skladu z različnimi razvojnimi stopnjami kulture, odvisni so od zahtev, navad, krajev in ljudstev. Vsaka individualna rešitev smotra je tako enkratna, da je druga v celoti ne more in ne sme ponoviti.

V celotnem razvoju glasbe pa ni najti nobenega smotra, ki bi kot osrednja razvojna stalnica kazal dosledno razvojno pot in bi od njegovega razvoja zavisela celota glasbenega razvoja in napredka.

Smoter daje ime tipu in vrsti (sonata, kantata, koncert, cerkvena glasba...), pa tudi posamezni skladbi, izraža njene individualne zahteve in rešitve teh zahtev; smoter je smisel in vodilna ideja skladbe in zato stalnica v organizmu glasbe, ni pa razvojna stalnica celotne problematike.¹

Tudi zvočni slap ni razvojna stalnica zapadnoevropske glasbene problematike. Čeprav je vloga slapa v organizmu glasbe zelo važna, vendar se glasbena veda ne more zadovoljiti samo ali predvsem z njim. Slap namreč nima razvojnega stalnosti, ki je za zanesljiv kriterij potrebna. Saj se neprestano izpreminja pod vplivom razpoložljivega zvočnega gradiva in njegovih zmožnosti, izvajalske prakse in okusa. Oblike okusa, ki se javljajo kot različni stili, pa vzbujajo celo vtis, da zahodnoevropska glasba razvojno ni enotna.²

Dokler je bil zvočni slap v ospredju raziskavanj glasbene vede, se je n. pr. reševalo vprašanje, od kod in čemu večglasje v zahodnoevropskem glasbenem območju tudi predvsem s tega vidika; znanstveniki so skušali značilni pojav večglasnega zvočnega slapa razlagati bodisi zgodovinsko, tako da so iskali pojave večglasja tudi pri drugih kulturnih območjih, od koder bi ga bilo mogoče zanesti v zahodni kulturni krog ali pa z ugibanjem, n. pr. »Kako je prišlo do tega, da so začeli peti na več glasov istočasno, je težko povedati. Bržčas je pokazal pot do večglasja slučaj (!), ki je privedel opazujočega človeka na več važnih izumitev. Morebiti je bil recimo v meniškem zboru v cerkvi mož brez dobrega muzikaličnega posluha in ni zadel tona, ki so ga peli ostali. Čula sta se torej na istem mestu in istem zlogu dva različna tona. Bilo je sicer napačno, a poslušalcem je ugajalo in, ker se jim je zdelo lepo ali vsaj zanimivo, vsekakor pa novo, so poskušali to posnemati namenoma. Iz takih poizkusov se je polagoma razvilo pravilo in potem so začeli tudi skladati po tem pravilu. Morebiti so bili prvi opazovalci opozorjeni tudi od poizkusov na glasbilih ali kaj podobnega. Skratka: kako je prišlo do mnogoglasja, ne vemo; kar se o tem morebiti pripoveduje, so domneve. Vsekako so zasledili zelo zgodaj dejstvo, da se moreta glasiti dva različna tona istodobno. Morebiti imamo tudi še kako poročilo pri starih pisateljih, a ga ne razumemo, ker za nas ni dovolj jasno povedano.«³

¹ J. Osana: Znakovna umetnost in čas, DS. 1943, II, str. 114.

² Ibidem, str. 116.

³ Dr. J. Mantuani in dr. A. Dolinar: Zgodovina katoliške cerkvene glasbe, Ljubljana 1938, str. 33.

Vsako lahko presodi verjetnost in smiselno upravičenost teh znanstvenih predlogov, obenem pa se lahko prepriča, kako vrednotenje zvočnega slapa kot osrednje glasbene problematike ne more dati zadovoljivega odgovora na to, pa tudi na druga važna glasbena vprašanja. Gotovo ni slučajen ves dosledni razvoj polifonije, utemeljen morda na pomotah in napakah slabih pevcev, zadovoljiv odgovor pa je iskati drugje. Pač pa je treba pravilno vrednotiti vlogo zvočnega slapa v glasbenem organizmu; zvočni slap je namreč le sredstvo za oblikovanje glasbenega časa, namenjenega človekovim razpoloženjem. Zato bo le tako pojmovanje lahko vsaj smiselno odgovorilo na vprašanje, od kod večglasje, in bo morda tudi to pravdo razrešilo.

Prav tako temelji dosedanja razdelitev zgodovinskih obdobj na prvenstvenem vrednotenju zvočnega slapa. Vrsta slogov v glasbi kaže pestro zgodovinsko zaporedje zvočnih slapov, ki so ga skušali primerjati z zaporedjem arhitekturnih slogov, kakor se kažejo v arhitekturni lupini. Ker pa tudi v arhitekturi lupina ni razvojna stalnica, ne more biti stilno zaporedje dovolj zanesljiv kriterij za primerjanje glasbe z arhitekturo. Vendar ju primerja G. Adler v članku »Periodisierung der abendländischen Musik« in skuša na tej osnovi razdeliti vso glasbeno zgodovino na obdobja; ker pa mu je kriterij le zunanje primerjanje, temelječe na slogih, kmalu naleti avtor na težave.

»Med gradbeno in glasbeno umetnostjo obstoje notranja soglasja. Oznake ‚zmrzla glasba‘ za arhitekturo in ‚tekoča arhitektura‘ za glasbo so globoko osnovane... Obstoje analogije in soglasja.«

»Dobi koralala ustreza romanska gradbena umetnost, razvoju večglasja do 16. stoletja pa poligonalna gotika. Oznaka ‚renesansa‘ pa že naleti na vsakovrstne težave in negotovosti. Proto- (ali Pred-) renesansa pričanja v glasbi v 15. stoletju, po najnovejši hipotezi (ki se smatra za tezo) že v 14. stoletju. Saj so vendar govorili v zgodovini o karolinski renesansi v 8. in 9. stoletju ter o renesansi v dobi Otonov v 10. stoletju. Neizpodbitno doseže glasbena renesansa višek v dozdevnem prenosu antične drame v glasbeno dramo okoli leta 1600. To je po namenu čist, absoluten prerod, in poleg tega po splošno privzeti oznaki: odkritje človeka. No, na srečo je bilo to odkritje v glasbeni umetnosti doseženo že prej in pogosteje. Kajti v glasbi so čisto človeška doživetja in izrazne možnosti nepogrešljivi prvi pogoji, izhodišče, vsebina in končni smoter umetniškega izražanja — brez tega si ni mogoče misliti najpreprostejše glasbene stvaritve, razen če ni le glasbeni videz ali obrazec.«

»Pojem in nastanek baroka v arhitekturi doslej nista popolnoma in nesporno pojasnjena. Tu je treba upoštevati čustva v primerjanju z glasbo. Kot protiutež visoki renesansi stopi sočasno v ospredje — vedno se razvije nov stil poleg in iz drugega — večzborna in koloristično prenasničena smer (akustično — perspektivično padajoča in v prehodih izenačena) — kar ustreza baroku v likovni umetnosti. To gibanje je doseglo v glasbi višek in svojo najčistejšo popolnost v prvi polovici 18. stoletja. Kakor je v 16. stoletju vokalna polifonija v službi cerkve dozorela do klasičnosti (Josquin Després, Palestrina, Lasso in vodilni sodobniki v vseh glasbenih kulturnih deželah), tako doseže zgoraj omenjena smer svojo neprekosljivo izpopolnitev v delih J. S. Bacha in G. F. Händla, katerim stoje ob strani enakovredne ustvarjalne sile v Nemčiji, Angliji, Franciji in Italiji. In tudi rokoko najde svoj odmev v glasbi: fina, elegantna smer, ki je bila izšla iz Francije in se istočasno razširila poleg visokega baroka. Še dunajski klasiki ji pripadajo v prvi dobi. Toda okoli leta 1750. nastane nasploh pretres v glasbi. Če se je nova doba okoli leta 1600. polno uveljavila v glasbi, se lahko računa od sredine 18. stol. ‚najnovejša doba‘. Kajti osnovne kvalitete dunajske klasične šole, ki se od tega časa polagoma dviga in v osemdesetih letih doseže svoj polni razcvet, so do današnjega dne merodajne, pa najsi se je glasba po zatonu dunajske klasične šole še tako spreminjala, najsi se je še tako bavila od tega časa s starejšimi stili in jih skušala sebi prilagoditi. K temu nima arhitektura nič enakovrednega, nič enako določujočega postaviti ob stran. Kajti njen klasi-

cizem je le paralela maniristom (v najboljšem pomenu besede) naše klasične in poklasične šole. Glasba se odslej tesneje spaja s pesništvom, združi se z njim do popolnega stapljanja. Medtem ko je prej pri zvezah besedila in glasbe prevladovalo zdaj besedilo, zdaj glasba, se sedaj izvrši izenačitev, ki najde svoje polno poenotenje v romantiki. Romantiki obvladujejo 19. stoletje. Kot dediči klasikov so v nemški poeziji in glasbi bolj ali manj ločeno (istočasno) ustvarjali. Poleg in obenem z romantično smerjo se izvrše pri vseh kulturnih narodih stilne izpremembe vseh vrst, novi narodi vstopajo na glasbeno areno. Nove izenačitve se izvrše. In s tem smo v splošnem navajanju slogovnih potez v velikih obrisih prišli do najnovejše dobe.«⁴

Vsej razdelitvi in primerjanju z arhitekturo služi G. Adlerju za temelj razdelitev in različnost stilov; primerjava pa je izvedena le kot trditev brez dokazov. Kajti tudi v arhitekturi sami stilna problematika ni njena osrednja problematika.

»Okus ima izredno važno vlogo pri nastajanju arhitekture kot lepotnega organizma... Vendar tudi on ne kaže konstantnosti, ki bi bila z našega stališča potrebna... V velikem se ta okus, hotenje, težnja po taki ali drugačni obliki zaokrožene lepotnosti, izraža v ponavljajočih se sestavih skupnih znakov, ki jih imenujemo slogi. Ti arhitekturni slogi so realizirani okus večjih razdobj v razvoju arhitekture. Za problem arhitekture, kakor smo ga postavili mi, pa je važno, da tudi okusu ni mogoče ugotoviti tistega konstantnega momenta, ki bi nam bil potreben. Konstantnost je namreč samo v dejstvu takega ali drugačnega okusa, brez katerega arhitekturnega dela ni, ne pa v tako ali drugače stalno napredujoči obliki tega momenta. Če vzamemo kot kriterij arhitekturnega problema oblike okusa, arhitekturne sloge ali stile, katerim povprečna izobrazbenost pripisuje tolik pomen, se nam umetnostna zgodovina razdrobi na vrsto dob, katerih vsaka ima svoj skupni imenovalac, nima pa takega imenovalca zgodovinska celota arhitekture, ker si v svoji zgodovinski zaporednosti ti slogi zelo pogosto naravnost nasprotujejo, pravilnost in lepotnost drug drugega zanikajo in podčrtujejo predvsem lastne značilnosti. Klasična antika in gotika, gotika in renesansa, klasicizem in rokoko so vsaj na videz in po besedah svojih zagovornikov nepomirljiva nasprotja. V nasprotju s celoto pa kažejo njeni deli, stili, izrazito, naravnost biološko dosledno konstantnost glede zakonitosti, kako se porajajo, kako doživé razcvet in končno neizogibno ob izčrpanju prirojene življenjske moči omagajo. V okviru biološkega, ponavljajočega se razvoja nastopajo z isto zakonitostjo razni tipi okusa, tako da je mogoče z isto upravičenostjo trditi, da okus vodi razvoj, kakor da biološka enota stilnih period poraja in spreminja sebi ustrezni okus. Ne sme nas pri tem motiti, da se zakonitosti glede osnovnih stilnih pojavov, katere nam pokaže posamezna doba, ponavljajo v večjih, skupine stilnih period obsegajočih razdobjih in da marsikaj govori za to, da se isti ritem ponavlja v neštetih inačicah v vsej arhitekturni zgodovini, kajti do tiste slogovne konstante, ki bi ustrezala pomembnosti prostorninske konstante, nas ne vodijo. V tem ritmičnem razvoju se namreč potencia povračujočega se stilskega momenta ne stopnjuje, kakor bi pričakovali, ampak se samo v zakonitem redu ponavlja ali pa povrača.«⁵

Če pa bi hoteli izvesti pravilno paralelo med arhitekturo in glasbo, je treba pri obeh strokah vzeti za temelj osrednjo stalnico, v kateri se kaže njena bistvena problematika. Temu namenu pa stilske značilnosti, ki se kažejo predvsem v arhitekturni lupini in glasbenem zvočnem slapu, ne morejo služiti. Saj je tudi za zvočni slap vloga okusa taka kot pri arhitekturni lupini. Temu dejstvu bo pritrnil vsakdo, kdor le malo pozna najrazličnejše realizacije zvočnih slapov v zgodovinskem razvoju glasbe.

»Ni pa umetnostnega zgodovinarja, ki bi kljub izključujočim se stilskim sistemom in oblikam okusa, ki so tako neutajljivi v tem razdobju, danes dvomil o enotnosti zahodnoevropske arhitekture kot arhitekturno zgodovin-

⁴ G. Adler: *Handbuch der Musikgeschichte*, I, Berlin 1929, str. 69.

⁵ Fr. Stelè: *Architectura perennis*, Ljubljana 1941, str. 99.

skega pojava, če ga pogledamo s stališča razvojnega kriterija prostora. To enoto mora priznati vsak, čeprav bi se površnemu opazovalcu zdelo, da jo je vrsta arhitekturnih slogov, starokrščanski, romanski, gotski, renesančni, baročni, rokokojski in klasicistični slog ter še posebno slogovni kalejdoskop devetnajstega stoletja, secesija in sodobna stvarnost, nešteto krat zanikala. Prav ta pestrost, ki je odvisna od osebnosti, torej skrajno nestalno zasidranega momenta okusa, je najprepričevalnejši dokaz za arhitekturno zgodovinsko problemsko drugovrstnost kriterija lupine.⁶

Niti lupina in ne smoter nista v arhitekturni problematiki osrednja problema; prav tako nista zvočni slap in smoter v glasbeni problematiki osrednji in najvažnejši stalnici. Za primerjanje nam preostaneta le v arhitekturi prostor in v glasbi čas.

»V arhitekturi se človek bori s prostorom za prostor. Dan mu je kot neskončni, požirajoči in zalivajoči ga prostor; v borbi z njim si pa ustvarja omejeni, sebi primerni prostor. Neskončni prostor je surovi, neobdelani življenjski prostor človeka na zemlji; arhitekturni prostor pa je smotrno oblikovani prostor kot naš ožji življenjski prostor. Bistvo borbe za arhitekturni prostor je v tem, da človek v svoji okolici, ki ima neskončne, 'nevtralne', za njegove potrebe brezbrizne mere, uveljavlja sebi lastne mere in instinktivno stremi za tem, da bi si jo čim ustrezneje prilagodil. Bistvo razvoja arhitekturnega prostora pa leži v tem, da človek zasleduje cilj najpopolnejšega, najustreznjšega in svojemu življenjskemu izžarevanju najidealnejše prirojenega življenjskega prostora.«⁷

»Arhitektura nam torej ureja življenjski prostor; materija pa, katero porablja in oblikuje, je naravno dani neskončni prostor, v katerem se je ob prvem rojstvu prvi človek zbudil življenjskim ugankam v naročje. Širši življenjski prostor človeka je neskončni naravni prostor; ožji življenjski prostor pa je omejeni, človeški dosegljivosti sorazmerni arhitekturni prostor.«⁸

»V bistvu ni razlike med tem in med onim, zato se komaj zavedamo, da se je kaj spremenilo, ko smo onega s tem zamenjali. Bistveno različno pa je življenjsko občutje v obeh. Tam neprodirljiva skrivnostnost, tu točno izmerljiva resničnost, zaokrožena v vseh smereh. Ta zaokroženost povzroča, da postaja tudi v nas, če se poglobimo vase, vse izmerljivo, jasno, dosegljivo in opredeljivo.«⁹

Prostor je prva materija arhitekture, edina, ki se nikdar ni spreminjala v svojem bistvu, in predvsem tudi edina, ki je v vsej svoji resničnosti bistvena samo arhitekturi in po nji oblikovana tako kakor po nobeni izmed likovno umetnostnih strok.«¹⁰

»Konstantnost v njegovem razvoju ni izkazana samo v posameznih tipih ali celotnih razdobjih, ampak tudi v celotnem razvoju arhitekture od prvega pojava do ideala sodobne stvarne arhitekture.«¹¹

»S širjenjem radija dosegljivosti tudi ožji življenjski prostor narašča, se širi, množi in zamotava, predvsem pa se v svoji življenjski ustreznosti izpopolnjuje. Tako se glasi splošna konstanta v razvoju prostora kot arhitekturnega elementa.«¹²

»Arhitektura oblikuje vselej prostor v zvezi z življenjskim smotrom. Edino v razmerju do prostora izkazuje težnjo po stalnem napredku; najpopolnejši, najustreznjši prostor se v njenem smislu pravi: prostor z vso polnostjo in bistvenostjo naravnega prostora. To težnjo nam izkazuje razvoj:

a) v stanovanjski arhitekturi, kjer je ideal sodobne stanovanjske arhitekture hiša, najožje in najpopolneje zvezana z okoliško naravo, tako da se njen prostor z lahkoto zliva v okolico ali vsaj občuje z njim. Isti cilj je dosegla po svoji poti tudi japonska hiša;

⁶ Fr. Stelè: *Architectura perennis*, Ljubljana 1941, str. 100.

⁷ *Ibidem*, str. 16.

⁸ *Ibidem*, str. 16.

⁹ *Ibidem*, str. 16.

¹⁰ *Ibidem*, str. 14.

¹¹ *Ibidem*, str. 14.

¹² *Ibidem*, str. 18.

b) arhitekture v krajini, ki se po svojem bistvu združuje z okolico tako, kot bi prirastla iz nje kot njeno naravno dopolnilo v smislu skladne celote sveta v izrazu tako imenovane domačije;

c) v razpoloženski arhitekturi, ki je arhitektura povišanega življenjskega čuta, posebno v transcendentni smeri obredne, cerkvene arhitekture. V tej po arhitekturi oblikovani prostor na njenih viških sam zavzame aktivno vlogo in iz lastnih teženj, tudi stopnjevanja moči svojega izraza oblikuje celoto dane arhitekture.

Stopnjevanje v oblikovanju arhitekturnega prostora se kaže v velikih časovnih ciklih (razdobjih): Egipt (tektonska stopnja), Grčija (plastična stopnja, Rim in zahodna Evropa (slikovita stopnja in končno stvarna, ki pomeni prostor sam).

Viški v razvoju prostora so bili doseženi v baročni in klasicistični palači, v kompozicijah infinitezimalnega tipa, v sodobni stanovanjski arhitekturi in japonski stanovanjski arhitekturi; vselej je umetni prostor najtesneje spojen z naravnim prostorom, bodisi dejansko bodisi po polnosti svojega izraza.¹³

V krogu likovnih umetnosti oblikuje arhitektura prostor na prav poseben način; tako ga ne oblikujeta in ne upoštevata niti slikarstvo niti kiparstvo. Zato je arhitektura po svojem odnosu do prostora vodilna stroka, ki pripravlja tudi obema ostalima prikladno okolje, v katerem se šele popolno uveljavljata.

Tudi v krogu znakovnih umetnosti je mogoče opaziti v vsem razvoju posebno — vodilno — vlogo glasbe. Glasba omogoča liriki in plesu popolno sožitje v svojem zvočnem slapu. Zato se problem znakovnih umetnosti in časa zaradi posebne časovnosti glasbenega ritma in zaradi vodilne vloge glasbe v krogu znakovnih umetnosti izoblikuje slednjič v vprašanje: v kakšnem razmerju stoji glasba do časa?

Naiven poslušalec zaznava s svojimi čuti predvsem glasbeni zvočni slap, zanj časa posebej ni, zato glasba po preprostem pojmovanju ustvarja le zvočne slapove, ki čas oblikujejo ali pa šele ustvarjajo...

Naravno je, da je tudi veda o glasbi — kot zgodovinska ali teoretična stroka — najprej zaznala zvočni slap. Na izkustveno pridobljena dejstva v tej čutom najbolj dostopni glasbeni sestavini je oprla tudi svoja estetska raziskavanja. Vsa stilna sistematika ohranjene glasbene literature temelji predvsem na vrednotenju zvočnega slapa.

Zvočni slap pa se zlasti vrednoti tudi zaradi tega, ker je glasbena veda temeljila na klasični antiki, kakor so tudi sicer na njej gradili krščanski teoretiki srednjega veka. Od antike (Pitagora) je prevzela srednjeveška glasbena veda oktavni sistem, ki je še danes v rabi; glasbeni vedi, osnovani na tem temelju, pa je predmet raziskavanja in opazovanja izključno zvočni slap. Nanj se je opiral skoraj do naših dni tudi nauk o lepotnem organizmu glasbe.

Glasbena praksa pa je ne glede na teorijo prenesla že v starokrščanskem koralu poglobitno pomembnost glasbe na čas.¹⁴ »V grški glasbi je v vsakem primeru prevladovalo besedilo nad melodijo; nasprotno pa je v starih cerkvenih spevih mnogo večja samostojnost melodije v razmerju do besedila. Melodija je trdna osnova, ki se ji mora besedilo v vsakem primeru prilagoditi, vedno pa s polnim upoštevanjem vseh zahtev glede podudarka in pravilnega izgovarjanja besed.«¹⁵

»Cerkveno petje je splošno razširilo novo načelo, po katerem napev ni več vezan na trdno shematično menjavo dolžin in kračin, ampak se giblje melodija prosto (skladno z besedilom) v najrazličnejših ritmičnih variantah; to načelo pa je odločilnega pomena za ves posebni razvoj glasbe v vsem srednjem veku. To načelo ne velja samo za vse liturgično petje, ampak se

¹³ Za citat se zahvaljujem g. univ. prof. dr. Fr. Steletu, ki ga je pripravil posebej za to razpravo.

¹⁴ J. Osana: Znakovna umetnost in čas, DS 1943, II, str. 114.

¹⁵ H. Riemann: Kleines Handbuch der Musikgeschichte, Leipzig 1922, str. 30.

uveljavi tudi na področju izven liturgične duhovne in posvetne pesmi (sekvence, lais, Minnegesang, Meistergesang).¹⁶

Tako je krščanstvo s poudarkom posebnega smotra molitve in obrednega speva preneslo osrednjo problematiko zahodnoevropske glasbe na melodijo; ker pa je melodija lik časa, je prešel živi čut za glasbo tako že v starokrščanskem koralu z zvočnega slapa na smotrno oblikovan čas. (Primerjaj vlogo notranjščine = prostora v starokrščanski baziliki.)

Podobno kakor v arhitekturi s prostorom se bori v glasbi človek s časom za čas. Človek se rodi v življenjski čas s prvim trenutkom svojega življenja, ki mu je tako določen kot neoblikovan, neskončen čas, ki ga doživlja trenutek za trenutekom. Pri glasbenem ustvarjanju pa gre za oblikovanje smotrno obdelanega razpoloženskega časa, ki ga meri človek po svojih subjektivnih merilih; tako oblikovan čas je človekov ožji razpoloženski čas. V borbi za glasbeni čas gre v bistvu za to, da človek svoja doživljanja razporejen v času tako razmeri, da se uveljavijo ustrezna in njemu lastna časovna razmerja.

Bistvo razvoja, kakor se kaže v zgodovini, pa je v tem, da teži človek po najpopolnejšem, najustreznejšem času, ki je najidealneje ustrezen njegovemu razpoloženskemu izžarevanju.

Materija, katero glasba porablja in oblikuje, je človekov življenjski čas, z zvočnim slapom oblikovni življenjski čas pa postane razpoloženski subjektivni čas. Širši razpoloženski čas človekov je njegov življenjski čas, ožji razpoloženski čas pa je ritmizirani in oblikovani glasbeni čas.

V bistvu ni razlike med tem in med onim časom; človek se morda niti ne zave neposredno, da se je kaj spremenilo, kadar se zamenja širši življenjski razpoloženski čas z ožjim, glasbenim, ker se ohranijo vse bistvene lastnosti časa. Bistveno različno pa je razpoložensko občutje v obeh. Smotrna oblikovana časovnost povzroča tudi v človeku urejenost, razpoložensko jasnost in opredeljenost.

Čas je prva snov glasbe, edina, ki se nikdar ni spreminjala v svojem bistvu, čeprav je sama zaznavna samo ob neprestanem spreminjanju. Čas je pa obenem v vsej svoji resničnosti bistven samo glasbi; glasba ga oblikuje tako kakor nobena izmed znakovno umetnostnih strok.

Konstantnost v njegovem razvoju se ne kaže le v posameznih tipih in celotnih obdobjih, ampak tudi v celotnem razvoju glasbe od najpreprostejših napevov do ideala sodobne stvarne glasbe.

S težnjo po čim intenzivnejšem in neposrednejšem razpoloženskem doživljanju se tudi ožji razpoloženski čas širi, večja, množi in zamotava, predvsem pa se v svoji razpoloženski ustreznosti izpopolnjuje. Tako se glasi splošna konstanta v razvoju časa kot najvažnejšega glasbenega elementa.

V razvoju najvažnejše glasbene stalnice — časa — gre torej predvsem za osrednjo težnjo, da bi oblikovani čas v svojem malem svetu čim popolneje odseval pestri svet življenjskega razpoloženskega časa. Človeku namreč ne zadostuje samo dejstvo, da je bistvo obeh časov isto, ampak da glasba to bistvo časa tako preustvari, da človek oblikovanega časa ne občuti kot nadležno dolgočasje; v umetno ustvarjenem razpoloženskem življenju glasbe hoče zajeti vso polnost in pestrost življenjskega razpoloženskega časa.

Preden preidemo na zgodovinski razvoj časa kot glasbene razvojne stalnice, je treba še nekaj splošnih opomb glede zgodovinskega razvoja glasbe.

Treba je pripomniti, piše K. Jeppesen, da ima glasba lastno tehnično zgodovino, nezavisno od okoliščin dobe. Glasbeniku niti najmanj ne koristi, da je še tako otrok svoje dobe in da se čuti kar mogoče tesno povezanega z vodilnimi mislimi in idejami svojega časa, ki se izražajo v pesništvu, znanosti ali likovni umetnosti.¹⁷

Ker splošno velja, da glasba v razvoju vsaj nekoliko zaostaja za drugimi umetnostmi, se pojavi tudi vprašanje, kako potekajo razvojna obdobja v

¹⁶ Ibidem, str. 32.

¹⁷ K. Jeppesen: *Der Palestrinastil und Dissonanz*, Leipzig 1925, str. 7.

glasbeni zgodovini v primeri z drugimi umetnostnimi strokami. Primerjanje stilov med arhitekturo in glasbo je namreč tako negotovo, da že G. Adler sam v svojem članku le previdno išče paralel med istodobnimi pojavi v arhitekturi in glasbi.

Dejstvo je, da je tudi v krogu likovne umetnosti razvojno zaporedje v slikarstvu drugačno kot v istodobni arhitekturi ali kiparstvu. Prerez skozi razne panoge likovne umetnosti v isti dobi kaže prav različno lice. »V okviru zahodnoevropske umetnosti se namreč opaža tudi zelo značilna časovna zaporednost, po kateri arhitektura, kiparstvo in slikarstvo spoznavajo svoj pravi smisel in ga končno formulirajo v obliki, ki je značilna za to kulturno razdobje. Prva se namreč zave in svoj problem z veljavnostjo za dva tisoč let formulira arhitektura v cerkveni baziliki. Sledi ji šele skoraj po tisoč letih kiparstvo, ki najde pot k svoji problematiki z romansko-gotsko plastiko. Zadnje je slikarstvo, kateremu jasno pot nakaže šele Giottov čas (zač. XIV. st.)¹⁸

Ker torej ta pojav v zgodovini umetnosti ni nov in osamljen, ni potrebno nadaljnje opravičevanje trditve, da doživlja glasba prav iste razvojne faze kakor arhitektura, samo da so zgodovinska obdobja časovno premaknjena. Kakor se zdi morda smela trditev, da predstavlja Palestrina glasbeno romaniko, J. S. Bach glasbeno gotiko, Mozart renesanso, Beethoven prehod v barok in Liszt pozni barok v glasbi, vendar vse značilnosti v primerjavi razvojnih stalnic kažejo presenetljive podobnosti.

Glasbeno romaniko upravičeno zastopa Palestrina kot predstavnik rimske šole. »Njegova dela so skoraj popolna enciklopedija stoletij, ki so bila pred njim; v njih se zbirajo skoraj vse smeri, iz njih vodijo niti globoko v preteklost tja do primitivnega večglasja in do gregorijanskega petja.¹⁹ Njegovo življenjsko delo je poslednji višek idealov vokalne polifonije, izpopolnitev cerkvene umetnosti, ki so jo gojili Francozi, Angleži in Nizozemci skozi mnoga stoletja.«²⁰

»Palestrinov stil je idealen cerkveni stil kot poslednji višek a cappella sloga v službi interpretacije svetopisemskih besed, sploh liturgičnega besedila, ne da bi žrtvoval véliko pridobitev zadnjega stoletja — popolno imitacijo.²¹

V delu J. S. Bacha se dovrši ves stoletni razvoj polifonije, ki je zasidran v starokrščanskem koralu. Bach je predstavnik glasbene gotike; v njem se je izčrpal koncept koralne ritmične melodije, obenem pa je v razvoju glasbe dosegel tisti nujni vezni člen, ki veže preteklost in prihodnost. Z letom 1750. pričenja nova doba, glasbena renesansa, katere odlični predstavnik je W. A. Mozart. Prehod v barok je izvršil L. van Beethoven, v Lisztu pa je dosegla glasba opojno zmagoslavje poznega baroka. Liszt je to sorodnost z likovnimi velikani intuitivno opisal v pismu, ki ga je poslal Berliozu leta 1830. iz Rima: »... Umetnost se mi je razodela v vsej svoji univerzalnosti in enotnosti. Čustvo in razum sta mi prodirala vsak dan bolj v skriti odnos, ki druží genialna dela. Rafael in Michelangelo sta mi razlagala Mozarta in Beethovna...«²²

Problematika časa v glasbi je torej tista osrednja trdna točka, s katere lahko premostimo celotno vprašanje zahodnoevropske glasbe in nam daje tudi na vsa vprašanja zadovoljive in razumne odgovore.

1. Vprašanje večglasja temelji v problemu časa; razkosano koralno časovno koncepcijo organizira vokalna polifonija in jo gotska vzročno poveže.

2. Razdelitev glasbeno zgodovinskih obdobj kaže razvojno iste zakonitosti v problemu časa kakor arhitektura v problemu prostora, le da so med posameznimi obdobji glasbenega in arhitekturnega razvoja različno dolga časovna obdobja, v katerih glasba dohiteva arhitekturo ter jo slednjič v 19. stol. dohiti.

3. Ker je glasba v odnosu do časa v vseh dobah zahodnoevropskega razvoja to stalnico tudi estetsko na prav poseben način oblikovala, pojmuje mo čas tudi kot osrednjo estetsko stalnico glasbe.

¹⁸ Fr. Stelè: *Architectura perennis*, Ljubljana 1941, str. 182.

¹⁹ K. Jeppesen: *Der Palestrinastil und Dissonanz*, Leipzig 1925, str. XI.

²⁰ *Ibidem*, str. 5.

²¹ H. Riemann: *Kleines Handbuch der Musikgeschichte*, Leipzig 1922, str. 99.

²² Conbarieu: *Histoire de la musique III*, Paris 1935, str. 149.

B. M. Kramolc: Pokrajina

Književnost

Alojz Gradnik: Pojoča kri. Pesmi. Izdala in založila knjigarna Jože Žužek. Opremil akad. slikar Riko Debenjak. V Ljubljani 1944. Strani 72.

»Pojoča kri« je že druga pesniška zbirka, ki jo je letos izdal Alojz Gradnik. Avtor pa ni samo eden izmed najplodovitejših naših pesnikov, ampak nas s sleherno zbirko iznova prepričuje tudi o svoji pesniški pomembnosti. Lahko rečemo, da je danes prav on središče našega lirskega ustvarjanja, čeprav so se deloma iz njega, deloma pa tudi ob njem in mimo njega pojavili in uveljavili nekateri izraziti talenti iz vrst mlajšega rodu, predvsem Balantič in Šali.

Tudi zadnja njegova zbirka je zgovoren dokaz za to, da nam ima Gradnik kot pesnik še vedno marsikaj povedati, dasi njegove pesmi niso skoraj nikoli novost v smislu senzacije. Svet njegove poezije ni toliko odprta ravan, ki z nje vodijo pota na vse strani in od koder nikoli ne moreš videti kraj obzorja, ampak je mnogo bolj podoben vrtu, na katerem se venomer odpirajo novi cvetovi rož, ali pa nebu, na katerem se neprestano vžigajo nove zvezde. Gradnikove pesmi tako niso zanimive toliko zaradi novih motivov ali oblikovnih prizadevanj, najsi je tudi v tem pogledu neredko prav presenetljiv, ampak predstavljajo predvsem vedno nove variante pesniške lepote. Kot človek in pesnik je Gradnik slej ko prej zvest samemu sebi, središču, iz katerega je izšel in kamor se neprestano vrača, vrelcu pojoče krvi, hraniteljici življenja in pesmi, ki se mu zlivata v eno. Pesem, porojena iz srčne krvi, da, to je najboljša označba Gradnikovega ustvarjanja, katerega najlepši sadovi so prav izpovedi in izlivi najosebnejšega doživetja. Prav nič se ne čudimo, da se tudi v tej zbirki med njegovimi osrednjimi motivi spovračajo teme o življenju, ljubezni in smrti, ki so bila hkrati njegova prva srečanja s poezijo. V teh osnovnih prvinah človekovega bitja je treba iskati najprvotnejši navdih Gradnikove poezije, ki je tako po izvoru resda kar najbolj osebna, po pomenu in smislu pa občečloveška. To velja tembolj, ker njegove pesmi kljub spovračanju motivov doživljajo preobrazbo in kažejo pesnikovo duhovno preusmeritev v tem smislu, da mu srečanje z življenjskimi pojavi prehaja v obračun z njimi ter se mu doživetje spreminja v spoznanje in strasti umikajo odpovedi. To je tudi vzrok, da se mu mrak, ki skozenj vodi pot njegovega življenja, spreminja v luč ter se mu razočaranja ne izlivajo v brezupni pesimizem, ampak v vdanost usodi, s katero prečiščeni človek sprejema delež trpljenja. Tako iz Gradnikovih pesmi diha svojska življenjska modrost, ki pa ni hladno

umovanje, ampak spoznanje, izvirajoče iz drame srca kot zaključek njegovih težkih bojev. Ta konflikt in izmiritev, ki sta v bistvu faustovska, sta prikazana zdaj kot posamezno doživetje in samotna življenjska postaja, zdaj zopet kot vsota spoznanja o svetu ter kot izraz človekovega celotnega odnosa do življenja (n. pr. Bog in umetnik). Od takega doživetja in spoznanja do religioznega priznanja je samo korak in zato ni čudno, da nas Gradnikove podobe neredko spominjajo na izpovedi starih mistikov. Tako je Gradnik na podoben način kakor oni premagal svoj, prvotno močno poudarjeni individualizem.

Toda ta prehod od subjektivnosti k objektivnosti je pri njem viden tudi v otipljivejši podobi. O tem priča vrsta pesmi (Na Cankarjevem grobu, Na Krekovem grobu, Pred Vodnikovim spomenikom, Vizija itd.), v katerih se je avtor dotaknil usode svojega naroda v preteklosti, sedanosti in bodočnosti. Najmočnejša v tej vrsti je nedvomno pesem »Pred Gubčevo glavo«, tako da ta obtožbe polna pesem predstavlja naravnost prehod v najaktualnejši cikel vse zbirke, v vrsto pesmi, kjer je avtor prikazal usodo in trpljenje naših internirancev v badoglievskih taboriščih (Rab, Obisk v taborišču na Rabu, Balada o kruhu v taborišču na Rabu, Pogreb na Rabu, Pismo po vrnitvi). Te pesmi so pomembne že samo kot življenjski dokumenti, ki slikajo pot v internacijo, njene strahote in vrnitev, zaslužijo pa priznanje tudi kot svojske sodobne balade. Poleg Balantiča, čigar »Gonarski soneti 1942« so prvi motivi te vrste v naši liriki, je prav Gradnik pokazal, da le pesnik more vkleniti življenje v svet estetskih oblik, najsi ga v motivu in snovi doživlja neposredno, kakor ga je Balantič, ali pa samo po življenju kakor Gradnik. Prav zato je podnaslov »po resnični zgodbi« pri nekaterih pesmih prav za prav odveč. Resničnost snovi ima dovolj prič in motivika sama bi se lahko še močno razširila, pesniški realizem in njegova prepričevalnost pa sta neodvisna od teh zunanje priložnostnih osnov.

Oblikovno se Gradnikove pesmi v tej zbirki ne razlikujejo od dosedanjih, vendarle pa je njena odlika v tem, da v njej skorajda ni manjvrednih stvari. Čedalje bolj pa postaja očitno, da se v Gradnikovi liriki neposredna čustvenost umika preišljevanju, kar povzroča, da mu podobe kar same po sebi prehajajo v sentence. To prizadevanje je našlo izraza celo na zunaj v ciklu »Nagrobni napisi«. Poleg tega pogosto tudi snov sama usmerja pesnika od čustvenosti k opisu, tako da se njegova lirika neredko močno približuje epiki. Realizmu snovi tedaj ustreza tudi realizem besede, kar ustvarja včasih — kakor pri Aškercu — nekatere trdote, ki jih ponekod še povečava neknižni narečni poudarek (položil, zapuščen, zadušil, odpóslal itd.). Posebnost Gradnikovega sloga, vidna že od začetka njegovega pesniškega ustvarjanja, je še vedno izredno pogosta uporaba mnogovezja in preskoka iz verza v verz (enjambe-ment). Čeprav ga vodi to mestoma v prisiljenost, moramo naposled vendarle presojati moč njegove poetične zmogljivosti po takih dovršenih zgledih, kakršna sta »Galla Placidea« in »Prišla si«, da navedemo le dva primera pesmi, v katerih lahko občudujemo čudovito skladnost melodije in podobe. F. Vodnik.

France Balantič: V ognju groze plapolam. Pesnikovo celotno delo. Založila Ljudska knjigarna v Ljubljani 1944. Zbral, uredil, uvod in opombe napisal dr. Tine Debeljak. Opremil in pesnikov portret vrezal v cinkovo ploščo Marijan Tršar. Strani XLVIII + 159.

Ko se zatapljamo v skrivnostne globine notranje močnega pesnika, ki je imel ne samo voljo, marveč tudi dar, da je svojo radost in bolečino, dvom in mir, upor in predanost posredoval drugim, ko spremljamo njegove duševne boje, poraze in zmage, nam je, kakor da srečujemo sebe, svoje težave in bridkosti, svoje iskanje in spoznanje. In čim močnejši je pesnik, čim širše je njegovo obzorje, čim globlje njegovo doživetje, tem več je duš, ki zazvene ob njegovi, tem več ima prijateljev, ki se radi pomudé ob njem, da se okrepijo ob njegovem zgledu in krenejo v nove stiske potešeni, pripravljeni, vzravnani in jasni. Njihovo nasprotje so izrazno zaprti in subjektivno vase zagledani, premalo notranje močni in preveč mračni, duhovno in duševno revni pesniki,

ki omahnejo pod slehernim križem in niso glasniki utehe, zdravja in vere, marveč trpini, zapredeni v mrežo teme in obupa. Prebiranje strun ni prijetno. Namesto da bi nam prižgali v srcu lučko upanja in rešitve iz tegobnih dni, nam ob njih še zadnjo vedrino neba zagrnejo težki oblaki in še zadnjo iskrico ugasne blazni vrtinec strasti in zablod. Mlad pesnik je posebno rad glasnik melanholične brezcilnosti in obupa nad življenjem. Srce mu je že dozorelo za čustvene vplive okolice, mladostni ogenj ga poganja v vrhove idealov, trpka resničnost pa ga tišči in priklepa k tlom. Temu se pridružijo nujni mladostni boji duše in telesa, ob čemer je pesnik kot ladjica na razburkanem morju. Če nima trdnega sidra, jo vihar trešči ob skalo, da se klavrno razbije; če ni izurjen krmar, se vetrovi sveta ujamejo v njegova nestrpno pripravljena jadra in ga poženo v še hujše divjanje. Nekaterim je prihranjena ta vihra, drugi se iz strahu pred njo zapro vase in stisnejo z nepredirno lupino, kjer otrpnejo zase in za druge. Mladost jim premine v varnem zavetju in kot pesniki ne pomenijo nič. So pa tudi pesniki, ki se prepuste valovom in se še nalašč zapljujejo v tokove sveta, ker se zavedajo svoje notranje moči in svojega globljega poslanstva med ljudmi. Spričo mladosti jim sicer še manjka jasnega spoznanja in miselne premočrtnosti, toda njihova nagonška usmerjenost k resničnim vrednotam življenja in sveta jih rešuje iz najhujših nevarnosti in grozot, da se nazadnje znajdejo tam, kjer je edino njihovo mesto: ob Bogu.

Med take pesnike štejem Franceta Balantiča. Bil je razpet, kakor sam pravi, med slasti življenja in smrti, dokler se ni spremenil v vitki vrč za božjo kri. Doslej še nismo imeli pesnika, bi ki se s tako nebrzdano silo predajal življenju, bil z napetimi lakotnicami strasti in z žehtečimi očmi zgubljen v vrtincu težke krvi, hkrati pa tako resnično željan močnih, čistih studentev iz sončnega korita, ki mu jih nudi bela nevesta, božja ljubezen. In vse to pri dvajsetih letih! Imeli smo sicer pesnike, ki so peli enako mladi kakor Balantič, toda pri njihovih pesmih ne moremo govoriti o tako razsežnem loku, ki se pne iz najglobljih nižin strastnih zablod preko iskanja v ljubezni, pijanosti in smrti do najvišjega vzpona, kjer se razodene Bog v vsej svoji polnosti, življenjski resničnosti in nujnosti, od tod pa se spet vrača k stvarjem na svetu okrog sebe: k zemlji, materi, svobodi, domovini, rodu. Ta čustveni lok Balantičevega ustvarjanja je edinstven ravno zaradi zrele razumske jasnosti, s kakršno je šel tudi zavestno po tej poti, tako težki za človeka iz mesa in krvi, a hkrati iz večnostnih perspektiv tako edino mogoči in nujni. V tej poti mu ni kos niti Kette s svojo miselno globino, a večjo brezcilnostjo, niti Murn s svojo analistično sposobnostjo sožitja z naravo, niti Kosovel s svojo strašno zavestjo smrti in nemirnim iskanjem rešitve. Balantič je dostikje oblikovno in izrazno za njimi, a vsebinsko in spoznanjsko se je dvignil visoko nadnje. Čim bolj je prevladovalo v njem občutje zgodnje smrti, čim bolj je gorel kot nema bakla za sušico, čim manjši je bil konček telesnosti, tem svetlejši je bil v njem plamen, tem silnejša zavest poslanstva, tem jasnejša odločitev za božjega pevca, ki hoče goreti novim dnevom, biti beli božji kamen na križišču, biti raztrgan prt, pokapan z voskom umirajočih zvezd, na pragu božjega svetišča, čez katerega naj hodijo ljudje k Bogu, pa čeprav mu pri tem oskrunijo obraz gnojne noge njegovih bratov. V tem žrtvovanju, da bo gorel samotnim potnikom v noč, je objektivna, večnostna vrednost Balantičeve pesmi in njegovega trpljenja. Z njo se je dvignil do zavidljive etične višine, tako neverjetne za njegova mlada leta, in se postavil za izrazitega katoliškega pesnika, zakoreninjenega z vsemi vlakni v Bogu, ne samo priložnostnega zunanjega stihotvorca.

Zasidranost v Bogu in resničnost njegovih bojev in spoznanj moremo dokazati in dojeti z analizo njegovega ustvarjanja. Pri tem so posebno dragoceni zapiski in pobliski, ki jih je prireditelj celotnega opusa vse skrbno in ljubeče rešil in jih uporabil za čela posameznih ciklov. Iz njih razberemo Balantičev slog in način obdelave. Lepa primera in zveneča podoba sta ga zamikala, da si ju je zapisal. Z zunanjo izraznostjo sta mu posredovali notranje zvenenje in duševno vzgibanost. Balantič je znal govoriti samo v pesmi in ta mu je

bila ekspresionistično moška in polna tveganih prispevov. Nadaljnji dragoceni podatki za vpogled v Balantičevo delavnico so pesmi, o katerih vemo, kdaj in zakaj so bile napisane. To so predvsem vsi Trije gonarški sonetje, Tovariška pesem in Prvi venec, pa tudi Jesenski spev, Žalostinka, Sin, Materi in druge. Vse govore o njegovem realizmu. Isto mi potrjujejo Tršarjevi spomini, isto znameniti gonarški zveščič z mladostno vrtoglavi zasnutkom, kjer se je resda oblikovno razmahnil, vsebinsko pa ostal pri dokaj obrisnih oznakah, ki jih je že domala vse pesniško obdelal v svojem dotedanjem delu (drugače urednik na straneh XIX—XX). Te ugotovitve nudijo dokazovalcu Balantičeve izrazne resničnosti in nenarejenosti toliko gradiva, da nedvomno lahko uporabi sklepe tudi za vse njegovo siceršnje delo. Resnično doživetost njegovih bojev in spoznanj izpričujejo tudi bistvene sestavine njegove pesmi. Zato naj navedem samo otroško pristrčne spomine iz mladosti, ki po svoji primarni obliki in navezavi ne morejo biti zlagani. Sem štejem še vse opise narave in primere, osnovane na tem opazovanju, o čebelah (poln sem medu kakor žametna drobna čebela, svetloba me teži bolj ko čebele, ki šume na bradi), o lapuhu, tako značilni rastlini njegovih krajev (in v dlan se skrili bi ji kot v list lapuha, takrat sem stregel jo kakor vrelec z lapuhom), o bistriškemrodu, o pastirčku, s katerim se ves čas enači, o nebu, ki ga je videl tako pesniško polno, planinsko pristno in raznoliko kakor še nihče pri nas (nebo s krvjo polita so nosila; oblaki diše kot ciklamni, bori neba so temni zaliv; glava je v rokah sinjine kot ozimina pod snegom; nebo je podobno bledemu zvonu, prišli so oblaki, duhovni svetli; strastno sinja je neba lobanja; oblaki trupla so v temè kanalih; ožarjen sem od nébesnih zaves; nebo je mrhovina, pokrita z zlatimi muhami zvezd; težki lesk srebra čez vse nebeške je poti razlit; kdaj pljunek bo krvav postal zapad, brezmejna je sinjina kot moj glad; poznam te skoz tančico solzá kot sonce skoz žareč oblak; zapušča me ovac, oblakov čreda; ni mi za drobtine zvezd, ne za veletok neba; menda te oplazil nébes z robom je, ko so prešle nevihte; v pernících oblakov ležal tih sem; prošnja moja je bila svetla posoda svetlikajočih se sopar neba). Ves je navezan na svoj rojstni kraj (Kamnik), na svojstveno pokrajino pod gorami, na tiho zibelko potokov in glinastih rodov, na sosesko divjih orgel planinskih viher, na rob med goro in ravnino, na skrivnostno zavetje in poezijo proste narave, ki mu je tako dobra mati in ki je tako živo oplodila tudi njegovega rojaka in vrstnika Cevca. Za primer, kako podobno se izpovedujeta, naj navedem Balantičev sonet: »Potapljam v dobre zemlje se vonjave, / v šumeči plamen svežega lesa, / v voščeno smolo borov iz gorá, / v kadila brinovega zublje plave. // Praši mi cvetje strgane rokave, / ko boža rušo roka mi trpkà, / in ptice, zlati hrošči spod neba, / počasi polnijo mi dni sanjave.« (78) Isto je povedal Cevc o svoji piščalki.

Če vzamemo za merilo pesmi, ki jih je mogoče tako vnanje določiti, potem je treba popraviti trditev urednika, da so Balantičeve pesmi šele z njegovo smrtjo »dobile polno resonanco, ki je prej niso imele ali pa so se nam dozdevale več ali manj dekadentno, bolešno ljubimkanje s trohnenjem strasti«, (XXIV) in ugibanja nekaterih drugih, češ da je vsa Balantičeva religiozna pesem fikcija, plod mladostnega romantičnega čustvovanja, kot je njegovo ljubkovanje s smrtjo fantazmagoriziranje pubertetnika, literarni ostanek našega findesiècla. Mlad fant ob neuslišani ljubezni res rad začne govoriti o smrti in se umišlja vanjo v svoji romantični užaljenosti, toda Balantič govori o njej in z njo kot zrel mož. Veljalo bi pregledati celotno lestvico njegovih motivov in snovi pod vidikom iskrenosti in resničnosti. Ne samo, da mu verjamemo, marveč nam njegova egocentričnost tudi ni zoprna, kakor je bila pri dekadentih. Čutim, da je Balantič res še marsikje govoril na njihova usta, a govoril je o svoji resničnosti, za katero je imel vseskoz realno podlago. Podrobna raziskava o tem bi odkrila Balantičevo ustvarjalno iskrenost in povečala objektivno vrednost njegove poezije, čeprav se mu vsa suče okrog subjektivnega življenja in doživljanja ter je le malokje zarisana v nji objektivna radost in bolečina.

Druga izkrivljenost, ki grozi pesniku Balantiču, je preveliko — dasi osnovano — poudarjanje, da je »pesnik ognja, pepela in smrti« (XXXII). Njegova nesrečna smrt je res posebno žarko osvetlila to plat njegove motivike, a trajne sodbe ne more nuditi. Teža in srčika Balantičeve lirike je namreč v problemu, ki ga je sam največkrat pesniško obdelal in ga tudi zgolj glosatorsko zapisal v svoj gonarški zvezek: »Hrepenenje po Bogu, ljubezen do zemlje, domovine, naroda.« Njegova pesem o ognju in ognjeni smrti je lahko samo izraz tega osnovnega, osrednjega spoznanja, da mora kot božji služabnik do kraja dogoreti. Zato je tudi razvrstitev zbranega dela — po moje — preveč efemerna pod vtisom Balantičeve smrti, preveč zunanja, akcidentalna, priložnostna, notranje prešibka, da bi mogla simbolno za trajno prevesti vso težo njegovega ustvarjanja. Zato se mi zdi zadnji ciklus kompozicijsko najbolj neenoten, ponekod celo notranje razglašen, česar v drugih ciklih ni čutiti, ker je razdobje Balantičevega ustvarjanja tako kratko, da je podoba njegovih pesmi precéj enaka in skoraj ne more učinkovati disharmonično, pa čeprav sta postavljeni najstarejša in najmlajša pesem tako rekoč druga za drugo (V vročici, Popotnica). V prihodnji izdaji bi kazalo sprejeti Balantičevo izvirno razdelitev, pri čemer bi zlasti odpadla cikla Imel sem deklico in Zadnji naliv svetlobe, ki sta zgolj zunanje utemeljena. Tudi Vencev ne bi postavljaj tako daleč vsaksebi, ker sta v bistvu zrasla iz istega najglobljega spoznanja: Gospod, za Tabo se bom zdaj napotil. Ravno oba Venca, ki ju je Debeljak v svojih poznejših študijah kompozicijsko dobro prikazal, sta mi napotek za najpreprostejšo in najidealnejšo ureditev celotnega Balantiča. S tako razvrstitvijo pesmi bi pridobili notranjo urejenost in povezanost, hkrati pa bi se jasneje pokazala Balantičeva razpetost med nebo in zemljo: s telesom je ves zasajen v svet in pozemsko slast, srce in duh pa mu kipita k Bogu.

V toplo, osmrtniško pisanem uvodu v zbirko se je urednik dotaknil skoraj vseh detajlov Balantičevega življenja, kolikor bi utegnili vplivati na osvetlitev celotne umetniške podobe. Manj se je znanstveno kritično poglobil v delo, kar je utemeljeno opravičil. Ne strinjam pa se docela z njegovim sklepanjem o Balantičevem pesniškem razvoju v pogonarški dobi, ker je zato premalo stvarnih podatkov (XXII). Pri tem naj opozorim še na dejstvo, da je izmed 113 priobčenih pesmi absolutna večina datiranih izpred Gonarsa (urednik jih postavlja v pogonarško dobo samo 18, petim pa ne more določiti časa nastanka). Balantič je torej v glavnem tak, kakršen je bil pred Gonarsom ob pripravljanju Muževne steblike. Že takrat je imel vsaj 90 napisanih pesmi in med njimi vse umetniško polnejše in notranje razvojno pomembnejše, izven nekaterih zadnjih realistično umirjenih. (Sprasujem se, zakaj jih je sam za Muževno steblico odbral samo $24 + 1 + 15 = 40$, torej pičlo polovico, in pri tem niti ne vseh najboljših). Ne strinjam se tudi z urednikovo opombo ob pesmi Judežev obup, češ da je ni vedel kam uvrstiti. Po moje ji je motivno sorodna pesem Sin. Tu aluzija na zgubljenega sina, izdajalca zemlje, in primerjava z njim, tam aluzija na Judeža, izdajalca Boga, in spet enačitev z njim. Ko sem že pri pomanjkljivostih, naj opozorim še na nekaj napak, ki so se uredniku vtihotapile v delo. Na strani XIX navaja za Muževno stebliko 26 pesmi, na XXXV pa (najbrž pravilneje) 24. Na strani XXV je skazen Balantičev citat: pod nebom lobanje (prav: pod lobanjo neba). Za izgubljeni ciklus Na blaznih poteh navaja urednik na strani XXXIV štiri pesmi, na XXXVI pa šest (isto število ima tudi v uvodu v Venec). Na strani XXXIV navaja pesem Domov med časovno fiksiranimi, na strani XXXVI pa pravi, da ne ve, kam naj jo postavi. Pesmi Vse je rdeče, omenjene na strani XXXVI, ni v zbirki; verjetno je mišljena pesem Večer je rdeč. Tudi v pesmi same se je ukradlo nekaj napak, ki kvarijo smisel: 39 nerazrešnih (ne: nerazrešenih); 55 naslov cikla ni jasen, še posebno ne, če ga primerjaš s pesmijo, iz katere je vzet; mogoče bi bilo bolje Obraz v dlaneh; 78 v kadila brinovega zublje plave (ne: zublja plave; kako je plevel trdoživ, dokazuje ista napaka v Vencu, Doma in sveta pa nimam pri roki, da bi primerjal še tam); 97 sla v meni se v temo krohoče (ne: v temno); 118 vsak naj sam primerja ta zapis z onim

v Domu in svetu 1944, I. zbornik, 19 (če sta to dve inačici, bi moral urednik tu ali tam opomniti)*; 139 srna ranjena boka (ne: srna ranjeno-boka; pri tem opozarjam, da smisel še ni docela jasen in bo potrebna vsaj ponovna revizija interpunkcij); 152 kot da bi dolgo bežale (?) v dežju, vse roke (ne: kot da bi dólgo bežále v dežjú, vse róke; naglasna znamenja so nepotrebna, ker ni mogoče drugače poudarjati, povrh tega pa so napačna in bi jih veljalo popraviti: dežjù, rôke); 153 večera pena (ne: večerna pena); 157 zdaj samo še vdano čakam (ne: zdaj samo še vedno čakam). Pri tem ne navajam dublet (šator in pravilno šotor, proklet in pravilno preklet, tegá in pravilno tegà, ób te in ôbte za pravilno óbte ali obte, strjen in strnjen, črepinje in čepinje, Marjan in Marijan Tršar itd.) in še posebej na zelo pomanjkljive interpunkcije (vsaj 27 vejic manjka, vsaj 9 pa jih je odveč). Mogoče so te in še druge šibkosti sad prevelike urednikove vestnosti in skrbi za čim vernejši Balantičev izvirni napis. Prepričan pa sem, da bi se moral urednik take izdaje odločiti za tehnično pravopisne izboljšave, ker bi s tem gotovo ustregel tudi avtorju.

Nazadnje naj spregovorim še o zunanji ureditvi knjige. Kakor je bil Balantič sam ves ponižen in preprost, tako je tudi njegov posmrtno izdani opus borna pepelka, sivi menišič, črni ajdov hleb (77). Spodobilo bi se, da bi založba za knjigo, ki bo trajne in dokumentarne vrednosti, poskrbela ne samo za boljši papir in vezavo (kljub vojski smo dobili manj pomembne edicije v dosti lepši in boljši zunanosti), temveč tudi za drugačen format, čeprav nekoliko drži sicer poznejše Debeljakovo utemeljevanje formata, češ da je bilo treba najti sonetom primerno zunanjo obliko, da bi brez prevelike potrate papirja dobila vsaka pesem svojo stran.

Balantičeva kvaliteta, delna nedognanost v notranji ureditvi zbirke, še posebej pa vsa tiskarsko tehnična in korektorska stran knjige (za zgled navajam samo Jesenski spev) mi narekuje nujno željo, naj bi čimprej dobili Balantičevo izbrano delo s primernim kritičnim literarnozgodovinskim uvodom in aparatom. Dotlej pa bo imel dr. Debeljak nedvomno veliko zaslugo, da je tako naglo dojel pesniško veličino mladega Balantiča in ga s številnimi strokovnimi in poljudnimi osvetlitvami približal ljudem. S tem je poskrbel za prijetno izjemo v siceršnjem našem ravnanju z velikimi, pa osebno nevsiljivimi pesniki.

Janko Moder.

France Balantič: Venec. Uvod napisal Tine Debeljak, z lesorezi opremil Marijan Tršar. Izdala Zimska pomoč v Ljubljani 1944.

Poleg zbranega pesniškega dela Franceta Balantiča, kolikor ga je bilo mogoče najti in rešiti iz zapuščine — to pesnikovo celotno delo predstavlja zbirka »V ognju groze plapolam« — smo letos dobili v posebni knjigi tudi njegov »Venec«, ki ga je izdala Zimska pomoč kot svojo knjigo za bibliofilsko knjižno tombolo v letu 1944. Pomen pričujoče izdaje pa ni samo v posebnem poudarku besedila, ampak tudi v uvodni študiji Tineta Debeljaka ter v izvirnih lesorezih, s katerimi je knjigo opremil Marijan Tršar.

Kakor ugotavlja Tine Debeljak v uvodu, je pričujoči Venec prvi in edini ohranjeni Balantičev sonetni venec, medtem ko se je drugi venec, predstavljajoč edinstveni primer iz neuresničene zamisli venca sonetnih vencev, ohranil samo kot odlomek enajstih sonetov. Prav gotovo je sonetni venec pri tako mladem pesniku, posebno še, ker predstavlja tako po vsebini kakor po obliki nenavadno živo umetniško stvaritev, zaslužil posebno pozornost urednika pesnikovega zbranega dela. O tem delu je urednik pisal ali govoril ob raznih prilikah in na raznih krajih, vendarle ni nikjer označil Balantiča in njegove poezije tako popolno kakor v tej izredno skrbno in tehtno sestavljeni študiji, ki pomeni enega naših najboljših literarno-kritičnih esejev. Balantičev sonetni venec je nastal — kakor ugotavlja Debeljak — l. 1940. »nekako meseca novembra ali decembra« ter pomeni važen mejnik v njegovem človeškem in

* (Opomba urednika: Na str. XXXIII. je sprememba teksta pri že tiskanih pesmih označil s stavkom: »Držal sem se Balantičevih zadnjih redakcij, zlasti pri tiskanih pesmih.«)

pesniškem razvoju. Zato je urednik najprej pokazal pesnikovo duhovno zorenje, kakor se kaže v prvih pesmih, nato se šele podrobneje bavi z nastankom, vsebino, gradnjo, jezikom in slogom njegovega sonetnega venca. Kar zadeva vsebino, poudarja Debeljak, da je Balantič »tu postal zavestno religiozni pesnik«, ne pa se — kakor sodi n. pr. Tršar — iz asketičnih razlogov odpovedal pesniškemu poklicu; v tem mu moremo samo pritrditi, a najmočnejši dokaz za njegovo razlago vidim jaz v drugi kitici XII. soneta. Po sedanji urednikovi formulaciji je »vsebina Venca odrešenje od smrtne groze, od zemskih strasti in obupa v duhovno pojmovanje življenja, kakor ga prinese občevanje z naravo; v radostno pričakovanje zadnjega hipa, ki naj človeka pripelje v onostranstvo«. To vsebino je Debeljak v uvodu k zbranemu delu (str. XXVI.—XXVII.) označil z naslednjimi besedami: »Prvi sonetni Venec zase pomeni naravnost dantejevski dožitek poti iz dna umirajoče sle do viška božjega otroštva, ko se, očiščen greha, spet napolnjuje kot čisti vrč z božjo krvjo, da svet, na katerega je bil privezan z vsemi čuti, sedaj gleda sub specie aeternitatis ter se pomirjen napoti čez reko smrti v naročje — Boga.« Posebno izčrpno se bavi urednik s kompozicijo sonetnega venca; pri tem ugotavlja svojsko gradnjo v smislu simetrične arhitektonike, kar »priča o zreli umetnostni zavesti« mladega pesnika, katerega kaže še »romantika v vsem: v doživljanju sveta in v pojmovanju pesniškega organizma«. Kar zadeva jezik in slog, omenja urednik pesnikovo bogato in tipično podobotvorje, njegove »polne in čudovito iznajdljive metafore, ki so prava dediščina slovenskega ekspresionizma«, a hkrati pričajo o avtorjevi izvorni izrazno-ustvarjalni moči. Izmed vseh dva in tridesetih (tedaj 32 in ne 32., kakor beremo v uvodu!) znanih slovenskih sonetnih vencev, sodi Debeljak, se je Balantičev doslej najbolj približal Prešernovemu. Relativno ta primera nedvomno drži, absolutna vrednost obeh umetnin pa se nikakor ne more primerjati. Kljub vsej prepričevalnosti se Balantičev sonetni venec vendarle močno oddaljuje od Prešernovega, ki se odlikuje predvsem po čistosti, jasnosti in čudoviti preprostosti izraza. Pa tudi, v kolikor gre za celotno Balantičevo delo samo, njegov sonetni venec — razen nekaterih posameznih sonetov, posebno v drugem delu — v celoti ne dosega najdovršenejših pesmi na primer v ciklih »Daj me k ustom« ali pa »Obraz v dlani«. Sicer pa tudi Debeljak naposled označuje njegov sonetni venec kot »mladostno tvorbo začetnega pesnjenja«, ki pa po svoji nedvomno močnejši in izrazitejši drugi polovici vendarle kaže, kako je »Balantič v Vencu vidno dozoreval — življenjsko in umetnostno«.

Tej literarno-kritični razlagi se dostojno pridružuje tudi umetnostna razlaga, kakor jo je dal pričujočemu sonetnemu vencu slikar Marijan Tršar s svojimi izvirnimi lesorezi. Ti lesorezi so svojska dopolnitev pesnikovega besedila, s katerim se vežejo v skladno celoto. Priznati moramo, da se je slikar z njimi resnično približal pesniku in se vživel v občutje in slog njegovih pesniških podob. Po nazornosti vizionarne simbolike se mi zde najizrazitejši lesorezi k I., II., III., XIII. in XIV. sonetu.

Tako predstavljajo uvod Tineta Debeljaka, pesnitev Franceta Balantiča in ilustracije Marijana Tršarja vsak po svoje zanimivo in pomembno delo, kar daje tej knjigi podobo nenavadno ubrane celote. Njeni vsebinski vrednosti ustreza tudi razkošna zunanja oprema, delo Učiteljske tiskarne v Ljubljani. Knjiga, ki je vezana na japonski način ter tiskana z velikimi črkami v dvobarvnem tisku, ni samo najlepša publikacija med izdanji Zimske pomoči, ampak predstavlja sploh eno najlepše opremljenih slovenskih knjig. Balantič, čigar zbrano delo v zbirki »V ognju groze plapolam« je bilo izdano nad vse skromno, preskromno v primeri z njegovo pesniško pomembnostjo, je tako dobil vsaj s pričujočo izdajo »Venca« spomenik, primeren njegovi literarni vrednosti.

France Vodnik.

Jan Kasprovicz: Himne in podobe na steklu. Uvod napisal in pesmi prevel Tine Debeljak. Priloge narisala na kamen Bara Remec. Tiskala Ljudska tiskarna v Ljubljani 1944. Strani 48.

Jana Kasprowicza, največjega pesnika poljske Moderne, smo poznali Slovenci doslej samo teoretično, po študiji Ivana Prijatelja o »Mladi Poljski« (LZ 1923). Sedaj je Tine Debeljak, ki se že dalje časa ukvarja ne le s prevajanjem iz poljske, temveč iz slovanskih literatur vobče, dopolnil to podobo z nekaterimi prevodi iz dveh morebiti najznačilnejših pesnikovih knjig, »Himne« (1902) in »Moj svet« (1925), ki predstavljata hkrati dve najznačilnejši obdobji pesnikovega duhovnega in oblikovnega razvoja: prva v njegovi silni religiozni borbi, katere pesniški izraz so njegove ekstatične himne, druga pa v njegovi duhovni izmiritvi s svetom in Bogom, ko se je tudi v poeziji naslonil na preproste motive in obliko ljudske pesmi. Iz prve zbirke je vzel prevajalec dva najznačilnejša primera, »Dies irae« in »Moja večerna pesem«, ki po obsegu zavzemata večji del pričujočega prevoda. Tema mogočnima pesnitvama je pridružil tri zglede tako imenovanih »podob na steklo«, kakor je avtor po analogiji z izdelki ljudskih slikarjev na steklo imenoval svoje zadnje pesmi. Tako pričujoči prevod noče biti antologija, ki naj bi predstavila pesnika v celotni podobi — kakor doslej še nimamo obširnejše monografije o njem —, marveč nam prikazuje pesnika predvsem v njegovi verski krizi in obnovi, ki sta zanj tako pomembni. Poleg del, ki bi ga označevala v njegovih pesniških začetkih, manjkajo zlasti primeri iz njegove predzadnje zbirke »Knjiga ubogih« (1916).

Kljub temu nam Debeljakov izbor nudi pogled v bistvene duhovne in oblikovne sestavine Kasprowiczeve poezije. Kar zadeva prevod sam, ni samo jezikovno adekvaten, ampak nam pričara tudi občutje in izrazno barvitost izvirnika. Prvenstvo bi vendarle prisodil prevodu »Dies irae«, kjer me je zmotila samo predzadnja beseda »razprl« (namreč plašč), nerodnost, ki je pač nastala zaradi rime. Prevajalec je napisal tudi kratek informativen uvod, ki nam prikazuje Kasprowiczevo življenje in delo izčrpnije kakor Prijatelj, katerega tu in tam popravlja in dopolnjuje, a ga v označbi ne dosega. Napačna je trditev, da Prijatelj še ni poznal in upošteval predzadnje pesnikove zbirke, saj jo ne samo omenja (str. 89), ampak tudi na kratko označuje (str. 93).

Kakor lani »Kitica Mickiewiczevih« so tudi »Himne in podobe na steklo« Jana Kasprowicza izšle kot bibliofilska izdaja. Besedilu je dodanih šest prilog z izvirnimi kamnotiski Bare Remčeve, ki predstavljajo pesnikov portret, tri ilustracije k himnam ter dve k podobam na steklu. France Vodnik.

Stanko Majcen: Bogar Meho. Zgodbe in legende. Naša knjiga 27. Izdala in založila Ljudska knjigarna v Ljubljani 1944. Strani 268.

Izmed vseh izvirnih del v prozi, kar jih je izšlo v obdobju zadnjih let, me je Majcnov »Bogar Meho« poleg »Preprostih stvari« Emilijana Cevca najbolj razveselil in me resnično prevzel. Ker vem, da je marsikatero drugo delo aktualnejše ali vsaj zanimivejše v pogledu zgodbe, sem se vprašal, od kod potemtakem izvira ugodje, ki mi ga knjiga nudi. Moral sem si odgovoriti, da vzrok tega učinka ni v snovi, ampak v načinu izražanja in oblikovanja, ki nam šele posreduje tudi tisto, kar lahko imenujemo — mimo motiva — vsebino umetnikovega dela. Pri tem sem se spomnil Cankarjeve delitve književnosti na »pritlikavo kraljestvo literature« in na duhovno službo umetnosti.

Stanko Majcen je kot pisatelj umetnik. To pričajo njegove zgodbe in legende v celoti in na vsaki strani posebej. Avtor, ki si je v drugem desetletju pridobil ime enega naših najresnejših pisateljev in nam v času ekspresionizma ustvaril vrsto pomembnih del v pesmi, prozi, drami in esaju, se je kasneje umaknil iz literarnega življenja. Sedaj se je skoraj nepričakovano vrnil vanj s knjigo, ki priča, da njegov duh in pero tudi medtem nista počivala. »Bogar Meho«, ki je plod tega snovanja in zorenja v samoti, pa je hkrati tudi resnična obogatitev našega slovstva, zlasti novelistike, v kateri predstavlja ne le svojstvenost, ampak tudi kakovost vrste.

V pisateljevem osebnem razvoju »Bogar Meho« kajpada ne pomeni preloma, marveč le nadaljevanje in rast, poglobitev, da ne rečem vrnitev k sa-

memu sebi. Zgodbe in legende so samo splošna označba, bistvene za Majcnovo pripovedovanje so predvsem one prvine, ki so značilne za duha in obliko umetnine. Avtorja so navdihnile zgodbe svetega pisma, vojna in življenje ljudi v Slovenskih goricah, vendarle pa je ta dvojnost sodobne realistične snovi (zgodbe) in verskomističnih motivov (legende) le navidezna. In če se ti na prvi pogled zdi, da bi dvodelna razdelitev zbirke boljše ustrezala in ločila zgodbe s »profanimi« in zgodbe z »verskimi« motivi, se kaj kmalu prepričaš o zmoti takega naturalističnega gledanja na smisel zgodbe in okolja, ki sta Majcnu pač izhodišče, ne pa bistvo. Gotovo ni slučaj, da je pisatelj zavrgel takšno razdelitev in rajši nanizal spise drugega za drugim tako, da »zgodbi« sledi »legenda« in obratno. Ta kompozicija izvira nujno iz avtorjevega razmerja do snovi in je v skladu z duhovnimi osnovami njegove umetnosti. Kljub različnim motivom je namreč Majcen za čudo enoten v svojem tolmačenju in vrednotenju življenja, čigar dialektika mu je vredna le toliko, kolikor se mu v njej odkriva njegova metafizika. In kakor so z ene strani »zgodbe« svetega pisma pri njem na svojski način reproducirane, lahko bi rekli počlovečene, nekaka umetniška razlaga evangelijev, tako se mu z druge strani povesti in zgodbe, ki jih je zajel iz vojne in iz življenja ljudi v Slovenskih goricah, poglobljajo in prehajajo v nadčutno sfero. Prav to prepletanje resničnega in nadresničnega, navideznega in skrivnostnega, zgodovinskega in metafizičnega je ena izmed najznačilnejših potez Majcnove umetnosti. Svet človeškega in božjega sta tu tako tesno naslonjena drug na drugega, da se resničnost neprenehoma preliva v skrivnost in skrivnost prehaja v resničnost. Tu se srečujeta zgodovinsko in mistično krščanstvo v podobah apokaliptične groze in veličastnosti ter v podobah vsakdanje življenjske preprostosti. Duhovno središče teh zgodb, najsi so snovno še tako realistične, je srečanje Boga in človeka, posameznika, pa tudi občestva, kar je dobilo najmočnejši izraz v grandiozni viziji Kalvarije (Legenda o svetem Petru). Tej apokaliptični podobi groze (str. 190—191) bi mogli v vsem našem slovstvu najti vzporednico samo v odrešitveni viziji Kralja Matjaža iz Cankarjevih »Podob iz sanj«. Skrivnost božjega odrešenja je našla pri Majcnu za čudo antropomorfistično podobo in zadolženost človeškega rodu ni poudarjena nič manj kakor njegova tragika. Dialogi zapuščenega človeka z Bogom so najpretresljivejši prav tedaj, ko se pogovarja z Njim mati in ko ti razgovori neredko prehajajo v borbo z Bogom. Tu ni samo Bog človeku hlapec, otrok, brat in sodnik, ampak tudi obratno.

Ta proza je takó osvobodjena vse snovnosti in se po uporabi sredstev približuje idealnemu književnemu ustvarjanju. Beseda je tukaj resnično v duhovni službi, pisateljev jezik je izgubil vsakdanji prizvok in nima na sebi nič poročevalskega in neosebnega. Nenavadno skrbna izbira izraza in podobe in prav táko oblikovanje stavka je značilnost tega res umetniškega sloga, ki ni niti površen niti razsipen, marveč v posameznostih in v celoti pretehtan. To zatajevanje gre včasih morda celo nekoliko predaleč in je pisatelj zaradi tega ponekod rahlo nejasen in nekam težak. To pa je tudi edino, kar moti bralca v tej vsebinsko tako bogati in estetsko tako prečiščeni knjigi.

France Vodnik.

Emilijan Cevc: Preproste stvari. Založila Nova založba v Ljubljani (1944) MCMXXXIV. Knjigo je opremil in risbe (z gosjim peresom) izvršil Riko Debenjak. Strani 237.

Ob Cevčevi knjigi ne morem biti oster kritik. Rajši se pomudim ob nji kot otrok ob skrivnostnem daru. Nekatero knjigo namreč nemo občudujem in spoštujem, kajti ob njih mi je dobro ne samo kot bralcu, marveč tudi kot človeku, estetu in Slovcu. Mogoče je velik blagoslov Cevčeve knjige ravno v tem, da smo jo dobili danes, ko so okrog nas poteptana vsa načela človeka, esteta in Slovenca. Najbrž bi bili pred leti še gluhi za njeno globljo vrednost in pomenskost, danes pa se zatekamo k nji kot v varen pristan domačnosti, lepote in dobrote, upanja in ljubezni, k skrivnostnemu, neusahljivemu studentu ljudskega čustvovanja, verovanja in dela. Cevčeva knjiga ima izven zgolj umet-

niških, literarnih ambicij tudi splošnejšo človeško in specifičnejšo slovensko vrednost, kajti odkriva nam stvari, sicer tesno povezane z vsem našim narodnim življenjem, a spričo moderne tendence po pogospodenju in potujčenju zme글enele in zbledede. Koliko plemenitega bogastva naših dedov se je izmaknilo že nam, prihodnji rod pa ga bo po strašnem viharju, ki brije čez našo zemljo, poznal sploh samo še iz pripovedovanja, muzejev in literature. Ne grozi nam samo materialno uničenje vseh čudovitih zakladov narodnosti in vernosti in čustvovanja, grozi nam več: ogenj, ki mori in požiga v dušah, vihar, ki seje seme tujstva in izrojenosti, strup, ki načenja telo prav pri srcu. Ta nevarnost je hujša, ker je trajnejša, zahrbtnejša, vztrajnejša in teže odpravljiva. Če naj se zgodi vse po načelih strašnega zmaja pokončevalca, ki bide s svojim svinčenim repom čez našo zemljo, bodo sicer odbobnela težka kopita apokaliptičnih jezdecev z naših tal, a v dušah nam ne bo več raslo, cvetelo in zorelo dragoceno spoštovanje lastnine naših dedov, čislanje preprostih stvari, v katerih se najlepše zrcalijo pesniške, narodnostne in verske prvine. Doba materializacije in mehanizacije, ki nam žuga od vzhoda in zahoda, od severa in juga, ne pozna in ne prizna večnih vrednot zdravega, samoniklega in zrelega ljudstva. Naši dedi so bili še pesniki, mi smo nebogljeni jecljavci, plašno zagledani v zadnji odtенок njihove zarje, naši vnuki pa bodo samo še hladni merilci, računarji in števci. Tudi lepoti in veri in narodu bodo preiskovali obisti in vse razgaljevali, prostituirali, teptali v prah, kakor v svoji prekleti slepoti in peklenški hudobiji že teptajo, uničujejo, zatirajo, podirajo zvesti hlapci in suženjski izpolnjevalci tujih interesov pri nas. Modernizem in svetovljanstvo sta bila najnedolžnejša glasnika vseh teh grozot, a kjer sta se prijela ta dva, sta pripravila pot sedmerim novim hudobijam in zrahljala prst naših duš za neskončno verigo grehov proti sebi, narodu in Bogu. Nekoč smo še sleherni del dóma spoštovali in ljubili, danes pa sta spoštovanje in ljubezen zastarela in starokopitna pojma, moderna je skrb za tehnično, računsko in mehanično pravilnost in potrebnost stvari in njene oblike. Nekoč smo bili nagonsko zdravi arhitekti svojih domov s čudovitim smislom za sorazmerja, notranjo in zunanjo uglajenost, ubranost s človekom in njega dejanjem in nehanjem, danes pa se s priučeniim znanjem in mrtvimi merili dokopavamo k idealom modernega doma, a rezultat je materialistično objektivna, tehnično dognana in lepotno suha stavba z golimi, ostrimi, ravnimi, mrzlimi stenami in nepesniškimi oblikami. Vem, da je napredek potreben in nujen, a prepričan sem o njega kontinuiteti, počasnosti in evoluciji, o cepljenju na stare sadike izročila iz krajevnih pogojev. Kakor se že mi radi zatapljamo v preteklost, tako bodo prihodnji rodovi toliko živeje zahrepeneli iz okov mehanizacije v svet pesniške svobode preteklih rodov. Cevc je zrasel iz pravih korenin. Sam je to pesniško zapisal: »Moja piščalka se še dobro spominja ilnate jame in gozda nad njo, otroških nog, ki so puščale v glini sledove, in vonja rastlin, ki strešajo cvetni prah čez ilnico, da se v rumenih lučkah ulega na glino. Moja piščalka je polna tega prahu. Vonj kalečega gozda in vrisk otrok se je zajedel globoko vanjo.« (23) In določneje: »Naša srca morajo biti kakor srca otrok in dobrih modrijanov, ki so še obdarjena z milostjo, da se začudijo nad dlanjo zelenega mahu, nad lepim oblakom ali nad prosojnim krilom cvetne muhe; srca, ki v sleherni stvari še slutijo odtis Stvarnikovih rok, ki še znajo ljubiti, kajti stvari nas ljubijo, kolikor jih ljubimo mi. Učijo nas največjih dejanj: ljubezni, razdajanja, služenja, hvaležnosti, pohlevnosti, miru... Učijo nas biti človek, sprejemati vse z dobro kretnjo, ki vse posvečuje.« (14) Te stvari so neznatne dragocenosti, ki prepletajo rožni venec našega življenja (98) in ob katerih mora pesnik postati učitelj upanja (78). Cevc jih opazuje, doživlja in opisuje predvsem s srcem otroka, manj modrijana. S svojo frančiškovo ponižnostjo, timmermansovsko vedrino in gionojevsko drznostjo primer oživlja čudovite podobe, ob katerih se moramo dvigniti, kajti nevede in nehote se vključimo v njegovo miselnost in čustvovanje, podredimo se mu kot dobremu vodniku, da nas po tihih stezah svoje umetnosti približuje Stvarniku, večni Lepoti in Dobroti, viru naših človeških sanj o teh nedoseženih idealih.

Prvenstvena moč Cevčeve umetnosti je v vživetju. Vsako stvar zna doživeti v njenem bistvu ter jo z osebno čustvenim opisom posredovati občestvu. V slehernem predmetu odkrije podrobnosti in notranje zveze, ki pričajo o močnem impresijskem daru. Pripoveduje tiho in ubrano; tu in tam je res retorično ali himnično vznesen, a le redko izumetničen in hoteno izbran. V njegovi knjigi je malo hladnega modrovanja, suhega pripovedovanja in objektivne stvarnosti. Večidel pripoveduje v prvi osebi ali pa se potopi v celoto, v zdravo, nepokvarjeno, z naravo povezano občestvo, v pristno vaško ljudsko skupnost z njenim čustvovanjem, verovanjem in predstavnim svetom. Povsod je zvest občudovalec starih dni in se le redko dotakne boleče sodobnosti (29). Lirika mu je ljubša od epike, v liriki zlasti impresija. Vse telo mu je poslušen hlapec in srce zvest tajnik vseh čutov, da more ujeti najrahljše, le redkim izbrancem dosegljive odtenke v življenju stvari. S svojo knjigo dokazuje, kako mora biti pravi pesnik hkrati vse: slikar, arhitekt, glasbenik. Namesto mrtve nadrobne analize tega naj navedem ob prejšnja navedka še en zgovoren odlomek: »Na belem platnu cvete fantkova glavica. Na lahko je otrok našobil usteca in spi. Skozi lica mu proseva kri in prstki so mu kakor klobasice. Ves diši po mleku in vijolicah. Počasi diha. Muha jezno pobrenčava za zastorom. Pravkar sem prišel iz gozda. Oči so mi še polne življenja dreves in temnozelenih mahov; v ustih imam še okus po jagodah in v nosnicah vonj divjega bezga na poseki.« (66) V teh petih vrsticah je opis, kakor so mu ga posredovali vsi peteri izostreni čuti. Tak je Cevc skozi vso knjigo. Zanimivo bi bilo podrobneje raziskati njegovo paletu in barvno ubranost posameznih podob, domala neizčrpno skalo tonov in izrazito moč za oblikovanje življenja v prostoru. Z razčlenitvijo njegove metaforične in metonimične zakladnice bi ugotovili, da niti ni tako obilna in neizčrpna; polnejši, povednejši in bogatejši je v primeri in prisposobi; skoraj povsod pa je prijetno izviren. Opisuje sočno, le tu in tam preveč kopiči (Pratika) ali hoteno raztresa in zabrisuje misel (Kruh); ponekod pa je čutiti prenatanko izčrpavanje, hoteno vseobsežnost in posploševanje (Vrata). Sploh je v miselni globini dosti šibkejši kot v moči doživljanja in opazovanja. Z enakimi sklepi posameznih podob pa že celo prehaja v maniro ali vsaj monotonost, ki je največja nevarnost takega pisanja. Njegov otroški odnos do predmetov je poln idiličnega domotožja po lepših časih in boljših ljudeh, le mestoma se povzpne tudi v moško, krepko, epsko oblikovano podobo. Nekateri opisi so docela statični, stvarni, drugi rahlo šegavi in prepleteni z osebnimi doživetji, ponekod ima ob njih epsko oblikovan dogodek. S tem je dosegel raznolikost in razgibanost, da niti ob tolikem številu enakih stvari nismo trudni in naveličani. V glavnem ostane v predstavnem svetu preprostih ljudi in stvari in se le redko zateče po primeru ali podobo čez to območje. Čutiti je Cevčevo pravilno razmerje med epiko in liriko. V liriki je zdravo čustven, epika pa bi ga utegnila zanesti v šibko sentimentalnost, v mehkužnost, do katere iz njegovih tihih, božajočih misli in opisov ni daleč.

Cevčev stil je sicer osebno urejen in umirjen, ni pa še objektivno dozoren in ustaljen, kajti preveč je še naslonjen na zapeljive domače in tuje zglede. Jezik sam je čudovito lep, pesniški, domač, nepopačen, poln pristnih ukrasov, bogat in hkrati preprost, kakor so vse opisane stvari. Mestoma ga niti ne čutimo, le vemo, da nam je dobro ob njem. Tudi to dokazuje počasnost in pretehtanost Cevčevega snovanja, saj je knjiga sad sedemletnega ustvarjanja.

Da se je tudi založba zavedala vrednosti knjige, ne samo avtor, ki si je napisal zanosen, a zaradi kakovosti knjige utemeljen uvod, je dokaz, da je poskrbela za izredno lepo zunanost. Tudi izbira Rika Debenjaka je bila srečna. Ponekod sta se pesnik in slikar strnila v eno, drugod se lepo dopolnjujeta. Nekajkrat je sicer čutiti v slikarjevem predstavnem svetu premalo tiste pristne patriarhalnosti, vaše domačnosti in izrazne čistosti, kakršna je v Cevčevem opisu (miza, zibelka, kruh), a povsod je slikarsko močan. Nekaj podob je pravih tihožitij. Tudi celotna oprema je preprosto izbrana.

S Cevčevimi Preprostimi stvarmi smo dobili delo, ki ne bo zaznaven mejnik samo v avtorjevem razvoju, marveč tudi v celotni medvojni produkciji

naše lepe knjige. Nekaj opisov bo prej ali slej prešlo v šolska berila (Piščalka, Znamenje, Kruh). Hkrati nam ta zbirka znova dokazuje slovensko izrazito moč v liriki in novelistični črtici. Dokazuje, kaj imamo in česa se nekako sramujemo, ko tako po vsej sili hlastamo za romani in velikimi teksti drugih narodov. Izven literarne vrednosti pa imajo Preproste stvari tudi zaslugo, da so v razbesnelosti naših dni potrkale na marsikako dušo, jo spomnile srčne plemenitosti in jo ugrabile vrtoglavemu vrtincu, ki nasiloma použiva našo domovino. Za vse te rešene in obvarovane moramo biti Cevcu v imenu naroda za knjigo hvaležni.

Janko Moder.

Zorko Simčič: Prebujenje. Roman iz dijaškega življenja. Založila Nova založba v Ljubljani 1943. Strani 350.

»Prebujenje« je imenoval avtor roman iz dijaškega življenja, prav tako pa bi ga lahko prišteli v vrsto tako imenovanih »romanov generacije«, ki smo jih v času po prejšnji vojni dobili več. (Prim. Mentor 1936/37, str. 29 sl.) Kajpada Simčičevo delo ni izrazito niti v tej niti v oni smeri in je predvsem izraz avtorjeve mladosti in podoba njegovega prebujenja in dozorevanja. Kljub dijaškemu okolju in kljub nekaterim osebam, ki predstavljajo dopolnilo ali nasprotje pisateljevega osebnega sveta, kaže namreč delo izrazito izpovedni značaj ter je kljub oblikovnemu videzu in kljub posameznim epizodam, kjer je avtor stopil na epska tla, bolj podobno dnevniku kakor pa romanu. Dušan, poglavitna oseba v romanu, tudi prav nič ne skriva avtobiografskih potez. Njegovo srečanje z življenjem, s samim seboj, z okolico in s časom je tako vidno postavljeno v ospredje, da spričo njega obledi vse drugo, tako dogodki kakor ljudje. Razdalja do snovi, ki je tako značilna za pisatelja pripovednika, se je tu skoraj popolnoma umaknila neposredni življenjski udeležbi in nič čudnega ni, da je poglavitni poudarek Simčičevega spisa v samoanalizi ter v osebni izpovedi.

Delo kot izraz sodobnosti ali podoba današnjega pokolenja sploh nima oporišča. V tem pogledu je precej neizrazito, saj pogrešamo v njem sleherne določnejše zasidranosti v časovni problematiki. Resda je čas tako rekoč z letnico označen, vendarle bi ga prav lahko premaknili vsaj za eno obdobje, in dogodki, dasi so omejeni na splošno na Ljubljano, bi se prav tako lahko godili kjer koli. Ostane samo še okolje, šola in dijaški dom, ki pa sta prav tako samo tipična podoba dijaškega miljeja. Kar zadeva opisovanje tega okolja, ga moremo sicer presojati ugodno, čeprav je prikazovanju raznih dijaških dogodivščin odmerjenih na splošno preveč strani, posebno ker se nekaterim odličnim opisom pridružujejo tudi neznačilni prizori, izmed katerih je drug podoben drugemu. To velja zlasti za tiste prizore, ki slikajo neizrazito zunanje dijaško življenje, prav tako pa tudi razne dijaške norčije, zbadanja in duhovičenja. Že tu se kaže razvlečenost, ki je v zgradbi pričujočega dela značilna slabost, najsi avtorju tako priljubljeni posegi v stran sami po sebi vplivajo poživljajoče, tako da delo ni preveč enolično. To velja v prvi vrsti tudi za epizode iz Milanovega in Jožetovega življenja, ki prav tako pomenijo neredko zastranitev in rušijo enotnost zgradbe. Če pa se v tem z vidika celote kaže oblikovna slabost, predstavljajo prav posamezne epizode, opisi, označbe in izpovedi najmočnejše strani Simčičevega dela. To delo kot epski organizem sicer ni izdelano, a kaže v zarodkih in osnutkih vendarle obrise močne pripovedne nadarjenosti.

Mnogo izrazitejše in sprejemljivejše kot primer pripovedne vrste pa je »Prebujenje« po svoji izpovedni strani. Takoj je očitno, da Dušan in njegova tovariša, Jože in Milan, izstopajo iz okvira splošnega dijaškega okolja, ki tako pokaže poleg povprečnih tudi izrazitejše predstavnike. Prav borba s povprečnostjo in prizadevanje za osebnostno podobo postane težišče mladostnega prebujenja. Nosilec tega boja, obračunavanje in kritike je prav za prav samo Dušan, kajti Jože in Milan preživljata svoje križe bolj zase, posebno drugi, ki iz sanj in boleznih omahne v smrt, medtem ko se prvi prerodi in ozdravi v dotiku z zemljo. Toda značilno je, da Župančičevo geslo izgubi tukaj svoj pluralistični smisel ter preneha biti splošno veljavna označba za prizadevanje

rodu, temveč se nanaša le bolj na osebno Dušanovo rast, kateri naposled ustreza tudi tridelna razdelitev romana. Svet problematike, ki se nam odkriva v »Prebujenju«, je prav za prav ozek, poleg borbe med povprečnostjo in globljim odnosom do življenja, zlasti do kulture, je našlo najmočnejši poudarek in izraz valovanje in kipenje sil, ki si iščejo smeri in oblike. To nihanje se pri Dušanu naposled osredotoči v sporu med znanjem in spoznanjem, na tej ravnini se konča tudi njegov boj med Lessingovo maksimo o prvenstveni ceni absolutnega iskanja ter med priznanjem normativnih vrednot.

Mladostni neuravnovešenosti in iskanju je dal Simčič s »Prebujenjem« resnično močnega in kipečega izraza, a žal je marsikateremu pojavu odmeril prevelike dimenzije. Prav tako je v spisu preveč razmišljanja in sploh intelektualnih prvin, tako da čutimo premalo toplote. Pogosto sklicevanje na razna mesta iz literature razodeva simpatično načitanost, a moti v izvirnem lep-slovnem delu, zlasti ker zavaja avtorja v take nemogoče primerjave kot Jožetova mati in Cankarjeva Lepa Vida. Prav tako odbija tu in tam neskromnost, nekakšna »Wichtigmacherei«, čeprav se je avtor vnaprej skušal zavarovati pred takim očitkom (str. 336). Prav tako ni prepričevalno poudarjanje novosti, posebnosti, edinstvenosti in ne vem še česa. Kar zadeva sodobno družbo, je v knjigi prav malo borbenosti, v resnici nič takega, česar ne bi bili povedali že drugi. To velja posebej za avtorjevo stališče do kritike, ki ga vzporeja s Cankarjevim, čeprav nima za to oporišča ne v objektivnih dejstvih ne v osebnih srečanjih z »današnjo kritiko«. Kajti čeprav je njegovo razlikovanje med kritiko in »kritiko« docela točno in sprejemljivo, bi mu vendarle ta ali oni lahko oponesel: si tacuisses... Mimogrede naj opozorim tudi na nekatere jezikovne nedognanosti; poleg pomanjkljivosti v rabi ločil ter nekaterih primerov nedomače skladnje (n. pr. sva si na jasnem česa kulise, str. 120), moti manira, ki postavlja glagol na konec stavka, zlasti pa preveč mehanično privzeto pravilo v »sam sebe ga je bilo sram« (str. 303). Če je Breznik dopustil, a ne brezpogojno predpisal: Ljubi sam sebe (poleg ljubi samega sebe), ne gre, da bi sedaj kar »pisali o sam (!) sebi« (Naša knjiga, IV., 1943, str. 5). Kar je namreč pri osebnih glagolih razumljivo in dopustno, ni več opravičljivo pri brezosebnih glagolih ali pa celo v zvezi s predlogi.

Kljub temu pa je Simčičevo »Prebujenje« živahno pisana knjiga, zanimiva ne samo kot prvi večji spis mladega avtorja, ampak tudi kot napoved in obljuba resničnega pisatelja.

France Vodnik.

Zorko Simčič: Tragedija stoletja. Satire in humoreske. Samozaložba. Natisnila Zadružna tiskarna v Ljubljani 1944. Strani 138.

»Tragedija stoletja« je izšla sicer po »Prebujenju«, vendarle so pričujoče »satire in humoreske« starejšega izvora in dejansko predstavljajo pisateljeve literarne prvence. Vsi sestavki razen treh so bili — kakor beremo v opombi ob koncu knjige — že objavljeni v raznih revijah in časopisih v letih 1938 do 1943, ko jih je avtor izbral in pripravil za tisk. Naslov, ki je povzet po prvem izmed njih, utegne pri kom vzbuditi napačno pričakovanje glede na vsebino knjige, ki predstavlja zbirko časopisnih podlistkov z večjo ali manjšo literarno ambicijo. Motivi teh spisov so zajeti iz kulturnega, zlasti umetniškega življenja, dalje iz domačega ali šolskega ter vobče dijaškega okolja in predstavljajo vsakdanje dogodke, ki pa jim skuša najti avtor smisel bodisi v humorju ali rahlo poudarjeni satirični osti. Pisatelja ne zanima toliko zunanja obnova zgodbe, temveč se mu zdita važna predvsem oris položaja in miselna poanta. Tako je poudarek teh črtic manj v njihovi snovi kakor v njihovi obdelavi. To se kaže tudi v zunanji obliki, saj se pripovedovanje v običajnem smislu prav rado umakne razmišljanju v obliki samogovora ali kramljanju v slogu tako imenovanih literarnih kozerij. Vendarle pa je avtor s temi sestavki, med katerimi so še najboljši »Šestilo«, »Posredovanje umetnin«, »Filozofizem«, bolj pomnožil, kakor obogatil spored naše humoristične literature. Pisatelju resda ne moremo odrekati duhovitosti in spretnosti časopisnega kramljavca, kljub temu pa je njegov humor nekam hladen, ker pač

izvira bolj iz intelekta kakor iz vesele sproščenosti narave ali iz bolečine duha, kjer se naposled spočenjata tudi umetnikov smeh in satira.

France Vodnik.

Zbornik Zimske pomoči. Uredili Narte Velikonja, Božidar Borko, Tine Debeljak, Zorko Simčič. Ljubljana 1944.

Zimska pomoč, ki pod predsedstvom Narte Velikonje že nad leto dni uspešno deluje med Slovenci, je svoje dobrodelno delovanje združila tudi s kulturnim. S prirejanjem knjižnih tombol je odlično dokazala, »kako so slovenski pesniki, pisatelji, publicisti in znanstveniki v viharnih letih druge svetovne vojne reševali pred skrbmi in težavami vsakdanjosti svetlo in neizpodbitno človeško pravico do uveljavljanja duhá, njegovih ustvarjalnih potreb in večnega iskanja«.

Kot knjižna darila pri različnih tombolah je izdala mnogo novih del, pa tudi s sodobnimi uvodi marsikatero delo iz starejše slovenske knjižne zgodovine. Vrhunec vsega tovrstnega dela pa vsekakor pomeni Zbornik Zimske pomoči, kajti okrog te reprezentativne knjige se je zbralo nič manj kot sto in šest sotrudnikov iz vrst znanstvenikov in umetnikov razen skladateljev in upodablajočih umetnikov, ki samo zaradi tehničnih razlogov niso mogli pristopiti k temu pomembnemu kulturnemu dokumentu sedanjih dni.

Notranja ureditev Zbornika je docela smotrna. Uredniki so vse prispevke razdelili na šest skupin: čisto leposlovje v prozi in poeziji, splošna kulturna vprašanja, sociološka in organizatorična razmišljanja, javna vprašanja, novi znanstveni prispevki, posnetki dela znanstvenikov v zadnjih treh letih.

Leposlovni del obsega prispevke po rodovih naših pesnikov in pisateljev od Župančiča in Finžgarja mimo Preglja in Majcena pa do najmlajšega rodu, ki ga predvsem zastopajo mladi sotrudniki naše revije, kakor Kastelic, Dular, Šali, Kociper, Šarabon, Simčič in drugi. Kakor je pestra vrsta leposlovcev, tako pestra je tudi vsebina pesmi in črtic in novel v tem delu Zbornika. Nekateri so napisali za Zbornik izvorna dela, drugi so ponatisnili iz revij in listov že prej objavljena dela, vendar ne starejša od treh let, nastala v vojni.

Kakor leposlovni, tako so raznovrstni tudi publicistični in znanstveni prispevki. Tu je govor o kulturnih vprašanjih in vprašanjih iz sociologije, o živalstvu in rastlinstvu, geologiji in zgodovini političnega življenja, o kemiji in jezikoslovju, psihologiji in paleontologiji, denarju in financah itd. Zato seveda nikakor ni naš namen, da bi vso to grmado obravnavanih in obravnanih vprašanj utegnili kritično pretresti na tem mestu, marveč hočemo samo opozoriti na ta izredno pomembni kulturni dokument naših dni, poudariti srečno zamisel urednikov in tudi prirediteljev ljudske in bibliofilske knjižne tombole pa obenem soglasje, ki so se v njem združili vsi rodovi in vsi tokovi slovenskega sodobnega kulturnega življenja. Prav te združitve sad je reprezentativen Zbornik, edinstvena knjiga te vrste med nami. Res je sicer, da bi ta ali oni utegnil ugovarjati taki izdaji, češ da zelo trpi enotnost knjige, Gotovo je tak očitek glede na notranjo ureditev Zbornika resničen in je v nekem pogledu takale knjiga problem zase, vendar pa zunanja oblika, enotnost sotrudniškega kroga v težkih časih in reprezentativna izdaja docela odtehtata omenjeno pomanjkljivost (ter še nekaj netočnosti v podatkih o pisateljih. N. pr. Cevc je rojen 5. IX. 1920 v Kamniku, Marolt 31. julija, Sušnik v Breznici...). Fr. Jesenovec.

Rajko Nahtigal: Jerneja Kopitarja spisov II. del. Srednja doba 1818—1834. 1. knjiga (1818—1824). Ljubljana 1944. Str. XXIX + 443.

Slovenska akademija znanosti je ob stoletnici Kopitarjeve smrti izdala drugi del manjših Kopitarjevih spisov kot nadaljevanje I. dela, ki ga je leta 1857. izdal Fr. Miklošič. Usoda Miklošičeve izdaje je dokazala, da takšno delo zmore le znanstvena akademija ali podobno društvo. Zaradi izrednih Kopitarjevih zaslug za srbski književni jezik je hotela njegove zbrane spise izdati Srpska akademija znanosti; V. Jagić je po dogovoru s to akademijo drugi

zvezek že pripravil za tisk, a načrt se ni izvršil. Končno se je tega dela lotila Slovenska akademija.

Že sama vsebina Kopitarjevih spisov zbuja spoštovanje do velikega učenjaka. Še bolj pa zbuja spoštovanje R. Nahtigalove opombe k spisom in njegov uvod z orisom nesmrtnosti znanstvene veličine in izredne osebnosti Kopitarjeve. Reči smemo, da je s to knjigo dokončno rešena osebna čast našega velikana, ki so ga razni pisatelji našemu občinstvu, zlasti pa dijaštvu, preradi predstavljali z neakademskim prezirom ali celo v žaljivi in krivični obliki. R. Nahtigal z resno odločnostjo odklanja (str. XXI) vrsto žaljivih opazk, s katerimi celo znanstvena knjiga o Prešernu (1938) grdi velikega učenjaka. K temu bi mogli pripomniti, da je pristranski tudi življenjepis v Slovenskem biografskem leksikonu. Če bi vse naše slavne može opisovali na takšen način, da bi pristransko naglašali predvsem slabosti in navajali le neugodne sodbe, tedaj bi bila naša kulturna (in slovstvena) zgodovina kaj malo častna. Zato navaja Nahtigal našemu občinstvu neznane pohvalne izjave velikih mož o Kopitarju; nekaj jih bo pa še objavil. Hkrati naglaša, da doslej še nimamo pravičnega znanstvenega življenjepisa Kopitarjevga. Celó V. Jagić piše o Kopitarju večkrat krivično in pristransko, kakor je omenjeno na str. 191 in v uvodu. Pravičneje ga ocenja sedanji berlinski slavist M. Vasmer in se pri tem sklicuje na velika Kopitarjeva sodobnika J. Grimma in L. Rankeja.

Že iz tega vidimo, da se je odlični član naše znanstvene akademije lotil urejanja in izdajanja Kopitarjevih spisov ne le s potrebnim strokovnim znanjem, marveč tudi z zavestjo dolžne akademske pravičnosti in domoljubnega spoštovanja do našega velikana. Pod vtisom Kopitarjevega znanstvenega dela in domoljubja je v tej knjigi in v Zborniku Zimske pomoči (str. 547—554) bolj kakor prej naglasil tiste slavistične izsledke, ki dokazujejo častno zvezo slovenskega naroda v sv. Cirilom in Metodom. Takó rešuje ne le čast našega velikega učenjaka, ampak v nekem pomenu tudi čast našega naroda, čigar starejšo zgodovino so naši znanstveniki in neznanstveniki v zadnjih letih prečesto predstavljali v neugodni in kaj malo spodbudni osvetljavi.

Ker nimamo nobene Kopitarjeve slike, zato je na čelu knjige objavljena slika njegovega nagrobnega spomenika na ljubljanskem Navju. Iz nagrobnega napisa je razvidno, da se je rodil 23. avgusta 1780 v Repnjah, umrl pa 11. avgusta 1844 na Dunaju in bil tam pokopan na pokopališču Sv. Marka; l. 1897. so bili njegovi ostanki z nagrobnim spomenikom prepeljani v Ljubljano. Na koncu Nahtigalovega uvoda pa je podanih nekoliko potez Kopitarjeve vnanjosti in njegovega značaja. Bil je sicer nekoliko raskave vnanjosti, a plemenit, prijazen in postrežljiv; velik krog njegovih prijateljev in občudovalcev po raznih evropskih deželah priča, da je bil velik ne le kot učenjak, ampak tudi kot človek.

Pri nas je Kopitar najbolj znan po Prešernovih zabavljicah; iz njih sklepajo mnogi, da je bil mračnjaški nasprotnik umetnosti in prave znanosti. Gledé soneta z ostjo: »Le čevlje sodi naj Kopitar« izjavlja Nahtigal, da je krivičen, in navaja Prešernovo pismo, iz katerega sledi, da se je tudi Prešeren tega zavedal. Sicer pa mora vsak izobražen in olikan človek vedeti, da takšno norčevanje iz priimkov ni niti duhovito niti dostojno. Kopitar je znal ceniti tudi pesništvo in je velikega pesnika Götheja seznanjal s srbskimi narodnimi pesmimi.

Veliko ostrejšje, a manj znane so nemške Prešernove zabavljice zoper Kopitarja. Sicer tudi te ne morejo zmanjšati Kopitarjeve veličine, a urednik njegovih spisov se bo v naslednjih zvezkih moral nanje ozreti. Gl. A. Žigon, Prešernova čitanka I., 137—140. F. Kidrič, Prešeren I., 236—238.

Nahtigal naglaša tri očitne dokaze Kopitarjeve znanstvene in osebne veličine. Poleg samostojnega znanstvenega dela in velikanskega kroga znanstvenikov, s katerimi si je dopisoval, si je Kopitar pridobil še tri neprecenljive zasluge: 1. Tedanjega prvega slavista Čeha J. Dobrovskega je spodbujal in podpiral, da je napisal epohalno cerkvenoslovansko slovnico. 2. F. Miklošiča je pridobil in uvel v slavistiko; Miklošič se je hvaležno priznaval za Kopitarjevega

učenca. 3. Srba Vuka Karadžića je vodil in podpiral pri genialnem ustvarjanju srbskega književnega jezika, pri sestavljanju srbskega slovarja in pri objavljanju srbskega narodnega blaga. Pristržno, skoraj nežno prijateljstvo s tem genialnim Srbom takó očitno in glasno priča o Kopitarjevi duhovni veličini, plemenitosti in širokosrčnosti, da se morajo pred njim skriti vsi pritlikavi obrekovalci in sramotilci.

Kopitar si je s svojo znanstveno kritiko in samoniklo izvirnostjo nakopal mnogo sovražnikov in obrekovalcev, zlasti v Pragi in v Rusiji. Nahtigal navaja tele razloge: nasprotni nazori o domovini staroslovenskega jezika, pravilno kritično presojanje potvorjenih staročeških spomenikov, Kopitarjevo avstrijstvo in njegovo nasprotovanje rusofilstvu večine tedanjih slovanskih književnikov in učenjakov. Celó veliki P. J. Šafařík je Kopitarja tožil Rusom, da je popolnoma v službi rimskih, nemških in poljskih jezuitov. Ruski slavjanofilski učenjak M. Pogodin je poročal (1839) ruski vladi, da je Kopitar menda avstrijski agent ter sovražnik Rusov. A pozneje je izjavil, da se je ta obdolžitev izkazala kot krivična. Nahtigal navaja mnogo dokazov, da Kopitarjevo avstrijstvo ni bilo grbasto klečeplastvo, marveč zasidrano v odločni zavesti, da je Avstrija po veliki večini slovanska; z vso odločnostjo je zahteval, naj bo tudi njena vlada, vojska in znanost slovanska; Dunaj naj bo središče slavistike, kar se je po Miklošiču in Jagiću dejansko uresničilo. Avstrija naj bo zavetje manjših slovanskih narodov. Znanstveniki sklepajo iz Kopitarjevih pisem in spisov, da je bil naš učenjak kot katoličan nasprotnik ruske pravoslavne panslavistične politike in kot izobražen mož nasprotnik ruske plemске preoblastnosti in ruskega državnega absolutizma. Pri tem so premalo naglasili še poseben razlog, ki je povedan v njegovi kritiki ruske Kormče knjige v pričujočem zvezku zbranih spisov.

Izmed Kopitarjevih spisov, zbranih v tej knjigi, morem le nekatere posebej omeniti in kratko označiti.

V začetku tu zbranih spisov je kar pet člankov različnega obsega in različne vsebine iz srbske književnosti; ti pričajo o vnetem Kopitarjevem sodelovanju z Vukom Karadžićem. V dveh člankih zelo pohvalno ocenja Vukov Srpski rječnik in ga brani proti napadom srbskih Vukovih nasprotnikov. Trije pa obsegajo Kopitarjeve nemške prevode novejših in starejših srbskih narodnih pesmi (str. 29—85); že ti dovolj pričajo o Kopitarjevem živahnem zanimanju za pesništvo in za narodno slovstvo.

Drugo polovico knjige zavzemata dve obširni poročili (referata), namreč o ruski izdaji Kormče knjige in o življenju srbskega arhimandrita Zelića. V teh dveh spisih se razodeva važen razlog, zakaj se Kopitar ni mogel navduševati za Rusijo in njeno pravoslavje.

Članek o ruski izdaji Kormče knjige l. 1816. je sam po sebi sicer le poročilo, a po znanstvenih opombah in kot posredovanje med vzhodnim in zahodnim svetom ima tudi znanstveno vrednost, zlasti danes. Kormčaja knjiga je zbirka cerkvenih zakonov in predpisov, ki naj bi bili nekakšno krmilo in ravnilo za duhovščino in vernike. Grško se taka zbirka imenuje *pedalion*-krmilo. A ruska izdaja l. 1816. ni prevod novega grškega *Pedaliona*, ki je najprej izšel v Leipzigu l. 1800. in pozneje še večkrat, marveč je v jedru cerkvenoslovanski prevod nekega neznanega grškega rokopisa iz 13. stoletja s poznejšimi slovanskimi dodatki o slovanskih vzhodnih cerkvah. V uvodu je opisana zgodovina vzhodnih patriarhatov in njihovega odnosa do rimske cerkve; tu so v svojstveni obliki navedeni vzroki cerkvenega razkola. To poglavje razodeva veliko nevednost in brezvestnost bizantinskega pisca. Danes moremo ugotoviti, da je grški izvirnik tega poglavja napisan šele v prvi polovici 13. stoletja, ker navaja verske razlike (n. pr. purgatorium, vice), ki so se začele šele takrat omenjati. Značilno je, da se zeló naglaša ustanovitev zahodnega krščanskega rimskega cesarstva in cesarsko kronanje Karla Velikega. Iz cksl. rokopisov in dodatkov pa moremo sklepati, da je bil slovanski prevod prirejen kmalu po smrti sv. Sava srbskega (torej okoli 1240) na srbskih tleh, bržda v srbskem Hilandarskem samostanu na Atosu. O tem piše srbski

cerkveni pravnik Nikodim Milaš v knjigi *Crkveno pravo* (1902, str. 202—207) in posebej omenja ta Kopitarjev članek, čeprav menda ne ve, da je Kopitarjev; priznava, da je njegova ostra kritika upravičena, ker poglavje o verskih razlikah res razodeva veliko nevednost. Škoda, da N. ni omenil Milaša. O istem predmetu piše tudi E. Herman, *De fontibus iuris ecclesiastici Russorum* (Rim 1936). Kopitar je med drugim skušal razložiti grško bajko o papežu Petru Jecljavcu (Peter Gugnivyj, str. 296), ki je vplivala tudi na Nestorjev letopis. Na koncu Kopitar ostro obsoja službeno cerkveno objavljane takó brezvestnih napadov in želi, da bi se takšna knjiga nikoli več ne tiskala. V prvem dodatku poroča Kopitar o grškem Pedalionu, v drugem pa o romunski izdaji cerkvenih pravil, ki je najzmernejša. V tretjem dodatku je še nekaj kritičnih pripomb k ruski Kormči. Vse skupaj obsega 80 strani (237—316).

Enako obširno je poročilo o avtobiografiji srbskega arhimandrita Zelića (str. 318—397). Za kritično uporabo se bo treba ozirati na celotno srbsko izdajo zanimive avtobiografije, ki precej neugodno osvetljuje razmere srbskega, ruskega in grškega pravoslavja. Izobražen katoliški Slovan, ki je vse to dobro poznal, se ni mogel navduševati za takšno Rusijo. Zato je bil Kopitar v tej stvari nedvomno bolj kritičen kakor njegovi slovanski nasprotniki.

Obširna članka o Kormči in o Zeliću razodevata živahno Kopitarjevo zanimanje za cerkvena vprašanja, pa tudi tesno zvezo slavistike in teologije; saj je vse cerkvenoslovansko pismenstvo res cerkveno, bogoslovno. Kopitar je imel za ta vprašanja tudi bogoslovne svetovalce in sodelavce, duhovnike. Med njimi se posebno odlikuje Čeh M. J. Fesl, najzvestejši Kopitarjev prijatelj in pomočnik v znanstvenih in praktičnih zadevah; sestavil mu je tudi klasični latinski nagrobni napis. Feslova osebna zgodovina je zelo viharna in zanimiva. Naša teologija bi se morala bolj zanimati za Kopitarja in za njegove sodelavce duhovnike ter za njegovo razmerje do dunajskih romantikov-konvertitov in do kroga sv. Klementa Hofbauerja.

Kratko oznanilo knjige J. Dobrovskega o sv. Cirilu in Metodu (str. 316 do 318) je brez kritičnih opomb. Le na koncu je odklonjeno mnenje Dobrovskega o macedonskem izvoru cksl. knjižnega jezika; iz te opombe sklepajo, da je oznanilo napisal Kopitar.

Posebno zanimivi sta dve Kopitarjevi oceni staroslovenske slovnice J. Dobrovskega (str. 189—237). Nahtigal v kritični opombi pojasnjuje Kopitarjeve zasluge za to epohalno slovnico in njegove dokaze za panonsko domovino stsl. knjižnega jezika (str. 189—191); del te opombe bi spadal k str. 203—205. Ko je Kopitarjevo mnenje že dokončno ovrženo, se slavisti (Jagić i. dr.) radi spotikajo nad njegovo vztrajno obrambo panonizma; očitajo mu, da so odločevali subjektivni verski, politični in domoljubni razlogi. Prof. Nahtigal pa v uvodu in tukaj trezno opominja, da o Kopitarjevem panonizmu ne smemo govoriti s prezirom in sumničanjem. Saj je isto mnenje enako vztrajno branil tudi F. Miklošič, največji dosedanji slavist in največji slovničar 19. stoletja. Nahtigal krepko naglaša, da je panonska slovenščina imela precejšen vpliv na staro cerkvenoslovanščino (str. 191); torej je Kopitarjevo mnenje tudi stvarno precej podprto. Najvažnejši cksl. viri pa v Kopitarjevi dobi še niso bili znani. Na drugem mestu (Zbornik Zimske pomoči, str. 548) je Nahtigal v tej zvezi močno poudaril neoporečno zvezo naše zgodovine in književnosti (frisinških spomenikov) s sv. Cirilom in Metodom. Po tej ugotovitvi ne bodo več možni pojavi, kakršne smo doživljali ob knjigi o našem panonskem knezu in ob razpravah o frisinških spomenikih.¹

¹ Vprašnje o fris. odlomkih je pojasnjeno v DS 1942, 122—128. V Zborniku Zimske pomoči (str. 375) je I. Grafenauer ponovil svoje trditve o neskladnostih (napakah) v onem Klimentovem govoru, ki je soroden 2. fris. spomeniku. Tu je pokazal važen razlog tega vztrajnega očitavanja. Cksl. glagol *podvignuti se* (*podvig* = krepostno prizadevanje) namreč napačno prevaja s *povzdigniti se*. A ta glagol se ponavlja štirikrat (po pomenu petkrat) in je v tesni zvezi z zgradbo govora, ker je značilen za Cirilovo teologijo v tem izredno spretno izklesanem govoru. I. G. je o istem predmetu prej zapisal dve podobni netočnosti (čitati v DS 1937/38, 383; o njem v Casu 1941, 354). Na takšni podlagi ne more pravilno soditi niti o besedilu in slogu niti o teologiji Klimentovega govora in 2. fris. spomenika. I. G. ima velike

V dodatkih je med drugim navedena Kopitarjeva izjava, da so sledovi stare cerkvene slovanščine posebno vidno ohranjeni v sedanjem panonskem slovenskem narečju (str. 408).

Na koncu knjige so štiri kazala (410—441), osebno, besedno, stvarno in literarno. V tolikšni množici imen in opomb iz raznih strok se je vrnila kakšna netočnost. N. pr. znameniti češki Kopitarjev prijatelj je Mihael Josip Fesl (ne M. I.). — Proskomidija ni del oltarja, kjer se hrani Najsvetejše (str. 353), ampak miza, kamor se polagajo darovi (kruh, vino, kelih) za mašo; proskomidija se imenuje tudi uvod ali priprava za sveto mašo. Oltar pomeni v srbščini in ruščini ves prostor, ki ga mi imenujemo prezbiterij. — V stvarnem kazalu naj bi bila pod besedo Panonija zabeležena tudi str. 203 sl.

Izdaja Kopitarjevih zbranih spisov pod takó strokovnim uredništvom je važna ne le za znanost vobče, ampak je tudi načelno pomembna kot vrnitev k našim velikim slavističnim tradicijam, ki so bile že preveč zanemarjene in skoraj pretrgane.

F. Grivec.

M. Kos: O pismu papeža Hadriana II. knezom Rastislavu, Svetopolku in Koclju. Razprave II. (1944) Fil.-histor. razreda Slov. akademije znanosti in umetnosti, str. 269—301.

M. Kos je z Lj. Hauptmannom dvomil o pristnosti tega papeškega pisma, važnega za našo zgodovino. V pričujoči razpravi pa z novimi dokazi potrjuje njega pristnost; zato je ta razprava dvakrat dragocena. Dosedanje dokaze za pristnost Hadrianovega pisma Gloria in excelsis Deo (Slava v višnjih Bogu) je dopolnil s stališča diplomatike, t. j. glede na slog papeških listin one dobe. V tem prav za prav orje ledino. Pismo je namreč ohranjeno le v cerkvenoslovanskem prevodu v 8. poglavju Žitja Metodija (ŽM 8). A slovanski zgodovinarji tega pisma doslej še niso preiskali s stališča diplomatike, drugi zgodovinarji, kolikor so se ozirali na to plat, pa so to storili le površno že zato, ker niso mogli kritično uporabljati cksl. teksta. Izsledki M. Kosa so naravnost presenetljivi in dokončno odločilni. Pristnost je neizpodbitno potrjena. Povrh tega je tu z veliko verjetnostjo dokazano, da je pismo v latinškem jeziku (in bržda tudi v grškem prevodu) oblikoval papežev bibliotekar Anastazij, znan kot rimski Cirilov spremljevalec in občudovalec. Pismo je bilo napisano v dobi med junijem in decembrom l. 869., kar se lepo ujema z zgodovinskim kontekstom in okvirom.

Pisec kritično uporablja in ocenja dosedanje razprave o tem vprašanju; največ uporablja moje razprave, kakor naglašá na str. 273. V soglasju z menoj priznava, da je v začetku ŽM 8 naveden odlomek posebnega pisma knezu Koclju. Tu zbuja pozornost izražanje, da je apostol Peter »prvi stolnik in ključedržec nebeškega kraljestva«. Ključedržec je cksl. prevod zelo običajnega grškega kleiduhos; latinski claviger je nekoliko redkejši, a v papeških listinah, zlasti v tistih, pri katerih je sodeloval Anastazij, se večkrat ponavlja. Težavnejši je prvi stolnik. Stolnik se v ŽM 1 in 17 rabi v pomenu naslednik; Miklošičev slovar ima zabeležen samó ta pomen. V papeževem pismu pa more biti le prevod grškega Petrovega naslova protothronos. M. Kos je za ta grški izraz našel meni neznan latinski prevod primus sessor v papeških pismih, pri katerih je sodeloval Anastazij. Istočasno sem našel v cksl. slovarkem gradivu I. Sreznevskega doslej neopaženo cksl. potrdilo, namreč prvi stolnik (v Sinajskem pateriku 11. stol.) v pomenu grškega próedros, kar znači doslovno isto kakor slovenski predsednik. Takó sva se torej složno srečala. Podobno se najini izsledki tudi glede Hadrianovega pisma trem slovanskim knezom večinoma ujemajo in dopolnjujejo.

O sedanjem začetku Slava v višnjih Bogu je M. Kos, skladno z mojim dokazovanjem, dognal, da se ujema s Hadrianovim slogom. Vendar

zasluge za našo slovstveno zgodovino; cerkvenoslovansko pismenstvo pa je druga stroka. Neovržno dokazana zveza frisinških spomenikov s cerkvenoslovanskim pismenstvom se hkrati sklada s trditvijo o stari naši slovenski literarni tradiciji in v sodobno popravljene oblike nadaljuje velike tradicije Kopitarjeve šole.

odločno trdi, da je v izvirnem latinskem besedilu pred tem angelskim slavospevom stal še kratek uvod. Toda njegov dokaz iz dveh drugih pisem istega papeža ni trden, ker sta oni dve pismi po vsebini bistveno drugačni. Tam namreč papež ne izraža božične radosti, ampak resnobno zaskrbljeno opominja k slogi; vzklik božične radosti torej v njih nikakor ne more stati prav v začetku. Pismo slovanskim knezom pa je od začetka do konca prežeto z božično radostjo slave božje. Prof. Kos naj torej svojo trditev ublaži in naj jo predlaga le kot domnevo; saj je ni in ne bo mogel trdno dokazati. — Vzrok papeževe radosti je dejstvo, da je Bog spodbudil srca Slovencev. Glede na običajni pomen stsl. glagola vzdigniti ni primeren Miklošičev in moj prejšnji prevod: *expergefecit*, *predramil*, ampak *spodbudil*, *excitavit*. Isto namiguje tudi betlehemska sveta noč, kjer pastirji niso spali, ampak čuli »na nočnih stražah« (Lk 2, 8); Bog jih je po angelih spodbudil, a ne šele *predramil*. Prof. Kos naj torej prevod tu popravi. Res se prebujenje lepo ujema s Cirilovo teologijo o dremavi brezbriznosti (medlosti, *rhathymia*) in o krepostnem prebujenju, a v tem pomenu se rabi drug glagol.

Gledé mojega prevoda svečeniški prestol (*sacerdotalis thronus*) je g. M. Kosa zmotilo neko nespornost: jaz hočem podati natančen prevod cksl. teksta in ohraniti njegovo vzhodno miselnost, on pa hoče rekonstruirati prvotni latinski tekst. Moj prevod je torej pravilen (str. 383); primerno upošteva vzhodno slovansko miselnost, ki za papeža še danes rabi cksl. izraz *prvosvečenik*; v cksl. tekstih pa se značilno ponavlja svečeniški prestol. Latinski naslovi papeškega prestola so teologom itak dobro znani.

Za diplomatično latinsko rekonstrukcijo značilnega izražanja svečeniški prestol je treba upoštevati tudi Miklošičev prevod *episcopalis thronus* in dodati še inačico *pontificalis*. S tem se približamo običajnemu latinskemu izražanju. M. Kosova rekonstrukcija *sedes apostolica* tukaj ni pravilna, ker ne upošteva cksl. teksta in konteksta. Cksl. besedilo ne daje nobene podlage za takšno rekonstrukcijo; kontekst pa jo odločno odklanja. Običajni papeški naslov (*apostolica sedes*) je namreč v naslednjem stavku dobesedno izražen; zato ni razloga, da bi mogel ali moral biti zapisan tudi v prejšnjem stavku, kjer dejansko stoji bistveno drugačen izraz.

V tej zvezi navaja M. Kos še prevod *sancta sedes*, češ da je Miklošičev, a v resnici je Jagičev. Prav za prav je tudi to le poskus latinske rekonstrukcije; prevod je: *sacerdotalis*, *episcopalis*, *pontificalis*. Vendar bi po posredovanju onega latinskega izraza morebiti našli grški izraz za cksl. svetiteljski stol.

Najtežje je mesto o izobčenju nasprotnikov slovanskega bogoslužja. M. Kos se je tu v glavnem pridružil moji razlagi. O rekonstrukciji Šahmatova je med nama majhno nespornost. Ono rekonstrukcijo tudi jaz izrečno priznavam za možno in verjetno, a odklanjam trditev, da je edino pravilna. Rekonstrukcija je rekonstrukcija in v danem primeru le domneva. To je treba naglasiti, ker so na to domnevo mnogi (med njimi tudi M. Kos, str. 288) naslanjali svoj dvom o pristnosti pisma. Mesto je pokvarjeno in dvomljivo; torej ne more služiti kot trden dokaz proti pristnosti pisma. Takšen je smisel mojega dokazovanja.

M. Kos priznava in dopolnjuje moje ugotovitve, da v cksl. prevodu še proseva prvotna lepota in uglašenost pomembnega pisma Hadrina II.; tudi to potrjuje dokaze za pristnost.

Novi izsledki M. Kosa so enako važni za mednarodno znanost kakor tudi za pravilno umevanje naše zgodovine 9. stoletja. Po njegovih novih dokazih in po odločni ugotovitvi R. Nahtigala o zvezi frisinških spomenikov s cksl. pismenstvom je častna zveza naše zgodovine in književnosti s sv. Cirilom in Metodom dokončno zavarovana proti razdiralnim poskusom. F. Grivec.

Codex iuris canonici — Zakonik cerkvenega prava. Prevedel in z novimi odloki priredil dr. Alojzij Odar. V Ljubljani, 1944. Strani 1054 in XXXII. Cena vezani knjigi 250 lir.

Z neko spoštljivostjo vzame človek to obširno knjigo v roke: prvič, ker je to zakonik, ki »ureja vsaj na splošno vse pravno področje zapadne Cerkve«, kateri pripadamo tudi mi Slovenci. Drugič: ker je stala prevajalca in prireditelja izrednega truda in žilave vztrajnosti.

Knjiga obsega poleg izvirnega latinskega besedila prevod Zakonika (tiskamo tako, da je na levi polovici strani izvirno latinsko, na desni pa prevod — slovensko besedilo, tako da ga more vsakdo primerjati glede pravilnosti jezika in točnosti prevoda), nato predgovor kardinala Petra Gasparrija, konstitucijo papeža Benedikta XV. »Providentissima Mater Ecclesia«, motuproprij papeža Benedikta XV. o ustanovitvi komisije za avtentično razlaganje kanonov v Zakoniku, katoliško veroizpoved in dvoje navodil kongregacije za upravljanje zakramentov: navodilo za škofijska sodišča o postopku pri ničnostnih zakonskih pravnih z dne 15. avgusta 1936 in navodilo za postopek o razvezi trdnega in še neizvršenega zakona z dne 7. maja 1923. Dalje je na koncu knjige dodanih še devet dokumentov različnih papežev v slovenskem prevodu, seznam aktov sv. stolice, izdanih kot odgovori kardinalske interpretacijske komisije, od papežev samih, raznih kongregacij ali drugih cerkvenih oblasti in dodanih k nekaterim kanonom, kar služi kot skromen komentar in daje smernice za nadaljnjo uporabo le-teh. Kakor navadno pri zakonih ali podobnih obsežnejših delih imamo tudi tu abecedno kazalo, kjer more človek hitro najti iskano stvar.

Če že imamo v materinem jeziku kopico drugih manj važnih zakonov in zakončičev, je bilo prav, da smo dobili tudi tega, ki stoji med svetovnimi zakonodajnimi deli na odličnem mestu in obravnava poleg snovi čiste cerkvene vsebine tudi panoge, ki se zanje poleg cerkvene zanimajo tudi svetne oblasti (n. pr. zakonsko pravo, imovinsko pravo itd.). Prav bo prišla knjiga predvsem študirajočim, ki bi jim izvirno besedilo zakonika v latinskem jeziku delalo preglavice, pa tudi vsem ostalim, ki bodo radi to ali ono poglavje pregledali iz zanimanja ali iz potrebe. Poleg tega imajo v njej prevod mnogih latinskih izrazov, ki so se jim doslej prevajalci spretno izogibali in jih rajši kar latinizirali. Prevajalec je s pogumom vgriznil tudi v to težkočo, čeprav mu je povzročala mnogo truda, in jih skušal nadomestiti s primernimi izrazi iz domačega zaklada. Važno je še omeniti, da si je upal nekatere izraze, ki so jih sicer dosedanji pravniki smatrali za že ustaljene v našem pravniškem izrazoslovju, opustiti in najti zanje nove ali vsaj smislu bistva bolj ustrezajoče. Nedvomno se mu je to v več primerih lepo posrečilo: n. pr. namesto pravni lek — pravno sredstvo; namesto odtujitev — odsvojitve; namesto zastarevanje — zastaranje itd. Več o izrazoslovju v tem Zakoniku cerkvenega prava je pisal in ocenil v Slovenskem pravniku 1944, številki 5—6, univ. prof. dr. Rudolf Sajovic, kjer je na kratko podal tudi okoliščine, ki so krive, da je naše pravniško izrazoslovje še danes neenotno in neustaljeno, kljub častitljivi tradiciji dela slovenskih pravnikov.

Čeprav velja prevod Zakonika le kot zaseben prevod, na kar prevajalec izrečno opozarja, smo ga vendar lahko veseli in ponosni nanj, ker nam je vso snov pravne ureditve največkratnejše organizacije na svetu v mnogočem približal in jo napravil dostopno širokim množicam, ki bi si z izvirnikom sicer ne mogle pomagati. Kar se tiče točnosti prevoda z izvirnikom in fines v pravniškem izrazoslovju, o tem naj spregovore poklicani.

Knjigo je preprosto, a lepo opremil arhitekt Vlado Gajšek, založila jo je Ljudska knjigarna v Ljubljani. Dr. Jože Krivec.

Umetnost

Birollove ilustracije Gregorčičeve »Oljki«

Ime slikarja Gvidona Birolla je dandanes, žal, širšemu občinstvu dokaj neznano ali pa ga omenjamo z nekim občutkom, podobnim spominu nečesa minulega, skoraj tako, kot bi govorili o mrtvem. Temu je vzrok pač dolga doba desetletij, v katerih se je Birolla ukvarjal bolj z gospodarstvom kot

pa z umetnostjo; na razstavah smo zastonj iskali njegovih del in hlastanje za vedno novim nam je zakrilo njegovo umetniško podobo. In vendar se otrok še danes razveseli ilustracij, s katerimi je, družno z M. Gasparijem, okrasil pravljičice F. Milčinskega. Toda otrok ne vprašuje po slikarju — samo gleda slike, se jih veseli in še daleč v dobo zrelosti živijo z njim kot dobri prijatelji prvih let.

Zdaj pa je Birolla spet izpregovoril; v ilustracijah Gregorčičeve »Oljki« mu je pero spet oživel, obenem z njim pa tudi umetnostni izraz tiste lepe, mlade dobe začetka 20. stoletja, ko so naši umetniki v Monakovem in na Dunaju ustvarjali resnično slovensko umetnost, prirejali prve razstave v domovini in tujini ter želi prva priznanja pa tudi prva razočaranja.

Leta 1903. so mladi slovenski in hrvaški umetniki na Dunaju: G. Birolla, M. Gaspari, R. Peruzzi, S. Šantel, H. Smrekar, I. Mestrovic itd. osnovali umet. klub »Vesna«, ki si je postavil za glavno nalogo — ustvariti (po ruskem, poljskem in češkem zgledu) res narodno umetnost, ki bi živela tudi iz folklorne zakladnice ter prikazovala našega človeka v vsem njegovem življenju in pristnem okolju. Ni šlo v prvi vrsti za formalno izrazno plat kakor pri impresionistih monakovske šole (Jakopič, Grohar, Jama, Sternen), pač pa za njeno vsebinsko plat. In prav Birolla in Gaspari sta tu zaorala najgloblje. Toda medtem ko je Gasparija zamikala zlasti epska stran našega bitja, je Birolla našel svoj svet v liriki naše zemlje, v intimnih, često malce otožnih prizorih iz življenja slovenskega človeka. Zarezal je naravnost v duševnost, celo v nekako skrito tragiko domačije. Vedrega, otroškega realizma Gasparijevega čopiča bi pri njem iskali zaman; vse gleda z neko začudeno dušo, v svitu, človek bi rekel — pravljичne resničnosti, ki je narekovala njegovemu stilnemu izrazu kar ekspresivno noto tako oblikovno kot tehnično in koloristično.

In tak je Birolla tudi v ilustracijah Gregorčičeve »Oljki«.

Vsebinsko se je slikar tesno naslonil na pesnikov tekst. Razdelil ga je na 12 smiselnih, ilustrativno ustreznih enot ter ob teh ustvaril (poleg naslovne vinjete in Gregorčičevega portreta) 12 ilustracij. Po vrsti si slede: zelena oljka v zasneženem vinogradu, v ozadju skupek kraških hiš in prav daleč skoraj pravljичno učinkujoči rihemberški grad; oljka v spomladanskem življenju, sredi pesmi ptičev in cvetja, na mostovžu kaplanije pa jo pozdravlja pesnik z razprostrtimi rokami; zdravilno moč olja ponazoruje slika usmiljenega Samarijana, ki ob ranjenem popotniku zliva olje na platno; vesoljni potop — gruča zbeganih, sestradanih ljudi, skoraj okostnjakov, se je zbrala ob okleščnem drevju na otočku sredi neizmernega vodovja in temnih oblakov; Noetova ladja se pozibava na razburkanih valovih; golob prinaša Noetu oljčno vejico, na nebu pa že sije sonce novega upanja in vode se umirjajo; primorska cvetna nedelja — ljudje: možje, žene in otroci hite z butaricami in oljkami v cerkev; duhovnik blagoslavlja oljke; bogastvo zemlje, težkih klasov, sadja in materinstva na vasi, kar je izprosil blagoslov oljčnih mladik; neurje preti uničiti vso kmetovo nado — in gospodar sežiga oljčne vejice na ognjišču sredi kuhinje, pred hišo pa družina kleče prosi Boga usmiljenja; rahel dež se ulije na zemljo in prinaša novo življenje; konec življenjskega boja — objokani ljudje ob mrtvaškem odru pesnika-duhovnika, ki ga za zadnje slovo krope z oljčno mladiko.

Najmočnejši je Birolla pač v podajanju prizorov iz domačega življenja; v teh se je njegovo pero najbolj sprostito in mu je duša najbolj zazvenela ob njih vsebini. Prizor sežiganja oljčne vejice ob neurju se v svoji obredni preprostosti dviga kar v neko monumentalnost in spada gotovo med najboljše v tej knjigi. Ves Birolla pa nam zaživi v sliki cvetne nedelje: da, to so prav tiste poplesujoče sloke figurice, ki smo jih vzljubili že na njegovih prvih slikah; tudi folklorni izraz pride tu najbolj do veljave. V obrazih oseb, celo v pesnikovem portretu pa zasledimo rahlo karikiranost, ki veže slikarja z njegovima sovrstnikoma H. Smrekarjem in zlasti s F. Podrekarjem; toda to ni karikiranost v smeri smešnega, ampak bolj v smeri tragičnega, kar

zazveni pač najbolj v groteskno ekspresivni skupini vesoljnega potopa. Pri ostalih bibličnih scenah (Noetova ladja, Samarijan) pa je slikarja močno vezalo ikonografsko izročilo, zato te ilustracije učinkujejo manj pristno. Značilen pa je za Birollo nekaj »horror vacui«, ki ne prenese niti najmanjše mirne ploskvice, saj se mu celo sončna luč razblinja v mrežo drobnih črtic; prav te nemirne, kratke črtice so glavno izrazilo Birollove risarske tehnike; z njimi slikar silno podrobno in vestno oblikuje stvari in atmosfero, pa tudi svetlobo in senco.

Dediščina secesionističnega vegetativnega ornamenta se je uveljavila zlasti v (lahno zelenem) okviru, sestavljenem iz oljčnih vejic, ki obroblja besedilo pesmi in ilustracije, v inicialkah, med ilustracijami pa zlasti na sliki pomladi v cvetoči vejici s ptiči v ospredju.

Morda bi pričakovali za ilustracijo jasne, preproste Gregorčičeve besede tudi prav tako preprosto in v glavnem na linijo vezano ilustracijo. Prav! Toda Birolla nam je tudi tukaj pokazal svoje mojstrstvo, ki ga niti dolgo »brezdelje« ni moglo zadušiti, in želeli bi bilo le, da bi njegovo umetniško delo znova polno zaživelo ter nam tako prikazalo celega slikarja ne samo v risbi, ampak tudi v ostalih slikarskih tehnikah. E. Cevc.

Tršarjeve ilustracije Balantičevega Sonetnega venca.

Prijateljstvo dveh umetnikov, pesnika Franceta Balantiča in slikarja Marijana Tršarja, ki mu je smrt sicer zdrobila telesno lupino, ne pa duhovne vsebine, je zazvenelo v novem soglasju besede in slike. Obljuba, dana živemu, človeka še bolj zadolži ob posvečenem spominu na mrtvega. Tršar, ki je že za Balantičevega življenja nameraval ilustrirati prijateljeve pesmi, se je zdaj temu oddolžil s ciklom lesorezov, ki spremljajo bibliofilsko izdajo Balantičevega Sonetnega venca v založbi Knjižne tombole Zimske pomoči.

Priznati moramo, da slikarjeva naloga ni bila lahka. Že ilustracija epske pesnitve je često trd oreh, ilustracija lirske še trši, zlasti če gre za ciklus med seboj idejno globoko povezanih pesmi, ki so vse skupaj ena sama kompozicionalna celota s svojo zunanjo in notranjo dinamiko, strastjo, doživetjem nečesa, kar bi prav za prav lahko polnovredno ilustrirala samo glasba. Da, in od slikarskih panog predvsem grafika, recimo kar — lesorez.

Balantič, ki nam postaja resnično že kar simbol današnjega mladega človeka, ki se z vso življenjsko močjo in vero bori z groznim mrakom sveta; ki se bori s krvjo in mesom proti Bogu in z Bogom proti krvi in mesu, bi ne mogel najti primernejšega interpretatorja svoje besede, kot je prav M. Tršar, saj je njegova duša uglašena v marsičem podobno Balantičevi in trpi v isti — ne razklanosti, temveč — borbi po novi podobi človeka. Tršar je živel z Balantičevo pesmijo skoraj od prvih trenutkov, s Sonetnim vencem še prav posebno, že od tistega poznega poletja na Veliki planini, ko se je v pesniku porodila zasnova te pesnitve. Tršarju to delo ni bilo samo ilustracija, ampak v prvi vrsti v grafični jezik prenesena Balantičeva pesem, njen organski drug, porojen iz iste volje in duhovnega razpoloženja, iz iste faustične tragike, torej enakovreden spremljevalec, ne samo ilustracija pesmi.

V bistvu je doživel Tršar Balantičevo stvaritev samostojno; z lastno umetniško intuicijo in občutjem je dojel notranjo (in zunanjo) zgradbo sonetnega venca in vsebinsko razmerje sonetov (I.:XIV., II.:XIII., itd.), kot ga je nakazal tudi prireditelj v literarnem uvodu. In ni morda slučajno, čeprav ne po razumski poti doseženo, da je prav v višku venca, torej ob VII. in VIII. sonetu vstal v slikarju pesnikov človeški lik najmočnejše pred očmi, Balantičev portret, ki je sicer (razen še rahlo ob VI. in XI. sonetu) zakrit s podobo človeka, ki je samo še človek, trpeč v ekstatičnem nemiru razpetosti med zemljo in nebom, ki z nobeno potezo ne spominja več na pesnikov lik. Tako odzvanja obupni grozi privida smrti (I.) spokojno vdano pomirjenje, prijateljstvo s smrtjo ob svitu radostnega, očiščujočega ognja v lepi noči (XIV.); sejalcu, ki razsipajo drobtine svojega življenja krokarjem na poljanah mrtvih (II.), darovanje vsega bogastva pesnikove duše v popolni predanosti Bogu (XIII.);

potrnosti in onemoglosti ob izgubljeni ljubezni, ko mu temne sence ugrabljajo ljubljeno dekle (III.), veselje blagoslovljene krvi in v odrešujočem odpuščanju rajajoče duše (XII.); spoznanja dobrotljive domače zemlje, ki se je trpeči človek oklene s pradavno, divjo strastjo (IV.), začudenje človeka, ki onemi v lepoti božje zemlje in bratstva ter razširi roke v pričakovanju oživiljene pomladi — že krožijo ptiči nad rodnim mestom — (XI.); izbruhu življenjske sile in volje ob naravi (V.), pevec na splavu, ki plove po mirni reki proti luči božje tišine (X.); prebujenje v siju svetlobe, v pričakovanju, da požene seme rož in trav v srcu (VI.), pastirček na planini, ki ob pastirskem ognju piska na piščal pesem tihih sanj, kajti našel je mir srca (IX.), in v višku: človek, ki kleči ob božjih nogah s polnim naročjem zemeljskih plodov (VII.) in iz tega darovanja spremenjenost v moči ognja v »vitki vrč za božjo kri« — popolna odpoved, ko so roke prazne, trdo srce polno božje setve (VIII.). In končno magistrale: povzetek pesnitve od prabitne groze zemlje in smrti do objema z njo in pomirjenja, od sključenosti zemeljskega, obteženega človeka do mirne postave pevca, ki objema smrt.

Nič bi ne bilo laže razumljivo in zapeljiveje kakor dojeti ilustracijo Balantičevega Sonetnega venca zgolj razpoložensko, recimo kar — sentimentalno, površinsko, v neki formalni ekspresivnosti in simboliki, toda Tršar je, daleč od tega, ustvaril v svojih lesorezih docela humanističen svet, ki ustreza Balantičevemu poduhovljenemu realizmu. Celo včasih bohotna simbolika pesmi ga ni zapeljala. Teža sveta, zemlje, krvi, ki v Balantiču odjekuje božjemu kriku, je našla svojo podobo tudi v Tršarjevem lesorezu. In že naslovna podoba, kočna na Veliki planini, nas postavi v resničen, domač svet z vsemi njegovimi oblikami — in ilustrator mu ostane vseskozi zvest. Kot tihe priče pesnikove ekstaze in boja najdemo v lesorezih drobce Balantičevega ožjega sveta, kamniškega kota: kamniške Žale (V.), Kalvarijo (VI.), spet Veliko planino (IX.), Kamnik (XI.)... Toda to zemljo in človeka — pesnika ovija žar ognja, očiščujoči plamen, ki je pesniku in slikarju najgloblje izrazilo, tako rekoč nov svet, ki očiščuje vse, kar je »tega sveta«, žareč zastor na meji zemlje in Boga.

Tehnično je Tršar zrasel predvsem ob ilustratorju Gradnikovih pesniških zbirk, delno pa tudi iz M. Maleševega grafičnega prizadevanja; prvi mu je posredoval v glavnem rešitev problema likovnega podajanja duhovnega sveta, pa tudi oblikovni izraz, od Maleša pa je Tršar prevzel le nekatere formalne pobude, ki jih opazimo zlasti v intimnih vinjetkah »Kalvarija« (prva stran) in »Velika planina« (zadnja stran), ki oklepata vso to bogato vsebino kot okvir sveta, iz katerega je Balantič zrasel. Toda omeniti moram še tretjega, ki je razkril Tršarju človeka v vsej njegovi, za mehke duše morda trdi, neizprosni, izmučeni podobi: Rembrandt. Tršarjev »človek«, v kar se mu izpreminja Balantičev lik, je tako rekoč Rembrandtov človek. Človeški podobi pesnika pa se je oddolžil Tršar z odličnim portretom, ki je med zdaj že številnimi Balantičevimi portreti gotovo eden izmed najboljših.

S tem ciklom lesorezov se je mladi slikar (če izvzamemo ilustracije v Dom in svetu in misijonskih izdajah) prvič, in sicer učinkovito in polnovredno, predstavil širši javnosti. Stilno izrazno bi to delo lahko prišteli v ekspresionistično, poetično in vizionarno upodabljačo skupino slov. lesoreza (po kategorijah, ki jih je zapisal dr. Fr. Sterlè v »Slovenskem lesorezu«). Glavno Tršarjevo izrazilo ni črta, ampak svetla ali temna ploskev; v tem črno-belem svetu je znal Tršar zajeti ves krik mlade duše, v vizionarni skrivnostnosti svetlobe — ognja vso globoko poezijo človeka, ki se vrača k Bogu.

Knjiga je izdana na japonski način in v dvobarvnem, črnem in rdečem tisku. Njeno vsebino nam ponazoruje že ovitek: med valovitimi rdečimi črtami, ki menda pomenjajo ogenj, sedi pastir (risba s tušem), ki ob mrtvaški lobanji in razsutih rožah mirno piska na piščal in mu veter v divji neugnanosti dviga lase, ustvarjajo pri tem faunično silhueto. Zdi se mi, da je s tem dobro nakazana glavna nota Balantičeve lirike — iz polnega življenja svobodne in nepokvarjene narave zapeta zahvalna in žrtvena pesem večnosti. E. Cevc.

B. M. Kramolc: S paše

Zapiski

ŠE DVA DONESKA H GREGORČIČEVI STOLETNICI

Čestitka »Zadruga« za pesnikovo
50 letnico.

Ljubljana, 29. 3. 44.

Velespoštovani gospod urednik!

K 100 letnici rojstva Simona Gregorčiča:

»Slovanska knjižnica«
snopič 28; Gorica 24. 10. 1894.

Vsa knjižica posvečena petdesetletnici nepozabnega pesnika — z uvodno pesnitvijo Ant. Funtka.

Med drugimi je na strani 107. priobčena ta-le brzojavka:

Ljubljana. — Slava! Pogled na udani narod okrepi Te in ponosno vzpni se zopet slavec naš! Spoštujemo Te, obožujemo Te! Tebi »zlata zvezdi prejšnjih dnij klanja se slovensko dijaštvo.

Malokomu še utegne biti znano, da je navedeno brzojavko poslal literarni krožek »Zadruga« v Ljubljani, ki je postala slavna po Cankarju in drugih.

Dovoljujem si kot član tega krožka opozoriti na to, da mor-da ni že kdo drug prehitel podpisanega. Pripominjam še, da po takratnih disciplinarnih predpisih

»Zadruga« seveda ni smela nastopiti pod svojim imenom.

Z vsem spoštovanjem vdani:

Fran Kristan,
vladni adjunkt v pokoju.

S. Gregorčičevo pismo.

V mladih letih sem mnogo občeval s pokojnim Vatroslavom Holzom, zavarovalnim uradnikom banke »Slavije« in tudi pisateljem, ki se je na svojem službenem potovanju seznanil z mnogimi našimi rodoljubi in pisatelji. Svoja potovanja je večinoma popisal, kakor tudi svoje spomine na znamenite može slovenske. Nekoč v veseli uri mi je pokazal in potem na dolgo prošnjo izročil naslednje pismo pesnika S. Gregorčiča, ki je še danes zanimivo, ali pa mogoče še bolj kakor takrat:

2. 2. 1883.

Dragi Kretanov!

Začnimo tedaj! Po vrsti! Kar se tiče posojenih novcev, no, pride vže čas, da stvar pobotava. Čeprav sem sedaj v novčnih zadregah, ne nakladajte si skrbi, jaz se vže prevedim pri prijateljih, zvestih do — mošnje, kar je več nego »do — groba«.

Vaše 1. sporočilo o g. Cimpermanu me je zbolelo, rad bi mu pomagal, a verujte, storil sem, ko-

likor sem mogel: odstópil sem mu do malih drobtin ves lanski honorar pri »Zvonu« zaslužen, Levec mu ga je, neimenovavši me, izročil v treh obrokih à 15 for. Cimpermanu o tem ni treba praviti, to povem le Vam, da me ne boste krivo sodili. Priporočil sem g. C. tudi nekaterim drugim prijateljem svojim, — a glavno skrb bi morali vendar imeti zanj — Ljubljanci. »Bog je visoko, car daleko« pravi prislóvica, a Ljubljana je blizu in C...ove razmere pozna...

Naprej! (Odgovarjam po vrsti na vaše liste.) Kar omenjate o Celovčanih, da jim je žal, da se nisem dal uveriti o njih spoštovanju — ad acta! Kar pa je izrekel slavni stari Dav. Trstenjak (klobuk z glave pred njim!), v tem bom vsaj deloma slušal vrlega odličnjaka.

Glede Vaših doneskov v »Slov. Nar.« in »Kresu« bi jaz rekel, kakor ste tudi sami storili, da potovanje »križem domovine« nadaljujete; ne dajte se motiti, če vsem ne vstrežete. Ono pikanje v feulletonih je morda bolj prijateljsko nego si mislite. Kar se tiče mene, zahvaljujem se Vam za mnoge prijazne besede o meni, — a (vem, da se boste ozirali na mojo željo) a o meni naj bode zadosti! Ljudje se naveličajo, ako beró vedno ob eni isti osebi. Z opazkami o svojem časi (saj veste kedaj) ste mi bili pa prav vstregli.

Vaša prva poslana mi pesem: »V širni svet« bi bila po mojem menenji z mali premembami lahko veliko pridobila. Da ne bi mislili, da govorim le tako, omenim naj Vam, da bi jaz bil vzel drug metrum in sicer čveterostopne jambe, kakor jih ima narodna pesem. Tako na pr.:

Kot jelen čil in brzonog,
Ki rojstni dom mu prosti log,
Iz tesnih divnjaka* ograj
Vesel beži v domači gaj,
Iz temnih, tesnih jaz zidin
Bežim prirode prosti sin, i. t. d.

Vidite, to bi dalo pesmi po moji misli vso drugo muziko in krep-

* Ne pašnika, ker tam navadno ni ograj.

kost. Včasih mala poteza vso sliko prenaredi in v pesni je enako.

V sredi pesni nekoliko več živosti v popisu in konec — jasneji! To bi Vam bilo lahko delo in vem, da bi se ne kesali zaradi truda. Toda to lahko še kedaj storite. Druga, poslana mi, se prijetneje bère. To je moje menenje, — jaz ne sodim apodiktično — — —

V drugem listu mi tožite: »Živel sem zastonj«! No to pač ni tako ad verbum resnično! Narodova omika je plod, produkt vsega naroda. Res, da se v zgodovini imenujejo le nekateri, recimo voditelji, a to se godi pri vseh borbah, krvavih in nekrvavih. Cesar, vojskovodje dobodo zlate svetinje, mogočne spomenike; posamezni vojak se pozabi, čeprav je storil, kar je mogel, in dal vse, kar je imel — življenje. Ali se pa more reči resnično, da so le vodniki dobili zmago? Ravnotako v borbi za narod vsi ne pridejo v narodno Wallhallo, vsak ne bo imenovan, a kaj za to! Delal je mnog neimenovanec morda več nego slavljencev kedó. Svet namen, delo po moči in zavest izpolnjene dolžnosti, — to troje Vam bodi v tolažbo. Vem pa, da Vam tudi kedó drug, ne samo Vaša zavest, priznava Vaš trud. Torej nikari »živel sem zastonj«!

Srčen pozdrav Vam in g. Žvabu!

S. Gregorčič.

»Prostoslav Kretanov« je bil pisateljski psevdonim Vatroslava Holza. Ker omenja Gregorčič »Celovčane«, misli pač krog okrog lista »Kresa«, v katerem je izšla leto prej neugodna ocena Janka Pajka o prvem zvezku njegovih poezij. — »Ono pikanje« — s tem misli Gregorčič feljtone Janka Kersnika v »Slov. Narodu«, v katerih je smešil Holzovo poetično romantično opisovanje pokrajinskih lepot, oponašajoč tudi njegov slog. Holz je pisal »Potovanje križem domovine«, kar je Kersnik spremenil v »Domovina križem potovanja«. — Žvab, kateremu pošilja pozdrav, je bil učitelj jezikov v Trstu in je v »Lj. Zvonu« poročal o »Knjižnih redkostih slovenskih«.

Verjanko.

K PRVI CANKARJEVI RISBI V »ŠOPKU CANKARJEVIH PISEM IZ SLOVENSКИH GORIC NA ROŽNIK«

Pod gornjim naslovom je l. 1943. — ob petindvajseti obletnici Cankarjeve smrti — izdala »Ljudska tiskarna« mično, res bibliofilsko knjižico, v kateri je natisnjen tudi »List iz spominske knjige gdč. Mici Franzone (Pfeiferjeve)«.

I. Cankar je 19. XI. 1898. l. zapisal imenovani gospodični v spominsko knjigo pesmico, ki se glasi:

»Rože uvenejo,
Lica usahnejo,
V srcu le sanja
Otožen spomin...«

Da list ni bil preveč prazen, ga je obogatil z risbo. To pa je posnel iz II. l. 3. št. »Jugend«. Ilustrirani mesečnik je izhajal na Dunaju, kjer je tisti čas bival tudi Cankar. Navedena risba datira iz l. 1897., Cankar pa jo je uporabil l. 1898. Avtor pesmi in risbe v »Jugend« je neki Terberg, kakor je omenjeno v kazalu. Pesnik pesmi »Am Scheidewege« je Hans Terberg.

Kdor primerja Terbergovo risbo in Cankarjevo kopijo, bo lahko ugotovil, da je bil I. Cankar izvrsten risar. Verno je posnel najmanjše podrobnosti. Ni pa risbe kopiral, ker jo je prerisal v pomanjšani obliki. V »Šopku« je reproducirana v naravni velikosti.

Terbergovo delo je izrazita secesija, ki je bila v tistih letih moda. I. Cankar se je poslužil osladnosti, čeprav je sicer secesijo odklanjal.

Vaclav Držaj.

DIJAK FRANCE PREŠEREN IN PREŠERNOVA USTANOVA

Eden najznamenitejših Slovencev je bil v preteklosti gotovo tudi ljubljanski prošt Janez Krstnik Prešern (živel 1655—1704). »Dosegel je časti kakor pred njim pičlo število Slovencev«. ¹ Rojen je bil v Vrbi, študiral v Solnogradu, postal doktor bogoslovja in obojnega prava, bil

¹ Fr. Kidrič, Prešeren od konca 15. do srede 19. stoletja. Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino, 1926, str. 179.

tajni svetnik ondotnega nadškofa, papežev prelat, postal 1692 ljubljanski prošt in hkrati župnik radovljiški ter imel pravico še do nekaj drugih beneficijev. V Ljubljani je postal tudi predsednik prve Akademije operosorum, stanovski odbornik in tudi predsednik te korporacije. Pred smrtjo je določil v svoji oporoki 6000 goldinarjev za dijaško ustanovo, od katere naj bi dobivali podporo trije revni dijaki, predvsem iz njegovega sorodstva. Realizirala se je pa ta ustanova šele leta 1752. Ugodne razmere so pripomogle, da je imelo to štipendijo nekaj časa celó sedem dijakov. Izkrajajo so dobivali stanovanje, hrano in obleko v duhovskem semenišču, ki je takrat vzgajalo obenem tudi dijake za posvetne poklice, ² pozneje pa so dobivali ustanovni donos na roko. Podeljeval je ustanovo ljubljanski škof.

L. 1817., ko je bil denarni položaj zaradi prestanih vojsk v Avstriji posebno slab, je prišla tudi ta ustanova v težave. Ljubljanski gubernij se je obrnil z dopisom z dne 10. januarja št. 224 na tedanjega škofa Avgušтина Gruberja s poizvedbo, ali bi bil škof voljan podeljevati Prešernovo ustanovo poslej le štirim prosilcem in ne več sedmim; dalje, katere štiri prosilce škof to leto predlaga in v kateri vrsti — in končno, v kakšnem razmerju naj se izplačilo izvrši, ko še ni izšlo določilo glede obresti domestikalnih obveznic.

Škof Gruber je odgovoril na to poizvedbo dne 23. januarja 1817 pod št. 49 predvsem s poudarkom, da je ta ustanova po ustanovnikovi oporoki z dne 27. septembra 1704 prav za prav namenjena ustanovitvi vzgojevališča pri ljubljanski stolnici za dečke, ki bi imeli veselje, posvetiti se kasneje duhovskemu stanu, kar se je poudarilo tudi pri oživitvi te ustanove dne 12. februarja 1752, toda o tem bo podal svoj čas podrobno obrazložitev; na stavljenje poizvedbe pa je odgovoril, kakor sledi v prevodu:

»Ker nosi ta ustanova zdaj le 89 gold. 15 kr. papirnatega in 167

² Fr. Kidrič, o. c., str. 183.

gold. kovanega denarja, je on (škof) naravno za to, da se število ustanovnih mest od sedem ne zmanjša le na štiri, ampak celó na tri mesta, in sicer zato, ker je v omenjenem dogovoru z dne 22. februarja 1752 sploh govor le o treh mestih — in drugič zato, ker je bolj prav, če dobi manj dijakov vsaj zadostno preskrbo kakor pa več dijakov nezadostno. Saj bo znesek 167 gold. kovanega in 89 gold. 15 kr. papirnatega denarja, razdeljen na tri štipendiste, še zmeraj za vsakega le majhna podpora. Razdelitev donosa se pa tudi ne zdi pravična, če dobi en štipendist svoj delež le v papirju, dokler je veljava tega denarja tako pičla kot doslej. Morda bi bilo bolj prav, če se donos ustanove tako razdeli:

prvemu štipendistu 80 gold. kovanega in 20 gold. papirnatega denarja,

drugemu 50 gold. kovanega in 30 gold. papirnatega denarja, in

tretjemu 37 gold. kovanega in 39 gold. papirnatega denarja.

Za tri štipendijska mesta se mi zdi predlog študijske direkcije utemeljen, ako pride

Jožef Snoj kot najbližji sorodnik ustanovnikov in ker je že l. 1809. užival to ustanovo, na prvo mesto;

Franc Prešern, ki po sorodstvu ne zaostaja za drugimi prosilci, se odlično uči in ima njegov oče osem nepreskrbljenih otrok, na drugo mesto;

Matija Golmajer, ki je na enaki stopnji, z ustanovnikom v sorodu in je izboren učenec, na tretje mesto.

Če bi se pa odločila visoka deželna oblast za štiri ustanovna mesta, bi podpisani škof zaradi bližnjega sorodstva izbiral le med Jakobom Prešernom in Janezom Mulejem in bi se v tem primeru odločil za Jakoba Prešerna, ker nima Mulej dva semestra prvih redov.

Ko bi pa obrestí domestikalne obveznice še dlje izostale, potem ne bo drugače, kakor da Jožef Snoj sam dobi štipendij in da se mu zaenkrat izplačajo obrestí le v papirnatem denarju.«

Ostalo je pa pri škofovem predlogu, da se podelé tri ustanovna mesta, in tako je užival tudi poznejši pesnik France Prešeren v sedmi in osmi šoli rodbinski štipendij. Na Dunaju je imel pa Knafljevo ustanovo.³ Kanonik Jos. Volc:

† MLADI PISATELJ FRANCE PRELOG

Med žrtvami, katerih trupla so sprejeli medse gozdovi v Jelendolu v noči od 22. na 23. oktober 1943, je bil tudi mladi pisatelj, cvet in upanje Lukarije, France Prelog. Zaman smo čakali kakega dobrega sporočila o njem ali njegovega povratka. Leto se je nagnilo spet v oktober, gozdovi so se oblačili v jesensko obleko, nekje v Prelogovi domačiji je jesen legla preko njiv in iz haloških goric se je oglasila pesem klopotcev in čričkov. Preloga pa še ni bilo. Šele po izkopu komunističnih žrtev v Jelendolu, 3. oktobra 1944 so dvignili tudi njegovo truplo in ga prenesli v blagoslovljeno zemljo. Tedaj je bil še »neznan« in so ga prepoznali šele po pokopu, po obleki in znakih, ki jih je imel na sebi.

Sicer Franc Prelog za svojega življenja ni nastopal v Domu in svetu, pač pa se je uvrstil družabno v krog mladih dominsvetovih sodelavcev. Zato je prav, če se ga na tem mestu spomnimo, ko priobčujemo tudi v reviji njegov prvi donesek.

France Prelog se je rodil 18. septembra 1922 v Zagojčih, v fari Sv. Marjeta niže Ptuja. Bil je najstarejši sin trdnega kmeta in bivšega banskega svetnika. V Mariboru je doštudiral šest razredov klasične gimnazije. Potem pa se je raztegnil čez našo zemljo vojni požar in v svoj vrtinec potegnil tudi Prelogovo družino. Od tedaj svoje domačije ni videl. O, pač, videl jo je v mislih in hrepenenjih, ljubezen mu je gorela zanjo, odločil se je, da ji bo posvetil svoje mlade moči.

Sreča mu je bila naklonjena in kmalu ga je pripeljala nazaj v Slovenijo, kjer je našel nekatere tova-

³ Tomo Zupan, Kako Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje, str. 13, 14.

riše. Nadaljeval je v Ljubljani svoj študij ob podpori strica, univ. prof. dr. Janžekoviča. Ta mu je bil drugi oče in mentor, vodil je njegovo duhovno rast. Poleti 1943 je Franček maturiral. Na ta svoj mejnik v teku študija je bil zelo ponosen.

Kmalu nato je odšel v Dobropolje, kjer mu je dobra Drobničeva družina kot begunskemu študentu dala prijetno zavetišče. Tamkaj je namenil prebiti čez počitnice, se odpočiti med dolenjskimi hribčki in nato z novimi močmi nadaljevati delo na univerzi, kjer se je odločil za študij filozofije in slavistike.

Zatekel ga je tamkaj septembrski preobrat 1943. Z dobrepoljskimi vaškimi stražami se je pomikal proti Turjaku, čeprav ni bil njihov član. Hotel se je prebiti na ta način v Ljubljano. Kolikor sem mogel izslediti, ni maral prijeti ne na umiku in ne na Turjaku za orožje. Sredi najhujšega ognja je na Turjaku praznoval tudi svoj rojstni dan, ki mu je prinesel polnoletnost. Tiho in neopaženo je potekel, še njegovi najožji tovariši so nanj pozabili. Nekaj dni prej so se še baje pogovarjali, da bodo ta praznik svečano proslavili, tedaj pa so bile vse njihove misli ob bobnenju sovražnega orožja, ki je prebijalo zidovje nekoč nezavzetnega gradu. In po predaji Turjaka slovenskim in laškim komunistom so Preloga z drugimi vred vlačili po zaporih v Velikih Laščah, Ribnici in Kočevju.

V noči od 22. na 23. oktober se je moral posloviti od mladega življenja sredi gozdov v Jelendolu. Ne tuje, ampak roke lastnih bratov so ga umorile. Strašna usoda, kakršne pač ni zaslužil mladi fant, ki je ljubil svojo lukarsko zemljo in njene ljudi. Ni poznal svojih morilcev, ni jim nič hudega storil. Pokojni župnik Turk je zapisal v svojo celico v kočevskih zaporih med drugimi tudi njegovo ime, ki je ostalo priča najstrašnejših ur današnjih dni...

Pregledujem njegovo zapuščino in mislim nanj. Koliko načrtov je imel ta mladi fant! Sicer jih je le redko razkladal, včasih pa se je razgovoril. Že v Mariboru je sodeloval pri dijaških listih s svojimi začetnimi deli,

v Ljubljani je nadaljeval. Kratko življenje v Srbiji je vplivalo na njegov značaj in delo: postal je resen, klen, vztrajen, odločen. Prav za prav ni imel več sreče videti svoje stvari tiskane: za življenja mu je kot osmošolcu sprejel edino Slovenčev koledar črtico »Stari Vuk«, v kateri je prikazal košček življenja iz Srbije. Postavljena je bila tudi povestica »Preprosta ljubezen«, ki pa je morala zaradi pomanjkanja prostora izostati iz Slovenčevega koledarja 1944. Po smrti, ko se ne more več veseliti svojih prvih literarnih uspehov, se je celo uvrstil med sodelavce Doma in sveta s črtico »Lukarija«, ki se mi zdi kot njegov program, na katerem bi bil delal, če bi mu bila smrt prizanesena. Sončna, kakor je ta zemlja, bi bila zableščala pri njegovih delih, z dobrimi ljudmi, ki ne poznajo sovraštva in ne tuje učnosti, ki bi jih upropaščala. Mislim, da bi nam bil naslikal Lukarijo vso drugačno, kakor jo poznamo v do zdaj napisanih delih. Tudi v Slovenčev koledar se je letos znova uvrstil s črtico »Veliki sen«. V njej govori iz njegovih ust danes na tisoče ljudi, ki so v tem divjem požaru izgubili domove in jih je usoda razmetala po cestah širom sveta. Vzela jim je morebiti vse, le hrepenenja jim ni mogla uničiti: »Oblački nad njim se sukljajo in odhajajo. — Ko bi mogel do njih, bi sedel nanje, peljali bi ga, morda dva, tri dni, tudi ves mesec, vseeno, koliko časa, samo da bi šel proti domu...« Potem je tu »Trnovo cvetje«, nežna ljubezenska zgodba, ki jo človek doživi s tujim, na pol nepoznanim dekletom in ki se kakor cvetka stre ob dotiku. »Hrast se je prelomil« je posvetil življenju v haloških goricah, kamor je rad zahajal v počitnicah prisluškovat pesmi na Brezovec, in najdaljša »Povest vasi«, ki jo je objavljal v dijaškem listu. — Samo nečesa pogrešam med zapuščino: nobene pesmi ni vmes, čeprav navadno mladi talenti začnejo svojo pot s pesnikovanjem. Baje jih je nekoč pisal. Zdaj pa se je lotil izrazito pripovedništva.

Ko se bo dobila snov še iz dijaških let v Mariboru in se bo sestavljal izbor del za objavo, bo mož-

no podati tudi oceno njegovega celotnega, prehitro končanega dela.

Mislim, da sem ga spoznal v menzi, kjer sva se srečevala vsak dan dvakrat. Ko sva se spoznala, je bil sprva zelo nezaupljiv, redkobeseden. Kmalu pa sva se zblížala, prav za prav naju je zblížala domača zemlja, o kateri sva govorila. Ker so ležali najini domovi le nekaj ur hoda narazen, sva se čutila kot soseda. In tako ni čudno, če sva jo mahnila včasih po kosilu v Tivoli ali na Rožnik.

Bil je bolj molčeč: raje je poslušal in mi stavljaj vprašanja. Le kadar je pogovor nanesel na Lukarijo, Ptuj, Haloze ali Slovenske gorice, ni strpel. Brž je povedal kaj iz spominov ali iz svojih načrtov za bodočnost. Ljubil je domačo zemljo, povezan je bil z njo, zato mu je bilo tem huje, ko se je moral ločiti od nje in ga je vezalo le še hrepenenje nanjo.

Nekoč mi je na poti čez Rožnik živo opisoval Brezovec, vrh v spodnjih Halozah, kjer so imeli vinograd. Ves je žarel, ko je govoril o sončni hiši sredi goric. Zdelo se je, da je pustil košček življenja v teh domačih krajih. Povabil me je, da bova šla po vojni v to hišo ter ostala nekaj dni tamkaj. Potem je govoril spet o Lukariji, kjer ljudje poleti tičijo v zemlji, na zimo pa gredo z lukom po cestah v svet in se z denarjem vračajo.

Kadar sva govorila o literarnih stvareh, je premislil vsako besedo, preden jo je spregovoril. V presojanju je bil zelo strog, čeprav je šlo za najbližjega znanca ali prijatelja. Zato ga tudi ni preveč potrlo, ko mu je urednik Doma in sveta dr. T. Debeljak menda dva- ali celo trikrat vrnil neko stvar, naj jo še popravi za tisk. To je Preloga le še bolj izklesalo: postal je vztrajen in natančen, tudi sam pri sebi strog. Ni nesel več vsake stvari v uredništvo. Nekoč vem, da je prinesel najprej k meni in, ker mu jaz stvari nisem najboljše ocenil, si je ni upal nesti naprej. Pustil je ležati in v zapuščini sem jo našel zdaj že vso predelano: mnogo je izčrtal ter na-

pisal nekatere dele nove. Še tako majhen neuspeh ga ni vrgel ob tla, ampak ga je podkrepil, da se je z največjo vestnostjo lotil dela.

Prav živo mi je pred očmi najino zadnje videnje. Bilo je menda dober teden pred septembrskim prevratom. Tedaj je nenadoma prišel iz Dobropolja za en dan v Ljubljano. Poiskal me je doma in, ker se mu je mudilo, sva se le kako četrto ure zadržala pred hišo. Nekoliko trpki nasmeh mu je pretil lica, ko me je zagledal.

»Sem mislil, da si že vojak!« sem takoj dejal.

»Eh, kaj bi! Za to je drugih dovolj. Imam rajši knjige,« je odvrnil.

»Kaj prav za prav delaš ves dan? Še prijateljev nimaš, da bi te motili!«

»Študiram. Lotil sem se češčine, izpopolnjujem se v nemščini, zdaj sem prišel še po ruski učbenik. Seveda tudi francoske stvari pridno berem!« je razlagal.

»Postal boš učenjak. Le glej, da se ne boš prelevil v Čopa, ki ni dal nič od sebe!« sem ga podražil.

»Tega pa že ne. Čakaj, še čudil se boš! Pisal bom, da bom še tebe prekosil!«

»To ne bo pretežko!« sem se mu nasmehnil.

Tedaj je iz notranjega žepa letnega plašča potegnil podolgovat zavitek ter mi ga smeje se izročil.

»Ne smeš reči, da nisem mislil nate. Vem, da si večkrat lačen, zato sem ti prinesel kos kruha. Polovica je zate, drugo pa daj Zvonku. Pa lepo ga pozdravi. Če bom še imel čas, se bom jutri dopoldne oglasil. Če se le ne bom že zjutraj vračal.«

»Škoda! Mislim sem, da boš ostal nekaj dni tu.«

»Me vleče nazaj, zunaj je lepše. Čez tri tedne bom pa tako prišel za zmeraj.«

Potem mi je hitro podal roko. Trenutek sva strmela drug v drugega, iskala besedi, ki bi si jih za slovo povedala.

»Pazi se, Franček, da te kaj ne doleti! Če boš videl, da bi bilo nevarno, se vrni prej v Ljubljano. Zdaj si se že malo odpočil.«

»Ne boj se! Bom! Bom...«

To so bile menda zadnje besede. Roke pa sva si držala dolgo. Kdo bi bil takrat mislil, da je bilo to zadnje slovo. Božji računi so bili tako sklenjeni. —

Zgodilo se je, kakor sva nekoč v sončnih poletnih dneh govorila na sprehodu čez Rožnik: da bo sedanja vojna zahtevala še veliko žrtev ter terjala tudi od nas svoj prispevek. Bog ve, kje bomo razkropljeni po svetu in kje bodo pokopane naše kosti. Mogoče bodo naši grobovi skriti, pozabljeni. Tako sva govorila...

Ubogi Franček! Rodovitna polja ljube Lukarije, ki ti je dala življenje in ti pojila moči, leži daleč od tvojega groba. Še pesem klopotcev in čričkov iz vinskih goric ni segla z Brezovca do temnih gozdov, kjer je prenehalo biti tvoje srce. Zakaj si toliko ljubil svojo domačo zemljo, ki ti ni mogla dati za to niti ozkega groba? Tvoje hrepenenje po njej je ostalo neutešeno. Pesem Lukarije in Haloških goric ne bo nikoli več predramila tvojega srca. Tudi te ne bo priklicala kot izgubljenega otroka v svoje naročje.

Ti, ki si našel večni mir in razgrnil pred Vsemogočnim svoje račune, prosi tamkaj, naj On ohrani dobro zemljico, ki si jo tako ljubil, in naj varuje pred hudim naše domove in ljudi! Spi kot »neznanec« na ribniškem pokopališču miren sen! Ne-koč ti bomo od tvoje domačije prinesli prgišče zemlje, da ti bo laže...

Jože Krivec.

SEDEMDESETLETNICA PISATELJA MSGR. F. KS. MEŠKA

V tišini stiškega samostana je praznoval svoj sedemdesetletni življenjski jubilej pisatelj Fr. Ks. Meško, rojen 28. oktobra 1874. leta v Ključarovcih pri sv. Tomažu nad Ormožem. Rojak Slovenskih goric je našel svoje poklicno torišče kot duhovnik na Koroškem, od koder je po prvi svetovni vojski prišel po nekaj mesecih gostovanja po raznih krajih v Sela pri Slovenjem gradu. Odtod ga je pred leti ponesel tok dogodkov na Hrvaško in v Srbijo, od koder je

našel v zavetišče gostoljubnega stiškega samostana, kjer v miru in snovanju spravlja v kozolec bogato žetev svojega knjižnega delovanja. Kajti letos praznuje tudi pedesetletnico svojega javnega nastopa kot pisatelj (Kam plovemo? LZ 1895). Tudi spada med najstarejše dominisvetovce, saj je stopil v našo revijo že l. 1898. ter je ob Sardenku poleg Medveda in Finžgarja predstavljal najmočnejšo pisateljsko osebnost. Njegov pomen je predvsem v tem, da je v realistično tradicijo prvega dominisvetovega pisateljskega rodu vnesel moderno novoromantično lirčnost po zgledu tedanje slovenske Moderne ter tako prav v našem listu ustvaril nekaj svojih najboljših tovrstnih črtic. Naša revija je vesela, da more za pisateljev jubilej prinesiti odlomek iz njegovih spominov iz najnovejšega časa, kakor jih sedaj piše v tišini samostana z visokega razglednika svojih življenjskih dni. Odličnemu svojemu sotrudniku, pisatelju in duhovniku se ob življenjskem jubileju pridružuje z voščili tudi Dom in svet, kateremu je ostal do zadnjega zvest. T. D.

JUBILEJNA RAZSTAVA MOJSTRA M. STERNENA

Maja in junija je bila v Jakopičevem paviljonu odprta ob priliki 40 letnice prve slov. umetniške razstave pri Mithkeju na Dunaju jubilejna razstava portretov slikarja mojstra Mateja Sternena, slovenskega impresionista, ki je vnesel svojsko umetnost v znano klasično četvorico Jakopič—Grohar—Jama—Sternen. Izšel je iz Ažbetove boheemske monakovske šole ter se razvil v edino velikega portretista izmed svoje družbe pesnikov barv in senc. Zato so prireditelji njegove jubilejne razstave poudarili prav to njegovo razliko in odliko od ostalih mojstrov na ta način, da so razstavili samo njegove — portrete.

Gregorčičeva smreka, katere risbo prinašamo na naslovni strani, stoji v Gorici na mestu, kjer je stala hiša, v kateri je pesnik umrl. Po razrušitvi hiše so jo zasadili v njegov spomin.

Dom in svet, letnik LVI. - Zbornik 1944/II

LEPOSLOVJE.

Pesništvo:

Beličič Vinko:	Oktober	58
Bračko Stane:	Maščevanje	46
	Ostani	46
Gregorčič Simon:	Spokorni psalmi 4, 19,	27
Kolenc Janez:	Jutranja pesem	72
Legat Polde:	Jesen 1944	99
Mauser Karel:	Dve planinski	104
Samec Janko:	Iz cikla »Vrnitev«: Prošnja	120
Šali Severin:	Marjetica	45
	Senca ljubezni	46
Šarabon Mitja:	Skoz vihro v vrh	32
Šmit Jože:	Jutrnjica	123
Vuk Stanko:	Sveti križev pot	38
Žitnik Vinko:	Ta ostri čas	99

Pripovedništvo:

Gorjup Marjan:	Fakin Frank	100
Jaklič Helena:	Hranilček	105
Jalen Janez:	Nejasno pismo (odlomek iz II. dela Ograda)	47
Janežič Stanko:	Nova maša med viničarji	113
Kociper Stanko:	Tomaška Muhiča najlepša bratev	59
Meško Ksaver:	Eno noč in en dan... (Iz Spominov)	40
Prelog France:	Lukarija	36
Simčič Zorko:	Žebelj	120

ZNANSTVO.

Razprave:

Bačer Karel:	Gregorčičeve še neobjavljene prigodnice	29
Bele Venceslav:	Simon Gregorčič in Mirza Schaffy	5
Debeljak Tine:	Z. Krasiškega Nebožanska komedija	75
	Simonu Gregorčiču (posvetilo) T. D.	3
Kacin dr. Anton:	Paberki o Gregorčiču	20
Osana Jože:	Čas — razvojna stalnica glasbe	124

RAZGLEDNIK.

Književnost:

Balantič Fr.: V ognju groze plapolam (J. Moder)	132
Balantič Fr.: Venec (F. Vodnik)	136
Cevc Emilijan: Preproste stvari (J. Moder)	139
Gradnik A.: Pojoča kri (F. Vodnik)	131

Kasprowicz J.-T. Debeljak-B. Remec: Himne in podobe na steklo (F. Vodnik)	137
Kos M.: O pismu papeža Hadriana II. knezom Rastislavu, Svetopolku in Koclju (F. Grivec)	148
Majcen Stanko: Bogar Meho (F. Vodnik)	138
Nahtigal R.: Jerneja Kopitarja spisov II. del (F. Grivec)	144
Odar A.: Codex iuris canonici (dr. J. Krivec)	149
Simčič Zorko: Prebujenje (F. Vodnik)	142
Simčič Zorko: Tragedija stoletja (F. Vodnik)	143
Zbornik Zimske pomoči 1944 (F. Jesenovec)	144

Umetnost:

Birollove ilustracije Gregorčičeve Oljki (E. Cevc)	150
Tršarjeve ilustracije Balantičevega Sonetnega venca (E. Cevc)	152

Zapiski:

Še dva doneska h Gregorčičevi stoletnici (Kristan, Verjanko)	154
K prvi Cankarjevi risbi v »Šopku Cankarjevih pisem iz Slovenskih goric na Rožnik« (V. Držaj)	156
Dijak France Prešeren in Prešernova ustanova (J. Vole)	156
† Mladi pisatelj France Prelog (J. Krivec)	157
Fr. Ks. Meško — sedemdesetletnik (T. D.)	160
Razstava portretov M. Sternena (T. D.)	160
Gregorčičeva smreka v Gorici	160

Priloge:

- Sl. 1. Bara Remec: Simon Gregorčič (1944).
- Sl. 2. Lojze Perko: Cinkorez h Gregorčičevi Oljki (1944).
- Sl. 3. Razglednica iz Gorice, ki jo je Gregorčič pisal župniku Ig. Lebanu.
- Sl. 4. Razglednica iz Gradišča, ki jo je Gregorčič pisal Ig. Lebanu.
- Sl. 5. Gregorčičeva prigodnica Ig. Lebanu.
- Sl. 6. Gregorčičeva prigodnica Ig. Lebanu.
- Sl. 7. Riko Debenjak: Svetogorska procesija (ujedanka).
- Sl. 8. Avg. Černigoj-arh. F. Tomažič: Stranska ladja, freske in oltar sv. Trojice v novi cerkvi v Knežaku (1943-44).
- Sl. 9. Fr. Gorše: Pesnik France Balantič (1944).
- Sl. 10. Matej Sternen: Skica za portret dame.
- Sl. 11. M. Sternen: Skica za sliko Deklica bere (1944).
- Sl. 12. Fr. Gorše: Pisatelj Ivan Cankar (1944).
- Sl. 13. Stran iz revije »Die Jugend« 1897: Predloga za Cankarjevo risbo v album Olge Franzotove.

Vinjete: S paše. — Pokrajina. — Naslovna risba: Gregorčičeva smreka v Gorici (B. M. Kramole). — Gregorčičeve začetne črke podpisa (str. 3) iz knjige, ki jo iz pesnikove zapuščine hrani pesnik A. Gradnik.

